

GÜNTER GRASS

DECOJIND CEAPA

POLIROM

Günter Grass

Decojind ceapa

Traducere de Victor Scoradet
Editura Polirom, 2007

Günter Grass

Beim Häuten der Zwiebel.

Erinnerungen. Steidl, Göttingen 2006

ebook v1.0

Poet, prozator, dramaturg, sculptor şi grafician, Günter Grass s-a născut la 16 octombrie 1927 la Danzig, loc în care îşi va petrece şi tinereţea. Se înrolează la vârsta de şaisprezece ani şi este luat prizonier de americani. După război devine cioplitor în piatră pentru monumente funerare, meserie care îi va asigura, pentru o vreme, existenţa. Urmează Academia de Arte din Düsseldorf (între 1947 şi 1952), apoi Universitatea de Arte Plastice din Berlin. Trăieşte un timp la Paris, apoi în Italia, iar din 1960 în Berlinul de Vest şi la ţară, în Schleswig-Holstein. Din 1968 se dedică prozei, fără a renunţa însă la sculptură, grafică şi poezie. A fost preşedinte al Academiei de Arte din Berlin între 1983 şi 1986. Luptător fervent pentru pace şi cu ferme opinii social-democrate (a participat la campania pentru alegerea în postul de cancelar a lui Willy Brandt), Günter Grass este permanent angajat în viaţa politică a societăţii. Debutează în 1956 cu volumul de versuri *Avantajele găinilor-giruetă.* Se afirmă ca prozator la o întrunire a Grupului 47 cu romanul care îl va consacra pe plan internaţional: *Toba de tinichea* (1959), de factură picarescă, radiografie a lumii şi satiră grotescă a epocii din perspectiva unui gnom toboşar. Împreună cu *Pisica şi şoarecele* (1961) şi *Ani de câine* (1963), *Toba de tinichea* - care i-a adus etichetări atât de deosebite, de la „conştiinţă a generaţiei sale” până la acuzaţii de pornografie, obscenitate, nihilism şi blasfemie - formează „trilogia Danzigului”. A mai scris, printre altele, romanele *Anestezie locală* (1969), *Calcanul* (1977), *Un câmp prea departe* (1995), volumele de proză scurtă *Întâlnire la Telgte* (1979), *Naşteri frontale sau germanii dispar* (1980), *Povestiri lugubre* (1992), volumul de eseuri şi polemici politice *Din jurnalul unui melc* (1972), romanul autobiografic *Secolul meu* (1999), volumul de versuri *Ultimul dans* (2003) şi, în 2006, controversata carte de memorii *Decojind ceapa.* În anul 2002 îi apare *În mers de rac,* un roman cutremurător care relatează un episod dramatic de la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial - scufundarea de către un torpilor sovietic a navei Wilhelm Gustloff, cu 9000 de pasageri la bord -, tratând, în acelaşi timp, o temă incomodă: vina şi consecinţele nefaste ale tăcerii prelungite. Activitatea sa literară a fost încununată de cele mai importante distincţii: Premiul Büchner (1965), Premiul Fontane (1968) şi Premiul Nobel pentru Literatură (1999).

Autobiografia lui Günter Grass, *Decojind ceapa,* a trezit un şir de controverse aprinse în presa din întreaga lume, după ce câştigătorul Premiului Nobel al Germaniei post-naziste a mărturisit că, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în 1944, s-a înrolat voluntar în trupele Waffen-SS. Copilăria petrecută într-un apartament înghesuit din Danzig, bravada tinereţii printre ruinele Germaniei de după război, foamea de alimente, de dragoste şi de artă, precum şi geneza celebrului său roman, *Toba de tinichea,* sunt doar câteva coordonate ale autobiografiei sale, care ne revelează un Günter Grass în postura sa cea mai intimă, chiar şi cu riscul unei „sinucideri morale”, cum titrau ziarele siderate de mărturisirea surprinzătoare a scriitorului.

Se dedică tuturor acelora de la care am învăţat

COJILE DE SUB COAJĂ

Astăzi, ca şi cu ani în urmă, rămâne ademenitoare ispita de a te face nevăzut sub gluga fermecată a persoanei a treia: când el avea aproape doisprezece ani, dar încă se mai aşeza cu mare bucurie în poala mamei, a început şi s-a sfârşit ceva. Dar se poate oare stabili cu precizie ce anume a început, ce anume a încetat? În ceea ce mă priveşte pe mine, se poate.

Copilăriei mele i s-a pus capăt într-un spaţiu strâmt şi înghesuit atunci când, acolo unde am crescut, a izbucnit, în mai multe locuri deodată, războiul. El a început, asurzitor, cu salvele trase de la bordul unui vas de linie şi cu decolarea Stukas-urilor deasupra periferiei portului Neufahrwasser, în dreptul căruia se afla Westerplatte, unde era amplasată o bază militară poloneză; în afară de asta, ceva mai departe cădeau obuzele trase cu precizie de două vehicule blindate în lupta pentru cucerirea Poştei Poloneze din partea veche a oraşului Danzig; la scurt timp a fost anunţat la aparatul nostru de radio popular, care îşi avea locul său pe bufetul din sufragerie; astfel, într-o locuinţă de la parter dintr-o casă cu trei etaje cu apartamente de închiriat, situată pe Langfuhrer Labesweg, a fost declarat, în cuvinte dure, sfârşitul copilăriei mele.

Până şi ora exactă a ţinut să rămână de neuitat. De atunci încolo, pe aeroportul oraşului liber din apropierea fabricii de ciocolată Baltic, traficul a încetat să mai fie unul exclusiv civil. Văzut prin lucarnele din acoperişul casei, deasupra portului liber urca, aproape negru, fumul care era tot mereu aţâţat de atacurile repetate şi de vântul uşor dinspre nord-vest.

Dar, de îndată ce vreau să-mi amintesc de tunetul îndepărtat al salvelor de pe Schleswig-Holstein, care îşi trăise traiul ca veteran al bătăliei din strâmtoarea Skagerrak şi nu mai era bun decât ca navă-şcoală pentru cadeţi - sau de zgomotele gradate ale avioanelor care erau numite Stukas din cauză că, de sus de tot deasupra câmpului de luptă, ele se prăvăleau lateral şi, zburând în picaj, îşi lansau bombele în ultima clipă asupra ţintelor - prinde contur întrebarea: de ce oare mai trebuie rememorată copilăria cu sfârşitul ei atât de ferm datat, de vreme ce tot ceea ce mi s-a întâmplat, de la primul şi apoi de la al doilea rând de dinţi, cu începutul şcolii cu tot, cu jocul ei de bile şi cu genunchii zdreliţi, cu cele mai timpurii secrete mărturisite la spovedanie şi, mai târziu, cu toate chinurile credinţei, s-a transformat de

mult într-un morman de hârţoage vechi ce au dat naştere unui personaj care, abia aşternut pe hârtie, nu a mai vrut să crească deloc, a început să spargă cu glasul său, cântând, tot ce era făcut din sticlă, un personaj care avea la îndemână două beţe de lemn şi care, datorită tobei lui de tinichea, şi-a făcut un nume ce a fiinţat de atunci încoace, citabil, între coperte de carte şi care vrea să fie nemuritor în nu ştiu câte limbi?

Pentru că ar mai fi de adăugat ba una, ba alta. Pentru că ar mai putea lipsi câte ceva, producând, astfel, o larmă asurzitoare. Pentru că cine s-a fript cu ciorbă suflă şi-n iaurt, numai că eu am suflat abia când era prea târziu; creşterea mea care nu a putut fi stăvilită; comunicarea mea verbală cu obiecte pierdute. Şi fie numit şi următorul motiv: pentru că vreau să am ultimul cuvânt.

Amintirea iubeşte jocul copiilor de-a v-aţi ascunselea. Se piteşte. Înainte de orice, se lasă ispitită de cuvintele frumoase şi-i place să împodobească, adeseori fără să fie nevoie. Ea contrazice memoria, care se dă pedantă şi, pusă pe ceartă, vrea întotdeauna să aibă dreptate.

Atunci când este asaltată de întrebări, amintirea se aseamănă unei cepe, care ar dori să fie decojită ca să se scoată la iveală ceea ce stă scris acolo şi poate fii citit literă cu literă: arareori lipsit de echivoc, adeseori scris în oglindă ori încifrat în cine ştie ce fel.

Sub prima coajă, ce încă mai foşneşte uscat, se găseşte următoarea, care, abia desprinsă, lasă să se vadă o a treia, umedă, sub care aşteaptă şi şuşotesc a patra, a cincea. Şi fiecare dintre straturile care urmează transpiră cuvinte prea îndelung evitate şi semne pline de înflorituri, ca şi când un samsar de secrete ar fi vrut să se încifreze în felul acesta, încă din tinereţe, pe când ceapa abia încolţea.

Deja se trezeşte ambiţia: mâzgăleala aceasta se cere descifrată, codul acela trebuie spart. Şi deja este contrazisă acea entitate care vrea de fiecare dată să insiste asupra adevărului, căci, adeseori, minciuna ori sora ei mai mică, amăgirea, oferă partea cea mai consistentă a adevărului; în scris, ea sună credibil şi se laudă cu detalii ce trebuie să treacă drept fotografic de precise: atunci când nu adia nici o boare de vânt, acoperişul din carton gudronat al şopronului din fundul curţii casei noastre de închiriat mirosea a bomboane de malţ...

Gulerul învăţătoarei mele de la şcoala primară, domnişoara Spollenhauer, era din celuloid şi se închidea atât de strâns, încât gâtul ei făcea cute...

Codiţele fetelor ca nişte elice de elicopter, duminica, pe cărarea de pe malul lacului Zoppot, când fanfara jandarmeriei cânta melodii zglobii...

Prima mea mânătarcă...

Ziua în care noi, elevii, am avut liber din cauza caniculei...

Când amigdalele mele se inflamaseră din nou...

Când mi-am înghiţit întrebările...

Ceapa are multe foi. Ele sunt nenumărate. Abia ce i-ai jupuit una, că se şi înnoieşte. Tocată, te face să lăcrimezi. Abia când o decojeşti spune adevărul. Întâmplările petrecute înainte şi după sfârşitul copilăriei mele bat la uşă cu fapte şi au decurs mai rău decât ar fi dorit-o, ele vor să fie istorisite când aşa, când altfel şi te ispitesc cu poveşti mincinoase.

Când, pe o vreme de vară târzie ce se încăpăţâna să rămână frumoasă, la Danzig şi în împrejurimi a izbucnit războiul - apărătorii polonezi de pe Westerplatte tocmai capitulaseră după şapte zile de rezistenţă -, eu am adunat, în suburbia Neufahrwasser de lângă port, în care se putea ajunge destul de repede prin Saspe, Brösen, o mână de schije de bombe şi de grenade pe care acel băiat, care se pare că eram eu, le-a schimbat, într-o perioadă în care războiul părea a consta numai din comunicate speciale la radio, pe poze colorate din cutiile de ţigări, pe cărţi uzate de atâta citit sau proaspăt ieşite de sub tipar, printre care şi călătoria lui Sven Hedin prin deşertul Gobi şi pe mai ştiu eu ce.

Uneori, cel ce nu-şi aminteşte cu precizie ajunge totuşi mai aproape de adevăr măcar cu un pas, fie şi pe căi întortocheate.

De cele mai multe ori, obiectele sunt acelea de care amintirea mea se izbeşte, care mă lovesc la genunchi, rănindu-mă, sau care mă fac să simt din nou gustul scârbei: soba de teracotă... barele de bătut covoare din fundul curţilor... closetul de la mezanin... cufărul din pod... o bucată de chihlimbar de mărimea unui ou de porumbel...

Aceluia care şi-a păstrat în amintire, palpabile, acul de păr al mamei ori batista tatei înnodată la cele patru colţuri în arşiţa verii sau valoarea de schimb a fiecărei schije de grenadă sau de bombă zimţate diferit, aceluia îi vin în minte istorii - fie şi numai ca pretext amuzant - în care lucrurile se petrec mai convingător decât în viaţă.

Pozele pe care, copil fiind şi mai apoi adolescent, nu am fost prea leneş ca să le adun se primeau în schimbul unor bonuri valorice aflate în cutioarele din care, după ora de închidere a prăvăliei, mama îşi extrăgea ţigările lovind pachetul cu degetul. „Beţişoare", aşa numea ea obiectele viciului ei cultivat cu măsură, pe care-l celebra seară de seară la un pahar de Cointreau. Când era binedispusă, reuşea să lanseze în aer rotocoale de fum.

Pozele pe care le doream cu atâta ardoare redau capodopere ale picturii europene. În felul acesta am învăţat de timpuriu să pronunţ greşit numele artiştilor Giorgione, Mantegna, Botticelli, Ghirlandaio şi Caravaggio. Carnea dezgolită de pe spatele unei femei culcate, căreia un băieţel înaripat îi ţine oglinda în faţă, era legată, pentru mine, încă din anii copilăriei, de numele pictorului Velâzquez. Dintre toţi *Îngerii cântând* ai lui Van Eyck mi-a rămas întipărit mai cu seamă profilul îngerului din spate de tot; cât de mult mi-ar fi plăcut să am părul inelat ca al lui sau ca al lui Albrecht Dürer. Autoportretului său, care se afla la Madrid, la Prado, i-aş fi putut adresa următoarele întrebări: oare de ce s-a pictat maestrul cu mănuşi? Cum se face că acea căciulă ciudată şi mâneca bufantă de pe antebraţul drept au dungi ce sar atât de tare în ochi? Ce anume îl face să fie atât de sigur de sine? Şi de ce vârsta lui - are abia douăzeci şi şase de ani - e scrisă sub pervazul ferestrei pictate?

Astăzi ştiu că un serviciu din Hamburg-Bahrenfeld pentru poze destinate cumpărătorilor de ţigări livrase acele minunate reproduceri şi, la comandă, albume pătrate în schimbul unor bonuri valorice. De când toate trei îmi stau din nou la dispoziţie datorită galeristului meu din Lübeck, care ţine un anticariat pe Königstraße, e sigur că ediţia apărută în '38 a albumului dedicat Renaşterii a fost tipărită până la cel de-al patru sute cincizeci de miilea exemplar.

În timp ce întorc pagină după pagină, mă văd la masa din sufragerie lipind pozele într-un album. De data aceasta, e vorba de goticul târziu, printre ele şi *Ispitirea Sfântului Anton* de Hieronymus Bosch: el, printre fiare umanizate. Este aproape un ritual festiv, din momentul în care lipiciul începe să ţâşnească din tubul galben...

Pe vremea aceea, mulţi colecţionari vor fi fumat peste măsură din cauză că erau iremediabil ahtiaţi după artă. Eu însă am devenit beneficiarul tuturor acelor fumători pentru care bonurile valorice nu aveau nici o valoare. Din

ce în ce mai multe poze, colecţionate, obţinute prin schimburi şi lipite în album, reprezentau avuţia mea, cu care mă purtam copilăros, mai apoi plin de simţire: astfel, *Madona avântată* a lui Parmigianino, al cărei cap înmugurind pe gâtul lung depăşeşte în înălţime coloana tinzând spre cer din fundal, i-a permis băiatului de doisprezece ani să se frece cu maximă pioşenie, în chip de înger, de genunchiul ei drept.

Trăiam în tablouri. Şi, pentru că fiul tindea cu atâta stăruinţă spre desăvârşire, mama nu şi-a pus la dispoziţie numai recolta consumului ei mai degrabă măsurat - ea fuma, cu pioşenie, ţigări Orient dintr-un muştiuc auriu -, ci şi bonurile valorice pe care un client sau altul, care nutrea simpatii faţă de ea, nu şi faţă de artă, i le mai oferise pe deasupra tejghelei. Uneori, tatăl, după ce fusese plecat în vreo călătorie de afaceri ca negustor de coloniale, cum îşi zicea el, îi aducea fiului mult-doritele bonuri valorice. Şi calfele bunicului meu, meşterul tâmplar, fumau cu hărnicie în folosul meu. Albumele pline de spaţii goale între texte doct explicative trebuie să fi fost cadouri de Crăciun sau de ziua mea de naştere.

Până la urmă, pe toate trei le păzeam ca pe o comoară: albumul albastru, în care lipisem pictura gotică şi din Renaşterea timpurie; cel roşu, care îmi aducea înaintea ochilor pictura Renaşterii; cel galben-auriu, în care erau adunate picturile barocului, cu destule lacune. Spre mâhnirea mea, în spaţiile revendicate de Rubens şi Van Dyck nu lipisem nimic. Aveam probleme de aprovizionare. După ce a început războiul, binecuvântarea bonurilor valorice a secat. Fumătorii civili s-au transformat în soldaţi care-şi pufăiau departe de casă ţigările Juno sau R6. Unul dintre cei mai de încredere furnizori ai mei, un căruţaş de la fabrica de bere, a căzut în lupta pentru fortăreaţa Modlin.

În acelaşi timp au intrat în circulaţie şi alte serii: animale, flori, momente de glorie din istoria Germaniei şi chipurile fardate ale celor mai îndrăgiţi actori de film.

În plus, de la începutul războiului, fiecare gospodărie primise cartele pentru alimente; şi, în anumite perioade, consumul de tutun fusese raţionalizat. Deoarece eu îmi acumulasem însă cultura mea în materie de istoria artei încă din vremurile dinainte de război, cu ajutorul firmei Reemtsma, criza asta impusă nu m-a afectat din cale afară. Multe dintre lacune au putut fi acoperite ulterior. Aşa am reuşit să dau *Madona Sixtină* a

lui Rafael, pe care o aveam în dublu exemplar, pe *Amor*: un târg care abia mai târziu avea să se dovedească rentabil.

Deja pe când aveam zece ani puteam să deosebesc la prima vedere un Hans Baldung, care era numit Grien, de Matthias Grünewald, pe Frans Hals de Rembrandt şi pe Filippo Lippi de Cimabue.

Cine a pictat-o pe *Madona cu trandafiri?* Dar pe aceea cu văl albastru, măr şi copil?

Întrebat, la solicitarea lui, de mamă, care acoperise cu două degete titlurile tablourilor şi numele artiştilor, răspunsurile fiului veneau cu maximă precizie.

La acest joc casnic de-a ghicitul, dar şi la şcoală, eram de nota zece la artă, începând din clasa a cincea, însă am început să trag mâţa de coadă de îndată ce în orar au apărut materii precum matematica, chimia, fizica. Iute, atunci când era vorba să socotesc în cap, pe hârtie nu reuşeam decât rareori să rezolv ecuaţiile cu două necunoscute. Până într-a şasea m-au ajutat notele de zece şi de nouă la materiile germană, engleză, istorie şi geografie. E drept că desenele în creion sau în tuş, în mod repetat lăudate, fie că erau din imaginaţie sau după natură, îi puteau fi şi ele de ajutor elevului, numai că atunci când, în clasa a şaptea, am fost notat şi la latină, am picat şi, împreună cu alţi repetenţi, a trebuit să rumeg totul încă o dată timp de un an. Asta i-a necăjit pe părinţi, mai puţin pe mine, de vreme ce încă de dimineaţă îmi erau deschise drumuri de evadare ce mă purtau în lumile dorite.

Astăzi, ori de câte ori suferă din cauza notelor slabe sau a profesorilor neputincioşi şi isterici, nepoţii se lasă numai pe jumătate consolaţi de mărturisirea bunicului cum că a fost un elev în parte puturos, în parte ambiţios, dar oricum slab, sub medie. Ei gem, de parcă ar fi nevoiţi să care pietre de moară a căror greutate a fost calculată pedagogic, de parcă perioada de şcoală s-ar consuma într-o colonie penitenciară, de parcă povara învăţatului le-ar strica somnul cel mai dulce; la mine, însă, spaimele din pauză din curtea şcolii nu au devenit niciodată coşmaruri capabile să-mi tulbure somnul.

Când eram copil, când nu purtam încă şapcă roşie de gimnaziast şi nu colecţionam poze din cutiile de ţigări, de îndată ce vara promitea din nou să

fie nesfârşită, mă apucam să construiesc, picurând nisip ud, pe una din plajele situate de-a lungul golfului Danzig, turnuri de înălţimi diferite, împrejmuite de ziduri ce alcătuiau o cetate locuită de personaje de natură fantastică. Întotdeauna, marea îmi surpa construcţia astfel ridicată. Tot ceea ce se înălţase cu atâta falǎ se năruia în sine fără un sunet. Iar nisipul ud mi se scurgea din nou printre degete.

Cetatea de nisip se numeşte o poezie lungă pe care am scris-o pe la mijlocul anilor '60, aşadar într-o vreme în care tatăl în vârstă de patruzeci de ani al celor trei fii şi al unei fetiţe părea să aibă o situaţie socială solidă; asemenea eroului primului său roman, autorul acestuia îşi făcuse un nume închizându-şi eul dublu între copertele cărţilor şi ducându-l, astfel îmblânzit, la târg.

Poezia vorbeşte despre originea mea şi despre sunetul Mării Baltice: „Născut într-o cetate de nisip, la vest de", şi pune întrebări: „Născut, dar când şi unde şi de ce?". Un şuvoi de cuvinte invocând pierderea şi memoria ca birou de obiecte pierdute în jumătăţi de fraze: „Nu, pescăruşii nu sunt pescăruşi, ci".

La finalul poeziei, în care teritoriul meu este delimitat de Sfântul Duh şi de fotografia lui Hitler şi care evocă, prin schije de bombe şi flăcăruile de la gura armelor, începutul războiului, s-au pierdut în nisip şi anii copilăriei. Doar Marea Baltică murmură mai departe în germană, în polonă: „Blubb, piff, şşş."

Războiul număra puţine zile atunci când un văr de-al mamei mele, unchiul Franz, care, poştaş fiind, s-a aflat printre apărătorii Poştei Poloneze din Piaţa Hevelius, a fost împuşcat imediat după sfârşitul scurtei lupte, conform ordinului dat de germani, la fel ca aproape toţi supravieţuitorii. Judecătorul militar care a motivat, rostit şi semnat sentinţele de condamnare la moarte a mai fost încă multă vreme după sfârşitul războiului în poziţia, prin nimic periclitată, de a semna sentinţe în calitatea sa de judecător în Schleswig-Holstein. Era un lucru obişnuit în epoca ce părea că nu se mai termină niciodată a cancelarului Adenauer.

Mai târziu, am reluat lupta pentru Poşta Poloneză, adaptând-o, cu personaje schimbate, unui stil epic şi, cu acest prilej, am folosit foarte multe cuvinte pentru a dărâma un castel din cărţi de joc; familiei mele îi lipseau însă cuvintele, nu se mai vorbea despre unchiul dintr-odată absent care,

dincolo de orice politică sau în pofida ei, era iubit şi, împreună cu copiii săi, Irmgard, Gregor, Magda şi micuţul Kasimir, venea adeseori în vizită duminica la cafea şi prăjituri sau la partida de skat de după-amiaza cu părinţii mei. Numele lui nu mai era pomenit, ca şi când n-ar fi existat niciodată, ca şi când tot ceea ce se referea la el şi la familia lui ar fi fost cu neputinţă de rostit.

Rubedeniile materne din Kaşubia şi mormăielile lor atât de calde păreau să fi fost înghiţite - de către cine?

Şi, deşi odată cu începutul războiului copilăria mea se sfârşise, nici eu nu am pus întrebări insistente.

Sau poate că nu îndrăzneam să întreb din cauză că nu mai eram copil?

Oare, aşa cum se întâmplă în basme, numai copiii pun întrebările corecte?

E oare cu putinţă ca frica de un răspuns care să fi întors totul cu susul în jos să fi fost aceea care m-a amuţit?

Ruşinea aceea care se piteşte sub cea de-a şasea sau a şaptea coajă a acelei cepe atât de comune, aflate permanent la îndemână, e cea care-i ajută amintirii să înainteze. Aşadar, scriu despre ruşine şi despre stinghereala care o urmează şontâc-şontâc. Cuvinte arareori folosite, generate de procesul de recuperare, în vreme ce privirea mea, când îngăduitoare, când din nou severă, rămâne aţintită asupra unui băiat care poartă pantaloni până deasupra genunchilor, care adulmecă tot ceea ce se ţine ascuns şi care, cu toate astea, a omis să întrebe „de ce”.

Şi, în vreme ce băiatul de doisprezece ani este încă luat la întrebări şi în felul acesta cu siguranţă descumpănit de mine, eu cântăresc, într-un prezent ce dispare tot mai repede, fiecare pas pe scară, mă aud tuşind, respir greu şi trăiesc cât mai voios cu putinţă tot mai aproape de moarte.

Franz Krause, unchiul împuşcat, a lăsat în urmă o nevastă şi patru copii puţin mai mari, de aceeaşi vârstă sau cu doi-trei ani mai mici decât mine. Cu ei nu mai era voie să te joci. Ei au fost nevoiţi să părăsească locuinţa de serviciu de pe Brabank, din oraşul vechi, şi să se mute la ţară, undeva între Zuckau şi Ramkau, unde mama lor avea o colibă şi puţin pământ. Acolo, în deluroasa Kaşubie, sălăşluiesc încă şi astăzi copiii poştaşului, chinuiţi de obişnuitele slăbiciuni ale bătrâneţii. Amintirea lor e diferită. Lor le-a lipsit

tatăl, în vreme ce, în locuinţa noastră strâmtă, al meu îmi era mult prea aproape.

Angajatul Poştei Poloneze era un familist chinuit de griji şi de spaime, nicidecum făcut să moară ca un erou, al cărui nume poate fi citit, ca Franciszek Krauze, pe o placă memorială din bronz, intrând astfel în eternitate.

În martie '58, când mi-a fost acordată, nu fără oarecari eforturi, o viză pentru Polonia şi când, călătorind de la Paris prin Varşovia, am ajuns la destinaţie pentru a căuta, în Gdansk-ul ce creştea din ruine, urme ale oraşului Danzig de odinioară şi după ce, în spatele faţadelor în ruină şi de-a lungul plajei Brosen, apoi la o masă de lectură din biblioteca orăşenească, precum şi în împrejurimile şcolii Pestalozzi rămase în picioare, iar, la urmă, în sufrageriile a doi angajaţi ai poştei care supravieţuiseră - găsisem şi auzisem suficient material epic, mi-am continuat călătoria la ţară, la rudele care mai trăiau. Acolo, în uşa unei căsuţe ţărăneşti, am fost întâmpinat de mama poştaşului împuşcat, stră-mătuşa mea Anna, cu propoziţia invariabilă: „No, Ginterchen, da’ mare te-ai mai făcut”.

Mai înainte fusesem nevoit să-i potolesc neîncrederea şi, la cererea ei, să-i arăt paşaportul, atât de străini eram unul faţă de celălalt. Pe urmă, însă, m-a dus să-mi arate câmpul ei de cartofi pe care astăzi îl acoperă pistele betonate de decolare şi de aterizare ale aeroportului Gdansk.

În vara anului următor, când războiul crescuse mare şi se transformase deja în război mondial, motiv pentru care în vacanţa petrecută la Marea Baltică noi, elevii din ciclul superior, nu rumegam numai evenimente locale, ci traversam şi graniţele cu cuvinte umflate, între noi nu era vorba decât despre ocuparea Norvegiei de către Wehrmacht-ul nostru, cu toate că până în iunie comunicatele speciale trâmbiţaseră mersul campaniei ce a urmat împotriva Franţei ca pe un război-fulger până la capitularea duşmanului dintotdeauna: Rotterdam, Anvers, Dunkerque, Paris, coasta Atlanticului... Astfel decurgea lecţia noastră de geografie extinsă prin ocuparea de teritorii: lovitură după lovitură, victorie după victorie.

Pentru noi, însă, înainte, ca şi după scăldat, demni de admiraţie rămâneau în continuare numai „eroii de la Narvik”. Stăteam întinşi în nisip, ne prăjeam la soare, dar ne-am fi dorit din cale-afară să fi fost şi noi prezenţi în

fiordul cucerit prin luptă, „sus de tot, în nord”. Acolo ne-ar fi plăcut să ne acoperim de glorie, sătui de mirosul de cremă Nivea al vacanţei.

În decursul neîntreruptului proces de venerare a eroilor, era vorba despre marina noastră militară şi despre înfrângerea englezilor, apoi din nou despre noi, dintre care câţiva, printre aceştia şi eu, speram ca, în trei-patru ani, numai de-ar dura războiul destul de mult, să ajungem în marină, de preferinţă pe submarine. Îmbrăcaţi în costumele noastre de baie, ne întreceam în enumerarea marilor fapte de arme, începeam cu succesele lui Weddingen pe U-9 în Primul Război Mondial, ajungeam la locotenent-comandorul Prien, cel care scufundase Royal Oak, şi ne împăunam iarăşi repede cu victoria „obţinută prin lupte grele” la Narvik.

Atunci, unul dintre băieţi, pe care-l chema Wolfgang Heinrichs şi care cânta cu plăcere balade şi, la cerere, chiar arii din opere, fiind apreciat pentru asta, dar al cărui braţ drept era schilod, motiv pentru care putea fi sigur de compasiunea noastră pentru că era „inapt de marină”, spuse brusc, spre surprinderea tuturor; „Bateţi câmpii cu toţii!”.

Apoi prietenul meu din şcoală - căci asta era el - enumera pe degetele de la mâna sănătoasă toate distrugătoarele noastre care fuseseră scufundate sau grav avariate în lupta pentru Narvik. Intra în detalii aproape ca un specialist, spuse că una dintre navele noastre de 1800 de tone - îi pomeni numele - a trebuit să fie scufundată. Degetele mâinii zdravene nu i-au ajuns.

Fiecare amănunt îi era familiar, până şi armamentul şi viteza, în noduri, a vasului englez de război Warspite; aşa cum şi noi, copii ai unui oraş-port, puteam să spunem ca pe o rugăciune caracteristicile navelor de război, ale noastre şi ale inamicilor: tonaj, numărul membrilor echipajului, numărul şi calibrul gurilor de foc, numărul lansatoarelor de torpile, anul lansării la apă. Cu toate astea, ne-am mirat de cunoştinţele lui legate de cele întâmplate în bătălia pentru Narvik, cunoştinţe care depăşeau cu mult ceea ce reţinuserăm noi din rapoartele zilnice ale Wehrmacht-ului transmise la radio.

„Habar n-aveţi voi ce s-a întâmplat cu adevărat acolo sus, în nord. Pierderi grele! Pierderi al naibii de grele!”

Toate astea au fost încasate cu totală uimire, căci întrebări - de pildă, de unde anume avea el, Wolfgang Heinrichs, cunoştinţele astea extraordinare - nu a pus nimeni, nu am pus nici eu.

Cincizeci de ani mai târziu, atunci când ceea ce astăzi trebuie să se afirme, ca vai de lume, drept „unitatea germană” a început să lase urme, ne-am dus să vizităm Hiddensee, insula natală scutită de maşini a lui Ute a mea. Aşezată în dreptul coastei Estului anexat, ea se întinde tandru între mare şi Bodden şi nu este ameninţată atât de furtuni, cât, din ce în ce mai mult, de turismul atotcotropitor.

După o preumblare mai lungă pe drumuri de câmpie l-am căutat în Neuendorf pe Martin Gruhn, un prieten din tinereţe al soţiei mele care, după ce îndrăznise să fugă cu o barcă cu vâsle din Republica Democrată Germană spre Suedia, la întoarcerea liber consimţită, după opt ani, în statul muncitorilor şi al ţăranilor se retrăsese în acest loc liniştit. Pe faţa lui nu citeai aventurile prin care trecuse, atât era de gospodărească şi de statornică impresia pe care o făcea.

La cafea şi la prăjituri am trăncănit despre una şi alta: cariera lui ca manager în Vest, numeroasele călătorii pentru Krupp în India, Australia şi mai ştiu eu unde. El a povestit despre încercările ratate de a intra, prin *joint ventures,* în afaceri Est-Vest şi despre ultima plăcere care i-a mai rămas, aceea a pescuitului cu vârşa în apele de acasă.

Atunci, omul care era atât de vădit mulţumit de întoarcerea sa ajunse să vorbească dintr-odată despre un cunoscut: acela locuia în Vitte - unul dintre cele trei sate ale insulei - şi afirma „sus şi tare” că fusese coleg de şcoală cu mine la Danzig. Heinrichs îl chema, da, Wolfgang pe numele mic.

Când am pus şi eu întrebări, mi-a fost confirmată mâna infirmă, precum şi faptul că omul cânta bine - „Încă mai poate, dar din ce în ce mai rar de-acum”.

După asta, discuţia nu s-a mai purtat decât între el şi Ute, despre istorii de pe insulă, în care morţii şi viii trăncăneau în dialectul local. Martin Gruhn, cel care, aşa cum îşi dorise când era mic, văzuse lumea, ne-a arătat, nu fără o urmă de mândrie, măşti, covoare colorate, fetişuri sculptate atârnate pe pereţi. Am băut împreună o ultimă ţuică.

La întoarcere, pe drumul de câmpie, Ute şi cu mine am căutat în Vitte casa din spatele dunei în care locuiau Heinrichs şi soţia lui. Ne-a deschis un bărbat înalt şi masiv, care respira greu şi pe care eu îl recunoşteam după mâna infirmă. După o scurtă ezitare, prietenii din şcoală s-au strâns în braţe şi au fost un pic emoţionaţi.

Apoi ne-am aşezat pe verandă, ne-am prefăcut veseli şi mai târziu am mâncat toţi patru peşte într-un restaurant: cambule prăjite, crocante. Să cânte, de pildă, *Regele ielelor,* ca pe vremuri, nu a vrut. Dar nu a durat mult până când am ajuns să continuăm discuţia de pe plajă rămasă sub semnul îndoielii în vara anului '40.

Cu mare întârziere am vrut să aflu: „De unde ştiai mai multe decât noi, care, aşa cum ai spus, nu aveam habar de nimic? Cum ai ajuns să afli numărul exact al distrugătoarelor scufundate şi grav avariate la Narvik? Şi toate celelalte lucruri pe care le mai ştiai? De pildă, că o veche baterie de coastă a norvegienilor scufundase, după câteva lovituri în plin şi după două torpile - lansate, de asemenea, de la ţărm - crucişătorul greu Blucher?”.

În timp ce vorbea, pe faţa adumbrită a lui Heinrichs se aţinea o urmă de surâs. Încasase o bătaie zdravănă de la tatăl său atunci când, acasă, îşi bătuse joc de ignoranţa noastră stupidă. Ei da, faptul că făcuse pe grozavul ar fi putut să aibă urmări. Doar existau destui denunţători, chiar şi printre elevi. Ca om care asculta seară de seară postul de radio al inamicului britanic, tatăl ajungea în posesia unor informaţii pe care, sub consemnul sever al tăcerii, i le încredinţase fiului.

„Aşa e!” a spus el, tatăl lui fusese un antifascist autentic, nu unul autodeclarat ulterior. A spus asta ca şi când fiul ar fi trebuit să se denigreze ca antifascist autodeclarat ulterior.

Iar apoi am auzit istoria unei suferinţe care trecuse pe lângă mine: aceea a prietenului din şcoală, pe un ton sugrumat de jale, din cauză că nu întrebasem, iarăşi nu pusesem întrebări atunci când Wolfgang Heinrichs a dispărut brusc de la şcoală, din vechiul şi gloriosul Conradinum, şi dus a fost.

La scurt timp după vacanţa de vară sau pe când noi ne mai scuturam încă ultimele fire de nisip din păr, prietenul meu lipsea, sau nu lipsea, fiindcă nimeni nu era dispus să contrazică o constatare rostită în treacăt: „dispărut fără urmă”; fiindcă eu îmi înghiţisem pentru a nu ştiu câta oară cuvintele „de ce”; fiindcă nu le rostisem.

Abia acum auzeam că tatăl lui Heinrichs, care, în perioada Republicii, fusese membru USPD, apoi deputat social-democrat şi se opusese în senat mai marilor de atunci ai partidului, Rauschning şi Greiser, precum şi cârdăşiei şi alianţei guvernamentale de mai târziu între Partidul Naţional Popular şi nazişti, a fost arestat de Gestapo la începutul toamnei lui '40. A

ajuns într-un lagăr de concentrare care fusese înfiinţat după anexarea Danzig-ului în apropiere de Frischen Haff şi botezat după un sat pescăresc învecinat: la Stutthof se putea ajunge din gara Werder a oraşului cu tramvaiul şi de la Schiewenhorst cu bacul, în două-trei ore.

Curând după arestarea tatălui, mama a hotărât să se sinucidă. După care Wolfgang şi sora lui au fost trimişi la bunica lor la ţară, destul de departe pentru a fi uitaţi de colegi. După detenţia în lagăr, tatăl lor a ajuns însă într-un batalion disciplinar care, în timpul campaniei din Rusia, avea misiunea să cureţe de mine terenul din imediata apropiere a frontului. „Comandoul urcării la cer”, aşa se numea acest detaşament cu o cotă ridicată de pierderi, care i-a oferit însă prilejul să fugă la ruşi.

Atunci când, în martie '45, A Doua Armată Sovietică a ocupat mormanul de ruine arse care fusese Danzig, odată cu învingătorii s-a întors şi tatăl prietenului meu din şcoală. El şi-a căutat şi şi-a găsit copiii pentru ca apoi, după sfârşitul războiului, să părăsească Polonia cu un transport sigur, fiindcă era compus din antifascişti germani, după care a ales oraşul-port Stralsund din zona ocupată de sovietici ca viitoare reşedinţă pentru restul familiei.

L-au numit director al Landtag-ului. Şi, deoarece convingerea lui doctrinară nu fusese alterată de învăţăturile din lagăr, el a înfiinţat imediat o uniune social-democrată locală care s-a bucurat de popularitate, dar care, după fuziunea forţată dintre KPD şi SPD în Partidul Uniunii Socialiste, a început să aibă dificultăţi. El s-a apărat împotriva presiunilor venite de sus. L-au şicanat, l-au ameninţat cu detenţia, context în care a fost pomenit lagărul de concentrare Buchenwald, din nou plin de deţinuţi.

Câţiva ani mai târziu, tatăl lui Heinrichs a murit de inimă rea fiindcă fusese tras de tovarăşi pe linie moartă. După ce şi-a terminat şcoala, fiul a studiat însă la Rostock împreună cu prietenul său din şcoală, Martin Gruhn, şi curând s-a făcut remarcat ca savant în domeniul economic, în vreme ce Gruhn, după fuga cu barca cu vâsle, şi-a continuat studiile economice mai întâi în Lund şi mai târziu la Karl Schiller în Hamburg, Heinrichs a făcut carieră în slujba unicului partid la putere şi a trecut cu bine de toate schimbările de macaz, inclusiv de aceea de la Ulbricht la Honecker. Cu vârsta, s-a bucurat chiar de onoruri şi, ca director al Institutului de Ştiinţe Economice, deţinea un rang atât de înalt încât, imediat ce a căzut Zidul şi dictatura statului muncitoresc-ţărănesc a încetat să existe, învingătorii vest-

germani ai istoriei au considerat că e cazul să-l „reevalueze”, cum spuneau ei, neîntârziat, cu alte cuvinte să-l reducă la zero.

Aşa s-a întâmplat cu mulţi dintre aceia despre care se spunea că au o biografie greşită; cei cu biografia corectă au ştiut dintotdeauna ce anume trebuia să fie greşit.

Când l-am vizitat noi la Vitte, prietenul meu era deja grav bolnav. Soţia lui a sugerat că existau motive de îngrijorare, că soţul ei se plângea de o senzaţie de apăsare în plămâni şi de dificultăţi de respiraţie. Cu toate astea, el a mai încercat din când în când să lucreze la Stralsund în calitate de consilier fiscal şi să descopere, astfel, lacune în sistem.

Pentru mine, Wolfgang Heinrichs, un om eşuat din cauza relaţiilor germane şi care a murit la puţine luni după vizita noastră de o embolie pulmonară, a rămas, ca prieten din şcoală, fixat în contextul anilor mei de tinereţe - la serbarea de bacalaureat a cântat *Ceasul* de Cari Loewe, iar în materie de marină militară ştia mai multe decât colegii lui - din cauză că eu mă mulţumisem să nu ştiu nimic sau să ştiu lucruri false, fiindcă făcusem, copilăreşte, pe mutul, acceptasem dispariţia lui fără o vorbă şi evitasem astfel din nou cuvintele „de ce”, aşa că acum, când decojesc ceapa, tăcerea mea îmi vuieşte în urechi.

Recunosc: este o durere care-mi provoacă doar o suferinţă minoră. Dar văicăreli precum ah, dacă aş fi avut şi eu un tată cu principii ferme, precum cel al lui Wolfgang Heinrichs şi nu unul care a intrat în partid încă din '36, când în oraşul liber Danzig presiunea era încă suportabilă, sunt lipsite de valoare şi au în orice caz drept ecou acel râs cu care reacţionează batjocoritorul din mine de îndată ce se fac auzite scuze asemănătoare: dacă am fi avut atunci... dacă am fi fost atunci...

Eu însă nu am avut, nu am fost. Unchiul dispăruse, colegul de şcoală nu a mai apărut. Dar băiatul acela pe ale cărui urme trebuie să rămân poate fi găsit acolo unde s-au petrecut lucruri îngrozitoare: cu aproape un an înainte de începutul războiului. Violenţă scăldată din plin de lumina zilei.

Când, la scurt timp după cea de-a unsprezecea zi de naştere a mea, la Danzig şi în alte locuri sinagogile ardeau şi vitrinele erau făcute ţăndări am fost, ce-i drept, inactiv, dar prezent în chip de spectator curios atunci când, pe Michaelisweg, la mică distanţă de şcoala mea, Conradinum, mica sinagogă de pe Langfuhr a fost prădată, devastată, aproape incendiată de o

haită de indivizi din SA. Dar martorul derulării acţiunii din cale-afară de zgomotoase şi la care poliţia oraşului s-a mulţumit să asiste, probabil din cauză că focul nu s-a înteţit, va fi fost în orice caz uimit.

Şi atât. Cu oricât sârg scormonesc prin frunzişul amintirilor mele, nu se găseşte nimic care mi-ar fi favorabil. Este evident că nu au existat nici un fel de îndoieli care să-mi fi tulburat anii copilăriei. Mai mult, uşor de atras, am participat la tot ceea ce avea de oferit cotidianul care, cu incitantă frenezie, se dădea drept „epoca cea nouă”.

Erau multe şi atrăgătoare lucrurile de acest fel: la radio şi la cinematograf câştiga Max Schmeling. În faţa marelui magazin Sternfeld se strângea în cutii mărunţiş pentru acţiunea de ajutorare pe timpul iernii: „Nimeni să nu sufere de foame, nimeni să nu îngheţe!” Piloţii germani de curse erau cei mai rapizi în săgeţile lor argintii. Fortăreţele zburătoare Graf Zeppelin şi Hindenburg puteau fi urmărite cu uimire cum străluceau acolo sus, deasupra oraşului, devenind subiecte pentru cărţi poştale. La jurnalul săptămânal, *Legiunea Condor* a noastră ajuta Spania cu cele mai noi arme să se elibereze de pericolul roşu. În pauză, în curtea şcolii, jucam „Alcazar”. Şi cu puţine luni înainte ne entuziasmau Jocurile Olimpice cu ploaia lor de medalii. Mai târziu, alergătorul nostru minune se numea Rudolf Harbig. Iar la jurnalul săptămânal, Reich-ul german strălucea în lumina concentrată a proiectoarelor.

Încă din ultimii ani ai oraşului liber - eu împlinisem zece - băiatul care purta numele meu a devenit, absolut de bunăvoie, membru în Jungvolk, o organizaţie din componenţa Tineretului Hitlerist. „Ţâncii”, aşa ne numeau - sau, de asemenea, „micii cercetaşi”. Ca dar de Crăciun îmi doream uniforma cu tot cu şepcuţă, eşarfă, centiron şi diagonală.

E adevărat că nu-mi amintesc să fi fost din cale-afară de entuziast, să mă fi înghesuit să ajung în tribune ca purtător de stegulеţ, să fi râvnit vreodată rangul unui conducător de formaţie împodobit cu fireturi, dar de participat am participat fără să-mi pun vreo întrebare, chiar şi atunci când cântatul nesfârşit şi sunetul înfundat al tobelor mă plictiseau de moarte.

Nu numai uniforma mă atrăgea. Deviza „Tineretul trebuie să fie condus de tineret!” îmi era pe plac, iar oferta era pe măsură: tabere de corturi şi jocuri în aer liber prin pădurile de pe malul mării, focuri de tabără printre stânci răzleţe îndreptate năvalnic spre locul de judecată al vechilor germani din zona deluroasă din sudul oraşului, serbări de solstiţiu şi ceremonialul

drapelului în zori, sub cerul înstelat şi prin luminişurile care se deschideau spre est. Cântam, ca şi când cântatul ar fi putut face Reich-ul tot mai mare şi mai mare.

Conducătorul formaţiei din care făceam parte, un băiat de muncitor din aşezarea Neuschottland, era cu nici doi ani mai mare decât mine: un tip de toată isprava, care avea haz şi ştia să alerge în mâini. Îl admiram, râdeam când râdea el, alergam în urma lui, ascultător.

Toate astea mă atrăgeau să ies din atmosfera stătută, mic-burgheză a constrângerilor familiale, departe de tată, de sporovăială clienţilor în faţa tejghelei prăvăliei, de strâmtoarea locuinţei de două camere, în care îmi revenea doar nişa deloc adâncă de sub pervazul ferestrei din dreapta de la sufragerie, care trebuia să-mi ajungă.

Pe etajerele ei se adunau în teancuri cărţile şi albumele în care lipeam pozele din cutiile de ţigări. Acolo îşi aveau locul bulgărele de plastilină pentru primele figurine, blocul de desen Pelikan, trusa de pictură cu douăsprezece culori, timbrele adunate mai degrabă la întâmplare, o grămadă de mărunţişuri de tot felul şi caietele mele secrete.

Sunt puţine obiectele pe care, retroactiv, le văd atât de concret şi de limpede precum nişa de sub pervazul ferestrei care, timp de ani buni, a trebuit să fie refugiul meu; surorii mele Waltraut, cu trei ani mai mică decât mine, îi revenea nişa din stânga.

Căci atât mai pot să spun ca circumstanţă atenuantă: nu am fost doar un ţânc al Jungvolk-ului în uniformă, care se străduia să mărşăluiască în pas cu ceilalţi şi în acelaşi timp să cânte „Ne poartă steagul nostru înainte”, ci şi un băiat căruia îi plăcea să şadă în casă, care-şi gospodărea cu grijă comorile din nişa lui. Chiar şi aliniat în formaţie rămâneam un solitar, dar care nu sărea în ochi din cale-afară; unul care merge cu turma, dar ale cărui gânduri vagabondau întotdeauna în altă parte.

În plus, mutarea de la şcoala primară la şcoala medie făcuse din mine un conradiner. Aveam voie, cum se spunea, să merg la gimnaziu, purtam tradiţionala şapcă roşie de gimnazist, împodobită cu C-ul auriu, şi mi se părea că am motive să fiu mândru, tot mereu cu nasul pe sus, fiindcă eram elev al unei prestigioase instituţii de învăţământ, căreia părinţii trebuiau să-i plătească în rate banii strânşi cu trudă pentru taxele şcolare în valoare de nu ştiu cât; o povară lunară de care fiul afla numai prin sugestii discrete.

Prăvălia de coloniale a cărei uşă laterală dădea în holul îngust ce ducea la uşa locuinţei noastre şi de care se ocupa singură mama mea, Helene Graß - tatăl, Wilhelm, căruia i se spunea Willy, decora vitrinele, se ocupa de aprovizionare la angrosişti şi scria preţurile pe etichete -, nu mergea prea bine. Pe vremea guldenului, constrângerile fiscale afectau comerţul. Concurenţă la fiecare colţ de stradă. Pentru a primi aprobarea pentru vânzarea suplimentară de lapte, smântână, unt şi brânză de vaci a trebuit să fie sacrificată jumătatea dinspre stradă a bucătăriei, astfel încât pentru aragaz şi răcitor nu mai rămăsese decât o cămăruţă fără ferestre. Tot mai mulţi dintre clienţii noştri erau atraşi de lanţul de magazine Kaisers Kaffe-Geschäft.

Reprezentanţii comerciali făceau livrările numai dacă toate facturile erau achitate la timp. Prea mulţi clienţi pe credit. Mai cu seamă nevestele funcţionarilor vamali sau poştali şi ale poliţiştilor îşi făceau cumpărăturile pe credit. Ele se văicăreau, se zgârceau, cereau rabat. Sâmbătă seara, după ora de închidere, părinţii îşi confirmau de fiecare dată: „Iar stăm prost cu încasările”.

De aceea, ar fi trebuit să înţeleg că mama mea nu avea cum să ciupească săptămânal pentru mine bani de buzunar. Dar, văzând că văicărelile mele nu se mai sfârşeau - în clasa mea, toţi colegii aveau mărunţiş prin buzunare, mai mult sau mai puţin -, ea mi-a împins sub ochi un caiet in-octavo ros de atâta întrebuinţare, în care erau înşirate datoriile tuturor clienţilor care trăiau, cum zicea ea, „pe credit”. Văd caietul înaintea ochilor, îl deschid.

Cu un scris citeţ sunt trecute nume, adrese şi sume, unele care tocmai au scăzut, dar care apoi cresc tot mereu, în guldeni, cu precizie, până la ultimul pfenig. Bilanţul unei femei de afaceri, care are motive să-şi facă griji pentru magazinul ei; de asemenea, fireşte, oglinda situaţiei economice generale în condiţiile unui şomaj tot mai mare.

„Luni vin reprezentanţii firmelor şi vor să vadă lichidităţi” era formula ei permanentă. Niciodată însă mama nu le-a scos pe nas, nici fiului, nici, mai târziu, fiicei, taxa şcolară lunară, ca pe un lucru pentru care copiii ar fi trebuit să se simtă datori şi să fie ascultători. Niciodată n-au auzit de la ea: eu mă sacrific pentru voi. Faceţi ceva în schimb!

Ea, care nu avea decât prea puţin timp pentru o pedagogie delicată, atentă la urmările pe termen lung - dacă între sora mea şi mine se ajungea la o ceartă mult prea zgomotoasă, ea îi striga clientului „O clipă, vă rog”, ieşea

în grabă din prăvălie, nu întreba niciodată „care din voi a început”, ci-i pălmuia fără o vorbă pe amândoi copiii, pentru ca apoi să revină cât mai repede la clienţii pe care-i servea cu toată amabilitatea -, ea, cea mai drăgăstos delicată, cea mai caldă, mai lesne de emoţionat până la lacrimi, ea care, când găsea un răgaz, se pierdea în visări şi numea „cu adevărat romantic” tot ceea ce considera că este frumos, ea, cea mai atentă dintre toate mamele, îi împinse într-o bună zi fiului ei caietul in-octavo sub ochi şi se oferi să-mi plătească cinci la sută din valoarea datoriilor recuperate, în guldeni şi pfenigi, dacă aş fi fost dispus ca, înarmat doar cu un papagal pe măsură - şi pe ăsta-l aveam! - şi cu caietul plin de cifre, să mă duc, după-amiaza sau oricând aş fi găsit timpul să mă rup de serviciul stupid, din punctul ei de vedere, din cadrul Jungvolk-ului, să-i caut pe datornici şi să-i fac să se simtă obligaţi, dacă nu să-şi achite datoriile, atunci măcar să-nceapă să le plătească în rate.

Pe urmă m-a mai sfătuit să folosesc în mod special seara unei anumite zile din săptămână: „Vinerea e zi de salariu, atunci ar trebui să te duci peste ei şi să-i taxezi”.

Aşa se face că, la zece sau unsprezece ani, eram într-a cincea sau a şasea, am devenit un recuperator de datorii abil şi eficient din cale-afară. Nu mă lăsam expediat cu un măr sau bomboane ieftine. Nici măcar cuvintele pioase, cu miros de tămâie nu ajungeau la urechile mele. La ameninţări făceam faţă. Cine voia să-mi închidă uşa în nas nu putea de piciorul meu. Vinerea, ţinând cont de ziua de salariu săptămânală, apariţiile mele erau extrem de decise. Nici măcar duminica nu era sfântă pentru mine. Iar în perioada vacanţelor mici şi mari eram activ cât era ziua de mare.

Curând am ajuns să încasez sume care au determinat-o pe mama ca, din motive de-acum pedagogice, să-i reducă fiului câştigul deja excesiv de la cinci la trei la sută. Hotărâre de care am luat act bosumflat. Ea însă a spus: „Ca nu cumva să ţi-o iei în cap”.

Cu toate astea, până la urmă stăteam mai bine cu banii decât mulţi dintre colegii mei de clasă, care locuiau pe Uphagenweg sau pe Steffensweg în vile cu acoperişul în două ape, cu portaluri cu coloane, terasă-balcon şi intrare pentru servitori şi ai căror taţi erau avocaţi, medici, negustori de cereale, chiar şi fabricanţi sau armatori. Câştigurile mele se adunau într-o tabacheră goală, ascunsă în nişa de sub fereastră. Îmi cumpăram, pentru stoc, blocuri de desen şi cărţi, mai multe volume din *Viaţa animalelor,* de

Brehm. Consumatorului împătimit de filme îi erau accesibile de acum înainte până şi cele mai îndepărtate cinematografe din oraşul vechi, până şi Roxi, lângă Olivaer Schloßgarten, inclusiv călătoria cu tramvaiul dus-întors. Nici un film nou nu-mi scăpa.

Pe atunci, pe vremea oraşului liber, filmele de cultură şi artistice erau încă precedate de *Jurnalul săptămânal al lui Fox.* Eram captivat de Harry Piei. Râdeam de Dick şi Doof. Pe Charlie Chaplin l-am văzut în chip de căutător de aur mâncând un bocanc cu şiret cu tot. Starul-copil al cinematografului american, Shirley Temple, mi se părea stupidă şi de o drăgălăşenie nu chiar ieşită din comun. Banii mi-au ajuns şi ca să văd de mai multe ori un film mut cu Buster Keaton, al cărui comic mă întrista şi a cărui tristeţe mă făcea să râd.

Să fi fost oare în februarie, de ziua ei de naştere, ori de Ziua Mamei? În orice caz, încă înainte de al Doilea Război Mondial îmi închipuiam că sunt în stare să-i dăruiesc mamei mele ceva deosebit, un articol de import. Stăteam multă vreme în faţa vitrinelor, savuram chinurile alegerii, ezitam între un platou de cristal din magazinul Sternfeld şi un fier de călcat electric.

Până la urmă a fost obiectul de la Siemens, foarte frumos şi ca formă, al cărui preţ enorm mama l-a aflat în urma unui interogatoriu sever, dar care, în faţa rudelor, a fost trecut sub tăcere ca unul dintre cele şapte păcate de moarte; şi nici tatăl, care n-avea nici o îndoială că are motive să fie mândru de fiul său, nu a avut voie să deconspire sursa subitei mele bunăstări. După ce era folosit, fierul de călcat dispărea imediat în bufet.

Practica recuperării de datorii mi-a adus şi un alt câştig, care avea însă să se vădească abia după câteva decenii, într-o proză de tip realist.

Pătrundeam, urcând sau coborând scări, în case cu chirie în care mirosea altfel de la etaj la etaj. Mirosul pe care-l produce varza albă înăbuşită era acoperit de duhoarea rufelor puse la fiert. Un etaj mai sus mirosea preponderent a pisici şi a scutece. În spatele uşii fiecăreia dintre locuinţe aerul era închis din cale-afară. Un miros acrişor sau înţepător, din cauză că gospodina tocmai îşi făcuse bucle cu fierul. Mirosul doamnelor mai în vârstă: biluţe împotriva moliilor şi apă de colonie Uralt Lavendel. Respiraţia cu miros de ţuică a pensionarului rămas văduv.

Am cunoscut - mirosind, auzind, văzând şi ajungând să simt - sărăcia şi grijile familiilor de muncitori cu mulţi copii, aroganţa şi mânia funcţionarilor administrativi care înjurau într-o germană literară preţioasă şi erau din principiu incapabili să plătească, nevoia femeilor singure de puţină trăncăneală la masa din bucătărie, tăcerea ameninţătoare şi certurile vechi şi durabile dintre vecini.

Toate aceste economii ale mele s-au transformat într-un fond de credit interior: taţi violenţi, fie treji, fie la beţie, mame care zbierau pe tonul cel mai înalt cu putinţă, copii amuţiţi sau bâlbâindu-se, tuse sufocată sau permanentă, suspine şi înjurături, lacrimi de mărimi diferite, ura faţă de oameni şi dragostea faţă de câini sau canari, povestea fără sfârşit despre fiul pierdut, poveşti din familii de proletari sau mic-burghezi, unele rostite în dialect şi condimentate cu înjurături în polonă, celelalte într-o limbă oficială, sacadată şi scurtată la lungimea unui stânjen, unele al căror motor era infidelitatea şi altele pe care abia mai târziu aveam să le înţeleg ca istorii în care era vorba despre tăria spiritului şi despre jalnica slăbiciune a cărnii.

Toate astea şi mult mai multe încă - nu numai bătăile care mi-au fost administrate la recuperarea datoriilor - s-au îmbogăţit în mine, ca provizii pentru vremurile în care povestitorul de meserie intra în criză de material şi cuvintele începeau să-i lipsească. Era de ajuns să las timpul să se întoarcă, să adulmec mirosuri, să sortez duhori, s-o iau din nou în sus şi-n jos pe scări, să apăs pe butonul soneriei sau să bat la uşă, mai cu seamă în serile de vineri.

S-ar putea chiar ca mânuirea de timpuriu a guldenilor, din perioada oraşului liber până la aceea a sumelor în pfenigi, apoi, începând din '39, de la începutul războiului, încasarea mărcilor imperiale - râvnitele monede de cinci mărci - să-şi fi pus atât de puternic amprenta asupra practicii, încât am dat dovadă de o uşurinţă lipsită de scrupule atunci când a trebuit să ţin cu fermitate la preţ, fie în epoca postbelică, în comerţul la negru cu articole deficitare precum pietrele de brichetă sau lamele de ras, fie mai târziu, ca autor, la negocierea contractelor cu editori tari de ureche.

Prin urmare, am suficiente motive să-i fiu recunoscător mamei pentru faptul că m-a învăţat de timpuriu să fiu pragmatic când e vorba de bani, fie şi prin recuperarea datoriilor. Aşadar, atunci când - în înşiruirea de vorbe constituind acel autoportret propriu-zis la care m-au obligat fiii Franz şi Raoul, la începutul anilor '70, când am scris *Jurnalul unui melc* - se spune

lapidar: „Am fost crescut prost într-o manieră cât se poate de bună”, se face referire şi la practica mea în recuperarea datoriilor.

Am uitat să pomenesc în treacăt frecventele amigdalite care, înainte şi după sfârşitul copilăriei mele, m-au scutit zile întregi de şcoală, ce-i drept, dar m-au şi împiedicat să-mi îndeplinesc serviciul cu clienţii, atât de rentabil. Celui pe cale de însănătoşire mama îi aducea la pat, într-un pahar, gălbenuş de ou amestecat cu zahăr.

CE ANUME SE ACOPERĂ

Un cuvânt îl cheamă pe celălalt. Datorie şi culpă. Două cuvinte atât de apropiate, atât de temeinic înrădăcinate în solul fertil al limbii germane, totuşi, pe cel dintâi îl poţi atenua şi rezolva prin plată - fie şi în rate, aşa cum făceau clienţii mamei mele care trăiau pe credit; culpa, însă - cea dovedită, precum şi cea îngropată sau doar bănuită - rămâne. Ea ticăie încontinuu şi, chiar şi în călătoriile în Nicăieri, ea se află deja acolo ca să-ţi păstreze locul. Ea îşi recită mica ei sentinţă, nu se teme că se repetă, acceptă, generoasă, să cadă în uitare pentru un timp şi iernează în vise. Rămâne ca un zaţ, este o pată care nu se şterge, o băltoacă pe care, oricât ai linge-o, nu poţi s-o usuci. Ea a învăţat încă de timpuriu să-şi caute refugiul într-o ureche în care ajunge sub formă de spovedanie, să se facă, prescrisă sau de mult iertată, mai mică decât mică, transformându-se într-un nimic, pentru ca apoi, de îndată ce ceapa s-a micşorat, strat după strat, să o găseşti totuşi înscrisă durabil pe foile cele mai ascunse: ba cu majuscule, ba ca propoziţie secundară sau notă de subsol, ba perfect lizibilă, apoi din nou cu hieroglife care pot fi descifrate numai cu trudă, în caz că mai pot fi descifrate vreodată. Pe mine mă vizează, lizibil, inscripţia lapidară: am tăcut.

Dar cum au fost atât de mulţi aceia care au tăcut, rămâne considerabilă ispita de a ignora propriul eşec, de a acuza, în schimb, culpa generală sau de a vorbi despre sine doar vag, la persoana a treia: el a fost, a văzut, a avut, a spus, a tăcut... Rămâne înăuntru, în tine, acolo unde este atâta loc pentru jocuri de-a v-aţi ascunselea.

De îndată ce-l citez, aducându-l în prezent, pe băiatul de odinioară, cel care am fost când aveam treisprezece ani, îl interoghez cu severitate şi simt ispita de a-l judeca pe cât posibil ca pe un străin ale cărui nevoi mă lasă rece şi de a-i pronunţa sentinţa, văd înaintea ochilor un ştrengar de statură mijlocie, cu pantaloni scurţi şi ciorapi până la genunchi, care face grimasă după grimasă. El se tot fereşte de mine, nu vrea să fie judecat, condamnat. Se refugiază în poala mamei. Începe să strige: „Dar eram doar un copil, doar un copil..."

Încerc să-l liniştesc şi-l rog să mă ajute la decojitul cepei, dar el refuză să-mi dea informaţii, nu vrea să se lase exploatat ca autoportret al meu de odinioară. Îmi neagă dreptul de a-l, cum spune el, „face praf, şi anume „de sus în jos”.

Acum îşi strânge pleoapele ca nişte fante înguste, strânge din buze şi şi le strâmbă, îşi schimonoseşte gura într-o poziţie oblică şi neliniştită şi lucrează la strâmbătura asta, în vreme ce stă totodată aplecat deasupra cărţilor, plecat departe, imposibil de ajuns din urmă.

Îl văd citind. E singurul lucru pe care-l face fără să se plictisească. În acest timp îşi astupă amândouă urechile cu degetele arătătoare ca să fie ferit, în locuinţa strâmtă, de gălăgia veselă pe care o face sora. Acum ea fredonează, vine mai aproape. Trebuie să fie atent, căci îi place să-i închidă cartea brusc, vrea să se joace cu el, tot mereu să se joace şi nimic altceva, e un vârtej. Sora lui îi este dragă numai la distanţă.

Pentru el cărţile au fost întotdeauna scândura lipsă din gard, găurile prin care se strecura în alte lumi. Totuşi, îl văd şi strâmbându-se, atunci când nu face nimic şi doar stă şi el pe-acolo printre mobilele din sufragerie şi pare să fie atât de absent, încât mama trebuie să-l strige:

„Acum unde mai eşti? Pe unde mai umbli cu gândul?”.

Dar unde mă aflam atunci când doar simulam prezenţa? În ce ţinuturi îndepărtate se instala băiatul căruia îi plăcea să se strâmbe, fără să părăsească sufrageria ori sala de clasă? În ce direcţie îşi desfăşura el firul?

De regulă, o luam pe firul timpului în jos, mânat de o foame insaţiabilă de măruntaiele înecate în sânge ale istoriei şi înnebunit după bezna totală a Evului Mediu sau mă opream în timpul baroc al unui război care dura treizeci de ani.

Astfel, pentru băiatul care răspunde la numele meu, zilele treceau după dorinţa lui, ca urmare a unor apariţii în costume schimbate. Dintotdeauna am vrut să fiu altcineva şi altundeva, acel „Curând-altfel” cu care m-am întâlnit puţini ani mai târziu, când m-am pierdut în ediţia populară a lui *Simplicissimus,* spre sfârşitul cărţii: un personaj neliniştitor, dar atrăgător, care te ajuta să treci din pantalonii bufanţi de muşchetar în rasa ferfeniţită a unui pustnic.

E drept că prezentul, plin de discursurile Führer-ului, de războaie-fulger, de eroi în submarine şi aşi ai aerului răsfăţaţi cu decoraţii, laolaltă cu detaliile militare, îmi era cât se poate de clar şi lesne de verificat -

cunoştinţele mele de geografie s-au extins până în munţii Muntenegrului, până în arhipelagurile greceşti şi, din vara lui '41, odată cu înaintarea frontului, până la Smolensk, Kiev şi lacul Ladoga -, dar în acelaşi timp eram prins în şerpuirea armatelor cruciate spre Ierusalim, eram unul dintre scutierii împăratului Barbarossa, eram un cavaler care lovea sălbatic în jur, luptându-se cu triburile baltice, eram excomunicat de papă, făceam parte din cortegiul lui Konradin şi dispăream, fără să mă plâng, odată cu cel din urmă Hohenstaufen.

Orb la nedreptăţile care făceau parte într-o măsură din ce în ce mai mare din cotidian în imediata apropiere a oraşului - între Weichsel şi Haff, la numai două sate de căminul de la ţară al Conradinum-ului, creştea şi tot creştea lagărul de concentrare Stutthof -, nu mă indignau decât crimele domniei papistaşe şi torturile Inchiziţiei. Dacă, pe de o parte, îmi erau familiare instrumente precum cleştii, fierul încins şi mecanismele de zdrobit degete, pe de altă parte mă vedeam răzbunând vrăjitoare şi eretici arşi pe rug. Ura mea se îndrepta împotriva lui Grigore DC şi a altor papi. În spatele frontului, în vestul Prusiei, ţăranii polonezi erau alungaţi din gospodăriile lor cu femei şi copii cu tot; eu rămâneam vasalul lui Frederic II, care instala sarazini loiali în Apulia şi vorbea cu şoimii săi în arabă.

Retrospectiv, se pare că gimnazistul care se strâmba întruna izbutise să-şi mute simţul dreptăţii, alimentat de cărţi, în teritoriile sigure ale Evului Mediu. Probabil din această cauză prima mea încercare scriitoricească mai amplă s-a putut consuma departe de deportarea evreilor rămaşi în Danzig din ghetoul Mausegasse în lagărul de concentrare Theresienstadt şi făcând abstracţie de toate bătăliile verii lui '41; în plin secol XIII, urma să fie ţesută o urzeală de acţiune cum nu se poate mai îndepărtată de realitate.

Revista şcolară *Pune umărul!* fusese aceea care anunţase un concurs. Erau promise acolo premii pentru proză narativă scrisă de tinere condeie.

Aşa se face că băiatul strâmbăcios sau eul meu afirmat, dar dispărând tot mereu în hăţişurile ficţiunii, a început să scrie într-un jurnal până atunci imaculat nu o povestioară scurtă, nu, ci, de la prima încercare şi cu o fluenţă neîngrădită, un roman care - lucrul acesta e sigur - purta titlul *Kaşubii.* Ăştia erau cât de cât înrudiţi cu mine.

În vremea copilăriei mele treceam adeseori graniţa oraşului liber în direcţia Kokoschken, Zuckau şi o vizitam pe stră-mătuşa Anna, care sălăşluia împreună cu cele patru suflete ce alcătuiau familia ei sub un tavan

scund. Plăcintă cu brânză dulce, saramură, castraveţi în muştar şi ciuperci, miere, prune la cuptor şi măruntaie de găină - pipotă, inimă, ficat -, dulciuri şi acrituri, dar şi ţuică făcută din cartofi îşi găseau în acelaşi timp locul pe masă; şi tot simultan se râdea şi se plângea.

Iarna, unchiul Joseph, fiul cel mai mare al stră-mătuşii, venea şi ne lua cu sania trasă de un cal. Era veselie mare. Pe la Goldkrug treceam graniţa statului liber. Unchiul Joseph îi saluta pe funcţionarii vamali în germană, în polonă, dar cu toate astea era înjurat de fiecare dată de cei cu uniforme diferite. Asta era mai puţin vesel. Chiar înainte să înceapă războiul, se pare că a scos din dulap steagul polonez şi pe cel cu svastică şi a strigat: „Dacă război porneşte, pe copac urc şi uit la cine primul vine. Şi pă urmă ridic steag, pe ăla sau pe ăla...”

Chiar şi mai târziu, când trecuse destul timp, ne mai vedeam cu mama şi cu fraţii şi surorile unchiului Franz cel împuşcat numai pe ascuns, după ora de închidere a prăvăliei. Cu acest prilej se dovedeau a fi de ajutor schimburile în natură, atât de utile în condiţiile economiei de război: găini de supă şi ouă de ţară erau schimbate pe stafide, praf de copt, aţă de cusut şi petrol. În magazinul nostru se afla, alături de butoiul cu heringi în saramură, un rezervor de petrol cu robinet, de înălţimea unui om, cu un miros care a rezistat în timp. Şi mi-au rămas întipărite în minte apariţiile mătuşii Ana, scoţând cu o singură mişcare de sub fustele sub care o ascunsese şi aruncând pe tejghea marfa adusă pentru schimb, o gâscă jumulită: „Cre' că are f'o zece funţi...”

Astfel, îmi devenise familiar şi felul de a vorbi al kaşubilor. Ori de câte ori reuşeau să-şi înghită mormăiala lor cu rădăcini în slava veche pentru a-şi face cunoscute grijile şi dorinţele în germana din nord, ei lăsau la o parte articolul şi, ca să meargă la sigur, când spuneau nu, preferau s-o spună de două ori. Vorbirea lor tărăgănată semăna cu laptele gros stătut, peste care puneau pâine neagră fărâmiţată şi zahăr.

Rămăşiţele populaţiei kaşube au sălăşluit statornic, de când se ştiu, în ţinutul deluros de dincolo de oraşul Danzig şi, sub stăpâniri schimbătoare, au fost considerate de fiecare dată ca insuficient de polone, insuficient de germane. Când, odată cu ultimul război, germanii au venit din nou peste ei, mulţi kaşubi au fost categorisiţi prin decret drept „populaţie de rangul trei”. Asta s-a întâmplat ca urmare a presiunilor exercitate de autorităţi şi în vederea motivării lor, ca să se afirme ca germani demni de încredere ai

Reich-ului: tinerele femei, pentru a fi convocate la muncă, bărbaţii tineri, precum unchiul Jan, care acum se numea Hannes, pentru a fi trimişi la război.

Mi-ar fi fost la îndemână să povestesc despre aceste griji şi dorinţe. Faptul că am preferat însă să strămut acţiunea primei mele opere, ce sta sub semnul omorurilor şi al violenţei, în era interregnum-ului, în „epoca fără împăraţi, îngrozitoare" a secolului XIII, se explică numai prin înclinaţia mea de a mă refugia pe tărâmurile cele mai neumblate ale istoriei. Astfel, nu era vorba numai de o schiţă a istoriei moravurilor la vechii slavi, opera mea de debut trata mai cu seamă procese secrete şi abuzuri care, după prăbuşirea imperiului Hohenstauffen, produceau o materie epică ce abunda în violenţă.

Din încercarea asta n-a rămas nici un cuvânt. Nici cea mai vagă amintire a unei scene înecate în sânge, spre a servi răzbunării sângelui, nu vrea să-mi vină în minte. N-am reţinut nici un nume, fie el de cavaler, de ţăran sau de cerşetor. N-a mai rămas nimic, nici o afurisenie rostită de vreun preot, nici un ţipăt de vrăjitoare. Şi totuşi trebuie să fi curs fluvii de sânge, cel puţin o duzină de ruguri să fi fost ridicate şi aprinse cu făclia înmuiată în smoală, căci spre sfârşitul primului capitol toţi eroii erau morţi: decapitaţi, sugrumaţi, traşi în ţeapă, arşi sau sfârtecaţi. Mai mult încă: nu mai rămăsese nimeni care să-i răzbune pe eroii ucişi.

Pe un astfel de teren plin de stârvuri şi arat cu plugul scrisului şi-a găsit încercarea mea narativă sfârşitul precoce. De-ar mai exista acel jurnal, el ar fi în orice caz interesant pentru fetişiştii fragmentului.

Nu mi-a trecut prin minte să-i las pe toţi acei sugrumaţi, decapitaţi, arşi şi sfârtecaţi, să las toate acele cadavre legănându-se de crengile stejarilor ca hrană pentru ciori să-şi facă de acum apariţia ca fantome, să acţioneze în capitolele ce urmează şi să sperie gloata pedestră - niciodată nu mi-au plăcut poveştile cu fantome. Dar s-ar putea ca modul neeconomicos de a mă purta cu personajele fictive, această experienţă timpurie a unui blocaj scriitoricesc, să mă fi determinat mai târziu, ca autor ce avea să înveţe să calculeze atent, să mă port cu mult mai multe menajamente faţă de eroii mei.

Oskar Mazerath a supravieţuit în calitate de mogul mediatic. Împreună cu el şi Babka lui, care a împlinit o sută şapte ani şi pentru care el, ca să-i serbeze ziua de naştere, în cuprinsul atât de contorsionat, din punct de vedere temporal, al romanului *Pisica şi şoarecele* - şi în pofida chinurilor

produse de intense tulburări de prostată - şi-a asumat chiar osteneala unei călătorii în Kaşubia.

Şi, din cauză că moartea timpurie a Tullei Prokriefke nu putea fi decât bănuită - într-adevăr, tânăra de şaptesprezece ani cu sarcină avansată a fost salvată de la bordul vaporului Wilhelm Gustloff pe când acesta se scufunda atunci când nuvela în *mers de rac* se copsese îndeajuns pentru a fi încredinţată hârtiei, ea, devenită între timp o femeie de şaptezeci de ani, aştepta să fie evocată în ipostaza bunicii unui băiat extremist de dreapta, care-şi celebrează „martiriul” pe internet.

Acelaşi lucru este valabil şi pentru preferata mea, Jenny Brunies, care, deşi grav afectată şi pentru totdeauna răcită, a putut să supravieţuiască „anilor negri”, aşa cum şi eu am fost menajat ca să mă pot reinventa de fiecare dată, pe un alt teren.

În orice caz, băiatul lipsit de măsură care urmează să fie descoperit în continuare, ca proiect al celui ce sunt eu însumi, nu a putut să ia parte la concursul revistei şcolare *Pune umărul!.* Sau, privind lucrurile într-o perspectivă mai favorabilă: în felul acesta am fost scutit de participarea care ar fi putut fi încununată de succes la un concurs naţional-socialist pentru tineretul scriitor al Germaniei mari. Fiindcă, distins cu premiul al doilea sau al treilea - ca să nu mai vorbim de premiul întâi -, începutul prematur al carierei mele scriitoriceşti ar fi putut fi apreciat ca purtând pete brune: o hrană bine-venită, cu citarea surselor, pentru suplimentele literare întotdeauna flămânde. Aş fi putut fi categorisit drept un tânăr nazist şi, astfel împovărat, aş fi purtat stigmatul de om care a mers cu turma. Judecători s-ar fi găsit negreşit.

Dar povara, eticheta şi stigmatul le pot furniza eu însumi. Ca membru în Tineretul Hitlerist, am fost, desigur, un tânăr nazist. Credincios până la capăt. Nu tocmai din cale-afară de fanatic, dar cu privirea aţintită neabătut, în mod reflex, asupra drapelului despre care se spunea că ar fi „mai tare ca moartea”, rămâneam în formaţie, mărşăluind cu pas cadenţat. Nici un fel de îndoieli nu-mi întinau credinţa, nimic subversiv, cum ar fi transmiterea de manifeste, nu vine să mă despovăreze. Nici un banc cu Göring nu mă făcea suspect. Mai degrabă îmi vedeam patria ameninţată, fiindcă era înconjurată de duşmani.

De când mă îngroziseră rapoartele despre „duminica însângerată de la Bromberg”, nişte reportaje care, îndată după începutul războiului,

începuseră să umple pagini întregi din *Avanpostul de Danzig* şi unde toţi polonezii erau trataţi drept asasini, orice faptă a germanilor mi se părea o dreaptă răzbunare. În orice caz, critica mea era îndreptată împotriva unor ştabi din partidul local, care se fofilaseră cu laşitate de la serviciul militar pe front şi care, după marşuri prin faţa tribunelor, ne plictiseau cu discursuri goale abuzând în permanenţă de numele sfânt al Führer-ului, în care noi credeam, nu, în care eu, cu netulburatul meu obicei de a nu pune întrebări, am crezut până atunci când, aşa cum o spusese de la bun început cântecul, totul s-a făcut ţăndări.

Aşa mă văd eu în oglinda retrovizoare. Toate astea nu se pot şterge, nu sunt scrise pe o tablă de ardezie, lângă care aşteaptă, la îndemână, buretele. Lucrurile acestea rămân. Încă îmi mai sunt fixate în memorie cântecele, chiar dacă parţial:

„Înainte, înainte, îndeamnă fanfarele luminii,
Înainte, înainte, frica-i e străină junimii...”

Pentru a-l dezvinovăţi pe băiat şi pentru a mă dezvinovăţi, prin urmare, pe mine, nici măcar nu se poate spune: am fost amăgiţi! Nu, noi ne-am lăsat amăgiţi, eu m-am lăsat amăgit.

Dar, dacă ceapa ar putea să spună şi ea ceva, ar murmura peltic, indicând pasaje ce au devenit ilizibile: dar n-ai de ce să-ţi faci griji, n-ai fost decât un băiat prost, nu ai făcut nimic rău, n-ai denunţat pe nimeni, nici un vecin care mai risca să spună bancuri cinice cu Göring, grasul ăla de mareşal al Reich-ului, şi n-ai turnat nici un militar venit în permisie de pe front, care-şi făcea un titlu de glorie din faptul că evitase, şiret, acte de eroism demne de Crucea de Fier. Nu, nu tu l-ai denunţat pe profesorul care, la orele de istorie, îndrăznise să se îndoiască, în câteva propoziţii secundare, de victoria finală, care numise poporul german o „turmă de berbeci” şi care, pe deasupra, mai era şi un dascăl sever, urât de toţi elevii.

Asta va fi fiind adevărat: a turna pe cineva la portarul imobilului, la conducerea teritorială a naţional-socialiştilor, a-l ponegri la administratorul cutărei sau cutărei şcoli, asta nu era treaba mea. Însă, atunci când un profesor de latină - care, fiindcă pe lângă asta mai era şi preot, a vrut să i se spună *monseniore* - a încetat să mai apară şi să ne întrebe, sever, de un

cuvânt sau altul, aşadar atunci când acesta n-a mai venit, a dispărut dintr-odată, iarăşi am omis să pun întrebări, cu toate că abia ce dispăruse, şi numele localităţii Stutthof începuse să fie rostit cu spaimă de toate gurile.

Aveam aproape paisprezece ani atunci când, anunţate cu surle şi trâmbiţe, reportajele speciale relatau, la aparatul nostru popular, despre bătăliile victorioase de încercuire din stepele Rusiei. În timp ce, zi de zi, se abuza de *Preludiile* lui Liszt, s-a petrecut ceva ce a lărgit cunoştinţele mele de geografie, dar la latină am rămas cu lacune serioase. După mutări repetate de la o şcoală la alta, mă văd ca elev la Sankt Johann, un gimnaziu din oraşul vechi, pe Fleischengasse, în apropierea muzeului municipal şi a Bisericii Sfintei Treimi. Această instituţie de învăţământ s-a dovedit a dispune de beciuri gotice, gangurile ei joase ne atrăgeau până şi în romanul *Ani de câine.* De aceea, mai târziu mi-a fost uşor să-mi trimit eroii de roman, pe elevii prieteni şi totodată duşmani Eddie Amsel şi Walter Matern, să înveţe acolo, pentru ca, din vestiarele sălii de gimnastică, să nimerească uşor în gangurile joase ale franciscanilor...

Şi nici atunci când, după câteva luni, profesorul meu de latină, monseniorul Stachnik, s-a întors şi a continuat să predea la. Sankt Johann, nu am pus întrebări incomode, cu toate că mă bucuram de renumele de a fi nu numai un elev recalcitrant, ci şi unul cu gura mare.

Şi, oricum, el nu ar fi avut voie să răspundă. Aşa era pretutindeni după eliberarea dintr-un lagăr de concentrare. Lui Stachnik, care pe dinafară părea neschimbat, întrebările mele nu ar fi făcut decât să-i creeze dificultăţi suplimentare.

Cu toate astea, tăcerea trebuie să mă fi împovărat destul de mult, altminteri e greu de crezut că m-aş fi simţit dator să-i ridic, în romanul meu retrospectiv, *Calcanul,* un monument imposibil de ignorat acelui profesor de latină şi fost preşedinte al partidului de centru al oraşului liber, neobositului apărător al fericitei Dorothea von Montau.

El şi pustnica gotă. Eforturile lui pentru sanctificarea ei. Monseniorul era cuprins de euforie de îndată ce cura ei de slăbire devenea tema abordată de noi. Cu mare uşurinţă se lăsa momit să abandoneze ţarcul în care creşteau severele structuri sintactice ale limbii latine; era suficient să întrebi de acea Dorothea, sacră pentru el.

Ce anume i-a compromis căsnicia cu făurarul de săbii.

Ce minuni îi pot fi atribuite.

De ce s-a lăsat zidită de vie în domul de la Marienwerder.
Dacă, deşi slăbise repede, rămăsese totuşi frumoasă la chip şi la trup.
Toate astea, precum şi gulerul lui în permanenţă strâns în jurul gâtului, le-am readus în memorie pentru a evoca un profesor de latină.

Totuşi, această odă târzie nu ar fi putut fi decât parţial pe placul monseniorului Stachnik. Prea erau antagonice perspectivele din care apreciam viaţa şi moartea prin inaniţie a pocăitei Dorothea von Montau. Şi, pe la mijlocul anilor '70, pe când călătoream împreună cu soţia mea prin ţinutul din jurul Ministerului, ca să explorez detalii locale din epoca barocă pentru povestirea *Întâlnirea din Telgte,* l-am vizitat şi pe el, care-şi adăpostise bătrâneţile într-o mănăstire de maici, într-o chilie spaţioasă şi confortabil mobilată care invita la dialog. În cursul convorbirii, am evitat orice conflict pe ogorul arat de catolicism. Ute, fiind protestantă, a fost puţin uimită de existenţa tihnită de zi cu zi a bătrânului domn în mijlocul acelor femei care-şi duceau traiul lor monahal, pe care numai la sosire le-am văzut la faţă, în straiele acelea ce acopereau totul.
Cochet, aşa cum nu se arătase niciodată ca profesor de latină, monseniorul îşi spunea „cocoş pe cuibar". Şedea în faţa mea, mai rotofei decât îl aveam eu în memorie: bucătăria mănăstirească îi pria.
Am trăncănit numai puţin despre cea în sfârşit sanctificată. Pe plan politic, el reprezenta în continuare poziţia partidului de centru, pe care nu îl regăsea însă decât în mică măsură la actualii creştin-democraţi. L-a lăudat pe părintele Wiehnke, confesorul meu de la Biserica Inima lui Christos, fiindcă acest preot se ocupase „într-un mod deosebit de temerar" de lucrătorii catolici din comunitatea sa. Şi-a amintit de cutare şi cutare dascăl de la Sankt Johann, de pildă de directorul şcolii, ai cărui doi fii îşi „găsiseră" moartea, cum spunea el, odată cu scufundarea navei de luptă Bismarck.
Dar nu-i făcea plăcere să privească în urmă: „Grele timpuri, atunci..."; „Nu-nu, nu m-a denunţat nimeni..."
Că fusesem un elev slab la latină, asta părea să fi uitat cu generozitate.
Am vorbit despre Danzig, despre vremea când, având încă toate turnurile şi frontoanele, arăta ca în cărţile poştale. A ascultat cu plăcere scurta mea relatare despre călătoriile repetate la Gdansk – „Aud că Sankt Trinitatis a fost reconstruită şi că e la fel de frumoasă ca odinioară..." -, dar, atunci când

am încercat să vorbesc despre tăcerea mea de atunci, despre culpa mea neprescrisă, monseniorul Stachnik a îndepărtat-o cu o mişcare a mâinii. *Ego te absolvo,* mi s-a părut că aud.

Somat doar rareori de către o mamă de o pioşenie măsurată să merg la biserică, am crescut totuşi, încă de mic, sub influenţa catolicismului: făcându-mi cruci între confesional, altarul principal şi altarul Fecioarei. *Chivot* şi *tabernacul* erau cuvinte care pe care le rosteam cu plăcere, datorită sonorităţii lor. Dar oare în ce anume credeam, înainte să ajung să cred numai în Führer?

Spiritul Sfânt îmi părea mai lesne de înţeles decât Dumnezeu Tatăl alături de Fiu. Altare bogate în personaje, imagini ce începeau să se întunece şi fantoma saturată de tămâie a Bisericii Inima lui Christos din Langfuhr îmi alimentau credinţa, care era mai degrabă de natură păgână decât creştină. Fecioara Maria îmi era carnal de apropiată: în rolul lui Curând-altfel, eram arhanghelul care o recunoştea.

Pe lângă asta, îmi potoleau foamea acele adevăruri care-şi duceau, în cărţi, propria lor viaţă bogată în înţelesuri şi din ale căror răsaduri încolţeau poveştile mele mincinoase. Dar ce anume citea băiatul de paisprezece ani?

Cu siguranţă, nu tratate pioase, nici scrieri propagandistice, ce obligau cuvinte precum *sânge* şi *patrie* la sonorităţi de efect. Nici caietele cu Tom Mix, nici romanele lui Karl May, volum după volum, nu-mi păreau captivante: lecturi ce alimentau, inepuizabile, foamea de poveste a colegilor mei de şcoală. Mai întâi am citit tot ceea ce se găsea - ce fericire! - la îndemână în biblioteca mamei mele.

Atunci când, cu aproape un an în urmă, mi s-a decernat în capitala Ungariei un premiu sub forma unui ceas de şemineu monstruos, montat în gri plumburiu, ce arăta de parcă pe viitor nu avea să-mi anunţe decât „timpul de plumb”, l-am întrebat pe Imre Bârna, lectorul editurii mele ungureşti, de numele unui autor al cărui roman, *Ispită la Budapesta,* mă ameţise în anii mei tineri.

Puţin mai târziu am primit cărţoaia ferfeniţită din stocul unui anticar. De scris, a scris-o Franz Kormendi, un autor uitat între timp. Apărut în 1933 la editura Propyläen din Berlin, romanul lui povesteşte, preţ de cinci sute de pagini, despre bărbaţi care-şi caută un sprijin în viaţă sau fericirea şi care, după sfârşitul Primului Război Mondial, se plictisesc prin cafenele, despre

revoluţia proletară şi contrarevoluţie şi, în treacăt, despre anarhişti care pun bombe. În principal, însă, e vorba despre un dezrădăcinat sărac, dar ambiţios, care părăseşte oraşul de pe malurile Dunării, cutreieră lumea şi se întoarce acasă cu o femeie bogată, pentru ca acolo, în Budapesta, să se lase pradă unui amor înşelător, difuz.

Romanul acesta îşi mai păstrează prospeţimea la lectură şi el făcea parte din zestrea de cărţi a mamei mele, o colecţie de literatură amestecată şi pestriţă, pe care fiul a terminat-o de citit destul de curând şi ale cărei titluri trebuie deocamdată să rămână nenumite pentru că acum mă văd, însetat de alte şi alte cărţi, la o masă de lectură a bibliotecii orăşeneşti din apropiere de şcoala medie Sankt Petri.

Sankt Petri este şcoala la care am poposit o vreme, mutat în urma unei hotărâri luate într-un consiliu profesoral după ce fusesem nevoit să plec de la Conradinum: faţă de un profesor de sport care ne bătea şi ne chinuia la bara fixă avusesem o atitudine - aşa au citit părinţii dezamăgiţi pe biletul de la şcoală - „ostilă şi neruşinat de obraznică”.

Dar ce anume înseamnă „mă văd în biblioteca orăşenească”? În orice caz, izbutesc, cu ajutorul puţinelor fotografii pe care, după sfârşitul războiului, mama le-a salvat luându-le cu ea în Vest, să schiţez încă un autoportret al băiatului aflat în plină creştere. Încă nu se pot număra coşurile pe care mai târziu le-am combătut zadarnic cu Pitralon şi clei de migdale, dar buza mea inferioară atât de pronunţată - progenia mea din naştere - atenuează expresia copilăroasă. Serios, aproape mohorât, arăt ca un elev cu o pubertate timpurie, care poate fi bănuit de ostilitate împotriva dascălilor duri: dacă e provocat, poate deveni violent.

Aşa s-a şi ajuns apoi ca un profesor de muzică gras şi îndesat, al cărui *Trandafir sălbatic* cântat cu o voce piţigăiată noi îl acompaniaserăm cu sunete şi mişcări abrupte de jazz, să mă mustre numai şi numai pe mine şi a îndrăznit chiar să mă zgâlţâie, la care eu i-am apucat cravata cu stânga şi am strâns-o până când aceasta, confecţionată din hârtie, din cauza războiului, s-a rupt de sub nod, ceea ce a fost, din nou, un motiv mai mult decât suficient ca să fiu mutat la altă şcoală, ca măsură pedagogică preventivă, cum suna formularea atât de evazivă: de la Petri la şcoala medie Sankt Johann. Nu-i de mirare că m-am închis în mine, că am devenit inabordabil chiar şi pentru mama.

Şi, fotografiat cu aerul acesta sumbru, mă văd mergând spre acea bibliotecă permanent îmbogăţită datorită sprintului civic hanseatic, despre care s-ar fi presupus că, atunci când oraşul a fost cuprins de flăcări, cu puţin înainte de sfârşitul războiului, avea să fie mistuită odată cu el. Însă în primăvara lui '58, când am vizitat oraşul de-acum polonez Gdansk ca să caut urme ale Danzig-ului, am găsit biblioteca intactă şi atât de tradiţional lambrisată şi arhaică în interior, încât mi-a fost uşor să mă descopăr la una dintre mese pe mine, aflat în creştere, în pantaloni până la genunchi, ca beneficiar şi utilizator al fondului de carte. E drept, fără coşuri, dar părul îmi cade deja pe frunte. Bărbia proeminentă, la fel şi buza de jos. Cu nasul care începe deja să se cocoşeze. Băiatul acela încă se mai strâmbă, şi numai când citeşte.

Strat după strat se aşterne timpul. Ceea ce acoperă se mai poate recunoaşte eventual prin crăpături. Şi, printr-o astfel de fisură în timp, care poate fi lărgită cu oarecari eforturi, mă văd pe mine şi totodată pe el.

Eu, deja acoperit de ani; el, neruşinat de tânăr; el citeşte, spre a ajunge viitorul din urmă, eu sunt ajuns din urmă de trecut; grijile mele nu sunt şi ale lui; ceea ce, pentru el, nu este ruşinos, ceea ce aşadar nu-l acoperă de ruşine, este o datorie pe care trebuie să o achit acum eu, care sunt mai mult decât înrudit cu el. Între cei doi se află, pagină după pagină, timpul trecut.

În timp ce bărbatul de treizeci de ani, tatăl celor doi gemeni abia născuţi şi care, mai nou, încearcă să-şi estompeze buza inferioară răsfrântă printr-o mustaţă stufoasă, este în căutare de detalii locale pentru un manuscris ce rămâne insaţiabil, eul său întinerit nu se lasă distras de nimic, nici măcar de el, domnul în costum de catifea reiată.

Dar privirea mea rătăceşte. În timp ce răsfoiesc colecţia pe 1939 a ziarului, adusă din arhivă, nu iau act decât în treacăt de evenimentele cotidiene reţinute de la începutul războiului de *Avanpostul de Danzig*. E drept că eul acoperit de ani mâzgăleşte în carnetul său de notiţe ce filme rulau în prima săptămână a lui septembrie în Langfuhr şi-n cinematografele din oraşul vechi - de pildă la Odeon, lângă Dominikswall, *Apă pentru Canitoga* cu Hans Albers - în acelaşi timp, însă, privirea lui rătăcitoare îl surprinde pe băiatul acela de paisprezece ani care şade la trei mese depărtare şi care se pierde într-o monografie bogat ilustrată de artă scoasă de Knackfuß.

Lângă el se află alte volume aşezate într-un teanc. Este în mod evident pe cale să-şi extindă cunoştinţele artistice bazate pe reproducerile colecţionate din cutiile de ţigări. Fără să ridice ochii, pune deoparte volumul dedicat lui Max Klinger pentru a deschide imediat un altul.

În vreme ce adultul colecţionar de amănunte copiază mai degrabă într-o doară preţuri de pe piaţă şi cotaţii la bursă din secţiunea comercială a *Avanpostului* - mătasea de Bemberg neschimbată, comerţul cu cereale cu tendinţă crescătoare - înainte să se lase înspăimântat pentru a nu ştiu câta oară de reportajele de groază în care este stors la maximum, pagină după pagină, măcelul de pe trei septembrie comis de „neoameni polonezi", „duminica însângerată de la Bromberg", el se urmăreşte pe sine, ba nu, pe băiatul care, prin intermediul volumelor scoase de Knackfuß, admiră mai întâi polivalenţa lui Klinger, pictorul, sculptorul, desenatorul, dar care acum, după ce într-un alt volum a fost fascinat de biografia dezordonată a lui Caravaggio, doreşte să fie ucenic în atelierul lui Anselm Feuerbach. În prezent, preferinţele lui se îndreaptă spre cercul germanilor din Roma. Artist vrea el să se facă, şi încă unul neapărat celebru.

Călătorului în timp venit de la Paris, mai matur şi, ce-i drept, artist, dar încă nu unul celebru, eul său din tinereţe îi apărea parcă scufundat în apă. Chiar dacă l-ar striga, iar şi iar, i-ar fi cu neputinţă să se facă auzit.

Această întâlnire cu mine e repetabilă şi în alte contexte. La fel de căzut din lume mă văd şi în alte locuri, de pildă în pădurea Jäschkental sau pe treptele monumentului din fontă al lui Gutenberg. Înainte să înceapă sezonul, luam cu mine pe plaja de la Marea Baltică mai multe cărţi împrumutate, citeam ghemuit într-unul dintre umbrarele goale din nuiele de pe plajă. Dar locul meu preferat de lectură era podul casei cu chirie, în care lumina îmi venea printr-una dintre lucarne. Iar în înghesuiala din locuinţa de două camere mă regăsesc în faţa dulăpiorului cu cărţi al mamei mele; îl văd înaintea ochilor, mai limpede decât tot restul mobilierului din sufragerie.

Un dulăpior care-mi ajungea doar până la frunte. Transperante albastre protejau cotoarele cărţilor de prea multă lumină. Incrustaţii ovale ornau stinghiile de lemn. În întregime din lemn de nuc, se spunea că ar fi fost lucrarea de absolvire a unui ucenic din atelierul de tâmplărie al bunicului

meu patern, care-şi încheiase ucenicia cu puţin înainte de căsătoria părinţilor mei cu o piesă de mobilier ce merita să fie oferită ca dar de nuntă.

De atunci, dulăpiorul stătea în dreapta ferestrei de la sufragerie, chiar lângă nişa care-mi aparţinea. Sub glaful ferestrei din stânga de la sufragerie, care asigura lumina laterală pentru pian şi portativul deschis, îşi aveau sălaşul albumul de poezii, păpuşile şi animalele de mângâiat ale surorii mele, care nici nu se strâmba, nici nu citea, dar care, veselă din fire, era preferata tatei şi care practic nu făcea nici un fel de necazuri.

După ora de închidere a prăvăliei, mama nu se va fi mulţumit să cânte piese pentru pian ce picurau agale de pe clape, ci va fi fost şi membra vreunei societăţi de prieteni ai cărţii - habar n-am care. La un moment dat, calitatea ei de membră a încetat, căci la scurt timp după începutul războiului nu au mai venit volume noi, care i-ar fi putut îmbogăţi fondul de carte.

În dulăpior se găseau *Demonii* lui Dostoievski alături de *Cronica din Spärlingsgasse* a lui Wilhelm Raabe, *Poeziile alese* ale lui Schiller alături de *Gosta Berling* a Selmei Lagerlof. Ceva de Sudermann stătea spate în spate cu *Foamea* lui Hamsun, *Heinrich cel Verde* a lui Keller lângă *Vacanţă de Eu* a altui Keller. Iar *Omuleţule, acum încotro?* a lui Hans Fallada era de găsit între *Pastorul foamei* de Raabe şi *Călăreţul* lui Storm. Probabil că de *O luptă pentru Roma* a lui Dahn se rezema acel volum ilustrat purtând titlul *Rasputin şi femeile,* pe care mai târziu l-am atribuit pe nedrept, ca lectură constrastantă la *Afinităţile elective* de Goethe, cuiva care era înnebunit după cărţi din motive cu totul altfel stratificate, pentru ca, pe baza unei asemenea mixturi explozive, să-şi însuşească micul şi marele alfabet.

Toate astea şi altele încă îmi potoleau foamea de lectură. Oare din comoara ascunsă după perdeluţe făceau parte şi *Coliba unchiului Tom* sau *Portretul lui Dorian Gray?* Ce anume aveam la îndemână din Dickens, ce anume din Mark Twain?

Sunt sigur că mama, care, pe măsură ce grijile prăvăliei sporeau, găsea tot mai puţin timp pentru lectură, ignora, la fel ca şi fiul ei, faptul că unul dintre titlurile din dulăpior făcea parte dintre lecturile interzise: *Stud. chem. Helene Willfüer,* de Vicki Baum. În romanul acesta, care declanşase un scandal încă înainte de '33, e vorba despre o studentă pe cât de ambiţioasă, pe atât de lipsită de mijloace, precum şi despre dragoste şi dor de moarte, pe fondul vieţii înfiorător de idilice dintr-un orăşel universitar, despre moaşe

de ocazie şi doftoroaie, aşadar despre - conform paragrafului respectiv din Codul Penal - avort ilegal.

E de presupus că mama nu a însoţit-o pe brava studentă la chimie, în calitate de cititoare, pe drumul ei plin de suferinţe, căci, atunci când fiul ei de paisprezece ani şedea la masa din sufragerie şi nu se lăsa abătut prin nimic de la nefericirea şi ulterioara fericire maternă a tinerei femei, ea m-a lăsat, fără să se supere, să fiu „dus departe”.

De-a lungul timpului am mai citit câteva cărţi de Vicki Baum, de pildă romanul ei ecranizat, *Oameni în hotel.* Iar atunci când, la începutul anilor '80, punând pe hârtie povestirea de călătorie *Naşteri frontale sau germanii dispar* anticipam abstinenţa oamenilor dornici de afirmare care nu au copii, cultul ego-ului care-i caracterizează şi care e celebrat până astăzi, şi îmbătrânirea populaţiei Republicii Federale, cu urmări precum criza permanentă din sistemul de pensii şi pustiul unei existenţe în doi cultivate cu obstinaţie, povestirea ei exotică *Dragoste şi moarte în Bali* mi-a fost de folos la conturarea unor fundaluri melodramatice. Dar nicicând nu am mai fost acaparat până la uitarea de sine de arta narativă, zice-se, doar distractivă, a lui Vicki Baum, aşa cum fusesem la începuturile mele.

De îndată ce urma să fie pusă pe masă cina, tata striga: „Nimeni nu s-a săturat vreodată numai din citit”.

Mamei îi plăcea să mă vadă „stând cu nasul în cărţi”. Deoarece, cu toată aplecarea ei spre visătoare gesturi nostalgice, femeia de afaceri îndrăgită de clienţi şi de reprezentanţii comerciali era o natură veselă şi uneori sarcastică, îi plăcea chiar să facă şi câte o glumită, pe care o numea „şotie”: se distra demonstrându-i unuia sau altuia dintre musafiri, de pildă unei prietene din perioada de ucenicie comună la Kaisers Kaffee, absenţa fiului pierdut în paginile tipărite, înlocuind felia de pâine cu gem din care mai muşcam uneori în timpul unei lecturi prelungite cu o bucată de săpun Palmolive.

Cu braţele încrucişate şi surâzând, fiindcă era sigură de succes, aştepta rezultatul acţiunii de înlocuire. Se veselea când fiul muşca din săpun şi nu observa decât după ce mai înghiţise trei sferturi de pagină ceea ce îi fusese demonstrat şi vizitatorului amuzat. De atunci, gura mea cunoaşte bine gustul acestui articol de marcă.

Băiatul cu buza inferioară proeminentă va mai fi muşcat adeseori din săpun, căci, în amintirea mea care se pierde nechibzuit în variaţiuni, obiectul înlocuirii e ba pâinea cu salam, apoi din nou pâinea cu brânză, ba chiar o bucată de cozonac cu stafide. Iar în ce priveşte buza inferioară, neruşinat de proeminentă, ea devenea utilă de îndată ce îmi suflam la o parte părul care-mi acoperea ochii. Asta se întâmpla tot mereu când citeam. Câteodată, mama prindea părul rebel al fiului cu o agrafă pe care o scotea din coafura ei ondulată atent. Eu toleram asta.

Eram tot ce avea mai scump pe lume. Oricât de multe necazuri i-am făcut - repetenţia mea într-a şaptea, schimbarea repetată a şcolilor din cauza firii mele recalcitrante -, ea îşi păstra mândria pe care nimic nu i-o putea umbri pentru băieţelul ei care citea şi mâzgălea fel de fel de personaje, care numai strigat direct accepta să părăsească lumile de vis ale trecutului pentru ca apoi - la dorinţa ambilor - să-i facă pe plac, ca unui copil răsfăţat ce era.

Lăudăroşenia mea, care începea, asemenea unei litanii, aşa: „Când o să fiu eu bogat şi celebru, atunci am să te duc...”, îşi găsea drumul spre urechea ei. Nimic nu părea să-i placă mamei mele mai mult decât să se lase hrănită de mine cu promisiuni de anvergură - „şi pe urmă ne continuăm călătoria amândoi de la Roma la Neapole...” Ea, care iubea frumosul din adâncul sufletului, la fel şi ceea ce era frumos şi trist deopotrivă, ea care, îmbrăcată elegant-burghez, se ducea adeseori singură şi uneori cu soţul ei în chip de accesoriu la teatrul municipal, mă numea, de îndată ce iarăşi se întâmpla să am chef, dând ocol Pământului, să-i torn câte-n lună şi stele, „micul ei Peer Gynt”. Această dragoste oarbă de care se bucura copilaşul răsfăţat al mamei, cel cu gura mare, avea cauze care e de presupus că s-ar găsi în frustrările din anii tinereţii ei.

Dacă familia tatălui meu locuia la o distanţă nesemnificativă, după următorul colţ de stradă, pe Elsenstraße, acolo unde ferăstrăul circular din tâmplăria bunicului dădea tonul de dimineaţa până târziu, astfel încât abia dacă puteam evita durabila ceartă de familie, întreruptă doar de fraternizări de scurtă durată, încât tot mereu se spunea: „De acum, nici o vorbă cu ăştia” şi „Ăştia nu mai au ce căuta la noi în casă” -, bunicii pe linie maternă şi cei trei fraţi, precum şi singura soră a mamei mele, au prins viaţă pentru mine numai din povestiri şi din câteva relicve. Abstracţie făcând de sora care se

numea Elisabeth, dar pe care o strigau Betty şi care se căsătorise „în Reich”, mama mea era singură.

Bineînţeles, existau rubedenii kaşube, dar alea trăiau la ţară, nu erau tocmai germane şi nu mai contau de când existau motive să fie trecute sub tăcere. Părinţii ei, kaşubi citadinizaţi care se adaptaseră condiţiilor burgheze, muriseră de timpuriu: tatăl a căzut curând după începutul Primului Război Mondial, la Tannenberg. După ce doi dintre fiii ei muriseră în Franţa, iar ultimul, de asemenea soldat, fusese răpus de gripă, a murit şi bunica, n-a mai vrut să trăiască.

Arthur avea doar douăzeci şi trei de ani. Paul a căzut la douăzeci şi unu. Gripa l-a secerat pe Alfons cu puţin înainte de sfârşitul războiului, când avea nouăsprezece ani. Dar mama mea, născută Helene Knoff, vorbea despre fraţii ei de parcă încă mai trăiau.

Atunci când, într-o zi pe care n-o pot fixa cu precizie în timp - aveam deja paisprezece ani sau încă doisprezece? -, în podul casei cu chirie din Labesweg, în care locuiam laolaltă cu alte optsprezece familii de chiriaşi, căutam să ajung în locul meu secret de lectură (fotoliul uzat din dreptul lucarnei cu chepeng) şi am dat, într-una din despărţiturile din scânduri care, printre despărţiturile de scânduri ale celorlalţi locatari ai casei, ne fusese repartizată drept debara, peste un cufăr legat cu sfoară, am făcut - eu sau băiatul în care, de timpuriu, se acumula atâta masă epică - o descoperire capitală. Pe sub vechituri şi printre mobile scâlciate mă aştepta un cufăr special; cel puţin aşa am interpretat eu descoperirea.

Oare se afla sub nişte saltele găurite?

Oare se plimba pe el, uguind, vreun porumbel care se rătăcise prin lucarna deschisă?

Oare, speriat de mine, acesta a lăsat în urma lui un găinaţ proaspăt?

Oare sfoara înnodată a fost descâlcită pe dată?

Am recurs la briceag?

M-a reţinut sfiala?

Oare am cărat cufărul mai degrabă micuţ pe scări în jos şi l-am lăsat, cuminte, în grija mamei?

Mai există şi alte posibilităţi, ele sunt interşanjabile: pe baza unor hotărâri legale privind protecţia spaţiului aerian, pe la jumătatea lui '42 podul a trebuit evacuat. Atunci a fost găsit şi deschis cufărul, de ea sau de mine, nu contează. În el era depozitată moştenirea săracă a celor doi fraţi

căzuţi în Primul Război Mondial şi a acelui frate pe care-l răpusese epidemia de gripă ce se abătea în egală măsură asupra prietenilor şi duşmanilor.

Ceea ce-mi fusese destul de des evocat de mama, podidită de lacrimi, ca o pierdere a cărei durere nu avea să dispară niciodată putea fi confirmat de conţinutul cufărului: celor trei nu le-a fost dat să împlinească ceea ce începuseră din vocaţie şi înzestraţi cu diferite grade de talent.

Legată cu câte o panglică de mătase în trei grămăjoare diferite, moştenirea lor vorbea limpede: fratele mijlociu, Paul, voia să devină pictor şi-şi încercase talentul în culisele unor montări de teatru. În cufăr am găsit schiţe colorate pentru decoruri şi costume pentru opera *Freischütz* sau pentru *Olandezul zburător.* Dar se poate să fi fost şi *Lohengrin,* căci desene ale unei lebede ca vehicul potrivit pentru scenă îmi stau înaintea ochilor şi insistă că fac parte din moştenirea unchiului Paul, căzut lângă Somme. Nici o decoraţie nu se afla printre foi.

Fratele cel mai tânăr, Alfons, care a murit de gripă spaniolă, îşi terminase deja şcoala de bucătari şi, cu meniuri rafinate în cap, voia să urce, într-o capitală europeană - Bruxelles, Viena sau Berlin -, până la rangul de bucătar-şef într-un hotel de lux. Asta stătea scris în scrisorile pe care le trimisese de pe insula Sylt din Marea Nordului, primul şi ultimul lui loc de muncă, pe când era unul dintre bucătarii sanatoriului; judecând după dată, asta se petrecea cu puţin timp înainte să fi fost recrutat pentru serviciul militar şi, în primăvara lui 1918, transferat pe un teren de instrucţie pentru trupe.

În scrisorile sale către sora Helene pălăvrăgea şi se lăuda într-o veselie. În istorisirile de la sanatoriu sugera aventuri amoroase cu dame din înalta societate şi intra apoi în detalii privind arta culinară pe care o deprinsese: elogia codul înăbuşit în sos de muştar, fileul de zvârlugă cu fenicul, supa de anghilă dreasă cu mărar şi alte mâncăruri din peşte pe care, mai târziu, le-am gătit cu gândul la unchiul Alfons.

Pe cel mai mare dintre fraţi, Arthur, cel pe care mama îl numea fratele ei preferat, l-am văzut ca poet încununat de lauri pentru ca, doi ani mai târziu, să moară de un glonţ în burtă.

Încă în timpul uceniciei la o filială a Băncii Reich-ului de lângă Hohes Tor - o clădire care a supravieţuit ultimului război şi care astăzi slujeşte, cu toată somptuozitatea specifică epocii întemeietorilor, drept sediu al unei

bănci poloneze - un ziar local din Danzig publicase, cu câteva rânduri sub numele lui, poeme cu mai multe strofe, plăcut rimate: o duzină bună de poezii închinate primăverii şi toamnei, una de Ziua Morţilor şi una de Crăciun, pe care eu le-am găsit acum, adunate ca tăieturi din ziare, în acel cufăr ce a devenit călăuzitor pentru mine - aşa a evaluat mama mea, peste ani, această descoperire.

Şi, deoarece şi fiul ei era tentat să considere acest indiciu ca fiind important, pe la mijlocul anilor '60, când, după o mult prea lungă trudă la jugul unor manuscrise de romane, i-au ieşit din mână câteva povestiri scurte, el le-a publicat ca Arthur Knoff, deghizat sub numele fratelui preferat al mamei, într-o serie de broşuri scoase de Literarisches Colloquium Berlin; o plăcere pe care mi-am oferit-o, în parte, pentru a proteja povestirile de cinismul unei critici umorale, în parte pentru că vieţii scurte a lui Arthur Knoff îi putea fi oferită astfel puţină posteritate.

Debutul lui publicistic - dacă se face abstracţie de poeziile acelea timpurii, care se decoloraseră din cauza apropierii de versurile lui Eichendorff - s-a bucurat de un ecou binevoitor. Criticii au fost de părere că talentul tocmai descoperit, în ciuda asemănării cu un autor cunoscut, era promiţător. O editoare din Italia a spus, ce-i drept, că deocamdată nu era de luat în considerare perspectiva unei traduceri a povestirilor, totuşi spera că avea toate motivele să aştepte de la autorul până atunci necunoscut ceva de mare întindere în viitorul apropiat, un epos de familie, de pildă. Talentul său narativ, spunea ea, se mişca limpede în direcţia romanului.

Povestirile lui Arthur Knoff s-au aflat timp de două decenii în librării şi au rezistat sub pseudonim până când Klaus Roehler, care, treaz, era un lector din cale-afară de atent al editurii Luchterhand, l-a deconspirat pe unchiul meu la beţie.

Podul casei şi despărţiturile lui de scânduri pline de troace şi plase de ţânţari. Mai târziu îşi va afla refugiul acolo, asemenea mie, Oskar Mazerath, înainte să fi fost urmărit şi supus la cazne de către copiii din vecini. De acolo exersa cântatul cu efecte la distanţă; pentru mine, însă, a devenit important cufărul supravieţuitor.

Văd petele de soare pe pielea lui jupuită. Nu, nu a existat nici un porumbel al cărui uguit să-mi atragă atenţia. Mie şi numai mie mi-a revenit

privilegiul de a-l descoperi în apropierea locului meu secret de citit, de a-l deschide. Nerăbdător, cu briceagul meu cu trei lame.

Dinăuntru m-a izbit un miros stătut, de parcă aş fi deschis un mormânt. Praful s-a învolburat, dansând în lumină. Ceea ce am găsit a devenit un indiciu şi m-a trimis într-o călătorie de-o viaţă; abia cum începe să obosească, doar privirile retrospective îl mai ţin treaz.

Ascunzătoarea asta mă atrăgea mereu. Lucarna deschidea drum privirii spre curţile din spate, spre castani, acoperişul de carton gudronat al fabricii de bomboane, mici grădini, şoproane pe jumătate acoperite, bare de bătut covoarele, cuşti de iepuri, până dincolo, spre casele de pe Luisenstrasse, Herthastrasse, Marienstrasse care mărgineau marele cartier. Eu însă vedeam mai departe. Din locul întâlnirii cu pictorul, poetul, bucătarul, pe care mama mea îi înzestra de fiecare dată cu adjective - Paul, de cele mai multe ori sumbru, Arthur, adeseori pierdut în visare, Alfons, veşnic vesel -, urmam o linie aeriană spre Undeva, aşa cum, zburând înapoi, încerc acum să aterizez cu precizie acolo unde nu mă aşteaptă nici un rest, nici un fotoliu scâlciat, nimic concret şi palpabil.

Ah, de s-ar găsi totuşi, dacă nu un cufăr, atunci măcar o cutie de carton umplută cu mâzgâlelile mele timpurii. Dar nu a rămas nici o jumătate de vers din primele poezii, nici o pagină din singurul capitol al romanului despre kaşubi. Nici măcar unul dintre desenele sau acuarelele tulburi-fantastice ori urmărind cu acribie cele mai mici detalii ale cărămizii acoperite de muşchi. Nici versuri rimate în manieră Sütterlin, nici foi haşurate în negru pe alb nu s-au găsit în bagajele de refugiaţi ale părinţilor mei. Nici un caiet de şcoală plin de compuneri care, în ciuda supărătoarelor greşeli de ortografie, au fost notate cu „bine” sau „foarte bine”. Nimic nu atestă începuturile mele.

Sau poate că ar trebui să mă conving pe mine însumi: ce bine că nu a rămas nici un petic de hârtie?

Cât de penibil ar fi dacă printre efluviile poetice ale băieţelului aflat la pubertate s-ar găsi rime care, purtând data de 20 aprilie şi influenţate de stilul imnic-expresiv al barzilor Tineretului Hitlerist, Menzel, Baumann, von Schirach, ar celebra credinţa de nezdruncinat în Führer. Perechi de rime precum „onoare şi moare”, „sânge şi înfrânge”, „fanfare şi ardoare” ar trebui să mă îngrozească retroactiv. Sau dacă, în fragmentul din primul meu roman, şi-ar fi găsit expresia absurdităţi rasiste pe socoteala sărmanilor

kaşubi: un cavaler cu capul lunguieţ decapitează duzini de slavi cu capul rotund. Şi alte produse ale demenţei inoculate.

În cazul cel mai bun, sunt sigur că într-un teanc de desene, dacă acestea ar fi fost găsit, de nu în pod, atunci în pivniţa casei cu chirie, nu s-ar fi aflat nici o coală pe care, ca tentativă de portret, să se fi putut detecta vreo asemănare cu răs-decoraţii eroi de război, de pildă locotenentul-comandor Prien ori pilotul de vânătoare Galland, chiar dacă amândoi mi se păreau exemplari.

Ce ar fi dacă...? Pe cât de inutile, pe atât de încăpăţânate sunt speculaţiile ce se hrănesc din conţinutul cufărului pierdut.

Care dintre obiectele din cutia de Perşii în care, înainte de evacuarea forţată, mama a împachetat ustensilele fiului şi pe care, în graba plecării, a uitat-o, ar putea, şoptind aşa, pentru sine, să dea ceva în vileag?

Şi care ar mai fi potrivit să mă dea de gol pe mine, cel care are atâta nevoie de o frunză de viţă?

Deoarece mie - copilul unei familii care, după sfârşitul războiului, a fost izgonită -, spre deosebire de scriitori din generaţia mea care, crescuţi statornic pe lacul Constance, în Nürnberg sau undeva în câmpia din nordul Germaniei, aşadar aflaţi în deplină posesie a certificatelor şcolare şi a producţiilor lor timpurii, nu-mi stă la îndemână nici o moştenire din anii copilăriei şi adolescenţei, nu poate fi invocată decât cea mai dubioasă dintre toate martorele, doamna Memorie, o apariţie umorală, suferind adeseori de migrenă şi care, în plus, mai are şi prostul renume de a se lăsa cumpărată, în funcţie de condiţiile pieţei.

Prin urmare, e nevoie de mijloace auxiliare, care sunt într-un alt mod echivoce. De pildă, mâna întinsă după obiecte care, rotunde sau colţuroase, aşteaptă în sertarul de deasupra pupitrului să fie folosite. Obiecte găsite care, dacă sunt invocate cu destulă intensitate, încep să murmure.

Nu, nu e vorba de monede ori de cioburi de lut. Sunt piese galbene ca mierea, care-i permit privirii să treacă dincolo. Piese cărora le dau culoare roşul sau galbenul tomnatic. Piese de mărimea unei cireşe ori aceasta, mare cât un ou de raţă.

Aurul băltoacei mele baltice: chihlimbar găsit pe plajele Mării Baltice sau cumpărat cu mai bine de un an în urmă de la cutare negustor, ce îşi ţinea taraba sub cerul liber într-un oraş lituanian care, odinioară, se numea

Memel. Din oferta lui făceau parte fel de fel de mărfuri pentru turişti, în formă şlefuită sau lustruită: lanţuri, brăţări, prespapieruri, casetuţe cu capac, dar şi chihlimbar brut sau numai parţial şlefuit.

Veniserăm cu feribotul dinspre Kurische Nehrung cu Jürgen şi Maria Manthey. De fapt, nu voiam decât să vizităm monumentul lui Anke von Tharau şi să-l omagiem pe poetul Simon Dach. O zi cu vânt pe sub norii grăbiţi, în care alegeam, ezitam, mă decideam în sfârşit.

Toate obiectele pe care le-am găsit sau le-am cumpărat adăpostesc câte un lucru închis în ele. În această picătură pietrificată pot fi recunoscute ace de brad, în acest obiect găsit, licheni asemănători muşchiului. În celălalt s-a eternizat o muscă. Poţi să-i numeri toate piciorușele, perechea de aripi, de parcă s-ar pregăti să-şi ia zborul, bâzâind.

De îndată ce ţin în lumină bucata cât un ou de raţă, masa îndesată asemenea unui bulgăre de pământ se arată a fi locuită pretutindeni de insecte minuscule. Care au fost acoperite de răşină. Ăsta de aici să fie oare un vierme? Acolo, un miriapod oprit din mers? Doar după ce te uiţi o vreme, chihlimbarul dă în vileag secrete ce se credeau în siguranţă.

Ori de câte ori celălalt mijloc auxiliar al meu, ceapa imaginară, nu vrea să deschidă gura sau câtă vreme ea îşi încifrează informaţiile în semne abia descifrabile pe foaia umedă, bag mâna în sertarul de deasupra pupitrului din atelierul meu din Behlendorf şi aleg unul dintre obiectele depozitate acolo, indiferent dacă sunt cumpărate sau găsite.

Iată, această piesă galbenă ca mierea, care e transparentă şi numai spre marginea ca o crustă e lăptos-tulbure. Dacă o ţin destul de mult timp în lumină, dacă opresc tic-tacul permanent din capul meu şi dacă sunt cu neputinţă de distras, nici prin vreun eveniment politic al zilei, nici de vreun alt obstacol contemporan, aşadar, dacă sunt cu totul şi cu totul concentrat, în locul insectei prinse acolo, care tocmai ce se dovedea a fi o căpuşă, mă recunosc pe mine de sus până jos: la paisprezece ani şi în pielea goală. Penisul meu care, în stare de repaus, este încă cel al unui băieţel, în comparaţie cu al lui Amor, pe care un pictor genial, dar şi capabil de crimă, l-a zugrăvit pentru una din pozele mele din cutiile de ţigări, vrea să treacă drept adult de îndată ce, din simplu neastâmpăr sau după câteva atingeri agitate, se întăreşte şi-şi arată capul.

Creată de mâna lui Caravaggio, puţa lui Amor, zeul iubirii, arată drăgălaş - un ţumburuş vesel - şi pare inocentă, chiar dacă năzdrăvanul înaripat

tocmai coboară rânjind dintr-un pat în care a trebuit să-şi demonstreze competenţa ca instigator sau ajutor; puţa mea, însă, care în stare de repaus se pretinde inofensivă, a căzut în păcat fără pic de umor. Tot timpul trează, fiindcă vrea să pătrundă nestrămutat bărbăteşte indiferent unde, fie chiar şi într-o gaură din scândurile cabinelor din lemn de pe plaja amenajată Brösen.

Şi, dacă stai destul de mult să-i pui întrebări, chihlimbarul are încă şi mai multe de dezvăluit: membrul care-mi atârnă între picioare mie sau autoportretului meu închis în răşină, pe post de puţă, e lipsit de raţiune şi are de gând să rămână astfel toată viaţa. Pe de o parte, nu se lasă potolit decât pentru scurt timp de utilizarea zilnică, în spiritul vechii tradiţii biblice; pe de alta, nici mâna nu-i mai ajunge. Capul său îşi doreşte neabătut o nouă distracţie şi o izbăvire neîntârziată. Cu toată prostia-i dovedită, nevoia îl face inventiv. Deloc lipsit de ambiţie şi de ambiţii sportive. Un făptaş în serie, pe care nici o pedeapsă nu îl poate speria.

Câtă vreme am fost un catolic credincios - trecerea la necredinţă a fost treptată - penisul meu s-a afirmat drept inepuizabil obiect de spovedanie. El îmi inspira cele mai temerare păcate. Desfrâu cu îngeri. Până şi o oaie virgină i-a devenit accesibilă. Făcutele şi nefăcutele lui îi provocau uimire până şi confesorului meu, părintele Wiehnke, cel pentru a cărui ureche nimic din ce e omenesc nu era străin. Mie, însă, spovedania îmi ajuta să mă despovărez de tot ceea îi putea fi atribuit ori inventat, ca sursă de plăcere, îndărătnicului accesoriu: uşurarea din fiecare săptămână.

Mai târziu, însă, atunci când băiatul de paisprezece ani s-a trezit în ipostaza de a fi absolut lipsit de Dumnezeu, mădularul care devenise, odată cu el, mai bătrân, a început să-i producă mai multe griji decât situaţia militară de pe frontul de est, acolo unde marşul până atunci de neoprit al regimentelor noastre de tancuri se împotmolise cu puţin înainte de Moscova, mai întâi în noroi, apoi în zăpadă şi gheaţă. „Taica Gerul" a salvat Rusia.

Şi ce anume m-a ajutat la nevoie?

Între timp, ţelul tuturor dorinţelor avea un nume. Trăiam chinurile primei iubiri, pe care nu o poate depăşi nici un acces ulterior de vanitate. Durerea de dinţi nu-i nimic pe lângă asta, chiar dacă şi acest martiriu este însoţit de o durere care se umflă şi se dezumflă, care se întinde şi se tot întinde.

Deoarece începutul primei mele iubiri nu poate fi nici datat cu precizie, nici nu a dus la acţiuni a căror desfăşurare, până la momentul atingerii

corporale ori chiar al penetrantei luări în posesie, să fie relatabilă, nu-mi rămân decât cuvinte a căror bâiguială contribuie la o exprimare pătimaşă sau pompoasă şi care, încă de la *Werther*-ul lui Goethe, a intrat în uz în scrisori ori în şoaptele rostite sub cearşaf. Sau am să fiu scurt.

Pe fata asupra căreia era asmuţită pofta mea, asemenea unui câine dresat, am întâlnit-o pe drumul spre şcoală, între timp, vechea clădire a Conradinum-ului ajunsese să fie folosită nu doar de elevi, ci şi de elevele evacuate de la Şcoala Gudrun, care s-a numit odată Şcoala Helene Lange.

Dimineaţa şi după-amiaza se preda în schimburi. Pe Uphagenweg era circulaţie din sens opus. Ea venea, eu plecam. Sau eu aveam cinci ore de şcoală în urma mea, ea mai avea încă de stat la multe. Dacă era amestecată într-un pâlc de eleve, eu, solitarul notoriu, mergeam singur pe jos. Chiar prin mijlocul pâlcului care chicotea am trecut, fără să risc mai mult de o privire.

Nu era nici frumoasă, nici urâtă, doar o elevă cu părul negru şi codiţe destul de lungi. În rama lui întunecată, obrazul ei mi s-a părut mic, scurtat la nivelul de punct-virgulă-linie. Gura cu buze înguste, strânse. Sprâncenele unite deasupra rădăcinii nasului.

Cunoşteam fete mai drăguţe. De o verişoară mă ocupasem chiar, pipăind-o, în şopronul pentru lemne al bunicului. O altă fată se numea Dorchen, venea din Bartenstein, din Prusia Orientală, aşa şi vorbea şi nu a rămas la noi decât o vară.

Nu, iubirea mea cu codiţe negre n-am s-o pomenesc pe numele ei adevărat. Poate că mai trăieşte pe undeva şi nu vrea, femeie bătrână, să fie inoportunată de un moş şi de amintirile lui care bâjbâie în aproximaţii, care încă din timpul şcolii îi sărise penibil în ochi şi care la urma urmelor a jignit-o rău.

Fie ca iubirea mea dintâi să rămână nenumită, doar dacă nu cumva, apucând chihlimbarul, ea se dă-n vileag, prinsă înăuntru, ca o muscă sau ca un păianjen pe care eu îl strig cu voce tare, îl blestem, îl invoc...

Nu mă lăsam deloc, o calitate care s-a consolidat şi care până astăzi caută să dea dovadă de rezistenţă în cutare sau cutare domeniu. Deoarece noi, elevii, ştiam mai mult sau mai puţin exact unde anume în clasa noastră şedeau dimineaţa sau după-amiaza fetele de la Şcoala Gudrun, îi lăsam scrisori în locurile în care ea, gaura de neumplut a dorinţelor mele, îşi avea

locul presupus. Misive secrete, lipite sub capacul rabatabil al băncii. Chestii stupide, care uneori primeau răspunsuri stupide. Nu, versurile nu făceau parte din corespondenţa mea de elev. Nu e sigur nici măcar dacă bileţelele ei, dacă bileţelele mele erau semnate cu numele respective.

Povestea s-a întins aşa până când am fost nevoit să schimb şcoala şi să merg zi de zi cu tramvaiul, linia cinci, din Langfuhr până în Danzig şi, după şcoală, din oraşul vechi înapoi în suburbie. Străzile înguste, cărămida roşie, Evul Mediu ce se lăsa bănuit dincolo de zidurile strâmbe şi de faţadele cu frontoane, toate aceste lucruri pe care le oferea istoria în ipostază pietrificată aveau un efect, dacă nu atenuant, atunci totuşi de distragere, cu atât mai mult cu cât, la Şcoala medie Petri, o profesoară de desen cu prenumele Lili, artistă obligată să predea deoarece bărbaţii erau pe front, a devenit mai importantă pentru mine decât puteam eu să bănuiesc în iarna lui '42-'43, înainte şi după Stalingrad.

Abia atunci când, după a nu ştiu câta schimbare de şcoală, elevii din generaţia mea au fost mobilizaţi în serviciu auxiliar la Luftwaffe şi au început de atunci să poarte uniforme şic am primit, din mâna primei mele iubiri, o scrisoare sub formă de corespondenţă trimisă pe front, destinată Bateriei Kaiserhafen, unde fusesem instruit în calitate de tunar şase.

Nu mai ştiu ce anume era scris în ea cu o grafie frumoasă, dar tunarul care tocmai îşi primise uniforma a fost destul de arogant încât să corecteze în mare grabă câteva greşeli de ortografie şi să trimită înapoi scrisoarea, notată cu cerneală roşie, aşa cum făceau profesorii, însoţită de câteva rânduri cu un conţinut posibil poetic.

După asta, prima mea iubire s-a stins în tăcere. La cincisprezece ani, câţi număram pe atunci, eu însumi incapabil să nu fac greşeli, ba chiar până astăzi încă nesigur în materie de ortografie, distrusesem ceva ce, conform unor sugestii, începea să devină palpabil şi promitea mai mult decât ceea ce putea să-i ajungă mădularului meu în permanenţă pregătit, după măsura lui Caravaggio.

După aceea, gol. Însingurare cultivată cu savoare. În urmă rămânea pofta, când adormită, când din nou cât se poate de trează. Ea a supravieţuit perioadei mele de auxiliar la Luftwaffe, perioadă care, în ceea ce priveşte viaţa din barăci în ţinutul pustiu al portului, departe de casă, se regăseşte în romanul *Ani de câine*: prin cu totul alte poveşti şi în jargonul şcolar al unor băieţi cu totul diferiţi, dar care, la fel ca şi mine atunci, erau bucuroşi din

cale-afară că, pentru cei ca ei, luase sfârşit nu numai serviciul la Tineretul Hitlerist, care devenea din ce în ce mai imbecil, ci şi şcoala.

E adevărat că în ţesătura romanului se consumă în treacăt şi ceva iubire, ca surplus de demenţă, cu toate acestea e cazul ca acum să se afirme solemn că acea fată firavă pe nume Talia Pokriefke, ce a descins, în programul de vizită de la sfârşitul săptămânii, la Bateria Kaiserhafen şi la efectivele ei, nu are nimic în comun cu prima mea iubire.

Chihlimbarul pretinde că ne trezeşte mai multe amintiri decât ne-am putea dori. El conservă ceea ce ar trebui să fie demult digerat, eliminat. El acoperă tot ceea ce i s-a oferit spre cuprindere pe când se afla încă în stare moale, lichidă. El contrazice subterfugiile. El, care nu uită nimic şi scoate pe tarabă secretele cele mai adânc îngropate ca şi când ar fi fructe proaspete, afirmă răspicat că deja băiatul de doisprezece ani care purta numele meu, pe atunci încă evlavios şi crezând, dacă nu în Dumnezeu, atunci măcar în Fecioara Maria, o sâcâise la orele de catehism pe fetiţa cu codiţe. Fiind de aceeaşi vârstă, un capelan ne pregătise pe amândoi pentru prima comuniune în casa parohială a Bisericii Inima lui Christos. Lista pedepselor din chestionarul pentru confesiune - care sunt păcatele tolerabile, care sunt cele grele, care de moarte - ne picurase de pe buze fără nici o poticneală. Alături de unul dintre fraţii fetiţei, se pare că am ajutat chiar şi la slujbă, cu clopoţel şi căzănel cu tămâie, cu privirea îndreptată spre tabernacul, chivot.

Ei, da, chiar şi astăzi îmi mai este familiară succesiunea rugăciunilor. Ca Mulligan la începutul lui *Ulise,* şoptesc, în timp ce mă bărbieresc: *Introibo ad altare Dei...*

În afară de asta, se pare că, la treisprezece ani - şi deja dincolo de toate miracolele din lada cu trucuri a catolicismului - mergeam totuşi la biserică numai ca să pândesc fata sâmbăta după-amiaza: cât mai aproape cu putinţă de confesional, cu o bancă în spatele codiţelor.

Până şi despre secretele mărturisite la spovedanie trăncăneşte bucata de răşină pietrificată, galbenă ca mierea: gura mea îi va fi descris cu atâta precizie în ureche experimentatului preot detaliile închipuirilor ce animau practica juvenilă a onaniei, încât, cu acest prilej, numele fetei ca receptacul al poftelor mele îmi va fi scăpat de pe limbă, fiind astfel dat în vileag. La care părintele trebuie să fi tuşit uşor de partea cealaltă a grilajului.

Pe lângă asta, mai târziu, pe când copila cu codiţe aflată de cealaltă parte a ferestruicii confesionalului îşi mărturisea păcatele, se pare că eu am coborât de pe bancă şi m-am dus la altarul Fecioarei, pentru ca acolo, cu bună ştiinţă sau din simplă îndrăzneală, să...

Nu, spun eu şi pun piesa cu ţânţarul lângă celelalte care păstrează, închise în ele, alte insecte - o muscă, un păianjen, un gândac minuscul. Nu am fost eu acela. Lucrul acesta stă scris în carte şi e adevărat numai acolo. Nu, pentru această nelegiuire nu există dovezi, căci cu numai puţin timp în urmă, când m-am întâlnit, la începutul verii lui 2005, cu zece traducători veniţi de departe şi cu lectorul meu Helmut Frielinghaus la Gdansk, pentru că se dorea să se pătrundă resorturile primei mele cărţi, am vizitat când un loc al faptei, când altul, dintre cele prin care ne poartă întâmplările incoerent schimbătoare ale romanului, printre acestea şi Biserica Inima lui Christos, care a rezistat războiului şi în care, în locul altarului Fecioarei descris cu fidelitate, împrăştie strălucire şi atrage polonezi pioşi copia Madonei din Vilnius, cu cununa ei de raze din tablă aurită. Imediat alături, într-o nişă, în spatele lumânărilor, am văzut fotografiile Papei, decedat oficial, şi ale celui tocmai ales, de origine germană.

Şi acolo, la locul neogotic al juvenilei profanări a altarului, un preot tânăr cu surâs enigmatic, care nu aducea nici măcar pe departe cu Sfinţia Sa părintele Wiehnke, m-a rugat să-i dau un autograf pe un exemplar din ediţia poloneză a cărţii numite, la care autorul, în prezenţa traducătorilor uimiţi şi a lectorului său, nu a ezitat să-şi pună numele sub titlu; căci nu eu am fost acela care a rupt atunci micuţa stropitoare a pruncului Iisus de pe altarul Fecioarei din Biserica Inima lui Christos. A fost cineva mânat de o cu totul altă voinţă. Cineva care nu s-a ferit niciodată din calea răului. Cineva care nu a vrut să mai crească...

Eu însă am tot crescut. Încă de la şaisprezece ani, când m-am dus la detaşamentul de muncă, se considera că am terminat de crescut. Sau am ajuns să măsor definitiv un metru şaptezeci şi doi de centimetri doar când am ajuns soldat şi când numai norocul sau întâmplarea a făcut să supravieţuiesc sfârşitului războiului?

De întrebarea asta nu le pasă nici cepei, nici chihlimbarului. Altele sunt lucrurile pe care vor ele să le ştie cu precizie. Ce altceva s-a mai acoperit: lucruri înghiţite ruşinos, fapte ascunse sub deghizări diferite. Care se

cuibăresc ca lindina păduchilor în ţesătura sacului. Cuvinte evitate printr-un exces de cuvinte. Frânturi de gând. Lucruri care dor. Încă mai dor...

El se numea *Noi-nu-facem-aşa-ceva*

M-am surprins pe când răsfoiam înapoi şi m-am privit cum săream pagini şi cum, acolo unde se căscau hăuri, mâzgăleam ornamente şi omuleţi din liniuţe. Înflorituri inutile, povestite în grabă cu scopul de a distrage atenţia, îmi ieşeau din mână pentru a fi îndată înnegrite: la o parte cu ele!

Acum lipsesc elementele de legătură ale unui proces pe care nimeni nu l-a oprit, a cărui curgere nu putea fi întoarsă şi a cărui urmă nu poate să o şteargă nici o gumă. Şi totuşi, de îndată ce se cere amintit pasul fatal al elevului de cincisprezece ani în uniformă, nu ceapa este cea care trebuie decojită, nici nu există vreun alt auxiliar palpabil care trebuie întrebat. Cert este că m-am prezentat voluntar la serviciul militar. Când? De ce?

Deoarece nu ştiu nici o dată şi deoarece nu pot nici să-mi amintesc vremea deja pe atunci schimbătoare, nici să enumer ceea ce se întâmpla simultan între Oceanul îngheţat şi Caucaz şi pe celelalte fronturi, nu există decât împrejurări care, pentru început, se lasă doar bănuite şi care vor să se îmbine în fraze ce au alimentat hotărârea mea, au declanşat-o şi care până la urmă m-au împins pe calea serviciului militar. Fapta mea nu se lasă minimalizată pentru a se încadra în prostia juvenilă. Nu exista nici o presiune de sus care să mă apese pe ceafă. Nici o vină pe care să mi-o fi inculcat singur, de pildă îndoieli în ceea ce priveşte infailibilitatea Führer-ului, şi care cerea să fie compensată prin zel voluntar.

S-a întâmplat în timpul serviciul de ajutor la Luftwaffe, care nu era unul voluntar, dar care, ca substitut al cotidianului şcolar, era trăit ca o eliberare în condiţii de instrucţie nu tocmai severă.

Astfel vedeam lucrurile noi, băieţii. Îmbrăcaţi în uniformă, atrăgeam privirile. Aflaţi în plină pubertate, consolidam frontul de acasă. Bateria Kaiserhafen a devenit locul în care ne simţeam acasă. Spre est, câmpia joasă până la braţul Vistulei; spre vest se iţeau braţele macaralelor, silozurile de cereale, turnurile îndepărtate ale oraşului. La început, au mai existat încercări de a continua învăţământul şcolar, dar, din cauză că erau prea des întrerupte de exerciţiile de luptă, profesorii, în majoritatea lor fragili, pentru că erau în vârstă, nu-şi permiteau să parcurgă drumul nepietruit, pe solul nisipos, până la bateria noastră.

Până la urmă ne-au luat în serios. Şase guri de foc, dispozitivul de comandă, trebuiau îndreptate spre ţintă. Instruiţi corespunzător pe aparatură militară puteam să fim utili şi - dacă avea să se ajungă acolo - să apărăm oraşul şi portul împotriva atacurilor duşmane: la alarmele de probă, fiecare îşi găsea în câteva secunde postul de luptă.

Obuzele noastre de 8,8 au ajuns să fie folosite practic numai de două sau trei ori, atunci când câteva bombardiere inamice au fost observate noaptea în spaţiul aerian şi au fost prinse în snopul de raze al proiectoarelor, ca ţinte. Momentul era de o frumuseţe sărbătorească. Dar atacuri mari, aşa-numite furtuni de foc precum cele pe care le-au avut de suferit Köln, Hamburg, Berlin, oraşele din bazinul Ruhr-ului şi despre care nu se auzeau decât lucruri neclare, noi nu am trăit. În apropiere de Şantierul naval Schichau, pe Fuchswall, au fost lovite două case, morţi puţini. Dar doborârea unui bombardier Lancaster cu patru motoare ne-a făcut să ne simţim mândri, chiar dacă nu a fost atribuită bateriei noastre, ci bateriei Zigankenburg, aflată la marginea sudică a oraşului. Membrii echipajului, despre care se spunea că fuseseră carbonizaţi, ar fi fost canadieni.

De regulă, însă, serviciul era anost, chiar dacă în alt fel decât activitatea şcolară. Cel mai mult ne displăceau plantoanele nocturne şi cursurile de balistică desfăşurate în baraca de cursuri cu mirosul ei de mucegai. În timpul lor apărea plictiseala, care ne invita să recădem în comportamente şcolăreşti. Băteam câmpii cu poveşti inventate despre fete. Astfel treceau zilele.

La fiecare al doilea sfârşit de săptămână aveam liber. Aveam voie, aşa ni se spunea, acasă „la mama”. Şi de fiecare dată gândul la strâmta locuinţă de două camere îmi sufoca bucuria cu care aşteptam vizita.

Nu folosea la nimic budinca de vanilie cu aşchii de migdale, pentru care tata, bucătar de familie prin înclinaţie, dosise ingredientele din livrările anemice pentru scopuri festive. Special pentru mine turna peste budinca abia răsturnată din formă sirop de ciocolată şi o aşeza la vedere pe masa aranjată anume pentru fiu.

Dar nimic dulce nu putea lupta împotriva strâmtorii. Mă deranja orice, de pildă baia şi closetul care lipseau din locuinţa noastră. La baterie, în Kaiserhafen, existau oricum sala de duş şi, foarte departe, latrina trupei. Unul lângă altul, şedeam pe vine pe bârna cu tunete. Fiecare se căca lângă fiecare. Asta nu mă deranja.

Acasă, însă, closetul aflat la mezanin, pe care-l foloseau patru familii de chiriaşi, îmi devenea din ce în ce mai penibil până la scârbos, pentru că era tot timpul murdărit de copiii vecinilor sau ocupat tocmai atunci când aveai nevoie de el. O celulă plină de duhoare, ai cărei pereţi fuseseră mânjiţi de degete murdare.

Ca pe o ruşine, le ascundeam celorlalţi closetul situat în afara locuinţei, motiv pentru care nu-l invitam la mine pe nici unul dintre colegii mei, pentru care, acasă, cada şi toaleta exclusivă erau lucruri de la sine înţelese. Doar Egon Heinert, care suporta şi el duhoarea unui astfel de closet în Luisenstraße, mai venea uneori şi-mi împrumuta cărţi.

Văgăuna cu două camere. Capcana originii. Acolo, totul îl făcea să se simtă înghesuit pe cel ce se întorcea acasă la sfârşit de săptămână. Nici măcar mâna mamei nu putea să alunge, prin mângâieri, nevoile fiului. Chiar dacă nimeni nu se mai aştepta să se vâre în patul din camera de dormit a părinţilor, în care pe deasupra mai dormea şi sora, el rămânea totuşi - în sufragerie, acolo unde îl aştepta, pregătită pentru noapte, canapeaua - martor al unei vieţi conjugale ce se consuma cu regularitate de sâmbăta până duminica. Auzeam sau mi se părea că aud, chiar dacă doar atenuate, zgomote pe care le aveam în ureche încă din copilărie şi pe care le purtam aşadar în cap ca pe un ritual monstruos: şuşoteli ce anunţau ceva, plescăituri, trosnetul făcut de scheletul patului, suspinele saltelei din păr de cal, oftaturi, icnete, toate zgomote specifice actului sexual şi care, trăite pe întuneric, se impregnează deosebit de adânc.

Copil fiind, am recepţionat vânzoleala aceea apropiată cu o curiozitate multă vreme nevinovată. De acum înainte, însă, pentru ajutorul de la Luftwaffe care, pe timpul zilei, purta uniformă, avea să fie insuportabil tot ceea ce, în pijama, auzea atunci când tatăl, de îndată ce fiul era acasă pentru scurtul său concediu, se arunca asupra mamei.

În fond, nu era sigur dacă ei chiar asta făceau, atunci când fiul stătea întins, treaz, pe canapea la o distanţă de la care îi putea auzi. Mai degrabă e de presupus că părinţii ţineau seama de cel venit în permisie şi nu făceau uz unul de celălalt. Pur şi simplu, aşteptarea unor zgomote a căror succesiune săracă în variaţii părea prestabilită era suficientă ca să-mi răpească somnul.

În întuneric vedeam mai mult decât limpede înaintea ochilor orice fel de joc ce făcea parte din încleştarea conjugală. Şi întotdeauna, în acest film pe care puteam să-l proiectez la orice oră, cea care se sacrifica era mama; ea ceda, permitea, rezista până la epuizare.

Ura resimţită de copilaşul mamei împotriva tatălui, acest amalgam inconştient care determinase deja cursul tragediilor greceşti şi care-i făcuse pe doctorul de suflete Freud şi pe elevii acestuia atât de sensibili şi de elocvenţi, la mine va fi fost, dacă nu cauza, atunci măcar un impuls suplimentar de a căuta întotdeauna depărtarea, oriîncotro.

Erau sondate căi de evadare. Toate mergeau într-o singură direcţie. Să plec de aici pe front, pe unul din multele fronturi, cât mai repede cu putinţă.

Căutam motive de ceartă cu tata. El era imposibil de aţâţat, sau doar cu ajutorul unor reproşuri masive, fiindcă, om paşnic şi de familie, renunţa repede: tot mereu sub imperiul nevoii de armonie. Lui, celui care ne făcuse, îi strălucea tot timpul pe buze dorinţa „Să vă fie vouă mai bine cândva...”; „Precis că vouă o să vă fie mai bine...”.

Oricât eram eu de grăbit să-l toc mărunt, tata nu era bun de obiect docil al urii. Din perspectiva ochilor lui albaştri-deschis, eu trebuie să fi părut străin, ca răsărit dintr-un ou de cuc. Sora mea cea mică se agăţa de el cu tandreţe, atenuând poate un pic duritatea fratelui.

Şi mama? Adeseori, ea şedea la pian fără să cânte. Era obosită de prăvălia cu o ofertă tot mai redusă de mărfuri. Sau suferea, la fel ca tatăl şi sora, din cauza scurtei şederi a fiului şi fratelui, care se prefăcea că-i din cale-afară de capabil să sufere.

Şi totuşi, locuinţa de două camere care-mi devenise insuportabilă şi closetul pentru patru familii de la mezanin nu stau în picioare ca unic

impuls cauzal pentru faptul că, într-o zi de care nu-mi mai aduc aminte, m-am prezentat voluntar. Prietenii mei din şcoală creşteau în locuinţe cu cinci camere, cu baie şi toaletă, în care exista hârtie igienică pe rolă şi nu, ca la noi, hârtie de ziar ruptă-n pătrate. Unii locuiau chiar în vile luxoase pe Uphagenweg şi de-a lungul lui Hindenburgallee, aveau camera lor şi cu toate astea îşi doreau să fie departe, afară, pe front. La fel ca mine, ei voiau să trăiască, pe cât se poate, neînfricaţi, în mijlocul primejdiilor, să scufunde navă după navă, să scoată din luptă tanc inamic după tanc inamic, să doboare de pe cer, din cel mai nou tip de Messerschmitt, bombardierele duşmane care ne terorizau.

Dar, după Stalingrad, fronturile erau pretutindeni în retragere. Cel care, asemenea unchiului meu Friedel, urmărea situaţia cu ace cu gămălii colorate pe hărţi mărite special şi lipite pe carton, nu putea decât cu mare greutate să rămână la curent, în est ca şi în nordul Africii.

În orice caz, Japonia aliată era în măsură să raporteze succese în bătăliile navale şi la înaintarea în Burma. Iar submarinele noastre emiteau când şi când rapoarte speciale cu numărul de nave inamice scufundate şi redarea exactă a tonajului însumat. În Atlantic şi în apropierea Oceanului îngheţat atacau convoaiele în haită.

Nu exista nici un jurnal săptămânal în care să nu fi fost filmată întoarcerea cu bine acasă a navelor. Şi, deoarece cel aflat în permisie şi care, după ce fusese la film, mai zăcea încă multă vreme fără să adoarmă pe canapeaua din sufragerie, reuşea fără efort să se transpună într-una din navele de 750 de tone, puteam să mă văd ca mus făcând de cart pe o mare furioasă: în haine din pânză cerată, biciuit de spuma valurilor, cu binoclul îndreptat spre orizontul ce dansează în zare.

În zelul lui nerăbdător, viitorul voluntar îşi dorea incursiuni încununate de succes în teritoriul inamic şi, după înfruntarea multor pericole - inamicul nu făcea deloc economie de torpile - întoarcerea într-unul din buncărele pentru submarine de pe coasta franceză a Atlanticului. Aliniat împreună cu echipajul, el stă lângă bărbosul locotenent-comandor sub fanioanele care semnalează navele scufundate până acum. Gaşca ce fusese considerată pierdută e salutată cu muzica vioaie a unui marş de către o orchestră a marinei, exact aşa cum văzuseră spectatorii în cinematografe că se desfăşura întoarcerea fericită a eroilor lor; cât despre submarinele care se

scufundaseră cine ştie pe unde, cu echipaj cu tot, acelea nu existau în nici o imagine mişcată.

Nu, nu ziarele mi-au nutrit încrederea în eroi - părinţii mei nu erau abonaţi la militantul *Avanpost,* ci la obiectiv - prietenosul *Ultimele ştiri* -, jurnalul săptămânal a fost acela care m-a servit în foarte mare măsură cu adevăruri pavoazate alb-negru, în care credeam fără nici o ezitare.

Acesta rula înaintea filmului cultural sau a celui principal. În cinematograful din Langfuhr sau în palatul Ufa din oraşul vechi, de pe Elisabethkirchengasse, vedeam Germania înconjurată de duşmani, de acum încolo implicată într-o luptă de apărare care se purta eroic în stepa nesfârşită a Rusiei, în nisipul fierbinte al deşertului libian, pe digul protector al Atlanticului şi în submarine din mările lumii; în plus, pe frontul de acasă, unde femeile lucrau grenade la strung, iar bărbaţii asamblau tancuri. Un bastion de apărare împotriva potopului roşu. Un popor în luptă cu destinul. Cetatea Europa, cum mai rezista ea în lupta împotriva imperialismului anglo-american; o luptă cu multe pierderi, căci în *Ultimele ştiri de Danzig* creştea de la o zi la alta numărul anunţurilor în chenar negru şi împodobite cu cruce neagră despre soldaţi morţi pentru Führer, popor şi patrie.

Oare în direcţia asta să fi mers dorinţele mele? Oare în talmeş-balmeşul viselor mele diurne se amesteca şi un pic de dor de moarte? Oare voiam cumva să-mi văd numele nemurit astfel, în chenar negru? Greu de crezut. Se prea poate să fi fost un solitar egocentrist, nicidecum însă obosit de viaţă din cauza vârstei. Aşadar, numai prost?

Nimic nu ne oferă informaţii despre ceea ce se petrece în mintea unui băiat de cincisprezece ani care vrea de bunăvoie să se ducă neapărat acolo unde se luptă şi - lucru pe care l-ar putea bănui sau chiar cunoaşte din cărţi - unde moartea face ravagii. Bănuielile se perindă una după alta: să fi fost asaltul unor torente afective ce dădeau pe dinafară, cheful de a acţiona de capul meu, dorinţa de a creşte mai repede, de a ajunge adult, bărbat între bărbaţi?

Probabil că pentru ajutorul de la Luftwaffe ar fi fost cu putinţă să schimbe permisia de sfârşit de săptămână pe o zi liberă de miercuri sau de joi. Un lucru e sigur: după un marş mai lung am luat tramvaiul de la Heubude până la gara centrală, de acolo am luat trenul prin Langfuhr şi Zoppot spre Gotenhafen, un oraş care, în timpul copilăriei mele, se numise

Gdingen şi, în polonă, Gdynia. Crescut prea repede, el nu avea ataşată nici o istorie. Clădiri noi cu acoperişuri plate ajungeau până spre portul ale cărui cheiuri şi diguri mărgineau marea deschisă. Acolo, recruţii pentru marină erau instruiţi să ajungă marinari pe submarine. Asta se mai întâmpla şi în alte locuri, în Pillau, departe. Gotenhafen era însă la îndemână.

O călătorie de aproape o oră m-a adus la ţinta dorinţelor mele ce vizau eroismul în stare pură. Să fi fost în martie sau era o vreme de aprilie? Probabil ploua. Portul în ceaţă. Acolo, la cheiul Oxhoft, era ancorată fosta navă KdF Wilhelm Gustloff, folosită drept cazarmă plutitoare de către o divizie-şcoală de submarine. Lucrurile astea nu le ştiam cu precizie. Portul militar şi şantierul naval erau considerate zonă închisă.

Şaizeci de ani mai târziu, atunci când, cu o întârziere de o viaţă de om, am putut în sfârşit să scriu nuvela *În mers de rac,* în care e vorba despre acea navă cu motor pe nume Wilhelm Gustloff, despre mult lăudata ei lansare la apă, despre îndrăgitele croaziere pe timp de pace şi despre decizia de a o reechipa, transformând-o pe durata războiului în navă-cazarmă, despre a nu ştiu câta ei ieşire în larg şi încărcătura ei umană - o mie de recruţi şi multe mii de refugiaţi -, în sfârşit, despre scufundarea ei pe 30 ianuarie 1945 în apropiere de Stolpebank - cunoşteam fiecare detaliu al catastrofei: temperatura - douăzeci de grade sub zero, numărul torpilelor - trei...

Relatând atunci cronologia distorsionată a întâmplării, dar scriind pe sub mână o nuvelă, mă vedeam pe mine ca pe unul dintre recruţii aflaţi la bordul lui Gustloff în timp ce se scufunda. Astfel se putea bănui ce anume ar fi putut avea în cap, sub beretele lor de marinari, tinerii de şaptesprezece ani înainte de moartea lor timpurie: fete făgăduind o fericire rapidă şi viitoare fapte de eroism, toate astea în timp ce credeau - identici mie şi în această privinţă - într-un miracol, în victoria finală.

Am găsit biroul de înscriere într-o clădire joasă de pe vremea polonezilor, o clădire în care, dincolo de uşi purtând diferite plăcuţe, mai erau administrate, organizate, prelucrate şi adunate în bibliorafturi şi alte date. După înscrierea preliminară, urma să aşteptăm până când eram strigaţi. Doi-trei băieţi mai mari, cu care nu prea aveam multe de vorbit, au intrat înaintea mea.

Un plutonier de stat-major şi un subofiţer de marină au vrut să scape de mine pe motiv că sunt prea tânăr: contingentul meu nu era încă destul de

copt. Avea să-i vină rândul, cu siguranţă. Nu era nici o grabă.

Fumau şi beau cafea cu lapte din nişte căni burtoase. Unul dintre domnii care mie se păreau mai în vârstă - să fi fost plutonierul de stat-major? - a ascuţit, în timp ce eu vorbeam, mai multe creioane, ca să-şi facă provizii. Sau poate că ocupaţia asta grijulie şi pedantă am văzut-o în vreun film - nu mai ştiu în care din ele.

Oare ajutorul de la Luftwaffe, îmbrăcat în uniformă sau în civil, posibil în pantaloni scurţi şi ciorapi până sub genunchi, a luat poziţie de drepţi la o distanţă cuviincioasă - „Permiteţi-mi să mă prezint voluntar la arma submarine!” - cu gesturi ferme, aşa cum exersase?

Oare a fost îndemnat să ia loc?

Oare se simţea curajos şi, încă de pe acum, ca unul care avea să devină erou?

Răspunsul e doar o imagine ştearsă, din care nu se poate citi nici un gând.

În orice caz, trebuie că eu am rămas hotărât, chiar şi atunci când mi s-a spus că, pe moment, nu mai este nevoie de recruţi pe submarine: recrutarea a fost sistată.

Pe urmă s-a spus că, după cum se ştie, războiul nu se purta numai sub apă, de aceea voiau să-mi reţină cererea şi s-o transmită mai departe, la alte arme. Pentru noile divizii de tancuri care au să fie înfiinţate, conform planificărilor, existau cu siguranţă posibilităţi, de îndată ce avea să vină la rând leatul douăzeci şi şapte. „Nu fi nerăbdător, băieţaş, o să vă vină rândul destul de devreme...”

Oare voluntarul de atunci s-a arătat îndată flexibil: „Dacă nu pe submarin, atunci din partea mea la tancuri...”

Oare a pus întrebări legate de cele mai noi vehicule cu şenile? „În cazul acesta, aş ajunge pe Tiger?”

Şi de data aceasta, jurnalul săptămânal va fi fost acela care s-a ocupat de şcolirea premilitară a consumatorului de filme: tancurile lui Rommel în deşert.

E posibil să fi făcut pe grozavul cu cunoştinţele mele de elev adunate din *Weyer* şi *Calendarul flotei* editat de Kohler.

Până şi detaliile legate de navele de război, de portavioanele şi crucişătoarele japoneze, precum şi succesele acelora în Pacific îmi erau familiare, de pildă ocuparea oraşului Singapore, bătălia pentru Filipine şi - lucruri care mi-au rămas în minte, în cifre şi cuvinte, până astăzi -

armamentul şi viteza în noduri a crucişătoarelor grele Hurutaka şi Kako. Memoria adăposteşte cu predilecţie vechituri, aşadar obiecte care promit să fie durabile, chiar şi în ipostaza lor de epave.

La un moment dat, plutonierul cu aer de unchiuleţ şi subofiţerul destul de înţepat se saturaseră să asculte. Încheind fără echivoc discuţia de prezentare, ei mi-au dat asigurări că aveau să-mi susţină cererea. Ei, da, înainte de asta mă mai aştepta şi detaşamentul de muncă.

De asta nu erau scutiţi nici măcar cei ce se înrolau voluntar. Ţac-ţac! Acolo înveţi să mânuieşti ca lumea lopata. „Aia muncă de recrut, o să vă treacă os prin os...”

În timp ce-i ordon băiatului de odinioară să se prezinte în faţa mea şi îl ţin în poziţie de drepţi cu genunchii goi deasupra ciorapilor răsuciţi, cu pantofii lui cu şireturi pe care i-a lustruit mai înainte pentru apel şi în timp ce mă străduiesc să evit imagini la mâna a doua - scene din filme, lucruri citite -, mi se pare că îi aud pe cei doi domni mai în vârstă - sau care mie, atunci, îmi păreau mai în vârstă - şi purtând uniformă cum râd, batjocoritor şi compătimitor totodată, ca şi când ar fi ştiut ce anume îl aştepta pe băiatul în pantaloni scurţi. Mâneca stângă a vestonului purtat de plutonier era goală.

Apoi timpul a trecut. Ne-am obişnuit cu viaţa de baracă în paturile cu două etaje. O vară fără Marea Baltică şi sezon de baie, care nu se mai termina. Expresiile unui subofiţer care pretindea că a studiat filosofia se întipăreau în jargonul nostru şcolar: „Câini refuzaţi de fiinţare ce sunteţi!” ne înjura el. „O să scot eu din voi şi stropul ăla de iniţialitate care v-a mai rămas!” Imaginea noastră îi aducea înaintea ochilor „arbitrariul unui morman de căcat”. În rest era însă inofensiv. Nu era un dur. Doar unul căruia îi plăcea să se audă vorbind, lucru de care băiatul se va folosi mai târziu, în materniadele din *Ani de câine.*

Dinspre zona portului, acolo unde, lângă instalaţiile fabricilor, erau depozitate şi mormane dintr-o chestie albicioasă imposibil de definit ce atrăgea ciorile, venea peste noi, atunci când vântul bătea dinspre nord-vest, o duhoare grea. Şi câte aveam să mai văd şi să mai miros.

Şi câte aveau să mai aibă urmări târzii. De mâncat, mâncam nu mai ştiu ce.

Spre sfârşitul lui august, ajutoare voluntare din Ucraina s-au mutat într-o baracă nouă. Ucrainenii nu erau mult mai bătrâni decât noi şi rostul lor era să-i degreveze pe artilerişti de unele activităţi secundare, precum serviciul la bucătărie sau săpăturile. Seara, ei şedeau tăcuţi, închişi în sine, în faţa magaziei de scule.

Dar, între exerciţiile de luptă şi cursurile de balistică, vânam împreună cu ei şobolani cu cozi lungi în spălător şi în spatele barăcii în care era bucătăria, precum şi în adăposturile tunurilor de 8,8. Unul dintre noi - sau era un ucrainean? - îi prindea cu mâinile goale. După prezentarea a mai mult de zece cozi retezate, eram răsplătiţi în mod diferit: ajutoarele de la antiaeriană cu dropsuri cu gust de fructe, soldaţii bătrâni de la tunurile antiaeriene cu ţigări, iar ucrainenii cu mahorcă, un soi de tutun care le plăcea ruşilor.

Dar, oricât ar fi fost de mare succesul nostru în limitarea acestui flagel, bateria Kaiserhafen nu avea cum să celebreze, fie cu surle şi trâmbiţe, fie în tăcere, o victorie asupra şobolanilor; probabil din această cauză, peste decenii, aceste rozătoare cu neputinţă de exterminat m-au căutat şi au devenit locvace pe durata unui roman. Îmi apăreau în vis, câte unul şi ca seminţii de şobolani. Râdeau de mine, pentru că încă mai speram... Ştiau întotdeauna mai bine şi se îngropau la timp... Ei erau singurii înzestraţi cu calităţile care să-i facă să supravieţuiască speciei umane şi ciorovăielilor acesteia...

La scurt timp după cea de-a şaisprezecea mea zi de naştere am fost mutat, împreună cu o parte a echipei de la Kaiserhafen, la bateria de coastă Brosen-Glettkau, care, pentru apărarea aeroportului din apropiere împotriva atacurilor aeriene la joasă înălţime, era dotată în plus cu baterii de câte patru tunuri antiaeriene. Acolo existau mai mulţi iepuri decât şobolani cu coadă lungă.

În orele libere mă voi fi retras în adânciturile dintre dunele de nisip şi, ferit de vânt, voi fi mâzgălit versuri de toamnă în vreun jurnal. Măceşele răscoapte, plictiseala de zi cu zi, scoicile şi *Weltschmerz*-ul, ovăzul culcat de vânt şi o cizmă de cauciuc adusă de apă mă inspirau. Când ceaţa învăluia ţărmul, suferinţa din dragoste era deosebit de ofertantă. Iar după furtuni, printre alge găseai bucăţi minuscule de chihlimbar şi, dacă aveai noroc, unele de mărimea unei alune. O dată am găsit o bucată cât o nucă, în care ceva ca un miriapod le supravieţuise hitiţilor, egiptenilor şi grecilor,

Imperiului Roman şi mai ştiu eu cui. Dar cetăţi din nisip ud n-am mai ridicat.

Acasă, lucrurile îşi urmau cursul lor determinat de economia de război. La sfârşit de săptămână, disputa cu tata se menţinea, pe durata permisiei mele, în limite rezonabile: e de presupus că îmi plăcea de mine pentru că-mi permiteam să ignor persoana lui, din simplul motiv că exista, că stătea sau şedea printre mobilele din sufragerie în costum cu cravată şi papuci de pâslă, pentru că el, cu veşnicul lighean de ceramică în dreptul veşnicului şorţ de bucătărie, frământa neabătut coca pentru cozonaci, pentru că el era acela care rupea cu grijă ziare vechi transformându-le în hârtie igienică şi pentru că, „declarat inapt”, nu a trebuit să plece pe front şi, din această cauză, nu aveam cum să-l evit. Dar tatăl mi-a făcut cadou de ziua mea un ceas de mână marca Kienzle.

Mama abia dacă mai cânta la pian. Suspinele ei legate de situaţia generală se adunau în propoziţia: „Dacă s-o termina cu bine”.

Odată am auzit-o spunând: „Păcat că Heß s-a dus. Îmi plăcea de el mai mult ca de Führer...”

Altă dată a spus: „Habar nu am de ce suntem aşa de porniţi împotriva evreilor. Înainte venea la noi un comisvoiajor pentru galanterie. Zuckermann îl chema, dar era cât se poate de drăguţ şi-mi făcea întotdeauna rabat...”

După cină, ea umplea masa pe care mâncaserăm cu mărcile alimentare ale tuturor produselor repartizate. Astea trebuiau lipite cu lipici din făină de cartofi pe foi de ziar. Apoi, foile erau depuse la Departamentul Economic pentru ca prăvălia să poate fi aprovizionată cu mărfuri conform mărcilor respective. De când se închisese filiala Kaisers Kaffee din Max-Halbe-Platz, aveam un aflux mai mare de clienţi.

De multe ori ajutam şi eu la lipit. Pagina cu ştirile din ziua precedentă din *Ultimele ştiri de Danzig* oferea fondul. Probabil că mărcile de făină şi de zahăr acopereau raportul respectiv al Comandamentului superior al Wehrmacht-ului în care, în loc de retragere, cuvântul „alinierea frontului” atenua situaţia generală. Numele unor oraşe care erau abandonate acum îmi erau familiare încă din perioada înaintării. Se prea poate ca mărcile de untură şi de ulei să fi acoperit paginile care fuseseră pline de anunţuri cu numele soldaţilor morţi. Cele pentru leguminoase făceau de necitit fie

programul filmelor, care se schimba de la o săptămână la alta, fie pagina de mică publicitate.

Uneori ajuta şi tatăl. Aşa, lipind mărci, ajungeam să ne apropiem. „Lenchen”, aşa o numea el pe soţia lui. Ea îi spunea „Willy”. Mă mine mă strigau „băieţel”. „Daddau”, sora, nu ajuta aproape niciodată.

În timp ce lipiciul se usca, radioul transmitea emisiunea duminicală Melodia preferată, care cuprindea şi câteva dintre cântecele îndrăgite ale mamei: Ah, cum de-am pierdut-o..., *Ascultă porumbelul cum strigă....* Singur, iarăşi singur..., cântecul lui Solveig: Iarna îşi ia bun rămas..., *Clopotele ţării...*

Şi în timpul iernii, linia fronturilor a continuat să dea înapoi. Abia dacă mai erau comunicate speciale. Dar tot mai mulţi bombardaţi se refugiau în oraş şi în suburbii.

Printre ei şi sora tatălui meu, Tante Elli, cu un soţ invalid şi două fete gemene, care-mi plăceau amândouă, una în mod special. Au venit de la Berlin cu puţinele lucruri salvate în oraşul ocolit de război, sănătos şi care, cu aerul vechi pe care i-l dădeau construcţiile de cărămidă, părea atât de tihnit, de parcă şi de acum înainte toate acţiunile de luptă aveau să se consume la mare depărtare.

Deoarece marile cinematografe funcţionau cu aceeaşi regularitate ca pe timp de pace, consumatorul de filme se folosea de permisia de la sfârşitul săptămânii. Cu una dintre cele două gemene care continua să vorbească neabătut cu accent berlinez am văzut *Pilotul Quax - aterizare forţată* cu Heinz Ruhmann şi *Patrie* cu Zarah Leander. Poate că au mai fost şi alte filme pe care le-am văzut strâns lipiţi unul de altul. Verişoara mea era cu un an mai mare şi, pe întuneric, mult mai îndemânatică decât mine.

E de presupus că, pe parcursul iernii, acea semnătură care, în biroul din Gotenhafen, mă transformase într-un voluntar la cutare sau cutare armă să fi devenit pentru mine un moft care trecuse şi rămăsese fără urmări. Forţa cu care eram atras afară, pe indiferent care front, începuse să scadă. Acum dorinţa mea arzătoare avea, mai mult sau mai puţin, o ţintă cu totul opusă. Citeam versuri de Eichendorff şi Lenau, mă pierdeam în *Kohlhaas* al lui Kleist, în *Hyperion* al lui Holderlin şi-mi făceam plantoanele lângă tunurile antiaeriene căzut pe gânduri. Privirea mea se pierdea pe Marea Baltică prinsă până departe în gheţuri. Acolo, în ceaţa din radă, erau ancorate vapoare comerciale, probabil suedeze.

Cam la acea vreme, încă înainte de începutul primăverii, mi-a venit prin poşta de campanie acea scrisoare pe care o scrisese, cu o mână de elevă, obiectul cu codiţe negre al primei mele iubiri, a cărei intensitate nu avea să mai fie depăşită vreodată, şi ale cărei greşeli de ortografie mă simţisem obligat să le corectez. Ce stătea scris în acea scrisoare s-a evaporat. Înainte încă să se împlinească, fericirea s-a spart în mii de cioburi.

Ani buni după sfârşitul războiului am căutat pe listele Crucii Roşii o persoană dispărută şi, în mica publicaţie a celor izgoniţi din Danzig şi care mai relata din când în când despre întâlnirile cutărei promoţii de absolvente ale Şcolii Gudrun, fosta Şcoală Helene Lange, numele unei fete care se tot ascundea, schimbându-şi înfăţişarea, chiar în preajma mea, pentru ca apoi să fie din nou ireală şi care, în cărţi, se numea când aşa, când aşa.

Odată, pe la mijlocul anilor '60, mi s-a părut că o văd în faţa portalului principal al Domului din Köln, cu pălăria întoarsă, aşezată în faţa ei, necăjită. Cerşea. Când am intrat în vorbă, o femeie aproape lipsită de dinţi a mormăit ceva în dialectul local...

Iar atunci când, spre sfârşitul anilor '90, noi am mai vizitat o dată Gdanskul şi, într-o locuinţă privată în mijlocul unui public restrâns, am văzut reprezentaţia reuşită cu versiunea teatrală a povestirii mele *Strigăte de cobe* ca spectacol de cameră germano-polonez, am trecut, după aceea, prin dreptul unei clădiri vechi de pe fostul Brunshöferweg. „Aici locuia ea”, am spus eu şi mi s-a părut ridicol.

Durerea provocată de ceea ce pierdusem a fost la început greu de îndurat, apoi s-a dovedit suportabilă. În fond, îmi rămânea verişoara preferată. Iar în ceea ce priveşte serviciul, ne mergea într-un mod plictisitor, suportabil spre bine. Cei care ne instruiau, subofiţeri şi caporali obosiţi de război, se pretindeau blânzi şi păreau să fie recunoscători pentru că puteau să ne ducă pe noi, „turma asta de berbeci”, departe de tot de focul „asupra omului din faţă”.

În zona de plajă a bateriei, Marea Baltică se izbea monoton de ţărm. În cadrul exerciţiilor se împuşcau, cu arme de calibru mic, iepuri şi - ceea ce era interzis - pescăruşi. Zadarnic luptam eu împotriva coşurilor. Pe timp ploios, în orele libere, jucam dame, ţintar sau skat.

Distracţia asta s-ar fi putut întinde aşa, fără nici un eveniment, de-a lungul primăverii, care acum nu mai întârzia, până în vară. Atunci, la scurt

timp după vizita medicală desfăşurată la Comandamentul districtual al apărării de lângă Wiebenwall, la care trebuiau să se prezinte, leat după leat, toţi recruţii, am primit convocarea la detaşamentul de muncă al Reich-ului sub forma unei hârtii ştampilate.

Nu eram singurul căruia i-a venit recomandata asta pe masă. Lucrurile se desfăşurau după regulament. Era la rând leatul douăzeci şi şapte. Durata serviciului: trei luni. Prezentarea la muncă era datată într-una din ultimele zile ale lui aprilie sau într-una din primele ale lui mai.

Împreună cu alţi băieţi, care au fost înlocuiţi imediat cu elevi de la liceele din Danzig, am fost eliberat din serviciul auxiliar de la antiaeriană, m-am trezit purtând din nou ciorapi până la genunchi şi pantaloni scurţi şi nu reuşeam să mă găsesc plăcut nici în faţa oglinzii, nici în vizită la prietenii care aveau surori drăguţe.

Toate astea s-au întâmplat la intervale scurte, una după alta şi într-o perioadă plină de evenimente, în vreme ce în acelaşi timp, departe de tot, celor morţi li se luau semnele de recunoaştere din tablă, iar celor încă vii li se dădeau decoraţii de metal.

De-a lungul iernii, până în primăvară, comunicatele despre scurtări ale frontului în est - Kievul a fost abandonat - şi despre luptele dintre americani şi japonezi pentru nişte insule din Pacific, la care se adăugau evenimente din sudul Europei, au continuat să-mi lărgească cunoştinţele de geografie: după căderea aliaţilor italieni, care pentru noi era o trădare ticăloasă, şi după eliberare Ducelui de către paraşutiştii noştri în munţii Abruzzi - Skorzeny se numea ultimul nostru erou - lupta pentru ruinele mănăstirii Montecassino continua. Anglo-americanii debarcaseră la sud de Roma şi alcătuiau un cap de pod pentru care încă se mai purtau lupte, atunci când eu a trebuit să abandonez uniforma atât de şic de ajutor la Luftwaffe şi, la scurt timp după asta, m-am văzut în ţoalele deloc arătoase ale detaşamentelor de muncă ale Reich-ului: astea erau maro căcănii, astfel încât se putea spune că eu şi ceilalţi arătam ca şi când am fi făcut pe noi. Din cale-afară de caraghios era acoperământul pentru cap, o pălărie de fetru foarte umflată, cu o adâncitură şi care era numită, ca şi când nu ar fi fost bună decât de aruncat, „cur cu mâner”.

În romanul meu timpuriu *Pisica şi şoarecele,* ce avea să fie etichetat, imediat după apariţie, drept un pericol pentru tineret, dar care, apoi, avea să fie preluat ca material didactic şi expus, de atunci înainte, apetitului

interpretativ al unor pedagogi mai mult sau mai puţin încrezători în planul de învăţământ, Joachim Mahlke, ca personaj tragicomic, poartă uneori această pălărie urâtă. Astfel l-a văzut povestitorul Pilenz în parcul castelului Oliva. Şi câmpia Tuchel, o regiune în care se afla tabăra noastră de muncă, alcătuită din barăci amplasate într-un patrulater şi o clădire administrativă, se potrivea cu peisajul plat, ce tindea să devină uşor deluros, în care se desfăşoară timp de un episod evoluţia lui Joachim Mahlke şi transformarea lui în erou de război: „...nori frumoşi deasupra mestecenilor şi fluturi care nu ştiau încotro s-o ia. În mlaştină, iazuri lucios-întunecate şi rotunde ca nişte cercuri, din care se puteau pescui, cu grenade de mână, caracude şi crapi plini de buruieni. Natură, oriîncotro te căcai. Exista şi un cinematograf în Tuchel...” În completare, ar mai fi demne de menţionat terenuri nisipoase, păduri mixte şi tufe de ienupăr; un spaţiu de acţiune propice pentru partizani polonezi.

Totuşi, perioada mea de muncă în serviciul Reich-ului ţine de o amintire stratificată diferit. Ea se deosebeşte - nu numai în detalii, ci şi în tendinţa ei de a mă da de gol - de ceea ce Pilenz, mânat de nevoia sa de a scrie, îi reproşează Marelui Mahlke: am ratat ocazia de a învăţa încă din prima lecţie să mă îndoiesc, o activitate care, exercitată temeinic, m-a făcut în schimb capabil, mult mai târziu să mă îndepărtez de orice altar şi să mă situez dincolo de credinţă.

Asta n-a fost întotdeauna uşor, căci în repetate rânduri se aprindeau flăcări ale speranţei ce se ofereau să încălzească prin apropierea lor sufletul atins de o răcoare excesivă. Odată a fost vorba de nevoia de pace durabilă şi de dreptate pentru toţi, apoi de fericirea consumistă a lui *American way of life,* astăzi se spune că noul papă o să facă minuni...

De la bun început am avut şansa să scap ieftin, cum se spunea, la detaşamentul de muncă al Reich-ului, şi asta pentru că desenam repede, ştiam să umblu cu culorile şi, de aceea, eram considerat privilegiat. Pereţii cantinei în care mâncau instructorii şi echipa şi care se afla în clădirea administrativă din cărămidă tencuită trebuiau să fie împodobiţi cu tablouri care să se inspire din tufele de ienupăr, din bălţile în care se oglindeau norii şi din mestecenii de pe câmpia netedă spre uşor deluroasă. De dorit, dar fără a fi comandată, ar fi fost şi o nimfă bălăcindu-se.

Pentru a face studii după natură, primeam liber; dimineaţa participam, e drept, la instrucţia obişnuită - mai întâi cu lopata, apoi cu carabina de 98 -, după-amiaza, însă, aveam voie să părăsesc tabăra cu cutia mea de acuarele, cu sticla de apă şi blocul Pelikan. Nori frumoşi, lacuri cu suprafaţa netedă şi întunecată şi mesteceni, în faţa sau în spatele unor stânci imense, au ajuns, saturate de culoare, pe hârtie. Un teanc de schiţe le-am pus deoparte pentru împodobirea ulterioară a cantinei cu vopsele de ulei pe pereţii albi. Fiindcă eram de timpuriu obsedat de copaci, e posibil ca un stejar izolat să fi fost motivul meu preferat.

Şi, pentru că îmi mai place chiar şi în zilele bătrâneţii mele, fie în călătorii, fie în livada din Behlendorf, să fac acuarele după natură, îmi este uşor să mă văd şezând pe marginea unor smârcuri care bolborosesc ori căţărat pe pietre cocoşate, rotunde, care rămăseseră acolo după sfârşitul ultimei glaciaţiuni.

Pictam cuminte zona netedă sau vălurită de dealuri până departe şi, dacă e să mă iau la întrebări cu severitate, nu eram ocolit de frică. În spatele unor tufişuri mari de ienupăr sau acoperite de stânci răzleţe ivindu-se din depărtările câmpiei, pretutindeni s-ar fi putut afla la pândă, în poziţia culcat, partizani cu carabine capturate. Aflat în vizorul trăgătorului, un ins aflat în serviciu voluntar şi care, în timp ce dădea harnic cu pensula, se tot strâmba, ar fi fost o ţintă de nimerit din prima împuşcătură.

Cariera celui ce se înrolase voluntar şi-ar fi putut afla sfârşitul înainte să înceapă. În plus, eu nu eram înarmat. Carabinele din rasteluri ne erau împărţite la început numai dimineaţa, la exerciţii şi trageri în ţinte rotunde sau în camarazi din carton.

Oricât de slab luminată ar fi imaginea mea şi a activităţii mele cotidiene din perioada de muncă voluntară şi oricât de şterse ar fi contururile ei acum, când mi-o evoc, împărţirea armelor e dureros de exactă şi durează până astăzi.

Zi de zi se desfăşura o ceremonie care era îndeplinită de către un sergent cu faţa serioasă din principiu şi care avea în subordine arsenalul. El împărţea, noi apucam. Bărbat după bărbat trăia sentimentul de a fi înarmat. În mod evident, fiecare om aflat în detaşamentul de muncă al Reich-ului trebuia să se simtă onorat de îndată ce era stăpân peste lemn şi metal, peste patul şi ţeava carabinei. Şi aşa se şi întâmpla, noi, băieţii, ne umflam în

pene şi ne simţeam bărbaţi când stăteam în poziţie de drepţi cu puşcociul la picior, când îl prezentam sau îl purtam pe umăr. Posibil chiar să fi luat *ad litteram* expresia „Arma e mireasa soldatului”. Noi arătam, dacă nu chiar însuraţi, atunci măcar logodiţi cu carabina de 98.

Atunci, însă, când scriu în mod repetat şi cu obstinaţie „noi”, pluralului aflat în formaţie şi uşor de cuplat îi stă totuşi de-a curmezişul o excepţie ce-mi apare înaintea ochilor mai limpede decât favorizatul pictor de pereţi, decât harnica lui mişcare de pensulă şi decât tot ceea ce se mai petrecea sub cerul variabil, uneori înnorat, de deasupra câmpiei Tuchel.

Excepţia era un băiat care crescuse foarte înalt, blond ca grâul, cu ochi albaştri şi, din profil, cu capul exact la fel de lung cum îl întruchipau doar planşele şcolare ca ilustrare exemplară a rasei nordice. Desenate dintr-o singură linie, bărbia, gura, nasul, fruntea produceau nota de absolvire „rasă pură”. Un Siegfried asemănător zeului luminii, Baldur. Strălucea mai puternic decât lumina zilei. Nici o eroare nu-l murdărea, nici cel mai mic neg pe gât, pe tâmplă. Cu neputinţă să murmure ori chiar să se bâlbâie de îndată ce avea de răspuns la vreun ordin. Nimeni nu era mai rezistent la alergarea pe distanţe lungi şi mai curajos la săritura peste gropile înnoroite. Nici unul nu era atât de sprinten atunci când trebuia să ne căţărăm pe un perete abrupt. Cincizeci de genuflexiuni făcea fără să obosească. Să doboare recorduri la orice fel de competiţii ar fi fost uşor pentru el. Nimic, nici o mustrare nu-i întuneca imaginea. Dar a ajuns să se transforme într-o adevărată excepţie, al cărei nume şi prenume îmi sunt ca şi şterse din minte, prin insuburdonare.

El nu voia să mânuiască arma. Mai mult de atât: a refuzat să se atingă de patul şi ţeava armei. Mai rău chiar: când carabina îi era pusă în mână de către sergentul întotdeauna cum nu se poate mai serios, el o lăsa să cadă. El sau degetele lui acţionau într-un mod pasibil de pedeapsă.

Oare exista vreun delict mai mare decât ca, din stângăcie sau nesupunându-te ordinului, să laşi să cadă în ţărâna terenului de instrucţie puşcociul, arma, mireasa cu care e logodit soldatul?

Cu lopata, unealta propriu-zisă a oricărui om din detaşamentul de muncă al Reich-ului, făcea tot ce i se ordona. Reuşea să prezinte lopata atât de luminos, încât aceasta stătea în dreptul profilului său nordic ca un scut solar. Când îl priveai, era exemplar, puteai să te-nchini la el ca la un zeu. Pe el, jurnalul săptămânal ar fi putut să-l proiecteze pe pânză, cât timp Marele

Reich German mai dispunea de săli de cinematograf valide, ca pe o apariţie supraomenească.

Şi în ceea ce priveşte relaţiile camaradereşti, certificatul lui de absolvire ar fi fost plin de note de zece: cozonacul cu nuci, trimis de acasă, îl împărţea de bunăvoie, era mereu săritor. Un băiat cu o fire caldă, prietenoasă, care făcea tot ce i cerea fără să crâcnească. După cizmele lui, le curăţa şi pe cele ale colegilor de dormitor, dacă aceştia doreau, şi încă atât de corespunzător încât, la apel, erau o plăcere până şi pentru ochii celui mai sever dintre sergenţi. Cârpa şi peria le mânuia fără probleme, numai pe puşcă nu punea mâna, pe armă, pe carabina de 98, care făcea pentru el, ca şi pentru noi toţi, obiectul pregătirii premilitare.

A fost supus pedepselor de tot felul, a fost tratat cu toată răbdarea, dar nimic nu a funcţionat. Până şi golirea cu găleata fixată la capătul unei prăjini lungi a latrinelor trupei, în care colcăiau viermii, o pedeapsă care în jargonul militar se numea „centrifuga de miere”, el o îndeplinea ore întregi temeinic, fără să crâcnească, scoţând, înconjurat de un nor de muşte, căcatul din groapă şi umplând cu el hârdaiele până la margine, pentru transport, pentru ca la scurt timp după aceea, proaspăt duşat şi aliniat în formaţie pentru primirea armelor, să refuze din nou să pună mâna pe carabină: parcă filmată cu încetinitorul, văd arma cum cade şi se loveşte de pământ, ridicând un nor de praf.

La început îi puneam întrebări, încercam cu binişorul, căci de fapt ne plăcea de el, de „ciudatul de Heini”: „Apuc-o şi gata, strânge şi tu mâinile pe ea!”.

Răspunsul lui se limita la puţine cuvinte, care au intrat curând în circulaţie în chip de citat rostit în şoaptă.

Dar, atunci când din cauza lui s-a ordonat serviciu de pedeapsă şi am fost târâţi cu toţii sub soarele arzător până când am căzut din picioare, toată lumea a început să-l urască.

Şi eu am încercat să-mi stârnesc mânia. Era de aşteptat să tăbărâm cu toţii pe el. Asta am şi făcut. Acum era rândul nostru să-l punem sub presiune.

La el în dormitor era bătut chiar şi de către aceia dintre băieţi cărora mai înainte le făcuse cizmele lună: toţi împotriva unuia.

Prin peretele de scânduri care despărţea un dormitor de altul îi aud gemetele, fiindcă mi-au rămas întipărite în minte. Aud cum plesneşte

centironul de piele. Cineva numără cu voce tare.

Dar nici bătăile, nici alte şicane cu care era ameninţat, nimic nu-l putea obliga să apuce totuşi arma. Când unii dintre băieţi s-au pişat pe sacul lui de paie, vrând astfel să-l facă de râs că-şi udă patul, el a acceptat şi această umilinţă şi şi-a recitat şi cu următorul prilej micul său dicton.

Fenomenul ăsta nemaiîntâlnit era imposibil de curmat. În fiecare dimineaţă, de îndată ce ne aliniam la apel şi sergentul care răspundea de arsenal începea, cu aceeaşi festivă seriozitate, să împartă armele, el o lăsa pe cea care îi era destinată să cadă, ca pe un cartof fierbinte. Imediat după refuzul lui, incorigibilul stătea din nou în poziţie de drepţi cu mâinile la cusătura pantalonilor, cu privirea îndreptată spre o ţintă îndepărtată.

Nu sunt în stare să enumer de câte ori şi-a repetat spectacolul care, între timp, ajunsese să-i irite şi pe cei aflaţi la comandă, dar încerc să-mi aduc aminte de întrebările pe care i le puneau superiorii, până la sergentul-major, întrebări cu care-l înghesuiam şi noi: „De ce faceţi asta, viitor soldat?”; „De ce faci asta, bă, idiotule?”.

Răspunsul lui, pe care nu-l varia niciodată, a devenit expresie şi mi-a rămas citabil pentru totdeauna: „Noi nu facem aşa ceva”.

Întotdeauna răspundea la plural. Cu o voce nici slabă, nici puternică, senină, care bătea destul de departe, el declara, în numele unui plural, ceea ce refuza el să facă. S-ar fi putut bănui că în spatele lui se aflau destui insubordonaţi imaginari încât să formeze, dacă nu o armată, măcar un batalion, pregătiţi în orice clipă să alcătuiască acea propoziţie scurtă. Cinci cuvinte toarse unul într-altul deveneau unul singur: Noinufacemaşaceva.

Nici după ce era luat la întrebări nu devenea mai explicit, rămânea la acel „aşa ceva” nedefinit şi refuza să identifice cu claritate acel obiect pe care nu voia să-l ia în mână, pe numele lui armă.

Atitudinea lui începea să ne schimbe. De la o zi la alta se mai fărâmiţa câte puţin din ceea ce păruse a se fi consolidat. În ura noastră se amesteca uimire, până la urmă admiraţie deghizată în întrebări: „Cum de rezistă idiotul ăsta?”, „Ce l-o fi făcând aşa de căpos?”, „De ce nu se declară bolnav, că în ultima vreme oricum arată ca o bucată de brânză?”.

Am început să-l lăsăm în pace. Gata cu bătaia la curul gol. Aceia mai recalcitranţi dintre noi, câţiva flăcăi din Alsacia sau Lorena, care produceau o bălmăjeală de neînţeles, care în orele libere se ţineau scai unii de alţii şi care, cu prima ocazie - după marşuri cu raniţa în spate pe ploi interminabile

- se dădeau bolnavi într-o germană literară ciudată, şuşoteau în franceză, ceea ce le era interzis, ceva ce ar fi putut însemna „ieşit din comun”.

Insul care refuza să pună mâna pe armă se situa mai sus, ca pe un podium. Mai mult chiar: din perspectiva superiorilor noştri se părea că, sub influenţa unui refuz izolat, disciplina generală începea să cedeze. S-a ordonat un serviciu mai sever, ca şi când în continuare ar fi fost vinovaţi, în egală măsură, toţi cei de un leat cu el.

Şi până la urmă arestul l-a scutit totuşi pe cel ce refuza să atingă arma de spectacolul matinal. Pentru asta exista o celulă anume. „Marş la arest!”, aşa suna ordinul. Dar, oricât de complet ne dispăruse el din ochi, rămânea prezent ca absenţă.

De atunci încolo nu au mai domnit decât ordinea şi disciplina. Imediat, pictura după natură şi-a găsit sfârşitul. Pensulele au fost spălate. Picturile murale au rămas neterminate. Vopseaua s-a uscat. Nemaifiind privilegiat, ca unul care avea voie să ducă „o viaţă uşoară”, nu mai aveam dreptul decât la instrucţie, la un antrenament care se concentra asupra tragerii cât mai precise la ţintă, asupra aruncării grenadelor de mână, a atacului cu baioneta la armă şi a mersului târâş în câmp deschis.

Doar uneori mai era vorba despre el, cel care se afla în continuare la arest. Cineva - oare a fost sergentul sau vreunul dintre noi? - a spus: „Precis că face parte dintre Martorii lui Iehova”. Sau poate că a spus: „Asta precis că e unul din ăia de studiază Biblia”?

În fond, însă, băiatul cel blond cu ochii lui albaştri şi profilul specific rasei pure nu s-a referit niciodată la Biblie sau la Iehova sau la vreo altă putere supremă, n-a făcut decât să spună întotdeauna: „Noi nu facem aşa ceva”.

Într-o zi, dulapul lui a fost golit de obiectele personale, printre care se numărau şi nişte broşurele religioase. Pe urmă a plecat, a fost transferat, cum s-a spus.

Noi nu am întrebat unde. Dar pentru toţi era limpede: nu din motive de incapacitate a fost dat el afară, ci, aşa cum spuneam noi în şoaptă, „tipul era de mult apt pentru lagărul de concentrare”.

Unii se dădeau glumeţi, fără să recolteze cine ştie ce râsete: „Un nebun ca el - locul lui e în lagăr!”.

Careva ştia: „E o sectă care nu face aşa ceva. De-aia au şi fost interzişi: Martorii lui Iehova”.

Aşa vorbeam noi, cu toate că nici unul nu ştia exact de ce erau interzişi, în ce anume credeau şi ce alte lucruri nu făceau. Dar toţi erau siguri că, pentru inşi care refuză cu atâta încăpăţânare să pună mâna pe armă, nu putea să existe decât o singură adresă potrivită: Stutthof. Şi, deoarece lagărul ăsta ne era cunoscut tuturor din auzite, cel care între timp fusese poreclit, în secret, „Noi-nu-facem-aşa-ceva”, trebuie să fi fost luat în primire la Stutthof: „Acolo or să-l pună cu botul pe labe pe Noi-nu-facem-aşa-ceva, precis!”.

Oare lucrurile s-au consumat ca de la sine înţelese?

Oare nu a curs în urma lui nici o lacrimă vizibilă?

Oare după asta lucrurile şi-au reluat cursul normal?

Ce anume ar fi putut să-mi treacă prin cap sau să mă fi iritat în vreun fel atunci când, ca unul care suferă de o boală contagioasă, a fost dus în carantină, aşadar a dispărut, dar când, pe de altă parte, a început să lipsească strident, ca şi când de atunci încolo toate trebuiau să se desfăşoare cu o lipsă vizibilă, instrucţia, plantoanele, liorpăitul supei de cartofi la masa cea lungă, curăţatul cizmelor, dormitul, visele ude sau intervenţia rapidă a mâinii şi tot ce însemna viaţă la acel început de vară? Acesta era uscat, fierbinte, vântos. Pretutindeni se aduna praful nisipos, acoperea multe, la fel şi gândurile care poate că îmi produceau mâncărimi.

Dar, dincolo de toate acţiunile secundare şi formulând situaţia cât mai precis, mă văd, dacă nu bucuros, atunci măcar uşurat după ce băiatul a dispărut. Adierea de îndoială faţă de tot ceea ce se consolidase ca o stâncă de credinţă a început să slăbească. Iar faptul că în capul meu se oprise orice boare de vânt nu va fi permis nici unui gând să-şi ia zborul. Doar nesimţirea se lăbărţa în el. Mulţumit de mine şi sătul, aşa sunt. Un autoportret din aceste zile m-ar reda bine hrănit.

Dar mai târziu, mult mai târziu, atunci când pentru romanul *Pisica şi şoarecele* schiţam un personaj abrupt şi ciudat, eroul lipsit de tată Joachim Mahlke, paracliser, licean, scafandru emerit, purtător al crucii cavalerilor şi dezertor, Noi-nu-facem-aşa-ceva, cel ce refuza să pună mâna pe armă, ar fi putut să-mi servească drept model, chiar dacă Mahlke avea de luptat cu un măr al lui Adam excesiv de mare, în timp ce el părea să fie impecabil atunci

când, de fiecare dată, lăsa arma să cadă, încet, ca într-un timp lungit dinadins, ca să se impregneze în memorie.

Pe urmă, când raportul de la Comandamentul superior al Wehrmacht-ului - prins în piuneze pe Scândura Neagră - făcea cunoscută debarcarea duşmanului anglo-american pe ţărmul Atlanticului şi-mi lărgea în continuare cunoştinţele de geografie - doar colegii noştri alsacieni sau loreni erau în stare să pronunţe corect toponimicele normande şi bretone -, bătălia de pe malul Atlanticului a acoperit tot ceea ce se întâmplase înainte, la fel şi pe el, cel care ar fi putut sluji drept model al rasei nordice, iar nouă ne stătea ca un ghimpe în carne.

Cu toate astea, serviciul înăsprit a continuat. De două ori pe noapte, tabăra era trezită de alarma pentru partizani, fără să se audă împuşcături sau altceva. Singuri sau câte doi, trebuia să facem de planton în jurul barăcilor.

Când făceam de planton de unul singur, încercam să-mi diminuez frica refugiindu-mă în gânduri. La asta eram antrenat. Istoria se ascundea în spatele ei înseşi şi se transforma cât ai clipi în legende. Prinţesa pomeraniană Mestwina, prinţul Swantopolk, mai înapoi în trecut goţii, migrând de la vărsarea Vistulei spre Marea Neagră, pâlcuri de oaste înarmate conform vremii lor îmi populau visele cu ochii deschişi şi mă ajutau să nu las să crească în mine frica de partizani.

În afara de asta, fortificarea taberei făcea parte din serviciu. Au fost săpate gropi, au fost create baraje de mine. Trebuia instalat un complicat sistem de alarmă. Dar nu s-a petrecut nimic în măsură să ne alarmeze, în afară de faptul că, într-o duminică, fără nici un motiv aparent, a trebuit să ne aliniem într-un careu deschis întreg efectivul, două sute cincizeci de băieţi: nu în ţoalele de dril gri deschis, ci în maro-căcăniu, purtând „cururile cu mâner” pe capetele tunse scurt.

Dinspre mijlocul terenului de adunare, imediat lângă catargul drapelului, un şef al Detaşamentelor de muncă ale Reich-ului apărut din senin cu o escortă impecabilă începu să rostească fraze sacadate. Era vorba despre infamie şi trădare laşă, despre jalnica josnicie şi viclenie a unei clici de ofiţeri aristocraţi, despre un atentat împotriva Führer-ului mult iubit şi care, din fericire, dăduse greş, şi despre răzbunare, o răzbunare nemiloasă, despre „stârpirea acestei găşti” Pe urmă numai despre acela, care - „o adevărată minune!” - supravieţuise.

Cu fraze de-acum mai lungi, începu să fie celebrat el, ca om ales de destin, iar noi am fost legaţi de el prin jurământ: în ceasul acesta, de acum încolo, de azi înainte, totul depindea în primul rând de noi, căci dintre toţi ceilalţi, aici şi în ceasul acesta, la fel ca pretutindeni în Marele Reich German, tineretul care-i purta numele era chemat ca, în continuare, cu o fidelitate indestructibilă, şi anume până la victoria finală, să...

Ne-a străbătut un fior. Ceva ca un fel de evlavie a făcut ca transpiraţia să ne ţâşnească din pori. Führer-ul era salvat! Încă, sau din nou, te puteai baza pe providenţă.

Au fost cântate amândouă imnurile. De trei ori s-a strigat *Sieg Heil.* Ne-a cuprins mânia, sau mai degrabă o furie lipsită de ţel împotriva unor trădători încă anonimi.

Cu toate că niciodată nu întâlnisem aristocraţi, nici la şcoală şi cu atât mai puţin în prăvălia de coloniale a mamei, am încercat să-mi îndrept ura inoculată împotriva celor bănuiţi a avea sânge albastru; e de presupus însă că m-am trezit sfâşiat de o schismă, căci, din răstimpul retragerilor mele mentale în încăperile întunecate ale istoriei germane şi până la personajele ei luminoase, îmi păstrasem admiraţia pentru toţi împăraţii din dinastia Hohenstauffen. Celui de-al doilea Friedrich mi-ar fi plăcut să-i slujesc ca scutier în îndepărtatul Palermo. Iar în ceea ce privea răscoala ţărănească, nu eram numai un partizan al lui Thomas Müntzer, ci mă vedeam în egală măsură şi de partea unor cavaleri care-i conduceau pe ţărani, care se numeau Franz von Sickingen, Georg von Frundsberg şi Gotz von Berlicheingen. Ulrich von Hutten a fost idolul meu, papa şi toţi popii îmi erau duşmani. Iar atunci când, mai târziu, au început să circule câteva dintre numele conspiratorilor şi acela al atentatorilor - von Witzleben, von Stauffenberg mi-a fost greu să cultiv ura jurată împotriva „laşei spiţe aristocrate” ca pe o buruiană care continuă să crească, orice i-ai face.

Ce harababură în capetele de sub părul tuns scurt. Abia devenise incredibil de clară, că imaginea voluntarului în serviciul Reich-ului în vârstă de şaisprezece ani începe deja să se estompeze de la margini spre mijloc. Nu că mi-ar deveni mai străin decât m-am obişnuit între timp să-mi fie, dar e ca şi cum eul meu în uniformă ar încerca să spele putina. Până şi la umbra lui renunţă şi încearcă să se topească printre aceia apăsaţi de o vină uşoară.

Mai târziu, aceştia au existat în exces. În afară de îndeplinirea datoriei, lor nu li se putea pune nimic în cârcă. Cu glasurile unite în cor, ei cântau: „Nu-i astăzi ţară mai frumoasă...” Şi, ca victime ale seducţiei şi orbirii, înşirau circumstanţe atenuante, făceau pe neştiutorii şi-şi confirmau unii altora un grad maxim de ignoranţă. La fel cum şi mie vor să-mi vină în ajutor scuze neîntemeiate şi ispita de a încăleca pe mielul nevinovat, de îndată ce pe foaia cepei însemnări marginale scrise mărunt, presărate mult prea convingător cu anecdote şi poveşti saturate de atmosferă, vor să mă distragă de la ceea ce se vrea uitat, dar se pune, cu toate astea, de-a curmezişul.

După aceea trebuie să-mi extrag, din nişa de deasupra pupitrului înalt din sufragerie, chihlimbarul cel mai transparent ca să aflu cât de puţin fusese afectată credinţa mea în Führer, în ciuda unor fisurări verificabile ale faţadei, în ciuda vorbelor, din ce în ce mai multe, rostite în şoaptă şi a frontului care se retrăgea pretutindeni, acum şi în Franţa.

Să crezi în el nu solicita nici un efort, părea o joacă de copii. El a rămas teafăr şi era ceea ce reprezenta. Privirea lui fermă, de fiecare dată pătrunzătoare. Uniforma lui cenuşie de campanie, fără nici o etalare de decoraţii. Purtând numai Crucea de Fier din Primul Război Mondial, pictat în mărime naturală, astfel apărea el oriîncotro te uitai. Vocea lui părea că vine de sus. El supravieţuia oricărui atentat. Oare nu era ca şi cum l-ar fi protejat ceva de neînţeles, cum ar fi Providenţa?

Enervantă rămânea, fiindcă nu voia să dispară, amintirea acelui băiat blond cu ochi albaştri, care nu obosise să spună „noi nu facem aşa ceva”. De când nu mai exista, ne lipsea aproape dureros; exemplar, însă, nu a ajuns să fie.

Curând după atentat am fost lăsaţi la vatră. La magazia de haine şi la aceea de unelte am predat uniforma deloc elegantă şi cazmaua care, lucind ca oglinda, a fost prezentată pentru ultima oară la apelul festiv. După aceea ne-am auzit cântând cântecul specific detaşamentului de muncă al Reichului: *Brun precum glia e veşmântul nostru...*

Din nou în civil, mi-era ruşine de genunchii mei goi, de ciorapii trei sferturi care-mi tot alunecau în jos, mă simţeam trimis înapoi în timp, în anii mei de şcolar. În Langfuhr-ul văratic, pe cel întors acasă îl aşteptau, neschimbaţi, părinţii care-l găseau pe fiul lor, aşa spuneau ei, „un piculeţ

schimbat”. Locuinţa de două camere, nesuferită într-un mod familiar, mă strângea şi mai tare, cu toate că între pereţii ei tapetaţi era mult mai puţin zgomot, era aproape insuportabil de linişte: lipsea sora mea, râsul ei, vârtejul pe care îl declanşau în jurul mesei săriturile ei între uşa de la sufragerie şi cea de la dormitor. Nici o fetiţă care să vrea să se joace, întotdeauna doar să se joace, nu mai era aici ca să-mi închidă cartea. Numai păpuşile şi animalele ei de pluş rămăseseră sub glaful ferestrei din stânga.

Din dispoziţia conducerii districtuale, toţi copiii de şcoală fuseseră evacuaţi la ţară, pentru a fi feriţi din calea atacurilor teroriste ale escadrelor de bombardiere duşmane. Profesorii care plecaseră cu ei continuau să predea la clasa ei şi la alte clase, în apropierea satului pescăresc Heisternest din peninsula Hela. De acolo, sora scria cărţi poştale bolnave de dor de casă.

Părinţii mă răsfăţau, tatăl cu friptură marinată, mama ascultându-mă cu acelaşi surâs încremenit de îndată ce porneam cu ea în călătorii în ţări din sud, acolo unde înfloresc lămâii; totuşi, fiul nu mai voia să fie răsfăţatul mamei. Mica ei speranţă se ascundea în propoziţia: „Poate că până atunci s-o termina în vreun fel”.

Rămăseseră mai puţin de două luni până când avea să vină, prin poştă, ordinul de chemare; un interval de timp care nu poate fi umplut decât cu resturi de amintiri ce se lasă orânduite după bunul plac într-o aşteptare apatică.

Ce recidivă! Aşa cum mă temeam, după sfârşitul perioadei petrecute în detaşamentul de muncă al Reich-ului, voi reveni la imaginea unui elev din ciclul superior în timpul vacanţei mari, e drept că fără activităţile de pe plajă şi mozolurile şi agitaţia dintre dune, ascuns în spatele tufelor de măceşi.

Oriunde ajungeam, pe comode stăteau fotografii cu chenar de doliu, se vorbea cu voce scăzută despre bărbaţi căzuţi, fii sau fraţi. Oraşul vechi arăta părăginit, de parcă îşi aştepta declinul, dacă nu brusc, atunci treptat. În bezna impusă pe timpul nopţii, străzile deveneau neliniştitoare pentru locuitorii lor. Pretutindeni erau afişe cu „Duşmanul ascultă!” şi „Economisiţi cărbuni”. Vitrinele erau împodobite sărăcăcios cu mărfuri greu vandabile. În prăvălia mamei, un înlocuitor de frişca pe nume Sekosan se comercializa la liber.

De la gara principală, pe podul Mottlau şi pe insula Speicher, în preajma şantierului naval Schichau şi de-a lungul lui Hindenburgallee, jandarmii de front şi patrule ale Tineretului Hitlerist controlau persoane civile, militari în permisie şi un număr tot mai mare de fete umblând haihui, care erau mai mult decât receptive atunci când erau abordate de infanterişti de rând şi de grade mai mari. Lumea era avertizată împotriva dezertorilor, se auzeau zvonuri îngrijorătoare despre o bandă de tineri: intrare prin efracţie la serviciul alimentaţie, incendieri în zona portului, întâlniri secrete într-o biserică catolică... Toate aceste fapte incredibile erau puse în cârca acelei „bande a scărmănătorilor” care, mai încolo, când mă săturasem în sfârşit de cuvinte uşor de invocat, avea să-mi devină importantă preţ de câteva capitole.

În romanul *Toba de tinichea,* unul dintre şefii bandei se numeşte Stortebeker. El a supravieţuit sfârşitului şi în anii de după război s-a schimbat la faţă, transformându-se, în mod logic, în profesorul alergic la conflicte Starusch, o existenţă adaptată de acum înainte condiţiilor de viaţă şi care, într-un alt roman - *Anestezie locală* - se teme de dureri şi evaluează tot ceea ce se întâmplă cu fraza „pe de o parte - pe de altă parte”.

Eu eram doar ascultător. În vizită la colegi de şcoală care, indiferent dacă se prezentaseră voluntar sau nu, aşteptau ordinul de chemare ca şi când acesta le-ar fi adus izbăvirea, odată cu zvonurile, intrau în circulaţie şi numele unor colegi care dispăruseră brusc, cum se spunea, se „dăduseră la fund”. Un coleg al cărui tată făcea serviciul în Renania ca înalt funcţionar de poliţie povestea câte ceva despre o bandă care, sub numele de „Piraţii florii-de-colţ”, răspândea spaima în oraşul bombardat Köln.

Mai mult din obişnuinţă decât din plăcere, mă duceam la cinematograf; în Palatul Tobias din Langgasse am văzut *Romanţă în tonalitate minoră* şi am comparat-o pe actriţa Marianne Hoppe cu frumuseţile pictate din reproducerile din cutiile de ţigări pe care le lipeam în album în anii ce trecuseră: doamne din timpul Renaşterii îşi ofereau profilul lor luminos.

De asemenea, îmi petreceam timpul ba pe străzile din oraşul vechi, ba în pădurea Jäschkental, strângând fără să-mi dau seama amănunte ce s-au tot adunat, alcătuind o masă compactă de materiale atât de greu de demolat mai târziu. Mă văd pe băncile unor biserici gotice - de la Trinitas până la Sankt Johann -, ca şi când fiecare arc şi fiecare stâlp de cărămidă ar trebui să mi se întipărească în minte.

În afară de asta, îmi rămâneau locurile de lectură, preferat fiind cel din podul ale cărui despărţituri fuseseră între timp eliberate de vechituri, inclusiv de canapeaua scâlciată, fiindcă acestea erau considerate combustibil pentru bombele incendiare. Sub olanele intacte se afla o încăpere goală, măturată, în aşteptarea lucrurilor ce aveau să vină. De aceea erau înşirate acolo găleţi cu apă; în plus, la îndemână, unelte de stins focul şi un cazan plin cu nisip.

Dar ce anume citeam eu sub geamul lucarnei? Probabil *Portretul lui Dorian Gray,* o hrană rumegată de fiecare dată din nou a lecturilor mele şi care, legată în pânză şi cu cotor de piele, făcea parte din comoara de cărţi a mamei mele. Oferta abundentă de păcate a lui Dorian Gray, care se supralicitau vicios unul pe celălalt, era potrivită pentru oglindirea de sine.

La vremea asta voi fi împrumutat probabil de la cine ştie cine şi *Leonardo da Vinci* a lui Merejkowski pentru a o devora în pod. Şedeam pe o găleată de stins focul, răsturnată, şi citeam mai mult decât puteam să reţin. Astfel mă topeam în cărţi care te invitau să fii un altul, într-o altă zonă: Jürg Jenatsch, August, cel care a făcut ocolul lumii pe apă, Heinrich cel Verde, David Copperfield sau cei trei muşchetari la un loc...

Rămâne sub semnul întrebării când anume am extras din biblioteca unui unchi *Pe frontul de vest nimic nou.* Oare cartea asta mi-a picat în mână în răstimpul meu de aşteptare ca voluntar pentru front sau am citit-o în acelaşi timp cu *Sub furtuni de oţel* a lui Ernst Jünger? Un jurnal de război pe care profesorul nostru de germană de la Şcoala Petri din Hanseplatz ni-l trecuse printre lecturile obligatorii, ca pregătire pentru viitoarele evenimente de pe front.

Ca veteran al Primului Război Mondial rămas cu un picior ţeapăn, profesorul Littschwager lăuda, ce-i drept, „cromatica fantastică” şi, cum spunea el, „sugestivitatea abundentă” a compunerilor mele, până şi „extrem de îndrăzneţele jocuri de cuvinte” din ele, dar deplângea „îndeobşte absenţa seriozităţii” care, considera el, ar fi pe măsura „grelelor încercări ale destinului patriei noastre”.

Fie că eram elev sau că-mi terminasem deja stagiul în Detaşamentul de muncă al Reich-ului, totuna: am găsit romanul lui Erich Maria Remarque în biblioteca celui mai tânăr dintre fraţii tatălui meu. Acesta era şef de şantier, răspunzător de montarea componentelor pentru barăci - pereţi, ferestre, uşi - care erau executate în atelierul de tâmplărie al bunicului de către cinci calfe

la circularul care mergea fără încetare. Din această cauză, unchiul Friedel nu fusese înrolat, ci declarat inapt. Era foarte des ocupat la montaj, fiindcă pe terenul din preajma şantierului naval şi a portului se ridicau, pentru muncitorii din Est, din ce în ce mai multe barăci în jurul cărora se întindeau garduri din sârmă ghimpată.

Presupun că unchiul meu nu a ştiut că *Pe frontul de vest nimic nou* se număra printre cărţile interzise, aşa cum de altfel şi eu am citit povestea despre modul jalnic în care au crăpat în Primul Război Mondial tinerii voluntari fără să bănuiesc că romanul acesta se numărase printre cele puse la index. Nici astăzi, efectul întârziat al lecturilor timpurii nu mă ocoleşte. Perechea de cizme care îşi tot schimbă purtătorul... Cum crapă ei, unul după altul...

Tot mereu, autorul şi cartea îmi amintesc de lipsa mea juvenilă de înţelepciune şi totodată de puterea limitată a literaturii de a te trezi la realitate.

Atunci când, pe la mijlocul anilor '60, am fost într-o vară cu Arma şi cu cei patru copii ai noştri în Tessin şi, împreună cu fiica mea Laura, căutam acolo pe povârnişuri împădurite capre de munte care, când le găseam, ne lingeau sarea din mână, după mijlocirea realizată de editoarea mea americană Helen Wolff, am dat curs ocaziei de a-l vizita pe scriitorul Remarque în vila lui înţesată de antichităţi de pe Lago Maggiore. I-am povestit despre duşul scoţian al lecturilor mele opuse: pe de o parte mă fascinase celebrarea, de către Ernst Junger, a războiului ca aventură şi ca afirmare a bărbăţiei; pe de altă parte, verdictul lui Remarque cum că războiul îl transforma pe fiecare soldat într-un criminal mă pătrunsese, ca o spaimă, din cap până-n picioare.

Bătrânul domn a chicotit pentru sine şi i-a transmis experienţa mea de cititor tânăr, într-o engleză cu accent prusac, iubirii sale târzii, fostei stele a cinematografului mut Pauline Goddard, care fusese a nu ştiu câta soţie a lui Charlie Chaplin. Pe urmă şi-a lăudat câteva dintre antichităţi, printre care nişte vaze chinezeşti şi Madone cioplite în lemn. Nu, nu am băut nici un păhărel de *grappa* împreună.

Dar mai târziu, mult mai târziu, atunci când am scris istorii pentru *Secolul meu,* am fost ispitit, din nou, să-i aduc în joc pe Remarque şi pe Junger, antipozii. De îndată ce anii Primului Război Mondial au fost gata să

ofere material epic, i-am aşezat pe cei doi cavaleri de şcoală veche la aceeaşi masă în hotelul Storcher din Zurich şi i-am incitat la polemică, transferând moderarea discuţiei unei tinere doamne, istoric de meserie, care se pretindea neutră în stilul tipic elveţian. Pe cât de politicos se purtau unul cu altul în calitate de cunoscători în materie de vinuri, pe atât de categorică rămânea distanţa dintre ei atunci când era vorba despre criminalele lupte din tranşee. Războiul lor nu se termina. De împăcat, nu puteau fi împăcaţi. Ceva rămânea nerostit.

Nici eu - cu privirea aţintită spre farfuria de argint care era Lago Maggiore - nu i-am mărturisit lui Erich Maria Remarque că, în ciuda lecturii cărţii sale care enumera suficiente feluri de a muri obişnuite pe timp de război, elevul de cincisprezece ani se oferise voluntar la submarine sau la tancuri. Emigrantul sătul până peste cap de succesul peste care trecuseră atâţia ani vorbea oricum doar cu aversiune despre celebrul roman care eclipsase orice altă carte pe care a mai scris-o după aceea.

Şi pe urmă ordinul de încorporare pe masa din sufragerie, speriindu-i pe tata şi pe mama. Oare ea s-a aşezat pe dată la pian şi a zdrăngănit ceva din *Grădina de trandafiri?* Oare abia după aceea s-a lăsat cu lacrimi?

Nu, filmul se cere dat înapoi: cu puţine zile înainte ca hârtia ştampilată să-i fi amuţit pe părinţi, am făcut o călătorie cu ei prin Zoppot şi Gotenhafen la Putzig, ca s-o vizităm pe sora mea. Pe o vreme stabilă de august, un autobuz ne-a dus până la Heisternest.

Căminul se afla aproape de mare. Lucrul acesta e atestat de o fotografie pe care mama a salvat-o, în ciuda războiului şi a exilului, în albumul de familie. Pe un nisip deschis la culoare, aşa cum îl oferea peninsula Hela de-a lungul întregii plaje, fratele şi sora sunt aşezaţi unul lângă altul. Cu puţin înainte sau după o baie în Marea Baltică, braţul meu drept o cuprinde frăţeşte. Frate şi soră, care nu ştiu nimic sau foarte puţin unul despre altul. Multă vreme nu aveam să mai fim atât de apropiaţi.

E drăguţă sora mea, pe care încă din anii copilăriei o numesc Daddau. Zâmbeşte. Fratele ei, pe jumătate cu proporţii de băiat, chiar dacă aproape bărbat, ţine cu tot dinadinsul să privească cu seriozitate în mecanismul optic al aparatului.

Tatălui, instantaneul acesta cu aer paşnic i-a reuşit pe o vreme cât se poate de frumoasă de vară târzie; a fost ultimul înainte de plecarea mea.

Fiindcă abia acum ceea ce multă vreme putuse fi ignorat devenise realitate, negru pe alb, semnat, datat şi ştampilat: ordinul de încorporare. Dar ce anume era tipărit acolo, cu litere mari şi cu litere mici?

Tot ceea ce m-ar putea ajuta eşuează. Nedesluşit rămâne antetul. Ca şi când ar fi fost degradat ulterior, gradul semnatarului nu poate fi stabilit. Memoria care, în rest, e o sursă de taclale ce se face plăcută prin amintiri păstrează doar o filă albă; sau poate că eu sunt acela care nu vrea să descifreze ceea ce este înscris pe foaia cepei?

Elementele atenuante sunt citabile cu promptitudine: ordinul de concentrare şi urmările lui, toate sunt rumegate, desigur, puse literalmente în ordine şi transformate în carte. *Anii de câine* vânzolesc pe mai bine de şapte sute de pagini. Stă scris cu destule detalii cum unul pe care-l cheamă Harry Liebenau, de îndată ce devine soldat, începe să ţină un jurnal şi cum, de pe terenul de instrucţie Fallingbostel, îi scrie verişoarei sale Tulla scrisori împănate cu citate din Löns, scrisori în care, mai târziu, orişiunde l-ar trimite ordinul de drum, din câmpia Lüneburg spre frontul de est aflat în retragere, caută o rimă la Tulla şi n-o găseşte: „N-am văzut încă nici un rus. Uneori nu mă mai gândesc la Tulla. Bucătăria noastră de campanie s-a dus. Tot mereu citesc unul şi acelaşi lucru. Refugiaţii blochează străzile şi nu se mai gândesc la nimic. Löns şi Heidegger se înşală în multe privinţe, în Bunzlau, cinci soldaţi şi doi ofiţeri atârnau în şapte copaci. Azi-dimineaţă am deschis focul asupra unui petic de pădure. Timp de două zile nu am putut să scriu nimic fiindcă am avut contact cu inamicul. Sunt mulţi care au pierit. După război am să scriu o carte...”

Eu, însă, cel căruia în septembrie '44 sunt sigur că nici o carte viitoare nu-i promitea pagini de lucruri ce se vor neapărat povestite, dar care avea de gând să umple şi el un jurnal cu momente scoase din timp, şedeam, tot în pantaloni scurţi, pe o bancă de lemn dintr-un compartiment de tren de clasa a treia.

Trenul pleca din gara principală din Danzig, lăsa în urmă Langfuhr şi se deplasa în direcţia Berlin. Valiza de carton, care fusese cumpărată special pentru această călătorie, o suisem în plasa pentru bagaje. În cap, lucrurile refuzau să se pună în ordine: harababură mai mare decât îmbulzeala obişnuită de gânduri. Dar nici un gând nu produce vreun citat, rostit în

şoaptă sau bâiguit, doar ordinul de încorporare foşneşte în buzunarul de la piept al jachetei mele prea strâmte.

Mama refuzase să-l conducă la gară pe fiu. Mai mică decât mine, m-a îmbrăţişat în sufragerie, parcă se dizolvase între masă şi pendulă: „Numai să mi te-ntorci sănătos acasă...”

Când Harry Liebenau şi-a luat rămas-bun de la verişoara sa, Tulla Pokriefke, ea purta, ca ajutor de vatman, o şepcuţă simpatică: „Ai grijă să nu-ţi zboare vreun glonţ nasul”.

M-a însoţit tata. Călătoria cu tramvaiul am rezolvat-o fără o vorbă. Pe urmă, a trebuit să-şi cumpere bilet de peron. Cu pălăria lui de velur, avea aerul îngrijit al omului din clasa de mijloc. Un bărbat de vreo patruzeci şi cinci de ani, care până atunci reuşise să supravieţuiască războiului în civil.

A vrut neapărat să-mi care valiza de carton. El, cel pe care, cât timp fusesem în creştere, îl doream dispărut, el, cel căruia îi atribuisem întreaga vină pentru strâmtoarea locuinţei de două camere şi pentru closetul pentru patru familii de chiriaşi, el, cel pe care aş fi vrut să-l înjunghii cu pumnalul meu de la Tineretul Hitlerist şi pe care-l înjunghiasem în gând în repetate rânduri, el, cel pe care, mai târziu, cineva îl imita preschimbând sentimentele în supe, el, tatăl meu, de care nu mă apropiasem niciodată cu tandreţe, prea des doar certându-ne, el, acest ins lipsit de griji care iubea viaţa, bărbatul acesta lesne de sedus, străduindu-se întotdeauna să aibă ţinută şi, cum spunea el, „un scris hotărât şi frumos”, care mă iubea după măsura lui, el, soţul înnăscut, pe care nevasta lui îl numea Willy, stătea lângă mine atunci când trenul a intrat în gară umplând peronul de abur.

Lui, nu mie, i se rostogoleau lacrimile pe obraji. M-a strâns în braţe. Nu, afirm insistent că mi-am îmbrăţişat tatăl.

Sau ne-am mulţumit cu o bărbătească strângere de mână?

Oare am fost economi până la zgârciţi cu cuvintele: „Ai grijă de tine, băiete „ P e curând, *papa”?*

Oare şi-a scos pălăria când trenul a plecat din gară? Şi-a netezit, încurcat, părul lui blond?

Mi-a făcut semn, vânturându-şi pălăria de velur? Ori chiar batista, ale cărei patru colţuri le înnoda vara, pe căldură mare - caraghios, mi se părea mie - ca acoperământ pentru cap?

I-am răspuns făcându-i cu mâna prin fereastra deschisă a compartimentului şi l-am văzut cum se face din ce în ce mai mic?

Limpede rămâne faptul că, pe fundalul îndepărtat, oraşul se proiecta pe cerul înserării cu toate turnurile lui. Şi chiar vreau să cred că am auzit cântecul clopotelor de la apropiata Biserică Sfânta Ecaterina: „Cinstit să fii şi credincios, până-n mormântul rece...”

Dintre toate bisericile oraşului care, în decursul anilor de după război, au fost refăcute din ruine piatră cu piatră, m-a atras, ori de câte ori mi-am vizitat oraşul natal care făcea eforturi ca să semene din nou cu sine, aceea mai izolată, din apropiere de Mottlau, Sankt Johann. Rămas întreg pe dinafară, dar ars şi devastat pe dinăuntru, edificiul de cărămidă atât de afectat le-a folosit restauratorilor polonezi timp de decenii întregi ca magazie pentru refolosirea unor fragmente rămase intacte în ceea ce priveşte detaliile.

Atunci când, în martie '58, l-am întrebat de această biserică pe un bătrân rămas acolo ca un fel de vestigiu şi care se prezenta ca „încă german”, am auzit că, în timp ce oraşul se dezintegra, mai întâi sub ploaia de bombe, apoi sub grindina de grenade şi când Sankt Johann ardea între casele în flăcări de pe Häker şi Johannisstraße, între Neunaugen şi Petersiliengasse, mai mult de o sută de bărbaţi, femei şi copii care-şi căutaseră refugiu în biserică muriseră asfixiaţi sau, dacă nu fuseseră cuprinşi de flăcări, atunci fuseseră zdrobiţi, îngropaţi de zidăria care se prăbuşea, de fragmente din boltă şi de ornamentele de pe pereţi. „Dar despre lucrurile astea”, a spus bătrânul, „nimeni nu mai vrea să audă nimic...”

Pe de altă parte, spuneau polonezii, ruşii incendiaseră biserica din cauză că erau multe femei care se refugiaseră în Sankt Johann. Oricine ar fi făcut-o, în picioare rămăseseră doar zidurile carbonizate.

Mai târziu, pe dalele de piatră crăpate ale bisericii rămase în picioare sub formă de ruină şi pe dărâmăturile aflate acolo au fost adunate rămăşiţele oraşului: ornamente de frontoane din piatră, fragmente de plăci în relief, balustradele teraselor de pe străzile Brotbänken, Heiliger Geist şi Frauen şi ornamente baroce din granit. Frumoasa dantelură rămasă din faţada de la Artushof şi tot ceea ce mai putea fi recuperat din mormanele de ruine ale oraşului, fiecare bucată găsită a fost inscripţionată cu grijă, numerotată şi abia apoi pusă într-un teanc şi depozitată pentru a fi folosită mai târziu.

Ori de câte ori mă strecuram în interiorul bisericii gotice - portalul era întotdeauna încuiat neglijent -, găseam în praf şi-n dărâmături, ca şi printre pietrele depozitate acolo, oase şi oscioare de om, fără să fiu sigur dacă erau de origine medievală sau dacă trebuiau să-mi amintească de bărbaţii, femeile şi copiii despre care se spunea că, atunci când oraşul şi toate bisericile au fost mistuite de flăcări, şi-ar fi aflat moartea în biserica ce ardea ca o torţă.

Nimeni nu ştia nimic precis. Probabil că, de sub plăcile de piatră crăpată, mormintele îşi eliberaseră oasele. Osemintele, indiferent din ce epocă, se aseamănă la prima vedere. În biserica Sankt Johann, acolo unde odinioară îşi avuseseră altarele breslele corăbierilor, ale meşterilor de butoaie şi de lăzi, au ajuns, pentru odihna din urmă sub dalele de gresie şi granit, până în secolul XVIII, prosperi negustori şi proprietari de corăbii.

Indiferent cui îi puteau fi atribuite oasele şi oscioarele, erau parte din pietrele scoase la iveală, depuneau mărturie odată cu ele. Probabil de aceea, se spunea, încă din anii '50, spaţiul pustiu al bisericii a slujit drept decor pentru filmele poloneze: din perspectiva operatorilor şi a regizorilor, lumina ce cădea prin ferestrele înalte, doar parţial acoperite cu scânduri, ar fi fost utilă, prin atmosfera pe care o crea, întâmplărilor din filme.

La una dintre ultimele vizite în Danzig am găsit biserica Sankt Johann schimbată. Se isprăvise cu depozitul de pietre, cu oasele şi oscioarele. Podeaua nivelată, ferestrele cu geamuri, zidăria din cărămidă renovată. Ascultătorii şedeau pe şirurile de scaune până departe, în adâncul încăperii, atunci când am citit din nuvela mea *În mers de rac.*

Şi, în vreme ce scufundarea navei pline de încărcătura ei umană se desfăşura rând după rând, iar eu, citind, verificam acustica bisericii, acea parte din gândurile mele căreia îi place să se întoarcă în timp îl căuta pe băiatul care a părăsit oraşul într-o vreme în care acesta stătea încă în picioare, zdravăn, cu toate turnurile şi frontoanele lui.

CUM AM ÎNVĂŢAT SĂ MĂ TEM

Oare în timpul călătoriei la Berlin mi se va fi redeşteptat, cât de cât, amintirea primului meu drum în această direcţie, întorcându-mă astfel în timp până la a redeveni copil? A fost în '36, anul Jocurilor Olimpice, sau în anul care a urmat?

Încă pe când eram elev la şcoala primară, un transport în cadrul aşa-numitei „mutări a copiilor la ţară” m-a purtat în Renania, până aproape de graniţa cu Olanda. Deoarece eram în perioada oraşului liber, noi, copiii, am trăit o formă de teatru pentru copii specifică acelei vremi: mai întâi controlul funcţionarilor vamali ai oraşului liber, apoi de două ori vameşii polonezi, cu altfel de uniforme, în sfârşit, la punctul de frontieră Schneidemühl, controlul vamal al Reich-ului german, din nou în uniforme diferite. De asemenea, oamenii în uniforme aveau saluturi diferite, cu palma deschisă, cu două degete la caschetă şi din nou cu palma deschisă.

Toate astea s-au întâmplat la intervale scurte. Nouă, copiilor, ne-au atârnat în jurul gâtului hârtii de identitate în huse transparente, care ne făceau să ne simţim mândri.

La un ţăran care avea vite de lapte, creştea porci şi al cărui fiu, Matthias, era de vârsta mea, am învăţat să recoltez sparanghel din straturi înalte, netezite, făcând cât mai puţine stricăciuni. Aşadar trebuie să fi fost în luna mai. Breyel, aşa se chema satul. Acolo, viaţa se desfăşura mai catolic decât în Biserica Inima lui Christos. Mânaţi de ţărancă, Matthias şi cu mine trebuia să mergem în fiecare sâmbătă să ne spovedim. Încă mai credeam în iad şi ştiam destule păcate.

Drumul de la gospodăria ţăranilor până la şcoala din sat nu a lăsat nici o urmă. Şi nici alte lucruri nu prea au mai rămas. Totuşi, văd nenumărate muşte lucind colorat pe pereţii cu faianţă albă ai bucătăriei ţărăneşti. Celor mai grase dintre ele li se putea face ceva ce văzusem acasă la un coleg de şcoală, a cărui dragoste pentru animale nu cunoştea graniţe: de trupul muştei puteai lipi bucăţi de aţă colorată. Arătau nostim, cum îşi luau ele zborul cu o trenă roşie, albastră şi galbenă şi se roteau deasupra mesei din bucătărie.

Matthias şi cu mine ne întreceam la prins muşte cu mâna de pe faianţa pereţilor. „Mai bine prinzi muşte în mâini, decât să tai frunză la câini”, ne

lăuda bunica aşezată temeinic în fotoliu şi prefirându-şi întruna mătăniile printre degete. Afară, şesul se întindea până departe. La o distanţă de trei turle de biserică se afla Olanda...

Cea de-a doua mea călătorie la ţară ar fi putut fi privită ca o „mutare a copiilor la ţară" doar dintr-o perspectivă cinică. Când, după o călătorie nocturnă cu repetate opriri, trenul a ajuns cu întârziere în capitala Reich-ului, mergea atât de încet, încât parcă ar fi vrut să-i îndemne pe călători, dacă nu să scrie şi ei, atunci cel puţin să umple, preventiv, lacunele ulterioare de memorie.

Atât a mai rămas: de ambele părţi ale peronului ardeau case izolate sau grupuri de case. Din găurile lăsate de ferestre la etajele superioare ieşeau flăcări. Apoi iarăşi priviri în hăurile întunecate ale străzilor şi-n curţile în care se aflau copaci. În orice caz, am văzut oameni ca nişte contururi de umbre, izolaţi. Nicidecum îmbulzeală.

Incendiile erau considerate normale, căci Berlinul se afla în plin proces de distrugere ce sporea de la o zi la alta. După ultimul bombardament, se sunase încetarea alarmei. Trenul înainta încet şi, cu bună ştiinţă parcă, invita lumea, inclusiv pe mine, la un tur al oraşului.

Până acum, consumatorul de filme văzuse numai la jurnalul săptămânal scurte prim-planuri cu ruine, care trebuiau să joace rolul de decor pentru subtitluri şi lozinci îndemnând la rezistenţă. „Nu putem fi distruşi!" sau „Zidurile noastre se surpă, inimile noastre nu!" şi alte afirmaţii asemănătoare puteau fi citite pe ecran.

Încă de curând, pe pânza cinematografului orăşenesc Tobis putuse fi văzut ministrul pentru propagandă al Reich-ului, Goebbels, ca agil interpret al propriei persoane, cum vorbea încurajator cu femei şi bărbaţi bombardaţi, cum strângea mâna unui luptător de la antiaeriană înnegrit de fum şi cum mângâia pe cap copii care zâmbeau derutaţi.

Cu puţin înainte ca ordinul meu de încorporare să fi ajuns pe masă, am făcut o vizită la un unchi dinspre mamă care proiecta filme la Tobis şi căruia de ani de zile îi datoram experienţe cinematografice care, precum *Ştrandul de pe râul Jenne,* nu le erau „permise tinerilor". Oare încă de atunci am văzut, prin fanta de lângă aparatul de proiecţie, imediat după jurnalul săptămânal, în care Goebbels stătea la taclale cu supravieţuitorii în

faţa ruinelor, filmul *Kolberg,* care îndemna la rezistenţă, cu Heinrich George în rolul principal?

Mai târziu, nu mai ştiu cine spunea în şoaptă că unii dintre băieţii care, în timpul filmărilor, avuseseră de luptat cu vitejie şi în costume de epocă împotriva armatelor net superioare ale lui Napoleon, în anul următor, când Kolberg, lipsit de figuranţi, dar de această dată pe bune, a fost asediat de ruşi şi polonezi, fuseseră înrolaţi în Volkssturm. Atunci, mulţi dintre ei s-ar putea să fi pierit fără ca moartea lor eroică să fi fost filmată.

În gară, nimeni nu se sinchisea de incendiile din apropiere. Domnea activitatea obişnuită: înghesuială din sens opus, certuri, hohote bruşte de râs. Unii trebuiau să se întoarcă pe front din permisie, alţii veneau în permisie. Fetele din Liga Fetelor Germane împărţeau băuturi calde şi acceptau, chicotind, să fie pipăite de răcani.

Ce anume se simţea mai pregnant: fumul dens al locomotivelor cu aburi sub acoperişul doar parţial avariat al gării sau mirosul de ars?

Stăteam în faţa unui număr derutant de mare de indicatoare îndrumând spre puncte de adunare, de prezentare şi de coordonare. Doi jandarmi de front, de recunoscut după plăcile de metal atârnând de un lanţ pe pieptul lor, motiv pentru care erau numiţi, ca o avertizare, „dulăi în lanţ”, indicau drumul. În sala caselor de bilete a gării - dar care dintre gările Berlinului era? -, unde stăteau la rând oameni de vârsta mea proaspăt chemaţi la arme, am primit, după o scurtă aşteptare, ordinul de deplasare care prevedea ca următoare destinaţie Dresda.

Acum văd în sala de aşteptare băieţi care stau la taclale. Suntem curioşi, ca şi când ni s-ar fi promis aventuri. Veselie mare. Pe mine mă aud râzând prea tare, nu ştiu din ce motiv. Se distribuie proviziile de drum, printre ele şi ţigări, inclusiv pentru mine, nefumătorul. Ale mele sunt împărţite repede între ceilalţi. Unul dintre băieţi îmi oferă la schimb ceva ce nu există altminteri decât de Crăciun: cartofi din marţipan tăvăliţi prin cacao. Copleşit de realitate în asemenea măsură, mi se pare că visez.

Pe urmă, alarma aeriană ne-a mânat în subsolul spaţios al gării, care era folosit ca adăpost antiaerian. Curând, acolo s-a adunat o societate amestecată: soldaţi şi civili, printre ei mulţi copii, de asemenea răniţi pe tărgi sau sprijinindu-se în cârje. Şi în mijlocul lor un grup de circari, din care făceau parte şi nişte pitici, toţi în costume; alarma îi gonise în pivniţă direct de la spectacol.

În vreme ce afară bubuia antiaeriana, iar în depărtare, ca şi în apropiere, cădeau bombe, spectacolul lor continua aici jos: un gnom ne uluia în chip de jongler, ţinând în aer şi făcându-le să se răsucească popice, mingi, inele colorate, toate odată. Mai mulţi liliputani prezentau numere de acrobaţie. Din grupul lor făcea parte şi o doamnă delicată, care ştia să se înnoade cu graţie, trimiţând în acelaşi timp bezele, şi care a primit multe aplauze. Trupa, care se afla în turneu ca teatru de front, era condusă de un bătrân micuţ de statură, care apărea în chip de clovn. Din pahare goale sau pline care stăteau înşiruite, degetele lui care mângâiau marginea paharelor produceau, ca prin farmec, muzică: dulce-tânguitoare. Zâmbea fardat. O imagine care mi-a rămas în minte.

Curând după semnalul de încetare a alarmei am ajuns cu tramvaiul la o altă gară. Din nou, şiruri de case incendiate ardeau cu flăcări mari ce ieşeau prin găvanele ferestrelor. Iarăşi faţade în ruine, străzi întregi care, în precedentele nopţi de bombardament, arseseră până-n temelii. În depărtare, o hală de fabrică incandescentă, ca şi când în interior ar fi fost luminată ca de sărbătoare. În zorii zilei, trenul spre Dresda era gata de plecare.

Nimic despre călătoria până acolo. Nici un cuvânt despre ce anume se afla între feliile de pâine ale proviziilor de drum şi nici un gând care s-ar lăsa descifrat, nici încercând să anticipeze, nici retrospectiv. De afirmat, şi de aceea sub semnul întrebării, rămâne faptul că abia aici, în oraşul încă neatins de război, mai exact aproape de oraşul nou, şi anume la etajul unei somptuoase vile burgheze, situată în cartierul Weißer Hirsch, a devenit o certitudine arma căreia aveam să-i aparţin. Următorul meu ordin de drum lămurea unde anume se afla terenul pe care urma să fie instruit recrutul cu numele meu ca tanchist al Waffen-SS: undeva foarte departe, în pădurile Boemiei...

Întrebarea este: oare ceea ce era imposibil de trecut cu vederea atunci, în biroul de recrutare, şi anume S-ul dublu, m-a speriat atunci la fel cum încă mă mai îngrozeşte acum, după şaizeci de ani, chiar în momentul în care îl scriu?

Pe foaia de ceapă nu e gravat nimic din care s-ar putea citi vreun semn de spaimă sau chiar de groază. Mai degrabă voi fi privit Waffen-SS ca pe o unitate de elită, care era aruncată în luptă de fiecare dată când trebuia să se astupe vreo spărtură în front, să se iasă din vreo încercuire, ca aceea de la

Demiansk, sau când trebuia recucerit Harkovul. Runa dublă de pe gulerul uniformei nu mi se părea scandaloasă. Pentru băiatul care se vedea bărbat, importantă va fi fost înainte de toate arma: dacă nu la submarine, despre care abia dacă mai relatau rapoartele speciale, atunci măcar ca tunar-tanchist într-o divizie care, cum se ştia în punctul de coordonare Weißer Hirsch, urma să fie înfiinţată acum, cu numele de „Jörg von Frundsberg”.

Acesta îmi era cunoscut în calitate de conducător al alianţei şvabe din vremea războaielor ţărăneşti şi ca „tată al pedestraşilor”. Cineva care era de partea libertăţii, a eliberării. În plus, dinspre Waffen-SS venea şi ceva european: împărţiţi pe divizii, francezi, valoni, flamanzi şi olandezi, mulţi norvegieni, danezi, chiar şi suedezi neutri luptau aici ca voluntari pe frontul de răsărit într-o bătălie de apărare care, aşa se spunea, avea să salveze Apusul de viitura bolşevică.

Aşadar, destule pretexte. Şi, cu toate astea, timp de decenii întregi am refuzat să recunosc cuvântul şi litera dublă. Ceea ce acceptasem în mândria stupidă a anilor mei tineri am vrut să trec sub tăcere după război, dintr-o ruşine ce creştea în urma mea. Dar povara a rămas şi nimeni n-a putut s-o uşureze.

E adevărat că în timpul instrucţiei mele ca tunar-tanchist, care m-a tâmpit de-a lungul toamnei şi al iernii, nu s-a auzit nimic despre acele crime de război care au ieşit la lumină mai târziu, dar ignoranţa afirmată nu a putut să acopere înţelegerea faptului că fusesem integrat într-un sistem care planificase, organizase şi pusese în practică nimicirea a milioane de oameni. Chiar dacă vina activă mi-a putut fi scoasă din cap, a rămas un rest care nici până astăzi nu a putut fi demolat, care este numit, cu un termen mult prea comun, partea mea de răspundere. Să fii nevoit să trăieşti cu asta în anii care au mai rămas, iată un lucru sigur.

În spatele pădurilor şi între ele, pe câmpuri răscolite. Zăpada împovăra copacii, acoperişurile barăcilor. La mare depărtare, turla în formă de ceapă a unei biserici. Nici un cuvânt în cehă nu se auzea pe terenul de instrucţie, numai comenzi în limba germană care, pe ger, era purtată cât se poate de departe.

Instruirea noastră pe modele învechite - Panzer III şi Panzer IV, care fuseseră aruncate în luptă în primii ani de război - se desfăşura ca o trudă istovitoare. Eu credeam că aşa trebuie să fie, dar rezerva de înflăcărare a

entuziasmului iniţial se răcea din ce în ce mai tare. Noi, recruţii de vârsta mea şi soldaţii cu vechi state de serviciu care fuseseră transferaţi de la Luftwaffe în chip de aşa-zisă „donaţie Hermann Göring” la Waffen-SS, eram frecaţi din zori până târziu şi trebuia, aşa cum suna avertismentul, să fim „făcuţi zob”.

Lucrurile se petreceau la fel ca în unele cărţi pe care le citisem, dar refularea numelor, chiar şi în cazul celor mai răi dintre cei care ne frecau, avea loc cu bună ştiinţă. Cu acest prilej trebuiau învăţate câteva trucuri demente şi adaptarea mută. O dată, simulând hepatita - am înghiţit ulei încins din conserve de sardele - şi apoi cu ajutorul furunculozei atât de răspândite în unitate, am reuşit să scap de instrucţie, dar baraca pentru bolnavi era în permanenţă supraaglomerată şi nu oferea decât un refugiu temporar. După care caznele îşi reluau cursul.

Instructorii noştri, care, judecând după vârstă, puteau fi consideraţi tineri, dar care, după un an sau doi petrecuţi pe front, împietriseră, devenind nişte cinici îmbătrâniţi înainte de vreme, voiau acum, având gradul de sergent şi distinşi cu cea mai înaltă decoraţie pe care o puteau primi infanteriştii pentru lupta corp la corp, precum şi cu „Ordinul cărnii congelate”, să ne transmită nouă experienţele dobândite la capul de pod din Kuban şi în bătălia de tancuri de la Kursk. Făceau asta când cu o seriozitate încrâncenată, când cu o ironie nemiloasă şi uneori mânaţi numai de dispoziţia de moment. Cu voce tare sau în şoaptă, ne bombardau cu jargonul tradiţional, întrecându-se în ingeniozitate în materie de şicane, dintre care unele erau noi, în timp ce altele erau folosite în armată din vremuri imemoriale.

Mult nu a rămas din toate astea. Doar una dintre metodele lor de a-i pune la punct pe recruţi mi s-a întipărit în amintire ca istorioară mai degrabă caraghioasă, chiar dacă nu sunt sigur dacă reacţia celui şicanat a fost numai dorinţă de răzbunare sau dacă gestul meu răzbunător s-a petrecut în realitate şi chiar ca o poveste demnă de a fi relatată; în orice caz, nu-i lipseşte poanta.

Cu noaptea în cap, mă văd bâjbâind printr-o bucată de pădure ninsă, dar încă întunecoasă, cu căni de tablă atârnându-mi şi pe dreapta, şi pe stânga. La dus am mers în pas alergător, acum nu mai înaintez decât agale. Ascuns în pădure, dar semnalat de ferestre luminate, se află un conac care seamănă cu un castel şi în care - aşa se bănuieşte - sunt încartiruite gradele mai

înalte. O dată mi se pare că am auzit dintr-acolo muzică. Astăzi, sunt sigur uneori că era un cvartet de coarde care exersa ceva din Haydn sau Mozart, dar asta nu are nimic de-a face cu povestea mea care s-a derulat în tăcere.

Sunt zile de când mi se ordonă să mă-ngrijesc de lichidele pe care le consumă la micul dejun sergenţii şi sergentul-major, aducând anume pentru ei în două căni mari cafea care trebuie să fie fierbinte şi care - reîncălzită întruna - trebuie să fie la dispoziţia lor toată ziua. Cafeaua se face de partea cealaltă a pădurii, în baraca în care se află bucătăria. Şi noi, recruţii, primim de acolo o fiertură din malţ sau din orz în care, aşa se şuşoteşte, se amestecă şi bromură, ca să ne potolească anumite pofte. Dar ceea ce trebuie eu să livrez jumătăţii de duzină de sergenţi şi sergentului-major cât mai fierbinte cu putinţă a ajuns să aibă gust datorită boabelor de cafea adevărată. În orice caz, din cănile mari vine miros de cafea adevărată.

Drumul până acolo şi înapoi îmi înjumătăţeşte timpul pentru micul meu dejun şi puţinele minute care mai rămân le folosesc ca să scot din ţoalele de instrucţie noroiul uscat rămas din ajun şi să le perii, aşa că, în repetate rânduri, sar în ochi la apelul de dimineaţă şi trebuie să fac exerciţii de pedeapsă: pas alergător cu echipamentul de campanie şi masca de gaze pe figură pe un câmp în pantă, în sus şi în jos, pe pământul moale care rămâne lipit de tălpi; o tortură care-l aprovizionează pe recrutul mascat cu o ură care să-i ajungă toată viaţa.

Aşa cum e de presupus, îmi voi fi elaborat răzbunarea bocind în spatele lentilelor rotunde şi aburite ale măştii de gaze, repetând-o în cele mai mici detalii.

Pe drumul de întoarcere de la baraca în care e bucătăria mă opresc, sunt acoperit de brazii încărcaţi de zăpadă. E drept că văd licărind conacul în depărtare, dar conacul nu mă vede pe mine. E o linişte mormântală. Numai răsuflarea mea se aude.

Acum vărs din conţinutul celor două căni câte două degete de cafea în zăpadă, pun cănile jos, mă piş în fiecare dintre ele atât cât este nevoie ca să le refac conţinutul. Ce nu a încăput în căni rămâne între brazi, cât să se coloreze zăpada în galben, ceea ce nu poate fi decât bănuit.

Acum chiar ninge şi-mi acoperă urmele. Mă ia cu fierbinţeală pe frigul ăsta. Sunt copleşit de ceva care se apropie de sentimentul de fericire.

Şuşoteli lăuntrice: ei, da, or să toarne chestia asta în ei, chiar dacă îndulcită cu zahăr cubic, pe care şi l-au pus deoparte cine ştie cum. Acum,

imediat, încă la micul dejun, pe urmă la prânz şi, după ce au pus-o la încălzit, şi seara, când nu mai pot de atâta urlat, întind mâna după cănile cu cafea. Cu ochi care, grăbiţi, o iau înainte, îi privesc pe sergenţi, pe sergentul-major, număr şi eu înghiţitură după înghiţitură.

Iar ei au băut, cană după cană, ceea ce eu le-am livrat aproximativ fierbinte. Aşa cum mi-am dorit cu adevărat. Este chiar de presupus că gestul meu repetat de neputinţă, răzbunarea din fiecare dimineaţă, m-a ajutat să fac faţă la instrucţie şi chiar la cele mai scârboase şicane cu un rânjet lăuntric; în compania învecinată cu a noastră, un recrut s-a spânzurat cu cureaua de la masca de gaze cu puţin înainte să-şi înceapă serviciul de pedeapsă.

Încolo, am îndeplinit fără crâcnire tot ce mi s-a ordonat, de pildă târâtul de-a buşilea pe sub burta tancului de exerciţii. „Măsuraţi libertatea la sol!”, aşa suna ordinul.

Iată ce anume trebuia să facă bărbat din mine: instrucţia intensivă cu tunul. Tir asupra ţintelor mişcătoare. Marşuri nocturne cu echipament de asalt. Genuflexiuni cu carabina ţinută în faţă. Din când în când mai aveam parte, drept recompensă, de despăduchere într-o baracă sanitară anume amenajată. După asta aveam voie să facem duş, toată grupa în pielea goală, iar apoi, în cinematograful unităţii, să râdem de Hans Moser şi Heinz Rühmann.

Corespondenţa venea din ce în ce mai neregulat. După-amiaza ne îndopau cu teorie. În baraca de învăţământ era vorba despre motorul Maybach, folosit la tancuri. Nici un detaliu tehnic nu mi-a rămas în minte. Nici până astăzi nu ştiu şi nu vreau să conduc maşina. Şi nici din alfabetul Morse, pe care ni-l băgau în cap din aparatul de radioemisie, n-a vrut să se lipească de mine nimic.

O dată pe săptămână ne plictiseam la o oră de curs în care era vorba de spaţiu vital şi viziune despre lume şi viaţă: sânge şi glie... Din astea a rămas un gunoi lexical rezistent, care şi astăzi mai poate fi accesat pe internet.

Mai limpede, fiindcă e relatabil, îmi este un eveniment din afara frecuşului zilnic. Câtorva recruţi, printre care şi mie, ni s-a ordonat să mergem la conacul care semăna cu un castel, care îmi păruse atât de misterios în timpul curselor matinale. Pretutindeni în holul de la intrare, în care se afla şi un pian, atârnau trofee de cerbi şi tablouri bogat înrămate cu scene de vânătoare care se întunecau încet, dar sigur. Puţine piese de

mobilier, doar o masă de scris cu nişte picioare arcuite ca nişte burţi. În spatele ei stătea, prietenos, un sergent care ar fi putut să fie profesor.

El mi-a spus „faceţi-vă comod” şi a dorit să afle care erau aspiraţiile mele profesionale după victoria finală. Cel ce-mi vorbea era un unchiuleţ simpatic, care se arăta îngrijorat de viitorul nepotului.

Eu am trecut sub tăcere faptul că voiam să devin artist şi am pretins mai degrabă vag că ţelul meu era să studiez istoria artei, la care mi s-a oferit perspectiva unui sprijin activ, dacă aş fi fost dispus şi capabil să fac un fel de şcoală de iuncări pentru cadre de conducere.

Acolo, spunea el, erau formaţi încă de pe acum oameni cu conştiinţă naţională pentru sarcini de care nu se va duce lipsă după victoria finală: în domeniul planificării locative, la strămutarea inevitabilă a unor populaţii străine şi, de asemenea, cadre de conducere în economie, în reconstrucţia oraşelor, în sectorul fiscal, poate chiar şi pe terenul atât de râvnit de mine al artei... Apoi m-a întrebat de cunoştinţele deja existente.

Unchiuleţul simpatic din spatele biroului, purtând ochelari fără rame şi având un grad de care nu-mi mai aduc aminte - era cumva locotenent? - părea realmente interesat de ceea ce el numea „devenirea” mea. Prin urmare, am început să desfăşor ceea ce, datorită pozelor mele din cutiile de ţigări şi a monografiilor de artă Knackfuß se strânsese într-un ghem. Am vorbit fără pauză şi probabil cu cuvinte mari despre autoportretele lui Dürer, despre Altarul de la Isenheim şi despre *Miracolele Sfântului Marcu* al lui Tintoretto, lăudând căderea apostolului, de sus în jos, ca pe un exemplu de perspectivă temerară.

Când, după salturi încrucişate prin lumea de imagini sintetizată în trei volume, întreaga ştiinţă pe care o acumulasem era epuizată şi când numai Caravaggio, ca geniu ucigaş, îmi mai prilejuia observaţii îndrăzneţe, viitorul absolvent al unei şcoli de iuncări s-a apucat să celebreze mult prea amplu viaţa lui Anselm Feuerbach şi, în general, a şcolii germane de la Roma, în sfârşit, pe pictorul Lovis Corinth, cel pe care Lilli Krohnert, profesoara lui de desen de la Şcoala Petri, îl numise genial. De aceea, opera sa se situa mai presus de tot ceea ce fusese vreodată expus „în căminul artei germane” ca pictură contemporană.

Scuturând din cap şi cu un gest scurt al mâinii, unchiuleţul simpatic mi-a făcut semn să plec: în mod evident eram inapt pentru o carieră de cadru de

conducere după victoria finală, căci nici o şcoala de iuncări nu mă scutea de instrucţie.

La a şaptesprezecea mea zi de naştere a venit corespondenţa, chiar dacă întârziată: un pacheţel cu şosete de lână şi cozonac fărâmiţat, alături o pagină dublă plină de grijile străine de realitate ale tatălui meu, cu scrisul lui frumos, caligrafic. Pe urmă numai scrisori, iar după Crăciun absolut nimic.

Scândura cea neagră ne făcea să credem că ofensiva din Ardeni decurgea victorios şi aducea cu sine în sfârşit schimbarea, numai că, la scurt timp, din raportul armatei se putea deduce că ruşii pătrunseseră în Prusia Orientală. Relatări despre violuri şi crime împotriva femeilor germane în ţinutul Gumbinnen îmi ocupau visele cu ochii deschişi din timpul cursurilor teoretice.

Peste zi vedeam, pe cerul îngheţat şi limpede, flotilele de bombardiere inamice. Neabătut, îşi urmau drumul lor ca un snop de dâre de condens - încotro? De fapt, imaginea era frumoasă. Dar unde rămăseseră avioanele noastre de vânătoare?

Încolo, mai era vorba doar de rachetele VI şi V2, ca şi de armele-minune aşteptate de la o zi la alta. Spre sfârşitul lui februarie, când începeau deja să circule zvonuri despre furtuna de foc de la Dresda, noi am depus jurământul sub luna plină, pe un ger de crăpau pietrele. Un cor a cântat jurământul celor de la Waffen-SS: „Când toţi îşi pierd credinţa, noi credincioşi rămânem...”

La scurt timp după asta am devenit martorul unui fenomen în cursul căruia, mai întâi cu încetinitorul, apoi repede şi în sfârşit accelerat din cale-afară, ar fi fost perceptibilă prăbuşirea Marelui Reich German ca haos organizat.

Dar oare realizam eu sfârşitul care se pregătea?

Îmi dădeam eu seama ce anume se întâmpla cu noi, cu mine?

Oare neistovitul du-te-vino de peste zi şi nevoia neîncetată de un polonic de supă şi de o coajă de pâine cazonă, care făceau pereche cu spaime de diferite mărimi, mai lăsau să se strecoare şi ceva care să semene cu înţelegerea situaţiei generale?

Oare băiatul de şaptesprezece ani devenea conştient de începutul sfârşitului, de toată prăpastia şi de măsura a ceea ce, mai târziu, s-a numit „prăbuşirea”?

Atunci când prima mea încercare de a face ordine în harababura din capul unui tânăr soldat a cărui cască prea mare îi aluneca tot timpul şi de-a pune această harababură pe hârtie, negru pe alb, s-a concretizat la începutul anilor '60, în romanul *Ani de câine,* în paginile tunarului-tanchist Harry Liebenau evoluţia războiului ca retragere continuă se amesteca şi se îmbârliga cu evocările fierbinţi ale verişoarei sale, Tulla, pe care, conform zvonurilor, o bănuia pe nava scufundată Wilhelm Gustloff, plină de refugiaţi: înecată în îngheţata Mare Baltică.

Şi eu am aşternut însemnări personale într-un jurnal care, laolaltă cu alte efecte de campanie şi cu mantaua mea de iarnă, s-a pierdut fie la Weißwasser, fie în apropiere de Cottbus. Dar, scăzând acum din evidenţa contabilă această pierdere, mă simt ca şi când m-aş fi pierdut şi pe mine în repetate rânduri.

Căci ce anume mâzgăleam eu în timpul unor pauze mai lungi sau mai scurte, pe hârtie liniată?

Care erau evadările mentale care mă sustrăgeau lucrurilor ce se întâmplau în realitate sau care mă fărâmiţau în plictiseala ce apărea de îndată ce aşteptam să sosească fie veşnicul întârziat, fie bucătăria de campanie, fie ordine care să ne trimite în cutare sau cutare direcţie?

Oare vremea ce anunţa primăvara mi-a ajutat jurnalul să înregistreze versuri rimate?

Oare îmi plăcea de mine în atmosfera aceea de sfârşit de lume?

Chiar dacă nici un gând încâlcit nu poate fi transcris pe curat, nici o poezie de martie descifrată, chiar dacă nici un dubiu dezirabil din jurnalul pierdut nu vrea să se lase aşternut pe hârtie, rămâne totuşi întrebarea: ce anume făcea recrutul după terminarea instrucţiei?

Şedea el cumva într-un tanc, dacă nu ca tunar, atunci ca servant?

A ajuns el cumva să tragă acum, aşa cum învăţase s-o facă pe camarazi din carton, în ţinte mobile?

Unde, când, în care unitate de luptă am fost repartizat?

Deocamdată nu reuşesc deloc să-l fixez pe cel ce făcea parte din mai degrabă imaginara divizie Jörg von Frundsberg. Din tabăra de instrucţie situată în pădurile Boemiei, grupuri distincte au fost mutate în punctele

foarte îndepărtate ale unor companii în marş. Un grup a pornit în direcţia Viena, un altul urma să fie aruncat în lupta pentru Stettin. Pe noi ne-a dus un tren de marfă, noaptea, prin Tetschen-Bodenbach până la Dresda, apoi mai departe spre est, în Silezia Inferioară, unde era de bănuit că se afla frontul.

Din Dresda nu m-am ales decât cu mirosul de ars şi cu o privire prin uşa puţin crăpată a vagonului de marfa: între linii şi-n dreptul faţadelor abia răcite se ridicau, în grămezi stratificate, snopi carbonizaţi. Unii din vagon bănuiau că erau cadavre închircite. Alţii afirmau că văd nu mai ştiu ce. Ne-am certat pe tema asta, ascunzându-ne groaza sub mormane de cuvinte; aşa cum ceea ce s-a întâmplat la Dresda se află şi astăzi îngropat sub vorbărie.

Se părea că ajunseserăm în realitate, pentru a o şi părăsi imediat ori pentru a o schimba pe ceva ce voia să fie un alt fel de realitate. Manevrat în permanenţă în direcţii opuse, pâlcul nostru şi-a găsit în sfârşit compania căreia îi fuseserăm repartizaţi şi care, încă incompletă, era încartiruită într-o şcoală evacuată. Pupitrele puse unul peste altul în aer liber erau tăiate cu ferăstrăul şi transformate în lemn de foc de către un comando de bucătari. În curtea şcolii ni se pregătiseră barăci, pentru ca viaţa mea de baracă, ce dura încă din perioada serviciului auxiliar la Luftwaffe, să nu se termine cumva prematur.

Acolo trebuia să aşteptăm echipamentul militar promis, tancurile marca Tiger. Aşteptarea se tot prelungea, dar, în condiţii de aprovizionare regulată cu alimente şi de supraveghere neglijentă, era suportabilă. Până şi pentru vizite la cinematograf se găsea timp. Am văzut cumva atunci, pentru a nu ştiu câta oară, filmul *Noi facem muzică* în care juca, fluierând neobosit, acea Ilse Werner care, încă din anii şcolii, îmi înlocuise jazz-ul interzis? Sau am văzut, abia acum, filmul îndemnând la rezistenţă *Kolberg?*

Dar oare cât timp a stat acolo această grămadă amestecată de oameni, din care făceau parte atât inşi din Wehrmacht, cât şi personal la sol de pe aeroporturile abandonate, aşteptând mai mult poşta de campanie, care nu a sosit însă, decât tancurile promise?

Această perioadă îmi apare ca un film imposibil de datat şi parcă fragmentat, alcătuit din segmente de acţiuni diferite, care se derulează când cu încetinitorul, când mult prea repede, ba înainte, ba înapoi, rupându-se tot mereu, pentru ca apoi să fie vorba, cu alte personaje şi într-un cu totul alt film, despre coincidenţe alcătuite altfel.

În orice caz, ca personaj cu contururi ferme am înaintea ochilor un subofiţer care, după ce şi-a luat mâncarea, şade printre noi la masa lungă de lemn: porcul obişnuit venit de pe front. Atunci când, dintr-odată, trebuie neapărat să se ducă la closet, îşi pune farfuria încă plină sub supraveghere, extrăgând cu o mişcare îndemânatică din orbita dreaptă, cu două degete, o bilă de sticlă albastru deschis şi o aşază pe o bucată de carne cât podul palmei, la fel de mare ca toate bucăţile care au fost repartizate fiecăruia dintre noi, împreună cu cartofi fierţi în coajă, varză şi sos maroniu, ca masă de prânz. Ca variaţie la o expresie uzuală, el strigă: „Ochi de sticlă, veghează!”. După care nimeni dintre cei ce stau la masă nu-şi mai poate muta privirea, până când căcănarul prudent nu s-a întors de la closet.

De ce anume se agaţă amintirea: o natură moartă care nu a vrut să fie decât pragmatică, nicidecum artă. De altfel, mulţi infanterişti purtând urmele unor răni vindecate sau veniţi din spitalele de campanie fuseseră repartizaţi direct la compania de marş; spre sfârşit, fiecare era considerat apt pentru lupta de apărare.

Într-un târziu, ne-am trezit cu nişte tancuri sub plase de camuflaj - ce-i drept, nu Königstiger, doar trei sau patru Panther-e de vânătoare cu tunuri de asalt fără turele rotative, pentru a căror folosire nu aveam pregătirea necesară. Cu toate astea, a trebuit să eliberăm baraca, iar acum eram aşezaţi pe tancuri ca echipaj auxiliar, înarmaţi ca la început cu carabine, unii cu arme de asalt.

Din câte se zvonea, frontul trecea prin dreptul Sagan-ului, un mic oraş din Silezia, care fusese, ce-i drept, recucerit, dar pentru care se dădeau în continuare lupte. De acolo, aşa se spunea, trebuia lansat un atac care să slăbească strânsoarea din jurul oraşului-fortăreaţă Breslau, acum izolat. Dar noi nu am ajuns decât până la Weißwasser, acolo unde s-a pierdut orice nouă indicaţie şi, odată cu ea, tot echipamentul meu de campanie, cu jurnal cu tot şi cu mantaua de iarnă, fixată deasupra...

Din momentul acela, filmul se rupe. Ori de câte ori îl cârpesc şi-l proiectez din nou iese o salată de imagini. Undeva pot să mă opresc să-mi arunc cârpele ferfeniţite din picioare şi să le înlocuiesc cu ciorapi de lână pe care îi găsim într-o magazie de haine părăsită a armatei; acolo există şi teancuri întregi de maiouri şi de foi de cort rezistente la ploaie. La un popas în lunca unui râu ating mâţişori înfloriţi.

Să fi cântat vreun cuc înainte de vreme? Să fi numărat eu oare de câte ori a cântat?

Şi pe urmă văd primii morţi. Soldaţi tineri şi bătrâni în uniforme ale Wehrmacht-ului. Atârnă în copaci de-a lungul şoselei şi în teii din pieţe. Pancartele de carton atârnate pe piept îi recomandau pe spânzuraţi drept „laşi care compromit capacitatea de apărare”. Un băiat de vârsta mea, care, în plus, are la fel ca mine cărarea pe stânga, atârnă alături de un ofiţer în vârstă, nu se ştie de ce grad, pe care tribunalul de campanie l-a degradat înainte să-l spânzure. Un spalier de cadavre, prin dreptul căruia trecem cu huruit de şenile ce acoperă orice alt zgomot. Nici un gând nu rămâne, numai imagini.

Alături văd ţărani care-şi muncesc ogorul, brazdă după brazdă, ca şi când nu le-ar păsa de nimic. Unul ară cu o vacă înhămată la plug. În urma plugului, ciori.

Apoi, din nou, văd convoaie de refugiaţi care umplu şoseaua: căruţe cu cai, între ele femei bătrâne şi adolescenţi care trag sau împing cărucioare supraîncărcate. Pe cufere şi boccele şed copii care vor să-şi salveze păpuşile. Un bătrân trage un căruţ în care doi miei vor să supravieţuiască războiului. Colecţionarul de imagini vede mai mult decât poate să reţină.

În timpul unei pauze, din nou în retragere, sunt în urma unei fete care - în privinţa asta sunt sigur - se numeşte Susanne şi s-a refugiat cu bunica ei din Breslau. Acum, fata îmi mângâie părul. Mi se permite s-o ţin de mână, mai mult nu. Asta se petrece cu intensitate în grajdul nevătămat al unei case ţărăneşti ciuruite de gloanţe. Un viţel ne priveşte. Ah, dacă povestea asta ar avea şi o poantă de dragul căreia să merite să sacrific adevărul plicticos.

În jurnal, însă, aş fi putut să scriu doar atât: „Susanne poartă un şirag de mărgele de lemn, roşii precum cireşele...” Sau poate că un şirag ca ăsta îl purta o cu totul altă fată, care avea părul negru prins în două codiţe, care nu era blondă ca o chiflă şi al cărei nume nu vreau să-l pomenesc?

Din ceea ce se întâmpla în afara câmpului meu vizual, filmul tot mereu fragmentat nu arată nimic. E drept că, de vreme ce ştirile circulă sub formă de zvonuri, se aude că între timp oraşul meu natal a fost cucerit de ruşi, eu însă nu ştiu că centrul oraşului Danzig e un morman de dărâmături care o să mai fumege încă multă vreme, în care ruinele bisericii incendiate îşi aşteaptă deja de pe acum fotografii a căror misiune e ca, înainte de

planificata reconstrucţie, să documenteze orice ciot de biserică, orice rămăşiţă de faţadă, pentru ca, mai târziu, clasele de elevi să recunoască...

În minte, însă, imaginea neatinsă a oraşului putea fi vizitată în continuare, turnurile încă mai puteau fi numărate de la stânga la dreapta. Nu lipsea nici un ornament de fronton. Drumurile până la şcoală şi înapoi. De asemenea, mă forţam s-o văd pe mama în spatele tejghelei magazinului, pe tata în bucătărie. Sau mă chinuia cumva temerea că părinţii, cu sora mea şi prea puţin bagaj, îşi vor mai fi găsit până la urmă loc pe Gustloff?

De atunci, din succesiunea aleatorie de imagini la a cărei producţie întâmplarea a fost cea care a făcut regia, secvenţa primului meu contact cu duşmanul se vrea neapărat proiectată, şi anume fără menţionarea locului şi a timpului şi fără ca eu să ajung să văd duşmanul.

Rămâne doar de presupus: va fi fost spre jumătatea lui aprilie când armatele sovietice, după tiruri prelungite de artilerie, au spart liniile germane aflate de-a lungul râurilor Oder şi Neiße, pe porţiunea noastră de front, între Forst şi Muskau, pentru a se răzbuna pentru ţara lor devastată şi pentru milioanele lor de morţi şi pentru a învinge, numai pentru a mai învinge.

Văd Panther-ele noastre de vânătoare, câteva vehicule blindate, mai multe camioane, bucătăria de campanie şi o grămadă amestecată de infanterişti şi de tunari pe tancuri cum îşi ocupă poziţiile într-o pădure tânără, fie pentru contraatac, fie pentru a alcătui un baraj de apărare.

Copaci înmugurind, printre ei şi mesteceni. Se simte căldura soarelui. Aşteptare somnoroasă. Cineva, nu mai bătrân decât mine, cântă la muzicuţă. Un infanterist face spumă, se bărbiereşte. Şi atunci, din senin - sau poate că amuţirea păsărilor a fost un avertisment destul de asurzitor? -, vine peste noi orga lui Stalin.

Ne rămâne prea puţin timp ca să înţelegem de ce i se zice aşa. Să fie urletul, şuieratul şi vuietul ei? Din două-trei baterii de aruncătoare, bucata de pădure e acoperită progresiv.

Nu ocoleşte nimic, e temeinică, face una cu pământul toţi copacii tineri ce promiseseră adăpost. De acolo nu exista scăpare; sau poate, totuşi, în ceea ce-l privea pe simplul tunar?

Pe mine mă văd, aşa cum ne învăţaseră, târâş sub un Panther. Şi încă un soldat, poate tanchistul, trăgătorul sau comandantul tancului, măsoară sub

burta acestuia libertatea la sol. Cizmele noastre se ating. În stânga şi dreapta suntem apăraţi de şenile. Trei minute, o veşnicie poate să cânte orga. Cotropit de frică, mă piş în pantaloni. Pe urmă tăcere. Lângă mine un clănţănit din dinţi, cu multe strofe.

Adineaori, ba nu, înainte ca orga să-şi fi terminat piesa de concert, atunci a început clănţănitul răpăit, a continuat fără întrerupere şi încă mai durează atunci când strigătele răniţilor încep să acopere toate celelalte zgomote.

Oricât de scurtă a fost, a ajuns: încă pe parcursul primei lecţii am învăţat să-mi fie fiică. Groaza a pus stăpânire pe mine. Nici urmă de culcat, înainte marş ca la instrucţie, m-am târât de sub tanc prin faţă şi mă văd ieşind târâş din pământul de pădure răscolit şi din frunzişul putrezit, un amestec în care, cât timp orga lui Stalin a dat tonul, mi-am presat faţa şi al cărui miros are să rămână lipit de mine.

Clătinându-mă încă pe picioare, am fost expus unui asalt de imagini. De jur-împrejur, tânăra pădure ferfeniţă, mestecenii frânţi ca nişte vreascuri. Vârfurile copacilor făcuseră o parte din grenade să explodeze prematur. Împrăştiate peste tot, zăceau corpuri, izolate sau unul peste altul, moarte, încă în viaţă, strâmbate, înfipte în crengi, ciuruite de schije de grenade. Unele se înnodaseră acrobatic. Ar fi fost de găsit, de asemenea, şi bucăţi de trupuri.

Ăsta a fost băiatul care adineaori cânta încă atât de bine la muzicuţă?

ÎI recunoşteam pe infanteristul pe ai cărui obraji se usca spuma de ras...

Printre cadavre se târau supravieţuitori - sau stăteau încremeniţi ca şi mine. Unii urlau, deşi nu erau răniţi. Cineva scâncea ca un copil mic. Eu am rămas locului, în pantalonii uzi de pişat, şi mă uitam la doi paşi de mine, la trupul sfârtecat al unui băiat cu care tocmai trăncănisem despre nu mai ştiu ce. Măruntaiele. Faţa lui rotundă, care părea să se fi micşorat în clipa morţii...

Dar ceea ce stă scris aici cu detalii am citit într-un chip asemănător în altă parte, la Remarque sau Celine, aşa cum Grimmelshausen, în relatarea bătăliei de la Wittstock, când suedezii i-au tăiat în bucăţi pe oamenii împăratului, relata imagini de groază transmise de alţii...

Apoi m-am trezit că tipul care clănţănea din dinţi lângă mine s-a îndreptat cât era el de lung, nu mai era scuturat de spaimă, mai mult, a indicat pe guler un grad mai înalt în Waffen-SS. Crucea cavalerilor îi atârna

strâmbă sub bărbie. Un erou ca din jurnalul săptămânal, care ne aprovizionase pe noi, băieţii de şcoală, ani întregi cu eroi de aceeaşi statură.

Pe mine, martorul clănţănitului său din dinţi dictat de frică, m-a tratat cu autoritate: „Ce stai, soldat. Adunarea. Adună-i pe toţi oamenii apţi de luptă, imediat. Reocupăm poziţia. Mişcă-mişcă! Gata de contraatac...”

ÎI văd îndepărtându-se agitat peste corpuri zdrenţuite, peste morţi, peste oameni care încă trăiau. Zbiară, dă din braţe, e caraghios, nu mai e un erou de carte ilustrată, aşa că vreau să-i fiu recunoscător retroactiv, fiindcă apariţia lui în mijlocul unităţii făcute zob - doar două Panther-e şi câteva care blindate par să mai fie apte de luptă - mi-a devalorizat imaginea eroului, aşa cum o aveam înaintea ochilor din timpul şcolii. Ceva îşi iese din ţâţâni. Eşafodajul credinţei mele, căruia un băiat blond cu ochi albaştri, pe nume Noi-nu-facem-aşa-ceva, îi produsese o fisură ce încă mai putuse fi lipită, începe să se clatine, dar are să se dovedească şi de acum înainte stabil...

După asta nu am mai făcut parte decât din companii care nu apucau să mai primească vreun nume. Batalioane, companii, toate se dizolvau. Divizia Frundsberg nu mai exista, presupunând că existase vreodată. Trecând peste Oder şi Neiße, armatele sovietice reuşiseră străpungerea pe un front larg. Călcată ca de un tăvălug şi străpunsă peste tot, linia noastră principală de luptă exista oricum pe hârtie. Dar ce ştiam eu atunci despre vreo linie principală de luptă, despre ce era ea sau ce anume trebuia să fie?

În harababura retragerii, am căutat să mă lipesc de pâlcuri răzleţite, care căutau şi ele rămăşiţe ale unităţilor din care făcuseră parte. Lipsit în continuare de experienţa contactului cu duşmanul, frica mă urmărea totuşi mai departe. Tot mereu, infanterişti spânzuraţi de copacii de pe marginea şoselei avertizau asupra pericolului în care se afla orice om care nu putea dovedi că face parte din vreo companie sau că se afla, cu ordin de marş ştampilat, în drum spre unitatea cutare sau cutare.

Porţiunea mediană a frontului de est, împinsă departe spre vest, se afla sub comanda temutului general Schörner. Conform „ordinului Schörner”, jandarmii de front - dulăii de lanţ - căutau soldaţi care, indiferent de grad, dacă nu aveau ordin de marş, trebuiau prinşi şi duşi în faţa unor tribunale mobile de război ca nişte chiulangii, laşi, dezertori. După care, fără formalităţi şi într-un loc vizibil de la distanţă, erau spânzuraţi. O expresie

funcţiona ca avertisment: „Spaima eroilor e pe-aproape!” Schörner şi ordinul lui erau mai de temut decât duşmanul.

Nu numai atunci, după străpungerea frontului între Forst şi Muskau, ci încă mult timp după aceea, Schörner avea să mă urmărească. Pe la jumătatea anilor '60 lucram la proiectul unei piese de teatru care, sub titlul *Bătălii pierdute,* urma să povestească despre temutul copoi. Din joaca asta în nisip nu a ieşit nimic. Încă o dată, proza urma să aibă întâietate. Dar şi în romanul pe cale să se nască, *Anestezie locală,* pe al cărui parcurs tot mereu poticnit e vorba de fapt despre progenia tratată stomatologic a profesorului Starusch şi despre efectele ei secundare, pe deasupra şi despre un elev care, în semn de protest împotriva războiului din Vietnam, vrea să-i dea foc basetului său, Max, feldmareşalul Ferdinand Schörner este prezent cu numele de Krings; atât de mult am simţit, peste umăr, privirea bestiei care spânzura oamenii fără nici o problemă.

Frica a fost bagajul meu, de care nu aveam cum să scap. Plecat de acasă ca să învăţ frica, primeam lecţii în fiecare zi. Să fii supus, să nu stai în drum, să te adaptezi, să te faci mic, aşa se numeau tehnicile lapidare ale supravieţuirii care trebuiau practicate fără a fi fost exersate înainte. Vai de acela care nu voia să le-nveţe. Uneori nu mai ajuta decât copilul născut din împerecherea şireteniei cu şansa, pe numele lui Noroc.

Mai târziu, mi-am rechemat atât de des în amintire câteva situaţii din care nu a existat scăpare decât cu ajutorul unor coincidenţe norocoase, până când acestea s-au rotunjit în povestiri care, în decursul anilor, au devenit tot mai lesne de apucat, prin insistenţa cu care se voiau credibile până în cele mai mici amănunte. Dar tot ceea ce s-a conservat ca pericol căruia i-am supravieţuit în război stă sub semnul îndoielii, chiar şi atunci când aceste întâmplări se laudă cu detalii concrete în povestiri ce vor să treacă drept adevărate şi care se comportă ca şi când ar fi demonstrabile, la fel ca insecta din chihlimbarul meu.

Cert este că, la mijlocul lui aprilie, făcând parte din unităţi alcătuite la întâmplare, am ajuns de două ori în spatele liniilor ruseşti. Asta s-a întâmplat în graba retragerii. Şi de fiecare dată am făcut parte dintr-o trupă de recunoaştere cu misiune neclară. De fiecare dată, salvarea a fost norocul, dacă nu întâmplarea; dar ambele situaţii de criză mi-au ocupat visele timp de ani de zile pentru ca, de fiecare dată cu unele variaţii, să ofere ieşiri.

Mijloace din astea de scăpare cunoşteam din cărţi pe care le citisem pe nerăsuflate ca elev. Profesorul Littschwager, căruia îi plăceau compunerile mele ce deviau în absurd, îmi pusese în mână, într-o ediţie populară uşor de citit, *Aventurile lui Simplicissimus,* cu recomandarea „realism baroc, incredibil, dar adevărat, aşa cum este totul la Grimmelshausen...”, după care am citit până când mi s-au încins creierii.

Prin urmare, s-ar putea să-mi fi făcut curaj cu premeditare: dacă acest artist al supravieţuirii care era Simplicissimus izbutise, cu şiretenie şi noroc, să se ferească din calea primejdiilor ce pândeau din spatele fiecărui tufiş al unui război durând treizeci de ani şi dacă alături de el a fost, ca în timpul bătăliei de la Wittstock, Herzbruder, cel ce a reuşit, înainte să se consume ultima lui oră de viaţă, să-l salveze de pârcălabul cel atât de iute-n judecăţi, astfel încât mai târziu a putut să scrie şi să tot scrie, atunci mie de ce nu mi-ar veni în ajutor norocul sau vreun alt Herzbruder?

Prima ocazie să mă curăţ în rafale de mitralieră sau să cad prizonier, ca să învăţ prin urmare supravieţuirea în Siberia, s-a ivit atunci când un grup împrăştiat de şase sau şapte oameni comandat de un plutonier a întreprins tentativa de a evada din pivniţa unei case cu etaj. Casa se afla în partea ocupată de ruşi a unui sat pentru care încă se mai dădeau lupte.

Cum am ajuns în spatele liniilor ruseşti şi cum ne-am trezit în pivniţa unei case care semăna mai mult cu o colibă nu e deloc clar. Acum urma să ne salveze evadarea pe partea de vizavi a străzii şi intrarea într-una din casele care erau apărate de oamenii noştri. Pe plutonier, o prăjină de om cu boneta de campanie aşezată pe-o parte, l-am auzit spunând: „Acum ori niciodată!”.

Numele localităţii pentru care se dădea lupta, situată în ţinutul nisipos Lausitz şi care, ca toate satele aşezate de-a lungul unei şosele, se întindea în lungime, a rămas neştiut sau l-am uitat. Prin fereastra pivniţei se auzeau, între pauze, schimburi de focuri: foc cu foc sau rafale de arme automate. Ceva comestibil nu se găsea pe nici unul din rafturi. Dar stăpânul casei, care se refugiase în mod evident în timp util, trebuie să fi fost un negustor de biciclete care-şi depozitase şi-şi ascunsese în pivniţă marfa sa mult dorită, căci, pe suporţi de lemn, cu roţile din faţă în sus, atârnau destul de multe biciclete ce păreau toate în stare bună şi aveau cauciucurile umflate; în orice caz, tânjeau a fi folosite.

Iar plutonierul trebuie că făcea parte din categoria oamenilor care se decid repede, căci, după ce spusese „Acum ori niciodată”, îl aud mai degrabă şoptind decât strigând: „Daţi-i drumul, fiecare îşi înhaţă câte o bicicletă. Şi pe urmă, ţuşti, dincolo...”

Obiecţia mea exprimată cu jenă, dar fără nici o îndoială: „Domnule plutonier, din păcate nu ştiu să merg cu bicicleta” va fi considerat-o drept o glumă proastă. Nimeni n-a râs. Şi nici nu s-a găsit timpul necesar ca să explic cauzele mai adânci ale vinovatei mele neputinţe şi ca să mă scuz, de pildă, aşa: „Mama mea, care are un magazin de coloniale care merge aşa şi aşa, a fost din păcate întotdeauna prea strâmtorată ca să-mi cumpere o bicicletă, fie ea nouă sau folosită, astfel că nu mi s-a oferit niciodată ocazia de a deprinde mersul cu bicicleta, care, în anumite împrejurări, se poate dovedi capabil a-ţi salva viaţa...”

Astfel încât, înainte ca eu să-mi fi putut lăuda, în compensaţie, aptitudinile de înotător timpuriu deprinse, plutonierul a fost din nou rapid în decizii: „Daţi-i drumul, puneţi mâna pe mitralieră şi acoperiţi-ne. Vă scoatem noi mai târziu...”

S-ar putea ca unul sau altul dintre infanteriştii ce şi-au ridicat ascultători câte o bicicletă de pe suport să fi făcut încercarea de a-mi atenua spaima. Aceasta s-a pierdut, fără ca măcar s-o aud. La fereastra pivniţei am luat poziţie cu o armă cu care nu fusesem instruit. Soldatul, şi de data aceasta incapabil, nici nu ar fi apucat să tragă vreun foc, căci, abia ce apucaseră cei cinci sau şase oameni să iasă cu bicicletele lor, printre care se găseau şi câteva de damă, mai întâi din pivniţă şi apoi din casă, prin uşa din faţă, că i-a şi secerat în mijlocul străzii focul unor arme automate, despre care n-am ştiut dacă veneau de pe o parte a străzii sau de pe cealaltă - sau de pe amândouă în acelaşi timp.

Susţin că am văzut o grămadă care se zvârcolea, apoi în scurtă vreme doar mai zvâcnea. Cineva - plutonierul cel lung? - s-a dat peste cap în cădere. Pe urmă nu s-a mai mişcat nimic. În orice caz, am văzut ieşind din grămadă roata din faţă a unei biciclete: cum se învârtea şi se tot învârtea.

Dar se poate întâmpla şi ca această descriere a masacrului să fie numai o imagine fabricată ulterior, care este pusă în scenă din cauză că, încă înainte de răpăitul final, eu îmi părăsisem deja postul de la fereastră şi nu văzusem nimic, n-am vrut să văd nimic.

Fără mitraliera uşoară, arma care-mi fusese încredinţată, doar cu carabina mea, am părăsit casa negustorului de biciclete şi m-am topit prin grădina din spate şi prin portiţa care scârţâia. În spate şi printre grădini, acoperit de tufe care înmugureau deja, am părăsit, strecurându-mă, satul pentru care se lupta în continuare şi am ajuns brusc la şinele unei linii de cale ferată înguste, cuprinsă de o parte şi de alta de tufele ce creşteau pe rambleurile cât un stat de om. Ea mergea de-a dreptul în direcţia în care era de presupus că se afla linia frontului nostru. Tăcere. Doar vrăbii şi piţigoi prin tufişuri.

Nu că aş fi învăţat ceva de la acel plutonier pentru care incapacitatea mea de a face uz de o bicicletă fusese doar o glumă proastă, dar hotărârea repede luată de a urma şinele ca pe o indicaţie profetică s-a dovedit a fi corectă.

După ceva mai mult de un kilometru de mers pe traverse de lemn şi pe pietriş am văzut pe un pod nevătămat care trecea peste linii mai întâi maşini cu benă, camioane cu infanterişti şi un obuzier tras de cai, apoi grupuri mai mici pe jos: inconfundabilii infanterişti după tiparul german, pasul lor târşâit. Orbeşte, m-am alăturat unei coloane, căci chiar şi fără intervenţia duşmanului un ins care merge de unul singur şi fără ordin de marş ar fi devenit candidat la moarte, bun pentru ştreang.

Ştiu că sună greu de crezut şi că miroase prea tare a minciună gogonată. Totuşi, în favoarea sâmburelui de adevăr al acestei poveşti despre supravieţuire vorbeşte faptul că, decenii mai târziu, ori de câte ori fiii şi fiicele încercau să-l convingă pe tată să înveţe, pe un drum de pădure şi fără spectatori, mersul pe bicicletă, atât de uşor încât orice copil îl poate deprinde, eu am refuzat să mă încumet la mai mult de o tentativă. Fiindcă în Danemarca, de pildă, în Ulvshale Skov, de îndată ce am cedat îndemnurilor venind de la Malte, Hänschen şi Helene, care încă de mici se obişnuiseră pe două roţi şi care acum îmi strigau „Nu fi laş!”, „Hai odată, papa!” şi m-am urcat pe o bicicletă, fiul unei mame căreia, fără s-o fi ştiut, dar salvându-i cu toate astea viaţa, banii nu-i ajunseseră niciodată pentru cumpărarea unui „măgar de sârmă”, cum numea ea cu dispreţ vehiculul cu două roţi, a şi căzut.

Doar Ute a mea a reuşit, la începutul anilor '80, atunci când, cum credea ea, duceam lipsă de mişcare, să mă ispitească să dau dovadă de puţin curaj, urcându-mă pe şaua din spate a unui tandem olandez; ea şedea în faţă şi conducea; mie, care şedeam în spate, îmi plăcea imaginea părului ei blond

în bătaia vântului. Astfel asigurat, gândurile mele puteau să rătăcească, fără să fie puse în pericol de decizii luate sub presiunea timpului.

În ceea ce priveşte felul în care au curs mai departe zilele şi nopţile mele petrecute nu ştiu cum după prăbuşirea frontului Neiße-Oder, filmul derulat înapoi şi adeseori cârpit oferă la început puţine date. Nici foaia de ceapă, adineaori încă atât de elocventă, nici cea mai transparentă bucată de chihlimbar în care o insectă din vremuri imemoriale arată ca şi cum ar fi din ziua de astăzi nu-mi pot fi de vreun ajutor. Trebuie din nou să caut în Grimmelshausen, căruia devălmăşia asemănătoare a războiului i-a ajutat să deprindă frica şi să ajungă la aventurile vânătorului von Soest. Căci, aşa cum modul în care relatează el bătălia de lângă Wittstock se concentrează asupra râului Dosse şi a ţinutului mlăştinos din jur, în care crapă oamenii împăratului - proces în cursul căruia s-a priceput să confere culoare măcelului folosind cu simţ artistic cuvintele colegului său baroc într-ale scrisului, Opitz -, tot aşa pot şi eu să identific teritoriul acelor etape ale războiului care au legătură cu mine ca fiind regiunea Lausitz, între Cottbus şi Spremberg.

Bineînţeles că frontul trebuia să fie din nou stabilizat şi, exact în locul în care eu rătăceam încoace şi-ncolo, să fie spart cu grupe de luptă proaspăt alcătuite inelul din ce în ce mai strâns din jurul capitalei Reich-ului. Acolo, aşa se spunea, Führer-ul apăra poziţia.

Asta a avut drept urmare ordine contradictorii şi a dus la devălmăşia unor mişcări de trupe care-şi blocau drumul reciproc; numai refugiaţii silezieni încercau să-şi menţină fără echivoc direcţia: către vest.

Ah, cu câtă uşurinţă ţâşneau din mine cuvintele pe la începutul anilor '60, atunci când eram destul de lipsit de chibzuinţă încât să acuz faptele de minciună şi să găsesc o rimă la tot ceea ce voia să fie potrivnic. În cascade se prăvălea şuvoiul de vorbe îmblânzite pe pagini întregi.

În băi când fierbinţi, când reci, modurile tradiţionale de a povesti întinereau. Iar tăcerilor încăpăţânate, torturile prin gâdilat le smulgeau ţipătul de confirmare. Fiecare băşină îşi găsea ecoul. Şi orice poantă avea valoarea de schimb a trei adevăruri sacrificate. Şi, deoarece tot ce era realitate decurgea logic, tot logic era ca şi ceea ce contrazicea realitatea să devină posibil.

Astfel, în capitolul final al părţii a doua din *Ani de câine* se punea problema să se sugereze un sens buncărului atât de central al Führer-ului, ca şi luptei finale pentru Berlin, un sens care nu asculta decât de demenţă. Căutarea unui ciobănesc fugit, ce răspundea la numele de Prinz şi care era considerat a fi câinele preferat al Führer-ului, s-a literaturizat lexical în asemenea măsură încât, dintr-o germană incandescent heideggeriană - „nimicul nimiceşte fără a fi expus ca atare” - şi din limba alcătuită, bolovănos, din substantive, cultivată de comandamentul general, a luat naştere un amalgam a cărui viitură deviată a măturat din cale tot ceea ce realitatea găsea în materie de obiecţii meschine: „În conformitate cu ordinul Führer-ului, se aştepta ca a douăzeci şi cincea divizie de tanchişti-grenadieri să închidă spărtura frontului la Cottbus şi să o asigure împotriva penetrării de către câini... Caracterul manifest originar al câinelui Führer-ului este determinat în profunzime de nostalgia depărtărilor... Neantul determinat de nostalgia depărtărilor este, în ţinutul Gruppe Steiner, neantul asumat... Neantul se pune în operă între inamicul de pe tancuri şi propriile vârfuri...”

Dar acolo unde eram sau unde ar fi trebuit să fiu - spărtura Cottbus? - nu existau nici vârfuri proprii, nici vreo organizare militară recognoscibilă. Ca neant s-ar fi putut manifesta în orice caz divizia Frundsberg, care ar fi putut fi considerată ca aparţinând grupei de rău augur a lui Steiner. Nu existau decât rămăşiţe adunate în pripă care răspundeau la ordine contradictorii. Totul îşi ieşise din ţâţâni, nimic nu mai funcţiona logic, până când - acum, filmul curge din nou şi mă aduce pe mine în cadru - până când tunarul-tanchist rămas de capul lui a avut parte de o nouă repartizare, fiindcă aşa a avut chef stăpânirea.

Azvârlit de un vechi cunoscut al meu, hazardul, făceam parte dintr-o grupă de doisprezece până la cincisprezece oameni care, fiindcă nu avea armament greu, urma să fie folosită ca detaşament de şoc al infanteriei într-un, cum îl numeau, „comando al urcării la cer”.

Din cauză că îmi pierdusem, nu mai ştiu unde, apărătoarea mea de ploaie, foaia de cort şi, mai rău, carabina, mă înarmaseră cu un pistol automat de fabricaţie italienească, o armă care, dacă s-ar fi ivit prilejul de a fi folosită, s-ar fi aflat pe mâini nesigure.

Îmi aduc aminte de o adunare de căşti de oţel ce umbreau feţe ursuze de bărbaţi şi altele speriate de băieţi, printre care - a treia din stânga - s-ar

număra şi a mea, dacă ar exista vreo fotografie a acestui pâlc pierdut.

Din nou, comanda o deţinea un plutonier hârşiit, de data asta unul rămas cam scurt şi lat în umeri. Ordinul era „înaintare şi căutarea contactului cu duşmanul”.

Pe când începea să se-ntunece am luat-o, după mai multe rătăciri, pe un drum de pădure răscolit de şenile de tanc, un drum pe care, aşa se spunea, huruise cu doar câteva ore în urmă o coloană de Tiger-uri şi vehicule blindate, avansând ca vârf de lance. Dar din aparatura radio pe care o căram cu noi nu venea nici o indicaţie, doar o salată de cuvinte şi foşnete.

De ambele părţi ale drumului, fondul forestier se juca de-a repetiţia: pini, numai pini, pini cu trunchiuri înalte pe stânga, pe dreapta. E drept că nu aveam de cărat armament greu, numai că, pe drum, culesesem un bărbat în vârstă care, după brasardă, făcea parte din Volkssturm, precum şi doi infanterişti uşor răniţi care, ca şi când ar fi fost gemeni, şchiopătau amândoi pe partea stângă.

Omul din Volkssturm vorbea confuz. Ba se ciorovăia în şoaptă cu Dumnezeu, ba îşi înjura vecinul. Infanteriştii răniţi la picior trebuiau pe jumătate sprijiniţi, pe jumătate purtaţi pe sus. Nu reuşeam să înaintăm prea repede.

Deoarece prin aparatul de emisie-recepţie tot nu venea nici un răspuns de la coloana de tancuri, plutonierul a ordonat o pauză de marş pe marginea drumului. Având, se pare, experienţa frontului, voia să aştepte retragerea tancurilor rămase, sperând să facă rost de transport, cel puţin pentru cei doi care şchiopătau şi pentru bătrânul rătăcit din Volkssturm. Oricum, noi eram sleiţi. Din fericire, nu l-a pus pe oricare altul dintre băieţi să stea de pază pe drumul de pădure, ci pe mine, şi mi-a dat indicaţia de a ţine ochii larg deschişi.

Din nou rezultă o imagine: eu însumi, după propria mea închipuire. Eu, sub casca de oţel care-mi tot aluneca pe-o parte. Eu, acţionând la ordin. Eu, străduindu-mă plin de zel să îndeplinesc o misiune.

Cu toată oboseala, lucrul acesta mi-a reuşit, căci, după nu prea mult timp, am văzut pe dâra între timp neagră, înnoptată, a drumului de pădure un punct luminos care, pe măsură ce se apropia, se despărţea în două. După ce am raportat regulamentar „Vehicul motorizat, probabil blindat, în raza vizuală!”, m-am postat în mijlocul drumului ca să fiu uşor de recunoscut şi,

conform ordinului, să opresc vehiculul blindat: ca stângaci ce eram, cu braţul stâng ridicat.

Se poate ca vehiculul care se apropia cu atâta repeziciune să mă fi uimit, fiindcă venea cu toate farurile aprinse şi, când a oprit la doi paşi în faţa mea, uimirea mea a fost confirmată. Asta nu putea fi decât rusul, care nu făcea economie de lumină şi care, fără să stea pe gânduri...

„E Ivan!” am strigat eu spre grupa aflată pe marginea drumului, dar nu mi-am lăsat timp să-i recunosc pe trăgătorii stând îndesaţi în vehiculul inamic unul într-altul şi astfel să mă întâlnesc pentru prima oară faţă în faţă cu un soldat sovietic viu. Mai mult, înainte să se audă vreo împuşcătură, am făcut un salt spre dreapta, am plonjat în spatele adăpostului pe care-l ofereau pinii de pe marginea drumului, am dispărut, dar nu eram încă în afara pericolului.

Ce-am auzit au fost zbierete în două limbi, acoperite de salvele pistoalelor automate, până când, la urmă, nu se mai auzeau decât kalaşnikovurile.

În timp ce mă târâm prin desişul de pini tineri, rafalele s-au abătut şi asupra zonelor adăpostite din stânga, din dreapta, dar eu am rămas neatins, ceea ce nu e de presupus despre restul grupei adunate în jurul plutonierului. Nici măcar omul de la Volkssturm nu se mai ciorovăia cu Dumnezeu, nu-şi mai înjura vecinul, nu mai voia să plătească nici o socoteală rămasă deschisă. Numai voci ruseşti, între timp la distanţă. Cineva a râs, părea un om cumsecade.

Deoarece crengile uscate trosneau din cale-afară de tare, tunarul-tanchist rămas în viaţă n-a mai vrut să se târască înainte, aşa cum fusese instruit. El a făcut pe mortul, ca şi când ar fi putut scăpa astfel de mersul istoriei, deşi, cu pistolul lui automat italienesc şi cu două încărcătoare cu muniţie, ar fi putut fi considerat în continuare apt de luptă.

Abia când tancul duşman, căruia curând i-au urmat altele, s-a pus în mişcare, am început din nou să mă târăsc înainte, până când pinii tineri au lăsat loc pădurii adulte, plantate în şiruri drepte, aşadar în ordine prusacă. Nu - înapoi, unde nu ar fi fost de găsit decât cadavre, nu mă trăgea aţa; în plus, licărirea slabă a farurilor şi zgomotul de motoare pe de drumul de pădure confirmau înaintarea duşmanului.

Tot mai adânc eram aruncat în pădurea pe care, realmente şi dintr-odată, ca la dorinţa mea, a început să o lumineze o lună în primul pătrar pe un cer

parţial noros, în aşa fel încât soldatul rătăcit nu se lovea prea des de trunchiurile copacilor. Mirosul lor de răşină l-a închis atât de tare în sine şi l-a acoperit, încât el ar fi putut semăna cu acea insectă ce continuă să dureze în chihlimbarul meu şi care pretinde că mă întruchipează pe mine: permanent la îndemână, se află, alături de alte obiecte găsite, în sertarul de sus al pupitrului şi vrea să fie ţinută în lumină, să i se ceară lămuriri. Fie că-s păianjeni, ţânţari sau gândaci, dacă ai ceva răbdare, încep să-ţi răspundă...

Dar ce anume văd eu, de îndată ce-l privesc, la lumina lunii în primul pătrar, pe tanchistul rătăcit ca ediţie timpurie a unei persoane ce a înaintat în ani? Arată de parcă ar fi scăpat dintr-un basm al fraţilor Grimm. Imediat are să-l umfle plânsul. Precis că nu-i place povestea în care apare. Mult mai mult i-ar plăcea să semene foarte tare cu eroul principal al unei cărţi care îi este tot timpul atât de aproape, încât parcă s-ar afla la îndemână. Şi chiar aşa e: acum seamănă cu eroul din grajdul lui Grimmelshausen, pentru care lumea este un balamuc plin de cotituri labirintice, din care nu se poate scăpa decât cu cerneală şi pană sub chipul cuiva al cărui nume este Curând-altfel. Trucul lui din anii de şcoală, inventarea de cuvinte, trebuie să-i fie de ajutor pentru ca dorinţa lui de a trăi mai departe să se împlinească.

Şi aşa se şi face că tot ceea ce se întâmplă mai departe dă rod în răsadniţa presupunerilor bogate în substanţe nutritive. Lui i-ar plăcea să fie cutare sau cutare; eu, însă, văd numai un ins rătăcind fără ţel şi care, printre trunchiuri de copaci crescuţi la fel de înalţi şi în spatele lor, devine uneori vag vizibil, acum dispare pentru ca, soldat cu o cască ce îi alunecă tot timpul pe-o parte, să poată fi prins tot mereu de căutătorul de imagini.

Încă mai este înarmat, încă îşi mai ţine pistolul automat pregătit să deschidă focul. Fără rost atârnă pe el, ca o tobă alungită, suportul în care se află masca de gaze. În săculeţul de pâine mai sunt în orice caz firimituri din resturile ultimei raţii de marş ce i-a fost repartizată. Bidonul de campanie e pe jumătate gol. Ceasul său de mână marca Kienzle - cadoul primit de ziua lui de naştere de la tatăl său, avea cifre fosforescente - s-a oprit cine ştie când.

Ah, dacă ar avea deja de pe acum paharul acela din piele pentru dat cu zarurile şi cele trei zaruri de os ce aveau să-i revină ca pradă, imediat după terminarea războiului. Cu acelea avea să joace, împreună cu un camarad de aceeaşi vârstă, în lagărul de prizonieri din Bad Aibling, punând la bătaie

viitorul. Joseph se va numi acest camarad şi va fi atât de profund catolic, că o să vrea neapărat să se facă preot, episcop, poate chiar cardinal... Dar asta este o altă istorie, al cărei început s-a rătăcit şi care nu are ce căuta aici, în pădurea întunecată.

Acum doarme, şezând cu spatele rezemat de un copac. Acum tresare, dar nu-i este frig, cu toate că ceva mai înainte simţea lipsa mantalei sale care s-a pierdut la Weißwasser. Acum, la lumina zilei, asemenea trunchiurilor de copaci, are şi el umbră, dar nu reuşeşte să găsească drumul care iese din pădure, se împiedică, mergând fără să bage de seamă în cerc, scoate din săculeţul de pâine ceva pesmeţi sfărâmaţi, deşurubează capacul bidonului, bea, moment în care casca de oţel îi alunecă pe ceafă. El nu ştie cum trece, minut cu minut, timpul, nu are la îndemână nimic cu care ar putea pune întrebări viitorului, dar îi este dor de un tovarăş care nu are încă nume şi acum încearcă zadarnic să fie acel Simplicissimus care găseşte scăpare din noi şi noi pericole şi devine astfel, celebrat de toată lumea, vânătorul von Soest care pune mâna pe o pradă consistentă, din care nu lipsesc pâinea neagră şi şunca de Westfalia.

Acum mestecă, în timp ce deja se întunecă din nou şi cântă o cucuvea, ultimele firimituri, e flămând şi uitat de Dumnezeu sub cerul destul de înnorat al nopţii.

Prins pe de-a-ntregul în întuneric, învaţă o nouă lecţie, să se teamă, simte frica aşezându-i-se în spinare, vrea să-şi aducă aminte de rugăciuni din copilărie, „Înger-îngeraşul meu, ce mi te-a dat Dumnezeu”, îşi strigă eventual mama - „Mama, mama!” -, aşa cum de la mare depărtare mama lui încearcă, mânată de presimţiri, să-l cheme la ea: „Vino, băieţaş! Primeşti un gălbenuş frecat cu zahăr, la pahar”, dar rămâne singur cuc în pădurea întunecată, până când se întâmplă de-adevăratelea ceva.

Am auzit paşi sau ceva care lăsa să se bănuiască paşi. Crengi care trosneau pe pământul pădurii. Vreun animal mai mare? Vreo scroafa de mistreţ? Poate chiar inorogul?

Oare am rămas locului şi am evitat să fac vreun zgomot, s-a oprit oare în loc şi acela, animal, om sau fiinţă fantastică, orice o fi fost cel care sau ceea ce păşea prin pădurea întunecată?

A apărut Cineva, când mai aproape, apoi din nou mai departe, pentru a veni din nou mai aproape, prea aproape.

Atenţie. Înghiţi în sec fără zgomot! Cauţi adăpost în spatele copacului.

Ce s-a învăţat în timpul instrucţiei de pregătire militară. Se ridică piedica la armă, aşa cum cu siguranţă se ridică piedica la armă şi de cealaltă parte.

Doi oameni care se bănuiesc duşmani. Un lucru care ar fi putut servi drept schiţă pentru, peste ani, o scenă de balet sau de film, aşa cum e căutată în orice western de calitate ca acţiune palpitantă înainte de punctul culminant: dansul ritual cu puţin înaintea ultimului schimb de focuri.

Se spune că noaptea, în pădure, e bine să fluieri. Eu n-am fluierat. Ceva, poate mama mea din depărtări, mi-a poruncit să cânt. Fără să caut ceva cantabil printre cântecele de marş exersate - de exemplu *Erika* - şi şlagărele ştiute din filme, pe care le cântase nu cu mult timp în urmă Marika Rökk - *Cui i-ar plăcea să fie singur, noaptea...* -, mi-a venit pe buze aproape fără voia mea un cântec pentru copii adecvat situaţiei. Am început să cânt fără întrerupere şi în mod repetat numai versul „Micul Hans, singurel...” până când am primit un răspuns la acest început de cântec: „...a plecat în lumea mare...”

Nu e sigur cât timp a continuat schimbul ăsta muzical, probabil până când semnalul de recunoaştere - aici, două fiinţe omeneşti de grai german rătăcesc noaptea prin pădure - a comunicat suficient de mult, încât de ambele părţi să se iasă din acoperire, să ne adresăm imul altuia în germana infanteriştilor şi să venim mai aproape cu arma coborâtă, atât de aproape încât să ne putem atinge, chiar mai aproape.

Fratele meu de cântec era înarmat cu o puşcă de asalt, era cu ceva ani mai mare şi cu câţiva centimetri mai scund decât mine. Fără cască de oţel, sub un chipiu mototolit, în faţa mea stătea un omuleţ firav care a început să turuie cu accent berlinez, ca şi când ar fi avut din naştere dispoziţia asta molatică. Pe urmă spaima, fiindcă şi-a aprins bricheta: ţigara pe faţa lui morocănoasă care nu spunea nimic.

Şi ce s-a putut afla mai târziu: pe parcursul războiului, de la campania din Polonia, prin Franţa şi Grecia, în sfârşit, în peninsula Crimeea, avansase până la gradul de caporal. Mai sus nu voia să urce pe scara ierarhică. Nu putea să-l descumpănească nimic din ceea ce avea să se dovedească a fi o situaţie delicată: el a fost îngerul meu păzitor şi acel Herzbruder împrumutat de la Grimmelshausen, care până la urmă m-a condus prin pădure peste câmpuri şi prin linia frontului rusesc.

Deoarece, spre deosebire de mine, caporalul ajunsese până la marginile pădurii şi, în repetate rânduri, judecând după focurile de bivuac, apreciase

câmpia deschisă ca fiind ocupată de inamic, am căutat un loc care nu era luminat de nici un foc. Mai exact: el a căutat, eu eram mereu la doi paşi în urma lui.

Într-o pauză de marş, la lumina lunii care a durat ceva mai mult, şi-a săpunit faţa şi şi-a ras temeinic barba de trei zile. Eu a trebuit să-i ţin superiorului meu oglinjoara.

Abia când, cu brazdele lui ce duceau spre vest, un ogor ne-a convins să îndrăznim, am părăsit pădurea protectoare. Ogorul părea proaspăt arat şi se termina după un val de pământ. De acolo am urmat un drumeag flancat de tufişuri, care traversa un curs de apă. Podul nu era păzit. Ne-am umplut bidoanele de campanie, am băut, le-am umplut la loc, el a făcut o pauză de fumat.

Abia la al treilea pod - să fi fost braţele mai mici ale râului Spree cele cu care se încrucişa drumul nostru? - am văzut un foc pâlpâind la oarecare distanţă. Râsete, frânturi de cuvinte veneau în zbor până la noi. În lumina focului, siluete ce se mişcau ca nişte umbre încoace şi-ncolo.

Nu, Ivan nu cânta, nici nu părea să fie o gloată de inşi morţi de beţi. Poate că jumătate dintre ei dormeau, în vreme ce restul...

Abia după ce traversaserăm apa ne-au ajuns din urmă strigăte: *Stoi!,* şi încă o dată: *Stoi!*

La a treia somaţie - podul rămăsese deja binişor în urmă - caporalul meu mi-a dat indicaţia: „Cât poţi tu de repede - fugi!”.

Şi astfel am fugit, aşa cum aveam să mai fug încă multă vreme şi exasperant de lent în visele mele de după război, de-a curmezişul peste un câmp ale cărui brazde proaspăt arate ni se lipeau de tălpile cizmelor, se desprindeau, se lipeau la loc, aşa că acum, sub rafalele de arme automate şi în lumina unei rachete explodând pe cer, parcă alergam cu încetinitorul, ca într-o secvenţă prelungită de film, până când un şanţ care mărginea ogorul ne-a oferit adăpost.

Rusul sau, cum spuneam noi, Ivan nu a întreprins nici o încercare de a ne găsi. Răpăitul a încetat. Nici o altă rachetă care să fi luminat câmpul. Numai luna din când în când. Şi un iepure, care s-a îndepărtat ţopăind atât de încet, de parcă nu ar fi avut de ce să se teamă de noi.

Aşadar, am continuat să mergem cu paşi mari de-a curmezişul unui câmp, n-am mai avut de traversat poduri şi, când se crăpa de ziuă, am văzut un sat pe care inamicul era evident că nu-l ocupase încă, fiindcă şedea tăcut în

aburii dimineţii, aşezat cuminte şi paşnic în jurul bisericii, ca picat dintr-o altă vreme.

Ciudat, faţa întunecată sau doar morocănoasă a căpitanului de cavalerie, austriac la origine, care ne-a întâmpinat la intrarea în sat în spatele unui baraj antitanc doar slab supravegheat îmi stăruie încă înaintea ochilor şi, de aceea, ar putea fi desenată sau descrisă cu pungile de sub ochi şi cu mustăcioară cu tot, deşi noi nu ne-am confruntat cu el şi cu oamenii lui din Volkssturm mai mult de un minut. El părea să fie de la natură un om apăsat de griji şi a întrerupt raportul nostru, cu tot cu explicaţia detaliată pe care i-o dădeam - „Ei, da' ordinu' ăla dă marş pă unde-l aveţi?” -, atât de într-o doară, de parcă ar fi fost un clişeu pe care i-l impunea datoria.

Din cauză că fără hârtie ştampilată puteam fi consideraţi, cum s-ar spune, liberi ca păsările cerului şi - la drept vorbind - un caz pentru tribunalul de campanie, el a pus trei bărbaţi în vârstă, care erau înarmaţi cu flinte cu alice şi grenade antitanc, să ne ducă şi să ne încuie în pivniţa unei case ţărăneşti. Unul dintre cei trei bătrâni punea preţ pe faptul că era primarul satului şi conducătorul ţăranilor locali.

Şi tot ciudat e şi faptul că nimeni nu ne-a dezarmat. Din dotarea căpitanului de cavalerie făcea parte un câine cu zgarda bătută cu perle, pe care-l purta pe braţ şi cu care vorbea cu atâta dragoste, de parcă pe lumea asta, în afară de câine, nu mai exista nimic care să merite simpatia lui.

Unul dintre oamenii ăia greoi din Volkssturm care ne-au escortat i-a strecurat caporalului, din milă, un pachet de ţigări început, nu mai ştiu ce soi erau.

Nu mai ştiu nici cum se numea satul acela în care am ajuns zdraveni, deşi flămânzi, la liniile germane şi în care imediat sau foarte curând trebuia să contăm pe scurtul proces al tribunalului de campanie. Se numea cumva Peterlein? Sau poate că numele ăsta drăgălaş aparţinea unui alt sat prin care ne-am retras mai târziu?

În pivniţă se înşirau, pe rafturi adânci, borcane pline, al căror conţinut era comunicat prin etichete lipite pe ele şi completate cu scris de mână. Sparanghel, castraveţi, dovleac şi mazăre verde, şi tocană de măruntaie de vânat şi de măruntaie de gâscă stătea scris cu o grafie Sutterlin de bunicuţă. În sticle se găseau suc tulbure de mere şi socată. Într-unul din colţurile pivniţei, o grămăjoară de cartofi, încolţiţi bine.

Până aproape de vomă, am băgat în noi carne în untură dintr-unul din borcane, am muşcat din castraveciori, am băut suc. Pe urmă caporalul meu a fumat, lucru pe care îl făcea rar, atunci însă cu veneraţie. Ca şi îndepărtata mea mamă, se pricepea să facă rotocoale de fum.

Eu am golit suportul pentru masca de gaze şi l-am umplut cu gem de căpşune şi de cireşe; lucru de care avea să-mi pară rău.

După ce am aşteptat o oră sau două să se întrunească tribunalul de campanie - despre al cărui verdict de care ne temeam nu am scos însă nici un cuvânt, mai degrabă moţăiam sătui sau, în orice caz, nu reuşesc să-mi amintesc de ora asta ca de un interval de timp stăpânit de spaimă - caporalul a încercat uşa pivniţei. Era descuiată. Nu era nici o cheie pe dinafară. Nimeni nu ne păzea. Să fi speriat cumva vreo pisică sau poate că, în caz că ar fi existat una, să-i fi tulburat somnul?

Prin fereastra de la bucătăria situată deasupra pivniţei vedeam barajul antitanc. Nici un ins din volkssturm nu-şi mai fuma acolo o ultimă pipă. Dus era căpitanul de cavalerie cu căţeluşul lui. Era evident că între timp satul fusese evacuat. Ori locuitorii lui se purtau de parcă n-ar fi existat.

Pe noi, căpitanul de cavalerie ori ne uitase ori, într-o melancolică schimbare de dispoziţie, ne lăsase în voia sorţii. Pe barajul antitanc, construit din trunchiuri de pini proaspăt tăiaţi, vrăbiile făceau gimnastică. Soarele dogorea. Mai că-ţi venea să cânţi.

Pe lângă o latură a barajului, printr-o crăpătură, privirea ajungea pe câmpurile pe care se apropia, grupat în şiruri de trăgători, duşmanul, infanteria rusă. De departe, totul părea inofensiv: personaje mici ca nişte jucării. La distanţă de tragere, m-am întâlnit de multe ori cu armata sovietică. Fără să-i poată fi recunoscute chipurile, ea micşora distanţa pas cu pas. Dar nu s-a tras nici un glonţ. Sub chipie, căşti, căciuli de blană, unele dintre siluetele care înaintau încet s-ar putea să fi fost de vârsta mea. Uniforma de culoarea pământului. Feţele lor de băieţi. Puteai să-i numeri de la stânga la dreapta. Fiecare dintre ei era o ţintă.

Cu toate astea, eu nu mi-am ridicat pistolul automat de fabricaţie italienească în poziţie de tragere, după cum nici caporalul meu nu avea de gând să apere satul Peterlein cu arma lui de asalt. Ne-am topit fără un sunet. Chiar dacă Ivan ar fi tras, la ordin sau din obişnuinţă, din partea noastră nu ar fi venit nici un răspuns.

Asta nu s-a întâmplat din dragoste de oameni, nu am avut nici un merit. Mai degrabă raţiunea ori absenţa necesităţii ne vor fi împiedicat să ochim şi să apăsam pe trăgaci. De aceea, afirmaţia mea obişnuită cum că, pe parcursul acelei săptămâni în care războiul nu mi-a dat drumul din mână nici o clipă, nu am fixat niciodată vreo ţintă prin crestătura înălţătorului şi cătarea armei, nu am căutat niciodată piedica, nu am tras niciodată vreun foc de armă, nu are drept scop decât încercarea retroactivă de a atenua ruşinea rămasă. În orice caz, e cert: noi nu am tras. Dar mai puţin sigur e când anume am schimbat vestonul meu de uniformă pe unul mai puţin împovărător. S-a întâmplat din propria mea decizie?

Mai degrabă, caporalul a fost acela care, cu ochii pe runele de pe gulerul vestonului, mi-a ordonat să fac schimbul şi l-a făcut posibil printr-o intervenţie concretă. Prin mine, el ajunsese, fără să sufle vreodată o vorbă despre asta, într-o societate suspectă.

La un moment dat, probabil în pivniţa plină de borcane cu alimente conservate sau în timpul vreunei pauze de marş, în timpul căreia el se săpunea, se bărbierea şi pe urmă îşi scotea o ţigară, am auzit următoarele: „Dacă ar fi ca Ivan să pună totuşi laba pe noi, ai încurcat-o, băiete, cu podoaba aia de la guler. Pe ăia ca tine îi împuşcă direct. Un glonţ în ceafa şi gata...”

Probabil că el a „procurat”, cum se spunea în germana infanteriştilor, nu mai ştiu de unde, un veston normal de Wehrmacht. Fără găuri de glonţ şi pete de sânge. Mi se şi potrivea. Acum, fără runa dublă, îi plăceam mai mult. Până şi eu m-am convins să-mi placă deghizarea ordonată.

Atât era de grijuliu îngerul meu păzitor. Aşa cum, în caz de primejdii pentru trup şi suflet, Simplicissimus îl avea de partea lui pe Herzbruder, la fel puteam şi eu, ca autoportret de acum încolo retuşat, să mă bazez pe caporalul meu.

După este întotdeauna *înainte.* Ceea ce numim prezent, acest repede trecător acum-acum-acum, este în permanenţă umbrit de un *acum* trecut, astfel încât şi pe calea de evadare înainte, numită viitor, nu putem înainta decât cu plumb în picioare.

Astfel împovărat, văd, de la o distanţă de şaizeci de ani, cum un băiat de şaptesprezece ani cu un suport de mască de gaze deturnat de la scopul lui şi cu un veston de uniformă croit parcă pentru el, se străduieşte în continuare,

alături de un caporal hârşiit şi tenace, presimţind orice primejdie şi căruia nu-i citeşti pe faţă că e de meserie frizer, să se alăture unor fragmente de trupe ce se revarsă înapoi. În acest timp, cei doi reuşesc în repetate rânduri să scape de controlul „dulăilor de lanţ”. Breşele sunt întotdeauna uşor de mirosit. Linia frontului nu mai e decât rareori de recunoscut. Printre mii de oameni aruncaţi în toate direcţiile, ei sunt doi inşi izolaţi cărora le lipsesc hârtiile salvatoare. Care din pâlcuri o fi destul de sătul de lupte încât să-i preia şi pe ei?

Abia pe şoseaua de la Senftenberg spre Spremberg, blocată de căruţe cu cai pline de refugiaţi, perechea îmbrăcată, ce-i drept, în acelaşi gri de campanie, dar atât de inegală, poate să se folosească de ambuteiaj şi să-şi procure, la un punct de adunare improvizat pe o parte vizibilă a străzii, peticul de hârtie ştampilat, ordinele de marş care le asigură supravieţuirea. Masa şi scăunelul stau în aer liber. Un plutonier-major obosit de război şade pe scăunel, nu pune întrebări, semnează repede, ştampilează. Eu repet ca papagalul ce-mi spusese caporalul să zic.

Acum suntem protejaţi, fiindcă suntem repartizaţi unei grupe de luptă nou înfiinţate, care pentru început nu există decât pe fiţuicile ştampilate: o promisiune vagă. Ceea ce vedem însă, concret, e o bucătărie de campanie mobilă, înfiptă cu mândrie pe pajiştea de lângă punctul de adunare. Cazanul cu gulaş abureşte. Miroase a mâncare de cazan.

Acum stăm la rând. Toate gradele amestecate. Nici ofiţerii nu au voie să se bage în faţă. Spre sfârşit, pe durata unor momente măsurate de hazard, domneşte o anarhie ce nu cunoaşte grade.

Se dă supă de cartofi cu adaos de carne. Namila de bucătar bagă câte un polonic de dedesubt, pe urmă câte o jumătate de deasupra. Deoarece, în afară de raniţă, avem la îndemână şi trusa de gătit cu tacâmurile, fiecare dintre noi poate să primească un polonic şi jumătate. Atmosfera nu-i nici apăsătoare, nici veselă. Vreme tipică de aprilie. În momentul acesta soarele străluceşte.

Acum stăm faţă în faţă şi dăm din lingură în acelaşi ritm. „Fraţilor”, zice careva aflat la câţiva paşi de noi şi care mănâncă şi el, „păi azi e ziua de naştere a lui Adolf!

Unde e suplimentul nostru? Păi, ciocolata, ţigările, păhărelul de coniac să ciocnim! Heil, Führer-ul meu!”.

Acum, cineva încearcă să spună un banc, se încurcă. Râsete molipsitoare. Încep alte bancuri. O imagine paşnică, în secţiune. Nu mai lipseşte decât unul care să cânte la muzicuţă.

„Cum se numeşte regiunea asta?”

„Lausitz!”

Acum, unul care se pricepe: „Aici sunt cărbuni cu nemiluita...”

În primăvara lui 1990 m-am dus, din mai multe motive, să văd câteva sate şi orăşele între Cottbus şi Spremberg. Lacome de prezent şi notând tot ce era de ultimă oră, gândurile îmi rămâneau totuşi îndreptate spre trecut.

La vremea aceea se părea că, prin unificare, una dintre urmările războiului, împărţirea de peste patruzeci de ani a Germaniei în două state, ar putea fi, dacă nu depăşită, atunci măcar atenuată printr-un proces de apropiere treptată. În orice caz, această posibilitate era de luat în considerare - aproape ca o minune. Deoarece s-a crezut însă că nu era timp pentru procese lente, se dorea ca, prin bani, Estul sărac să fie adus la nivelul Vestului bogat, şi anume repede, cât mai repede.

De două ori am călătorit acolo, am rămas mai întâi pentru câteva zile în Cottbus, unde un cârd de reprezentanţi comerciali ocupaseră deja hotelul ca soli ai capitalismului, apoi, la începutul verii, ţelul meu a fost Altdobern, unde m-am cazat la o văduvă cu o fiică între două vârste, într-o pensiune cu mic dejun. Un orăşel cu castel, cu un parc al castelului, cu o fabrică închisă, un magazin universal, policlinică pentru femei şi un cimitir al soldaţilor sovietici, ordonat şi îngrijit, chiar în preajma bisericii, într-un restaurant se putea mânca Solianka, după care se putea bea bere livrată din Bavaria. Asta se întâmpla cu puţin înainte de unificarea monetară, dar scoaterea la vânzare a ţării luate atât de uşor ca pradă începuse deja. Pretutindeni, firme din Occident îşi ridicaseră stindardele.

Pentru mine, însă, numai ţinutul era important. Oriîncotro mă uitam, peisajul prezenta urmele exploatării lignitului, care durase decenii întregi. Acolo unde, ca în spatele parcului castelului din Altdobern, exploatarea coborâse mult, ţinutul avea un aer extraterestru, lunar. Dealuri conice, rezultate din depozitarea sterilului, între bălţi nemişcate de apă de infiltraţie. Nici o pasăre deasupra lor.

De pe o ridicătură de pământ, imediat în spatele clinicii pentru femei, aveam o perspectivă bună, am desenat cu creion şi cărbune foaie după

foaie. La început dinspre Altdobern, apoi dinspre resturile satului Pritzen, mai târziu, după schimbarea locului, cu vedere spre coşurile înşiruite şi turnurile de răcire ale trecătorului combinat Pompa neagră.

Curând, blocul de hârtie Ingres - de douăzeci de foi - era plin. Am desenat, de asemenea, benzi transportoare dezafectate, care arătau ca nişte gulere încreţite. Mai apropiate sau mai îndepărtate, screperele care stăteau ca nişte insecte la marginea gropilor îmi ofereau motiv după motiv.

Privirea aruncată în prăpăstii create de mâna omului lăsa să se vadă mai mult decât se găsea acolo şi declanşa cuvinte care, mai târziu, în romanul *Un câmp prea departe,* propuneau perspectiva estificării Vestului şi alte lucruri la fel de sumbre, spuse pe deasupra abisului.

Pe urmă, însă - între un desen şi altul - filmul a început să curgă înapoi, iar eu m-am trezit că eram, că sunt, numai pe urmele mele.

Pe o latură a şoselei dintre Senftenberg şi Spremberg se cere găsit, printr-un salt în timp, un tunar-tanchist care stă lângă un caporal vorbind tărăgănat-berlinez, cercetează uimit împrejurimile şi se strâmbă întruna. Nu mai sunt sigur de locul în care namila de bucătar de campanie împărţea supă de cartofi şi unde noi stăteam faţă în faţă cu gamelele pe jumătate pline.

Acum, soarele de iunie mă încălzeşte la fel cum mă încălzise soarele de aprilie. Acum ne văd pe noi cum mânuim lingura în acelaşi ritm. Stăm lângă şoseaua pe care o coloană de tancuri avansând pentru contraofensivă şi un şir de refugiaţi venind din sens opus se împiedică reciproc. Pe şosea nu mai e loc de întors. Crusta de pământ se rupe brusc.

Jos, regiunea de exploatare a lignitului se lărgeşte până la următoarea linie de surpare. Pretutindeni, „aurul negru” aşteaptă să fie trimis să hrănească termocentralele, să fie comprimat în brichete. În război, ca şi în vremuri de pace, Lausitz a fost un ţinut bun pentru exploatările de suprafaţă; tot aşa şi până în anul căderii Zidului, când am ajuns eu şi am văzut mai mult decât era de văzut.

Tăcere deasupra dealurilor de steril, a lacurilor de apă de infiltraţie. În timp ce la vremea celui mai nou prezent eu desenam peisaje născute prin exploatări de suprafaţă, era în orice caz destulă linişte pentru ca urechea întoarsă spre trecut să audă răcnetele comandantului coloanei de tancuri, zgomotul motoarelor Maybach, strigătele refugiaţilor din căruţe, nechezatul cailor, planşetele copiilor, dar şi ştampila plutonierului şi zăngănitul

lingurilor de tablă - râcâiam resturi din gamele -, şi abia apoi primele explozii ale obuzelor trase de tancurile sovietice.

Între o lingură şi alta, plutonierul meu a spus: „Astea-s T-34”.

Eu, ecoul lui: „Sunt T-34!”.

Pe partea cealaltă, mai sus de zona de exploatare, ieşiseră dintr-o bucată de pădure câteva tancuri. Mici ca nişte jucării, stăteau acolo şi trăgeau. Circulaţia care se blocase pe şosea îi permitea inamicului să-şi regleze tirul cât mai precis. Loviturile se apropiau din ce în ce mai mult. Blindatele noastre de asalt - Panther-e de vânătoare cu ţeava pe direcţia de mers - trebuiau să se întoarcă într-o parte ca să ajungă în poziţie de luptă. Ordine, strigăte acoperindu-se unul pe altul, căci acum tancurile împingeau peste marginea liniei de surpare căruţele cu cai în groapa de exploatare: erau azvârlite în groapă ca nişte vechituri.

Acum văd un locotenent frumos foc cum gesticulează din turela deschisă ca şi când ar vrea, cu mâinile goale, să facă loc pe direcţia de tragere, văd ţărani silezieni care nu vor să-şi abandoneze bagajele, văd copii mici ca nişte păpuşi în căruţele care alunecau într-o parte, văd o femeie cum strigă, dar nu-i aud strigătele, văd obuzele explodând, când departe, când aproape - fără un sunet îşi găsesc ţinta -, mă holbez acum, ca să nu fiu nevoit să mai văd, la restul de supă din gamela de tablă, pe de o parte sunt încă flămând, pe de alta spectator uimit, care e numai martor şi parcă neimplicat în nişte întâmplări ca dintr-un film mut, acum mă transform însă dintr-o trăsătură de condei într-un Grimmelshausen mutat în timpul cel mai recent şi căruia, în decursul anilor de război plini de orori, i se înşiruie în faţă istorie după istorie, bătălie după bătălie, am la ureche pe nu ştiu cine care-mi tot şopteşte ceva, mă văd totodată cum văd tot ceea ce se petrece, cred că visez, sunt însă şi rămân cât se poate de treaz, până când casca de oţel a cărei curea s-a slăbit acum, exact acum, îmi este smulsă de pe cap şi eu îmi pierd cunoştinţa.

De presupus că numai pentru scurt timp, în măsura în care timpul putea fi măsurat. Ce s-a întâmplat imediat după aceea, cu mine şi în jurul meu, se potriveşte şi se dizolvă în imagini fantomatic voalate, apoi din nou precis conturate: gamela aproape goală a dispărut, la fel şi ceasul de mână marca Kienzle.

Unde e caporalul meu? Unde îmi sunt pistolul automat şi cele două încărcătoare?

De ce stau încă sau din nou în picioare?

Rana sângerând abundent, îmbibându-mi pantalonii în dreptul coapsei. Durerea din bărbie produsă de cureaua căştii. Un braţ legănându-se inert din umărul drept, care cedează de îndată ce eu şi încă cineva încercăm să-l ridicăm - iată-l, aici era! - pe caporalul meu.

Schije de obuz i-au zdrenţuit picioarele. În partea de sus pare să fie zdravăn. Priveşte uimit, neîncrezător...

Pe urmă, nisipul învârtejit îmi acoperă vederea spre bucătăria care abureşte neatinsă, până când noi - el purtat pe sus, eu sprijinit - suntem transportaţi într-o maşină a sanitarilor, numită pe scurt Sanka. Un sanitar sare-n picioare. Alţi răniţi sunt nevoiţi să rămână afară, înjură, careva vrea neapărat să vină cu noi, se agaţă... În sfârşit, uşa se închide, este blocată.

Acum ne târâm, se poate bănui, în direcţia punctului principal de prim-ajutor.

Miros de Lysol. Protejat, aşa trebuie să mă fi simţit în cutia aia pe roţi. Războiul lua o pauză. În orice caz, pentru început nu s-a întâmplat mai nimic, mai ales că înaintam numai cu greu. Caporalul zăcea întins. Obrazul lui mai adineaori rozaliu, fiindcă de cele mai multe ori era proaspăt bărbierit, începea să se înverzească uşor, lăsând să se întrevadă ţepi de barbă. Picioarele legate, înfăşurate-n bandaje.

Astfel zăcea el pe unul din priciuri, era conştient şi mă privea, fără să-şi mişte capul, numai cu coada ochiului. Încerca să alcătuiască cuvinte, devenea tot mai clar, m-a rugat cu glas încă tărăgănat să-i dau o ţigară, pe care am extras-o, împreună cu bricheta, dintr-un pachet şifonat din buzunarul lui de la piept.

Eu, nefumătorul, i-am aprins-o, i-am vârât-o între buzele al căror tremur s-a potolit imediat. A tras lacom câteva fumuri, a închis ochii, i-a deschis din nou speriat, ca şi când abia acum ar fi înţeles în ce stare era. Asta m-a înspăimântat, fiindcă era o noutate la el: pe chipul său se citea frica.

Şi pe urmă, după o pauză în care nu l-am auzit decât pe celălalt rănit gemând, pe sanitar înjurând din cauza bandajelor insuficiente şi am fost uimit de propria mea stare lipsită de dureri, caporalul meu m-a rugat, ba nu, mi-a ordonat să-l desfac la pantaloni şi la chiloţi, să-l pipăi, să-l cercetez între picioare.

Când i s-a putut confirma că totul era încă la locul lui, palpabil, a rânjit, a mai tras câteva fumuri, apoi însă a alunecat în somn, respira liniştit, arăta delicat.

Această verificare manuală l-am pus să o practice, doisprezece ani mai târziu, atunci când a fost vorba, în scris, de apărarea Poştei Poloneze, pe Oskar Mazerath, care a putut astfel, cu cele cinci degeţele ale lui, să-i confirme ezitant muribundului administrator Kobyella bărbăţia lui intactă.

La punctul principal de prim-ajutor am fost despărţiţi. El a fost dus în cort, eu am rămas afară. Pe urmă, fiindcă era necesar să mi se bandajeze coapsa, şi încă înainte ca pantalonii să-mi alunece până la genunchi, s-au stârnit râsete dintr-un prilej cu neputinţă de ignorat: cutia de la masca mea de gaze, care încă îmi mai atârna de centură, fusese despicată în lungime de o schijă, astfel încât pielea cutiei se căscase, pantalonii mei se porcăiseră, pătaţi de gemul de căpşune sau de cireşe. Din momentul acela, turul pantalonilor mi se lipea de piele când şedeam, mai târziu atrăgea furnicile, ceea ce nu mai stârnea râsul.

Cutia despicată de la masca de gaze a rămas în locul unde am fost bandajat. Schija de obuz sovietic, însă, cea care îl menajase şi îl lăsase în viaţă pe acela care, mai târziu, avea să fie tată de fii şi fiice, m-aş fi bucurat să le-o arăt mai târziu în toată lungimea ei copiilor, mai târziu nepoţilor mei: ia uitaţi-vă ce arătoasă diplomă de absolvire a unor lecţii care mi-au fost date mie, celui ce s-a dus voluntar pe front ca să deprindă gustul fricii şi să înveţe să se teamă. Ia uitaţi-vă, copii, cât de lungă şi de contorsionată e schija...

Abia după asta mi-a fost bandajat umărul stâng, care abia dacă sângera, dar în care se putea bănui prezenţa unui corp străin din metal, chiar dacă unul mic. Gaura din vestonul uniformei mele abia dacă putea fi zărită. Braţul care atârna era fixat cu o faşă. Deoarece punctul principal de prim-ajutor se situa convenabil de aproape de o gară de mărfuri, nu există imagini cu alte opriri de tranzit. Pentru mine, războiul s-a terminat la fel de repede pe cât se desfăşurase concret în jurul meu.

Spre seară am fost mutaţi în alt transport. Trebuie să fi fost noaptea de douăzeci şi unu spre douăzeci şi doi aprilie, căci sanitarii, un medic de campanie care ţinea lista şi cei cu răni uşoare, printre care mă număram şi eu, încă mai deplângeau ceea ce fusese deplâns deja mai înainte, în

apropierea bucătăriei de campanie: absenţa raţiilor aniversare cu care ne obişnuiserăm în toţi anii de război. Nu erau ţigări, nici conserve cu sardele, nici sticla de rachiu dublu rafinat la patru persoane. Şi nici nu mai ştiu ce altceva...

Aceste lipsuri păreau să fie pentru toţi infanteriştii, şi chiar şi pentru mine, ne fumătorul, mai supărătoare şi mai grave decât prăbuşirea pretutindeni vizibilă a Marelui Reich German. Cârtelile erau asezonate cu înjurături, nemaiauzite până atunci.

Mărfarul în care zăceam cu toţii, cei cu răni mai uşoare sau mai grave, se deplasa spre o ţintă necunoscută. Adeseori făcea opriri nesfârşite, alteori unele foarte scurte. Între timp, afară se întuneca. De mai multe ori s-a schimbat linia. Vagonul era luminat numai de o lampă cu carbid.

Eram întinşi pe paie care miroseau a mucegai şi a urină. Lângă mine, un vânător de munte bandajat la cap citea la lumina slabă a lanternei sale o carte pioasă. În timpul ăsta îşi mişca buzele. În dreapta, unul împuşcat a tot ţipat, până când a tăcut.

Provizii de apă nu existau. Nici un sanitar care să fi reacţionat la strigătele răniţilor nu ne însoţea. Glasuri şi gemete, indiferent dacă trenul mergea sau staţiona. Tăcere bruscă după ultimul geamăt.

Vecinul din stânga se ruga în şoaptă. Unul care-şi pierduse minţile şi-a smuls în lumina palidă a lampasului cu carbid bandajele de pe el, a sărit în sus, a căzut, ca să sară din nou, să cadă iar, să rămână în sfârşit întins. În dreapta mea nu mai era nici o mişcare.

Noaptea nu voia să se sfârşească; pentru mine, ea a durat până în visele din primii ani de după război. Nu, dureri tot nu aveam. Aţipeam doar pentru scurt timp, pentru ca tot mereu să tresar speriat. Şi până la urmă tot am dormit, nu ştiu cât.

Când mărfarul a oprit la destinaţia finală, supravieţuitorii şi morţii - omul de lângă mine - au fost descărcaţi. Un medic de campanie, care ţinea lista aici, i-a sortat pe cei răniţi uşor şi pe răniţii grav. O privire era de ajuns. Cât de repede mergea!

Meißen, străvechiul oraş cu dom rămas în chip miraculos în picioare, zăcea în lumina matinală a unei dimineţi de primăvară. La fel ca în cântec, toate păsările erau deja aici. Lacomi, unii dintre răniţi, printre care şi eu, au

întins mâinile după paharele pline cu suc împărţite de fetele de la Liga Fetelor Germane, care se vedea că erau obişnuite cu descărcarea unor transporturi cu un astfel de conţinut.

Cei grav răniţi au fost transportaţi cu camioanele. Noi, cei răniţi uşor, mergeam şchiopătând şi sprijinindu-ne unul de altul pe drumul pietonal ce urca spre cetatea în care fusese amenajat spitalul militar de campanie. Cetăţeni ai oraşului, printre care multe femei, stăteau pe marginea drumului. Unii îi ajutau pe cei care aveau dificultăţi la mers. Acum mi se pare că şi pe mine m-a sprijinit o tânără femeie ca să urc dealul.

Când, cu mai puţin de un an în urmă, fiul meu cel mai mare, Franz, un bărbat pe la patruzeci şi cinci de ani pe cât de energic, pe atât de mânat de dorinţe schimbătoare, şi fiica mea cea mai mică, Nele, care la acea dată învăţa la Dresda meseria de asistentă medicală şi în acelaşi timp era preocupată să-şi ascundă suferinţele inimii, au vizitat frăţeşte oraşul proaspăt restaurat Meißen, mi-au trimis de acolo o vedere a cărei faţă lucioasă prezenta o imagine din oraş. Ceea ce era scris pe spatele ei putea fi citit ca semn de afecţiune copilărească: gândindu-se la supravieţuirea mea miraculoasă, Nele şi Franz aprinseseră lumânări în dom.

În cetate am primit îngrijiri mai degrabă precare. Spitalul era supraaglomerat. Saltele pe toate coridoarele. Medici extenuaţi şi surori irascibile. Nu erau, aşa se spunea, de nici unele, mai cu seamă medicamente. Aşa că n-au făcut decât să-mi schimbe bandajul de la coapsa dreaptă şi de la umărul stâng, în care, acum se confirma ceea ce stătea scris sub semnătură pe hârtia ştampilată, era înfiptă o schijă de obuz de dimensiuni minime. În cazul meu, operaţia nu părea să fie urgentă, şi s-a făcut economie şi la o injecţie antitetanos.

S-au împărţit provizii de drum, care au umplut săculeţul ce-mi atârna în continuare la brâu. Doar ceasul meu de mână dispăruse. Numai că acum purtam un chipiu care chiar mi se potrivea. Mi-ar fi plăcut să-mi schimb pantalonii, al căror tur lipicios îmi era penibil.

Cu recomandări pentru îngrijiri ulterioare - injecţie, pantaloni noi - mi s-a înmânat ordinul de deplasare, ultimul, pe care se putea citi ca destinaţie oraşul-spital Marienbad; această staţiune adeseori pomenită în literatură şi vizitată de celebrităţi - bătrânul Goethe s-a îndrăgostit acolo de o făptură tânără, a primit un coş şi a scris ca paliativ *Elegia de la Marienbad* - se afla undeva dincolo de Munţii Metaliferi, departe, în Ţinutul Sudeţilor.

Pe când încă îmi mai aşteptam hârtia ştampilată - era singurul act care îmi menţiona numele -, caporalul a fost scos din sala de operaţii pe o targa pe roţi. Nasul i se ascuţise şi mai mult. Niciodată până atunci nu-l văzusem nebărbierit. Un trunchi împachetat, fără picioare, aşa a trecut pe lângă mine îngerul meu păzitor. Dormea şi lăsa în urmă întrebarea dacă o trezire din somnul său adânc era de temut sau de dorit.

Era dus pe targa cu roţi de-a lungul unui coridor pe ai cărui pereţi atârnau arme din Evul Mediu: halebarde, arbalete, securi cu două tăişuri, săgeţi, ghioage şi săbii strânse snop, şi muschete, care ar fi putut data din vremea tulburată de războaie a lui Grimmelshausen; ce a putut să inventeze omul pentru a interacţiona cu semenii lui în vremuri schimbătoare.

M-am uitat în urma caporalului meu. Imaginea asta - cum e împins cu targa până dispare, fără un sunet -, care poate fi derulată oricând la cerere, refuză orice răspuns la întrebarea: oare mai trăieşte, şi dacă da, unde? De asemenea, fiindcă numele lui nu a fost rostit niciodată, trebuie să rămână nenumit.

Conform instruirii militare, îi vorbeam, fie în pădurea de pini în bezna nopţii, fie în pivniţa bogată în borcane cu alimente conservate, cu „domnule caporal”. El era superiorul meu care, de îndată ce mă poticneam într-o direcţie greşită, mă tutuia, ce-i drept, dar care mă chema la ordine adresându-mi-se cu „tunar”. Tonul lui nu tolera familiarităţi.

De aceea ezit să dau crezare amintirii mele conform căreia îl chema la fel ca pe eroul acelui cântec pentru copii pe care-l cântasem în pădurea întunecată până când am primit răspuns, Hans pe numele mic, că se referea uneori la sine însuşi ca „Hänschen”, iar în ambulanţă, atunci când îl înspăimânta pierderea unor părţi ale corpului imposibil de înlocuit, mi-a ordonat să verific starea bărbăţiei lui cu cuvintele „Ia bagă-i tu lui Hänschen mâna în pantaloni”.

Nu, acolo nu-i lipsea nimic. Dar îngerul meu păzitor nu a avut nici un Herzbruder. Fără el aş fi „mierlit-o”. Aşa spunea el ori de câte mirosea vreun pericol: „Ai grijă, tunar, nu cumva s-o mierleşti”.

În timpul primilor ani de după război şi mai târziu încă, atâta vreme cât bărbaţii cu picioarele amputate circulând în cărucioare făceau parte din imaginea curentă a străzii sau, ca inşi cu capacitatea de muncă diminuată, şedeau în birouri administrative şi ştampilau hârtii, a existat întrebarea: ăsta să fie? S-ar putea oare ca funcţionarul ăsta invalid, care pune întrebări cu

glas tărăgănat şi, pe deasupra, mai e şi micuţ de statură şi care, fără să-şi ridice ochii, adaugă o observaţie pe aprobarea ta de mutare în Berlin-Charlottenburg, să fie acel Hänschen, cu accentul lui berlinez?

Nu ştiu cum am ajuns de partea cealaltă a Munţilor Metaliferi. Pe unele porţiuni cu trenul şi, atunci când trenurile au încetat să mai circule, cu căruţe cu cai de la o localitate la alta, localităţi ale căror nume s-au şters.

Şedeam într-un camion deschis al cărui motor mergea cu gaz şi care se chinuia la deal, când dintr-odată ne-a atacat un avion de vânătoare american, numit Jabo, venind în picaj, şi a transformat camionul într-o pălălaie de flăcări, la scurt timp după ce eu, care văzusem Jabo-ul cum vine, sărisem de pe platformă şi mă rostogolisem în şanţul de pe marginea drumului; turnată pentru un film de război cu titlul *Când totul s~a făcut ţăndări,* scena ar trebui să fie jucată de un cascador.

După aceea pasaje oarbe. Nimic care să se poată lega într-o acţiune. Într-un fel am ajuns mai departe. Dar, indiferent cu ce vehicule, tot timpul am urmat indicaţiile de traseu din ordinul meu de marş, care nu permitea nici un ocol.

O dată, deja în munţi, am înnoptat la o familie de învăţători bătrâni, care creşteau iepuri în spatele casei. Fiindcă făcusem deja febră, au vrut să mă îngrijească, să mă îmbrace în ţoale civile şi să mă ţină la ei, ascuns în pivniţă, până când, cum spuneau, „aveau să se termine toate astea”.

Fiul lor, a cărui fotografie îndoliată stătea pe un raft cu cărţi, căzuse în lupta pentru Sevastopol. Tânăr, în jur de douăzeci de ani. Costumul lui mi s-ar fi potrivit. Cărţile lui se aflau la îndemână. Privea din fotografie de sub o pieptănătură cu cărarea pe stânga, semănându-mi în această privinţă.

Nu am rămas, am vrut să ascult mai departe de ordinul meu de drum şi, îmbrăcat cu panatalonii mei care, după o spălare temeinică, nu mai atrăgeau furnici, să trec munţii. În faţa casei lor acoperite cu şindrilă, perechea de învăţători stătea pe scară şi se uita în urma mea.

Iar eu am reuşit să ajung - nu mai ştiu cum - până la Karlsbad, cealaltă staţiune cu substrat literar şi - în ceea ce priveşte hotărârile lui Metternich - politic, unde mi s-au înmuiat genunchii şi am rămas întins în plină stradă.

Aveam febră. Schija de obuz din umăr sau lipsa injecţiei antitetanos trebuie să fi fost cauza. Braţul meu stâng era ţeapăn până-n vârful degetelor, dar amintirea nu a înregistrat durerea.

Ce bine că hârtia mea ştampilată mă legitima, căci, aşa cum am auzit mai târziu, unul dintre temuţii dulăi de lanţ, când vedea un soldat tânăr zăcând sau stând pe vine pe stradă, se ducea îndată la el şi-i verifica unicul act, ordinul de drum.

Ambele staţiuni erau transformate în spitale de campanie. Dar jandarmul de front s-a ţinut de destinaţia indicată pe hârtia mea. Se pare că, fiindcă îmi pierdusem cunoştinţa, m-a pus pe locul din spate al motocicletei sale, m-a legat şi m-a dus în învecinatul Marienbad, acolo unde, pentru tunarul tanchist, războiul se sfârşea cu adevărat şi frica îl părăsea; chiar dacă, mai târziu, ea avea să-mi ia în stăpânire somnul, instalându-se confortabil în el, ca un oaspete pe termen lung ce era.

OASPEŢI LA MASĂ

Când jandarmul de front mă livrase la Marienbad şi când, zgâlţâit de febră, am fost băgat într-un pat cu aşternuturi curate, Führer-ul nu mai exista. Se spunea că ar fi căzut în lupta pentru capitala Reich-ului. Dispariţia lui a fost un lucru care era de aşteptat. Şi nici mie nu părea să-mi lipsească, de vreme ce grandoarea lui atât de des invocată şi de care nici nu mă îndoisem vreodată s-a topit sub mâinile surorilor medicale mereu grăbite, ale căror degete e drept că nu luau în stăpânire decât braţul meu stâng, dar pe care le simţeam în fiecare mădular.

Nici mai târziu, când rana mea se vindecase, iar eu eram unul dintre miile de prizonieri de război în lagăre îndepărtate, mai întâi în Oberpfalz, apoi sub cerul Bavariei, lipsa lui nu m-a făcut să sufăr. Dispăruse ca şi când nici n-ar fi existat vreodată, ca şi când niciodată nu ar fi fost pe de-a-ntregul adevărat şi avea voie să fie uitat, ca şi când s-ar fi putut trăi foarte bine fără Führer.

De asemenea, în masa morţilor individuali, anunţata lui moarte eroică s-a pierdut şi a devenit o notă de subsol. Până şi glume puteai să faci acum despre el, despre el şi iubita lui, pe care nu o arătase până atunci, dar care acum era tocmai bună pentru zvonuri. Mai palpabil decât făptura lui, oriunde ar fi dispărut aceasta, era liliacul de afară, din grădina spitalului de campanie, căruia începutul de mai îi ordona să înflorească.

De atunci înainte, tot ceea se întâmpla în spitalul de campanie sau puţin mai târziu, în prizonierat, părea scăpat în afara tic-tacului timpului. Respiram într-o băşică de aer. Iar ceea ce tocmai se afirmase ca fapt real exista numai cu aproximaţie. Un lucru doar era cert: îmi era foame.

De îndată ce copiii mei şi copiii copiilor mei vor voi să afle de la mine lucruri precise despre sfârşitul războiului - „Cum a fost atunci?” -, răspunsul vine, sigur de sine: „Din clipa în care am ajuns după sârma ghimpată, mi-a fost întruna foame.”

De fapt, însă, ar trebui să spun: ea, foamea, se instalase în mine ca într-o casă părăsită, atunci când i-a revenit sarcina de a ţine locul ocupat, atât în barăci, cât şi sub cerul liber.

Rodea. Asta i se pune foamei în cârcă, faptul că ar fi în stare să roadă. Iar băiatul pe care încerc să mi-l închipui ca pe o ediţie timpuriu avariată a propriei mele persoane a fost unul dintre miile de oameni pe care i-a lovit rozătoarea. Ca parte dintr-o secţiune a armatei germane acum dezarmate, dar care încetase cu mult timp în urmă să mai arate bine şi să ţină pasul, ofeream o imagine jalnică şi nu aş fi dorit să-i trimit mamei mele o poză, chiar dacă ar fi fost cu putinţă.

Cu ajutorul unor şabloane, ne pictaseră pe spatele jachetelor albe ca varul inscripţii rezistente la spălat şi ale căror litere ne transformau, prescurtat, în POW[1]. A căror unică activitate consta, pentru început, cum se spunea, în a face foame din zori până-n vis.

Desigur, foamea mea era cu neputinţă de ignorat, dar ea este neînsemnată prin comparaţia, operată ulterior, cu lipsurile comandate din lagărele de concentrare, din lagărele pentru prizonierii ruşi, ce avuseseră drept urmare înfometarea, moartea prin inaniţie a sute de mii de oameni. Dar numai foamea mea e aceea pe care o pot descrie-n cuvinte. Doar ea mi-a rămas ca şi întipărită în minte. Numai pe mine mă pot întreba: cum se făcea observată? Cât timp îşi făcea de cap?

Apărea imediat, acoperea absolut orice altceva şi, în acest timp, făcea un zgomot care de atunci mi-a rămas cuibărit în ureche şi care se numeşte, mult prea blând, ghiorăit de maţe.

Memoriei îi place să invoce lacune. Ceea ce rămâne întipărit îşi face apariţia nechemat, cu mereu alte nume, iubeşte deghizările. De asemenea, amintirea oferă doar informaţii vagi şi interpretabile în fel şi chip. Sita ei are ochiuri când mari, când fine. Sentimente, firimituri de gânduri se strecoară literalmente prin ea.

Dar oare ce mai căutam eu în afară de ceva de mestecat? De vreme ce nu mai exista credinţă în victoria finală, ce altceva îl mai putea mişca pe tânărul cu numele meu? Numai o lipsă?

Şi cum poate fi rememorată senzaţia de rosătură pe care se spune că o produce foamea persistentă? Să fie oare golul din stomac un spaţiu ce poate fi umplut retroactiv?

Oare nu ar fi mai important să vorbesc acum în faţa unui public sătul despre jalea de astăzi din imensele lagăre africane sau, ca în romanul meu *Calcanul,* să relatez în general despre foame, „aşa cum a fost ea răspândită în scris” şi nu voia să mai plece, aşadar să istorisesc la nesfârşit poveşti despre foame?

Încă o dată se bagă în faţă eul meu, chiar dacă nu se poate data cu exactitate momentul în care m-a lovit foamea ca niciodată până atunci, ca rareori după aceea: de pe la mijlocul lui mai până pe la începutul lui august?

Dar oare cui îi este destinată această constatare, care face o crestătură în curgerea timpului? De îndată ce eu, aşa cum am exersat între timp, contrar oricărei chibzuinţe, spun „eu”, aşadar încerc să reproduc starea mea de acum aproape şaizeci de ani, eul meu de atunci, chiar dacă nu mi-e cu totul străin, mi-a scăpat totuşi şi a luat distanţă faţă de mine ca o rudă îndepărtată.

Cert este că primul lagăr care m-a preluat se întindea în Oberpfalz, aproape de graniţa cehă. Hrăniţi cu îndestulare, supraveghetorii făceau partea din Armata a 3-a americană; cu purtarea lor îngăduitoare, americanii ne apăreau ca nişte extratereştri. Prizonierii ar fi putut ajunge, mai mult după ochi decât pe numărate, la vreo zece mii de oameni.

În linii mari, lagărul se asemăna cu locul pe care se afla vechiul teren de instrucţie a armatei de la Grafenwohr, care, dincolo de sârma ghimpată, era înconjurat de un ţinut împădurit. Sigură mai e de asemenea vârsta mea tânără la vremea foamei care mă rodea, sigur e şi că până de curând aparţinusem, ca tunar tanchist, unei divizii care, sub numele „Jörg von Frundsberg”, nu avusese decât o consistenţă de legendă.

Cântărit la o acţiune de despăduchere la nivel de lagăr, în cursul căreia am făcut cunoştinţă pentru prima oară cu nişte prafuri numite DDT, corpul meu osos a tras aproape cincizeci de kilograme, o greutate aflată sub cea normală cu destul de mult încât să corespundă, aşa bănuiam noi, practicii Planului Morgenthau ce fusese conceput pentru noi.

Această pedepsire a tuturor prizonierilor de război germani, inventată de un politician american şi denumită după el, îi solicita celui vizat zgârcenie în gospodărirea resurselor: după numărătoarea efectuată la apel, orice mişcare care nu era indispensabilă se cerea evitată, căci raţia zilnică, limitată la opt sute cincizeci de calorii, se strângea din numai trei sferturi de litru de supă de arpacaş în care pluteau câteva ochiuri izolate de grăsime,

din sfertul de pâine neagră, o porţie minusculă de margarina sau brânză topită sau un boţ de marmeladă. Apă exista din belşug. Iar la DDT nu se făcea economie.

Şi cuvântul calorii îmi fusese necunoscut până la experienţa foamei rozătoare. Abia lipsa m-a făcut receptiv la informaţii. Şi, deoarece ştiam puţin, dar înmagazinasem multe lucruri greşite, iar măsura prostiei mele o conştientizam doar în salturi, probabil că am dat dovadă de capacitatea de absorbţie a unui burete.

De îndată ce mie, căruia între timp i-a fost ataşat, ca termen generic pentru o minoritate pe cale de dispariţie, titlul de „martor al istoriei", mi se pun, din rutină jurnalistică, întrebări legate de sfârşitul celui de-al Treilea Reich, ajung mult prea repede să vorbesc despre viaţa în lagărul din Oberpfalz şi caloriile măsurate cu mult prea multă zgârcenie, din cauză că eu prinsesem, ce-i drept, capitularea necondiţionată a celui de-al Treilea Reich sau, cum avea să se spună curând, „prăbuşirea" ca rănit uşor în oraşul-lazaret Marienbad, dar acolo voi fi luat cunoştinţă de ea mai degrabă în treacăt sau, în ignoranţa mea, voi fi înregistrat-o ca pe ceva trecător, ca pe o pauză între lupte. La asta s-a adăugat şi faptul că epitetul „necondiţionată" ce preceda capitularea nu trăda la început nimic definitiv.

În Marienbad, vremea de primăvară şi apropierea corporală a infirmierelor aveau un efect copleşitor. Fixat în deruta mea imatură, eu mă vedeam mai degrabă învins decât eliberat. Pacea era o noţiune goală, cuvântul *libertate* - pentru început greu de apucat. În orice caz, m-am simţit uşurat de dispariţia jandarmilor de front şi a copacilor, tocmai buni ca să atârni în ei. O „oră zero", însă, care mai târziu a ajuns în comerţ ca răsturnare în timp şi ca hrisov prin care se acordau alte drepturi, pentru mine nu a bătut.

Poate că locul întâmplării - mai înainte, o staţiune de modă veche -, culcuşit în verde de mai, avea un efect prea adormitor pentru ca ziua istorică să fie percepută ca o dată ce marca un sfârşit şi un început. De asemenea, de zile întregi, aşa cum în învecinatul Karlsbad se aflau ruşii, în oraş se găseau americani cu pielea albă şi cu pielea neagră; urmăream cu curiozitate apariţia lor.

Veneau fără zgomot, în ghete cu şireturi şi tălpi de cauciuc. Ce contrast cu zgomotoasele noastre cizme cazone. Eram uimiţi. Şi se prea poate ca mie

să-mi fi impus respect faptul că învingătorii mestecau gumă cu atâta stăruinţă. Şi că abia dacă făceau un pas pe jos; mereu, până şi pe distanţe scurte, se deplasau neglijent în jeepurile lor, mi se părea ca un film care se derula într-un viitor îndepărtat.

În faţa vilei noastre desemnate drept spital făcea de pază un GI, asta înseamnă de fapt că stătea mai mult pe vine, îşi mângâia pistolul automat şi reprezenta un fel de ghicitoare: oare fusese pus acolo să ne supravegheze sau trebuia să ne apere de gărzile civile ale cehilor care, acum, fiindcă fuseseră umiliţi atâta timp, aveau de gând să se răzbune? Mie, învinsului, învingătorul, fiindcă mi-am încercat pe el engleza învăţată în şcoală, mi-a dăruit un pachet de gumă de mestecat.

Dar oare ce anume se petrecea în capul băiatului de şaptesprezece ani care, din punct de vedere fizic, ar fi putut trece drept adult şi care era îngrijit în vila unei foste pensiuni de către asistente medicale finlandeze?

Pentru început, el nu trădează nimic, este doar aparent acolo şi zace într-unul din paturile aliniate. Deja are voie să se ridice şi să facă primii paşi pe coridor, până în faţa casei. Rana din carne, din coapsa dreaptă, e ca şi vindecată. Braţul lui stâng, care, în urma rănirii de către o schijă de obuz de tanc, a înţepenit de la umăr în jos, până la mână, trebuie frământat, mişcat, îndoit deget cu deget.

Toate astea au fost curând vindecate şi uitate. Ceea ce a rămas e mirosul acelor Lottas finlandeze, cum erau numite surorile: un amestec de săpun de casă şi apă de păr din mesteacăn.

Războiul le mutase pe tinerele femei din pădurile Kareliei departe de casă. Nu vorbeau mult, surâdeau delicat şi mă manevrau cu fermitate. Şi poate că din cauza asta modul pragmatic în care mâinile lor ştiau să apuce producea o impresie mai puternică asupra băiatului care încă mai avea coşuri pe faţă şi care se supunea degetelor vindecătoare ale acelor Lottas, decât ştirea despre capitularea necondiţionată a tuturor structurilor militare germane.

Dar, de îndată ce, decenii mai târziu, martorul istoriei era întrebat, ori de câte ori apărea în calendar data aceea importantă, cum a trăit el „ziua eliberării", întrebarea era cea care prescria răspunsul. Cu toate astea, în loc să reacţionez pe baza înţelegerii ulterioare a lucrurilor, ca unul care le ştie pe toate mai bine - „M-am eliberat de toate constrângerile, chiar dacă atunci

abia dacă se putea bănui ce anume putea însemna libertatea pentru noi, eliberaţii...” -, ar fi trebuit să spun fără ocolişuri: eram şi am rămas propriul meu prizonier, fiindcă din zori şi până târziu, până-n vise, pofteam cu lăcomie la fete, cu siguranţă şi în ziua eliberării. Orice gând se ducea într-acolo, doar într-acolo. Pipăiam, voiam să fiu pipăit.

Această altă foame a mea, care a putut fi oricum potolită pentru scurt timp cu mâna dreaptă, a durat mai mult decât cea care rodea. Aceea m-a luat în stăpânire abia atunci când, după mesele îndestulătoare de la spitalul militar şi care, tocmai de asta, nu mi-au rămas în memorie - vor fi fost supă la cazan, gulaş cu găluşte, iar duminica tocătură la tavă cu sos de ceapă şi piure de cartofi - raţiile foamei concepute de Morgenthau îşi puneau amprenta asupra cotidianului nostru îngrădit.

Se poate şi ca succesiunea de imagini, având o precizie de fotografii, ale asistentelor a căror prezenţă o simţisem până de curând pe piele ori faţa unei şcolăriţe cu cozi căreia îi duceam dorul să-mi fi slujit şi în lagăr ca tablouri votive şi astfel, mute, dar docile, să mai fi atenuat puţin foamea ce mă rodea.

În orice caz, îmi lipseau, în acelaşi timp, şi una, şi alta. Nevoia mea avea o dublă natură. Una din ele rămânea întotdeauna trează. Şi cu toate astea, privind înapoi, nu mă văd expus în întregime dublului chin. La fel cum una putea fi rezolvată, datorită unei reprezentări plastice neclare, cu mâna dreaptă, iar apoi ca stângaci convalescent, pentru a o rezolva pe cealaltă aveam o provizie de mărfuri de schimb. Aceasta a venit însă pe piaţă abia când am fost mutaţi pentru scurt timp din Oberpfalz în apropiere de Bad Aibling, într-un lagăr chiar mai mare sub cerul liber, pentru ca abia apoi, împărţiţi în unităţi mai lesne de ţinut în evidenţă, să ne instalăm în barăci împrejmuite cu garduri.

Acolo, împărţiţi în coloane de muncă, intram în contact cu cei ce ne păzeau. Ori de câte ori se făceau auzite indicaţiile lor, mă prezentam drept tălmaci, care pe deasupra mai avea de oferit o micuţă comoară de articole de schimb, în felul acesta, precara mea engleză din şcoală putea fi pusă în mod repetat la încercare, în aşa fel încât, cu totul în spiritul mamei mele de la care furasem câte ceva din practica afacerilor, fiul ei să poată cădea şi el din când în când la învoială.

Câte nu intră într-un săculeţ de pâine! La diversele obiecte de schimb mă ajutase să ajung, la Marienbad, acel termen de aproape două zile de vid de autoritate, ce a devenit favorabil pentru noi atunci când sistemul ordinii germane se evaporase, când americanii încă nu apăruseră pe tălpile lor de cauciuc şi când apărarea civilă cehă, încă insuficient înarmată, ezita să umple acest gol punând mâna pe proprietăţi şi autoritate.

S-a deschis un spaţiu de manevră pentru toţi aceia care nu mai erau ţintuiţi la pat. Hoinăream prin zonă, lacomi după pradă. Cu vila noastră şi cu grădina ei de liliac se învecina un teren uşor accesibil unde se afla o clădire care, cu turnuleţe, foişor, balcon şi terasă, semăna şi ea cu o vilă. În ea îşi avusese sediul până nu de mult conducerea NSDAP-ului local. Dar poate că edificiul alambicat până la mansardă fusese numai o filială a administraţiei partidului. În orice caz, noi am găsit-o deschisă, după ce şeful districtual şi ceilalţi ştabi fugiseră. Dar se poate şi ca ea să fi fost încuiată şi careva să fi fost nevoit să se ajute de-o rangă.

Aşa ori altminteri: toţi răniţii capabili să umble, aşadar şi eu, care între timp puteam să apuc din nou cu mâna stângă, am cotrobăit prin birourile şi încăperile de lucru, prin camera de şedinţe, prin camera din turn în care porumbeii îşi făcuseră cuiburi şi în final prin pivniţa în care se afla o încăpere pe care şefii o aranjaseră cu sofale şi mobilier de rafie pentru seri plăcute cu camarazii: pe pereţi atârnau fotografii de grup cu tovarăşi de partid în uniforme.

Cred că am văzut şi o pancartă cu „Credinţă şi frumuseţe”, pe care făceau gimnastică fete cu sâni săltăreţi. Lipsea însă fotografia obligatorie cu Führer-ul. Nici steaguri, nici steguleţe. Nici un obiect cu o valoare oricât de mică nu era de şterpelit. Toate dulapurile se căscau goale. „Nimic de băut”, a înjurat un caporal a cărui ureche stângă, absentă, s-a insinuat în talmeş-balmeşul amintirilor mele.

Abia la etajul de sus am găsit ceva. În sertarul cel mai de jos al unui birou unde cine ştie ce grangur din partid îşi va fi avut scaunul ce-l ţinea departe de război s-au găsit, adunate într-o cutie goală de ţigări, înjur de cincizeci de piuneze lucind argintii, ale căror capete erau împodobite cu reproducerea fidelă a unor buncăre cocoşate. Fapt confirmat de o inscripţie stanţată sub buncărul miniatural: pusesem mâna pe amintiri din Westwall, obiecte îndrăgite de colecţionarii dinainte de război. Buncărele adevărate le cunoşteam doar din filme.

În timpul copilăriei mele, fixarea graniţei de vest a Reich-ului cu baraje de tancuri dispuse adânc, în trepte, şi buncăre de diverse mărimi fusese, pentru jurnalul săptămânal, un permanent prilej de reportaje filmate, uşor tremurate, şi de comentarii aprinse, pe ritmul unei muzici mobilizatoare. Acum, prada mea avea un aer eroic de zădărnicie.

Cândva, cu astfel de piuneze din argint nou fuseseră onoraţi muncitorii deosebit de harnici de pe Westwall; după 1938, printre aceştia se numărau cu siguranţă şi localnici din populaţia germană sudetă, care se prezentaseră voluntari la construirea de buncăre în apropierea graniţei franceze. Încă mai am înaintea ochilor imagini din jurnalul săptămânal: bărbaţi mânuind lopeţile, tasarea betonului. Până cu puţin înainte de începutul războiului, erau umplute cu ciment betoniere cu bene rotative.

Noi, băieţii, priveam cu entuziasm cum creşte bastionul ridicat împotriva duşmanului de moarte. Baraje de tancuri lungi de kilometri, care ajunseseră să facă parte dintr-un peisaj uşor delurit, ni se păreau de netrecut. În interiorul buncărelor căutam ţinte prin fanta de ochire şi ne vedeam, în viitor, dacă nu făcând parte dintr-un echipaj de submarin, atunci din garnizoana eroică a unui buncăr.

Şase ani mai târziu, piunezele îmi vor fi amintit de visele mele din copilărie şi de jocurile copilăroase de-a buncărul, aşa cum îmi aduc aminte acum de ceea ce găsisem eu, ascuns într-o cutie de ţigări, ca şi când piunezele s-ar afla acum sub ochii mei, aşteptând să le număr.

În rest, prin sertare nu se găsea mai nimic, dar oricum am reuşit să pun mâna pe câteva creioane, două caiete goale in-octavo, deja lăudata comoară de argint şi hârtie de scris din cea mai fină, dar - ceea ce căutam de fapt - nici un stilou marca Pelikan. Nu mai e sigur dacă nu zăceau cumva pe-acolo şi o gumă şi o ascuţitoare.

Alţii au găsit linguriţe de ceai, furculiţe pentru prăjituri, au şutit lucruri inutile, de pildă suporturi pentru şerveţele. Iar unii au luat ştampile şi tuşiere, ca şi când ar mai fi vrut acum să-şi aprobe foi de drum sau permisii.

A, da, trei zaruri de os şi un pahar gol pentru dat cu zarurile făceau de asemenea parte din prada mea. Să se fi găsit oare timp pentru un zar norocos, doi şesari, un treiar sau chiar un cinci?

Mai târziu, când am fost mutaţi din lagărul din Oberpfalz în lagărul cel mare de lângă Bad Aibling, sub cerul liber, cu zarurile astea am jucat cu un băiat de o vârstă cu mine, pe care mi-ar fi plăcut să-l găsesc atunci în

pădurea întunecată de pini şi care, iată, se numea Joseph şi vorbea o impecabilă germană literară cu accent bavarez. Ploua des. Noi ne-am săpat o gaură în pământ. Pe ploaie, ne vâram sub o foaie de cort care îi aparţinea. Vorbeam despre Dumnezeu şi lume. Ca şi mine, şi el fusese ministrant, el permanent, eu din când în când. El continua să creadă, eu nu mai aveam nimic sfânt. Amândoi aveam păduchi. Asta nu ne preocupa din cale-afară. Şi el scria poezii, ţelurile lui erau însă altele, mai înalte. Dar astea sunt lucruri care or să se dezvolte mai târziu, devenind istorie. Pentru început, importante sunt piunezele cu Westwall.

La început, nu am putut decât să intuiesc valoarea de schimb a neaşteptatei mele bogăţii, dar apoi, mutat din lagărul cel mare de la Bad Aibling într-un lagăr de muncă, am reuşit, ca membru numerotat într-o coloană ce avea de tăiat fagi mai tineri, cu ajutorul englezei mele din şcoală - „This is a souvenir from the Siegfried Line” - să plasez, cu câştig, trei dintre lucitoarele piuneze cu Westwall-ul.

Pentru santinela noastră, un băiat cumsecade, fiu de fermier din Virginia, care nu avea nici o pradă de război pe care să o arate acasă, o singură piuneză a valorat cât un pachet de Lucky Strike în schimbul căruia, revenit în lagăr, am reuşit să obţin o pâine neagră. Asta a însemnat, pentru nefumătorul care eram, raţia în destulătaore pentru patru zile.

Când am primit de la cealaltă santinelă, şoferul nostru de camion, un negru cu care fiul de fermier cu pielea roz nu schimba nici un cuvânt, din principiu, pentru două piuneze cu Siegfried Line, o pâine de porumb destul de mucedă, un caporal hârşiit m-a sfătuit s-o prăjesc. A tăiat pâinica în felii, pe astea le-a tăiat pe din două şi le-a pus, câte una, pe plita de tuci a godinului în care se făcea focul şi vara, căci oamenii care lucrau în echipa din pădure găteau, ca pe spanac, tot ce găseau prin pădure, de pildă ridichi sălbatice sau gura leului. Unii fierbeau chiar şi rădăcini.

Un subofiţer care, cum spunea el, ca ocupant avusese şansa să petreacă ani minunaţi în Franţa şi-a scos din raniţă raţia suplimentară, vreo duzină de broaşte săltăreţe pe care le prinsese într-o băltoacă din pădure, le-a tranşat de vii şi le-a gătit laolaltă cu spanacul.

Barăcile lagărului nostru, în care două priciuri de lemn continuându-se fără trecere dintr-unul într-altul înlocuiau paturile suprapuse cu care eram obişnuiţi, fuseseră ocupate până la sfârşitul războiului de cei care făceau

muncă forţată. Pe stâlpii priciurilor şi pe grinzi am găsit inscripţii crestate cu litere chirilice. Câţiva artilerişti, care făcuseră Smolenskul dus şi-ntors, au afirmat: „Ăştia precis că erau ucraineni”.

Şi godinul era din vremea muncii forţate. Ne consideram fără nici o problemă urmaşii acelora, crestând la fel ca ei inscripţii pe stâlpii de lemn şi pe grinzi: numele unor fete pe care le doream şi porcăriile obişnuite.

Pâinea mea de porumb, prăjită, am ascuns-o într-o hârtie de ziar cu lozinci tipărite cu litere mari îndemnând la rezistenţă. Ca rezervă, ascunsă între saltea şi scândurile priciului, ea urma să completeze raţia mea zilnică.

Atât de econom eram, pentru a-mi limita cât de cât foamea. În seara următoare, când coloana noastră s-a întors de la doborât copaci, nu mai era nici o firimitură din pâine şi nici urmă de ziarul în care fusese împachetată. Caporalul care-mi ajutase la prăjitul pâinii de porumb şi căruia îi revenea pentru asta un sfert din pâine, a raportat la şeful barăcii, un plutonier tipic, autoritar şi învăţat să comande.

După care au fost percheziţionate toate priciurile şi toţi sacii de paie, pe care cu siguranţă că dormiseră şi ucrainenii, de asemenea ţoalele tuturor acelora care, bolnavi fiind sau făcând de serviciu la baracă, nu fuseseră la muncă în echipa de tăietori de lemne sau la îndepărtarea ruinelor.

La un locotentent-major de la Luftwaffe - în lagăr se amestecau gradele inferioare cu ofiţerii până la gradul de căpitan -, care până atunci se dăduse neabătut de colţos, s-au găsit, sub salteaua de paie, resturi ale pâinii: prăjite împreună cu hârtia de ziar.

Delictul lui se numea, conform legii noastre nescrise, furt de la un camarad. Ceva mai grav nici că exista. Un delict care striga după pedeapsă şi punerea ei rapidă în aplicare. Deşi de faţă, ca victimă a furtului şi ca martor, nu pot sau nu vreau să-mi amintesc dacă după condamnarea locotenentului-major de către un tribunal al barăcii ales cât se poate de corect, mâna mea s-a implicat şi ea atunci când pedeapsa, bătaie cu centurile de Wehrmacht la fundul gol, a fost anunţată şi dusă apoi la îndeplinire.

Ce-i drept, încă mi se mai pare că văd dungile pe pielea care plesneşte, dar s-ar putea să fie o imagine pictată ulterior, fiindcă experienţele de felul acesta, de îndată ce reuşesc să se ridice la rangul de istorii, îşi revednică insistent dreptul la o viaţă proprie şi se laudă una-două cu amănunte.

În orice caz, hoţul, situaţia lui fiind agravată de furia oricărui infanterist împotriva tuturor foştilor ofiţeri, a fost bătut excesiv. Ura acumulată în timpul războiului se descărca ori de câte ori i se oferea prilejul.

Puţin mai târziu, „Luftwaffenheim” care, spre sfârşitul războiului, fusese transferat la infanterie în cadrul „donaţiei Hermann Göring” a fost mutat în altă baracă.

Pâinea de porumb prăjită nu era rea la gust, uşor dulceagă, cam ca pesmeţii. În mod repetat, piunezele mele cu Westwall-ul m-au ajutat să fac rost de pâine prăjită, pe care o înmuiam în supe de ciuperci. Într-o pădure de conifere mărunte găsisem bureţi galbeni şi, familiarizat încă din copilărie cu mâncăruri de ciuperci de la kaşubi, am introdus în baracă chiar şi mâncăruri din bureţi dulci şi, mai târziu, din bureţi pufoşi. La fel ca pe bureţii galbeni, îi prăjeam pe godin cu un strop de margarina din raţia zilnică. Şi terciul făcut din urzici îmi plăcea. Primele mâncăruri gătite de mine. Caporalul contribuia cu sare şi mânca împreună cu mine din ciuperci.

De atunci îmi place să gătesc pentru musafiri. Pentru aceia pe care mi-i mai aduce prezentul în casă, dar şi pentru unii închipuiţi ori citaţi din istorie: astfel, în ultima vreme mi-au fost oaspeţi la masă Michel de Montaigne, tânărul Henric de Navarra şi, ca biograf al celui ce avea să devină mai târziu Henric Quatre al Franţei, cel mai vârstnic dintre fraţii Mann - o societate mică, dar comunicativă, de domni cărora le plăcea să se întreacă-n citate.

Am vorbit despre pietre la rinichi şi la fiere, despre măcelul din Noaptea Sfântului Bartolomeu, despre celălalt frate din casa hanseată, iarăşi despre necazurile fără sfârşit ale hughenoţilor şi, prin comparaţie, despre Bordeaux şi Lübeck. În treacăt i-am bălăcărit pe jurişti ca fiind un dezastru general, am comparat scaunele tari cu cele moi, am invocat apoi puiul duminical din oala oricărui francez şi ne-am certat - în timp ce, după supa de peşte, prietenii mei savurau o mâncare de râşcovi cu momite de viţel pane - în legătură cu sărăcia din timpul Iluminismului, după atâta progres. De asemenea, importantă pentru noi era şi întrebarea, neprescrisă încă, dacă Parisul era demn de un târg internaţional. Şi, de îndată ce alături de platoul de brânzeturi am servit recolta nucului nostru din Behlendorf, s-au purtat tratative, pe un ton belicos-vesel, despre calvinism ca mamă adoptivă a capitalismului.

Cel care mai târziu avea să fie rege a râs. Montaigne a citat din Tit Liviu sau Plutarh. Cel mai vârstnic dintre fraţii Mann a ironizat laitmotivele atât de rezistente la tăvăleală ale fratelui său mai tânăr. Eu am lăudat arta citatului.

Oaspetele meu dintâi, însă, caporalul hârşiit, povestea despre ruinele templelor în insulele greceşti, despre frumuseţea fiordurilor norvegiene, despre pivniţele de vinuri din castelele franţuzeşti, despre munţii cei mai înalţi din Caucaz, despre călătoriile lui de serviciu la Bruxelles, unde, se ambala el, se puteau mânca cei mai buni *pommes frites.* Cunoştea jumătate din Europa, atâta timp petrecuse deja în uniformă, atât de încercat în lupte şi de umblat se dădea el, atât de cosmopolit. După ce farfuriile s-au golit, a cântat pentru gazda lui *Într-un ora-aş polo-oon...*

Aşa cum ordinele de zi ale înaltului Comandament al Armatei contribuiseră la sporirea cunoştinţelor mele de geografie, mersul războiului îi formase oaspetelui meu, caporalul, acea lejeritate mondenă şi locvace care, astăzi, în vremuri de pace durabilă, ne-o mai oferă, în serile de diapozitive, turiştii care fotografiază maniacal. „Aici vreau să mai ajung o dată cu Erna a mea, mai târziu, după ce s-a mai împrăştiat mirosul de praf de puşcă.”

E drept că mâncărica de ciuperci şi terciul de urzici au făcut din mine bucătar şi gazdă, dar premisele chefului meu, care nu m-a părăsit nici până astăzi, să amestec ingredientele într-o oală, să umplu asta cu aia, să le produc, prin adaosuri, un gust deosebit şi să-mi imaginez, în timp ce gătesc, oaspeţi vii sau morţi s-a anunţat încă de la începuturile perioadei de foame care mă rodea, atunci când rănitul vindecat a fost smuls din mâinile pline de grijă ale surorilor medicale şi când, de la cura din Marienbad, am ajuns direct în lagărul foamei din Oberpfalz.

Printre cei zece şi apoi mai multe zeci de mii de prizonieri de război am învăţat, după şaptesprezece ani de saţietate regulată - rareori se-ntâmpla să mai fim strâmtoraţi -, aşadar, am învăţat să îndur foamea, care avea primul şi ultimul cuvânt, ca pe o suferinţă ce rodea fără încetare şi totodată să o folosesc ca pe un izvor de nesecată inspiraţie; în condiţiile unei imaginaţii sporite, am slăbit totuşi vizibil.

E adevărat că nici măcar unul singur dintre cei zece mii nu a murit de inaniţie, dar foamea ne-a ajutat să căpătăm un aspect ascetic. Chiar şi aceia

fără nici o înclinaţie în acest sens se trezeau spiritualizaţi. Această aparenţă de spiritualizare trebuie că-mi stătea şi mie bine: cu ochii măriţi, receptam mai mult decât era de receptat şi auzeam coruri care jubilau transcendental. Şi, pentru că foamea ne-a apropiat de înţelepciunea zicalei „Omul nu trăieşte numai cu pâine” rostită cu varii intonaţii, când ca parolă cinică a lagărului, când ca loc comun invocat întru consolare, la mulţi dintre noi a luat amploare nevoia de hrană spirituală.

Ceva se întâmpla în lagăr. Pretutindeni apăreau activităţi care contracarau obtuzitatea colectivă, până mai ieri atât de apăsătoare. Gata cu furişatul plin de jale de colo-colo, gata cu tândăleala bolnăvicioasă. Învinşii se trezeau la viaţă. Mai mult: înfrângerea noastră totală elibera energii care, în timpul războiului ce se tot întindea, fuseseră îngropate, iar acum ieşeau la iveală, ca şi când tot ar mai fi fost posibil să învingem - chiar dacă pe un alt teren.

Puterea de ocupaţie tolera acest talent organizatoric parcă înnăscut al germanilor ca pe dovada practicată cu râvnă a unei aplecări speciale.

Noi ne-am organizat în grupuri şi grupuleţe care arau pe întreaga suprafaţă a lagărului câte un teren ce urma să devină fertil în serviciul culturii generale, al cunoaşterii filosofice, al resuscitării credinţei, ca şi în domeniile practice.

La cursuri se puteau învăţa greaca veche, latina, dar şi esperanto. Cercurile de lucru se dedicau algebrei şi matematicii superioare. Spaţiul de manevră pentru speculaţiile avântate şi gândirea neliniştită se întindea de la Aristotel, prin Spinoza, până la Heidegger.

Ceea ce nu înseamnă că formarea profesională era neglijată: viitorii procurişti erau familiarizaţi cu contabilitatea dublă, constructorii de poduri cu problemele de statică, juriştii cu subterfugiile, economiştii de mâine cu legile orientate spre profit ale economiei de piaţă şi cu ponturile speculanţilor de la bursele viitorului. Toate astea se întâmplau în vederea păcii şi a spaţiilor de manevră pe care aceasta se bănuia că avea să le ofere.

Pe de altă parte, erau cercuri în care se studia Biblia. Chiar şi o introducere în budism a trezit un interes considerabil. Şi, deoarece o multitudine de instrumente muzicale mai mici supravieţuiseră retragerilor bogate în pierderi din ultimii ani de război, zi de zi se reunea o orchestră de muzicuţe, repeta cu sârg în aer liber şi apărea în faţa publicului, chiar şi în prezenţa unor ofiţeri americani şi a unor jurnalişti veniţi de peste ocean. *Internaţionala* tuturor soldaţilor, *Lili Marleen,* şlagăre foarte populare, dar

şi piese de concert precum *Plimbare cu sania în Petersburg* şi *Rapsodia ungară* provocau aplauze.

În plus, mai existau şi cercuri vocale şi, curând, un cor a cappella care, duminica, fericea un grup de melomani cu motete şi madrigaluri.

Toate astea şi fără îndoială mai multe chiar ni se ofereau cât era ziua de lungă. Doar aveam timp. În lagărul de mase Oberpfalz nu existau oferte pentru coloane de lucru care să muncească afară. Nici măcar mormanele de ruine din apropiatul Nürnberg nu ne erau accesibile. Numai în interiorul gardurilor păzite era permis să se înveţe, cu stoicism, în corturi, în clădirile cazărmii şi în grajdurile spaţioase - lagărul trebuie să fi fost ocupat odinioară de garnizoana unui regiment de cavalerie - cum se poate lupta împotriva foamei şi a insistenţei cu care roade ea.

Puţini erau cei care nu participau. Lamentându-se, aceştia se complăceau în ipostaza de învinşi şi plângeau după bătălii pierdute. Unii credeau chiar că, în cursul unor jocuri în nisip, ar putea obţine retroactiv victorii - de pildă, în bătălia de tancuri de la Kursk ori în aceea pentru Stalingrad. Mulţi participau însă la mai multe cursuri, de pildă dimineaţa stenografie şi după-amiaza poezie germană din Evul Mediu târziu.

Şi ce anume m-a câştigat pe mine ca elev? Deoarece, din cel de-al cincisprezecelea an al meu de viaţă; aşadar de când frumoasa uniformă de la Luftwaffe începuse să mi se potrivească, scăpasem de şcoală şi de rigorile ei, raţional ar fi fost să mă decid pentru matematică şi latină, materiile mele deficitare şi - completând cunoştinţe artistice existente - pentru seria de conferinţe pe tema „Sculpturile de ctitori din goticul timpuriu în domul din Naumburg”. Poate că mi-ar fi fost de ajutor şi grupul de terapie care se formase în jurul „Tulburărilor de comportament în perioada pubertăţii”, care se răspândiseră în lagăr. Dar foamea m-a mânat la un curs de bucătari.

Ispita se regăsea pe un anunţ prins pe Scândura Neagră ce-şi avea locul în faţa clădirii cazarmei în care funcţiona administraţia lagărului. O faţă, desenată naiv, de omuleţ cu bonetă de bucătar făcea şi ea reclamă pe ţidula cu anunţul. În fostul punct veterinar al regimentului de cavalerie, cel mai aberant dintre cursuri avea să ne solicite câte două ore pe zi. Trebuia să-ţi aduci hârtie de scris.

Ce bine că, la Marienbad, atunci când am intrat în posesia piunezelor de argint cu Westwall-ul ca viitoare articole de schimb, îmi sporisem averea nu

numai cu paharul de dat cu zarurile şi cu babaroasele de os, ci şi cu un teanc de coli DIN-A4, cu două caiete in-octavo, împreună cu ascuţitoare şi gumă.

Dacă, de atunci, amintirea mi-a devenit lacunară într-o direcţie ori alta şi nu-mi aduc aminte, de pildă, dacă puful meu de puştan trebuia bărbierit deja în perioada lagărului, şi dacă în general rămâne incert din ce moment am avut la îndemână pămătuf şi o maşină de bărbierit proprie, nu sunt în schimb nevoit să recurg la nici unul din mijloacele mele ajutătoare pentru a vedea înaintea ochilor încăperea aporape goală a fostului punct veterinar. Pe pereţi are faianţă albă până la înălţimea unui stat de om. Sus, aceasta e mărginită de o bordură albastră. La fel de bine pot să confirm tabla neagră de şcoală vizavi de frontul larg al ferestrelor, în schimb nu pot să spun nimic despre provenienţa acestei piese de mobilier pedagogic. Probabil că tabla fusese nevoită să-şi vădească utilitatea cu prilejul formării viitorilor veterinari ai armatei, atunci când a fost vorba de constituţia calului, de aparatul digestiv al acestuia, de articulaţiile implicate în sărituri, de inimă, de dantură şi de copite, nu în ultimul rând de bolile patrupedului atât de util la călărie şi tracţiune. Cum se tratează o colică? Când dorm caii?

Şi nici nu sunt sigur dacă, după cele două ore de „Curs de gătit pentru începători", încăperea pe care mi-o amintesc cu atâta siguranţă rămânea nefolosită sau dacă între pereţii ei se mai predau, cu ajutorul tablei de şcoală ce putea fi ştearsă, şi alte discipline, de pildă greaca veche ori legile staticii. S-ar putea ca acolo să se fi calculat cele dintâi marje de câştig ale miracolului economic de mai târziu ca maximizare a profitului şi - devansând cu mult timpul - s-au exersat fuziunile în domeniul minier ori, ceea ce astăzi ţine de practica obişnuită, „preluarea ostilă". Dar este cu putinţă şi ca încăperea multifuncţională să fi fost folosită şi pentru serviciul religios al uneia sau alteia dintre confesiuni. Ferestrele înalte în arc frânt îi confereau pătratului în care sunetul avea un uşor ecou şi care nu mirosea a cai, ci a Lysol, un aer hieratic.

În orice caz, locul acţiunii te incită tot mereu la puneri în scenă ale căror intrigi se pierd în încrengături; iar de personaje pe care să le pot invoca nu am dus lipsă nicicând. Astfel, istoria asta a mai fost spusă o dată, mai degrabă expediată decât povestită concludent, şi anume spre sfârşitul anilor '60, în romanul *Anestezie locală,* de către un profesor pe nume Starusch, când acesta a mutat „Cursul de gătit pentru începători" în lagărul cel mare

Bad Aibling, aşadar sub cerul liber al Bavariei Superioare, şi a renunţat la tablă.

Dar versiunea mea este potrivită să contrazică, pe baza unor fapte credibile, acea variantă expediată în care, ca maestru-bucătar, îşi face apariţia, lipsit de chip, un anume domn Brühsam; la urma urmelor, eu am fost acela pe care foamea l-a mânat la un curs abstract de gătit.

Fără nici un echivoc şi cu neputinţă de înlocuit cu altcineva, îl văd stând în faţa tablei pe el, pe maestru, chiar dacă numele lui mi s-a şters din minte. O siluetă înaltă şi slabă de apostol de vârstă mijlocie, îmbrăcată în obişnuitele haine militare, care voia să fie numită *chef* de către elevi. Insul cu păr grizonant şi creţ cerea respect într-o manieră total nesoldăţească. Sprâncenele lui erau atât de lungi, că le-ai fi putut pieptăna.

De la bun început ne-a pus în temă în legătură cu cariera lui. De la Bucureşti, prin Sofia şi Budapesta, ajunsese până la Viena, ca bucătar-şef foarte apreciat. În treacăt, erau pomenite numele unor hoteluri de lux din alte oraşe. În Zagreb sau Szeged susţinea că a fost bucătarul personal al unui conte croat sau ungur. Până şi hotelul vienez Sacher a fost pomenit drept carte de vizită a carierei sale în arta culinară. În schimb, nu sunt sigur dacă a gătit în vagonul-restaurant al legendarului Orient Express pentru călători iluştri şi a devenit astfel martorul unor intrigi subtil ţesute şi al unor crime complicate, pe care chiar şi detectivii confirmaţi literar le puteau rezolva numai cu un fler ieşit din comun.

În orice caz, maestrul nostru a fost bucătar-şef exclusiv în sud-estul Europei, aşadar în acea zonă etnică în care nu numai bucătăriile se deosebesc una de alta atât de net, dar, cu toate astea, se amestecă.

Dacă te puteai încrede în aluziile lui, era de baştină din îndepărtata Basarabie, era prin urmare un german luat ca pradă, care, ca şi oamenii de origine germană din statele baltice, fusese adus „acasă în Reich” în urma pactului dintre Hitler şi Stalin. Dar ce ştiam eu atunci, în prostia anilor mei tineri, despre urmările care nici astăzi nu s-au stins încă ale pactului Hitler-Stalin? Nimic, în afară de clasificarea dispreţuitoare de „german luat ca pradă”, nu îmi era cunoscut.

La scurt timp după începutul războiului, lucru ştiut de toată lumea, aşadar şi de mine, în hinterlandul oraşului meu natal, începând cu întreg teritoriul Kaşubiei şi până în Câmpia Tuchel, familiile de ţărani polonezi fuseseră

izgonite din casele lor, iar în locul lor fuseseră aduşi germani luaţi ca pradă din ţările baltice. Felul lăbărţat şi împleticit de a vorbi al acelora, asemănător fiind dialectului de la noi, era uşor de imitat, mai cu seamă că la Conradinum fusesem coleg, chiar dacă pentru scurtă vreme, cu un băiat din Riga.

Dar germana specială a bucătarului nostru şef, degradat, cum spunea el, „degradat la rangul de bucătar de campanie", a cărui carieră militară se oprise la gradul de fruntaş, era străină urechii mele. El spunea „olecuţă" în loc de „niţel". Verzei îi zicea „Kapuster" şi vorbea la fel de tărăgănat ca îndrăgitul actor de film Hans Moser, de îndată ce se afla la tablă dând explicaţii şi, pe deasupra, agitându-şi grăitor mâinile.

Acum s-ar fi putut presupune că avea să fie destul de sadic încât să ne chinuie pe noi, elevii flămânzi, tratându-ne, de pildă, cu vită în sos de hrean cu smântână, bulete de ştiucă, frigărui, orez garnisit cu trufe şi piept de fazan glasat cu varză murată înăbuşită-n vin; el însă ne-a venit cu mâncăruri de casă simple, gustoase. Invoca plăceri gustative nesofisticate în marginea excursurilor lui fundamentale, în centrul cărora se afla de fiecare dată câte ceva gata de a fi hăcuit.

Noi, cei care sufeream de foame, scriam. Pagini întregi pline de mâzgăleli. Se ia... Se adaugă... Se lasă amestecul două ore şi jumătate...

Ah, dacă măcar unul dintre cele două caiete in-octavo din moştenirea mea de la Marienbad nu s-ar fi. pierdut. Aşa, din toate lecţiile de câte două ore predate cu atâta belşug de vorbe participanţilor la curs, printre care se numărau şi ştrengari tineri ca mine, dar şi taţi de familie vârstnici, nu au rămas decât două sau trei, acestea însă până în cele mai mici detalii ale cârnaţilor prăjiţi şi şiroind de grăsime.

Era un maestru al evocării. Cu o singură mână doar apuca visele îndopate şi le mâna în abator şi sub cuţit. Din nimic reuşea să scoată gust. Aerul îl amesteca în supe consistente. Cu trei vorbe nazalizate muia pietrele. Dacă, în ziua de astăzi, i-aş aduna pe toţi criticii mei îmbătrâniţi şi i-aş invita la masă în jurul lui, al oaspetelui de onoare, el ar putea să le explice efectul magic al imaginaţiei libere, aşadar magia pe hârtie albă; dar, incurabili, ei le-ar şti din nou pe toate mai bine, ar ingera fără nici un chef mâncărica mea de bob cu costiţe de batal şi ar avea cu promptitudine la îndemână jalnica lor armură, nivelul colesterolului literar.

„Astăzi, rog frumos, ne ocupăm de porcul”, zicea maestrul în chip de introducere şi desena pe tablă cu creta scârţâitoare şi linii sigure contururile unei scroafe zdravene. Apoi, împărţea animalul ce domina suprafaţa neagră în părţi ce purtau fiecare câte un nume şi pe care le numerota cu cifre romane. „Numărul una este codiţa îmbârligata şi dumneaei ar putea să ne placă fiartă în supă obişnuită de linte...”

Şi imediat numerota picioarele scroafei, de la copite până la osul genunchiului, de asemenea potrivite spre a fi fierte. Apoi ajungea de la pulpele din faţă până la şunca pulpelor din spate. Şi continua de la ceafa, trecând prin file, până la cotlete şi burtă.

Între timp, auzeam adevăruri de nezdruncinat: „Ceafă e mai zemos decât cotlet la porc...”

Împachetat în aluat, fileul trebuia introdus în cuptor. Şi alte indicaţii, pe care le mai urmez şi astăzi.

Pe noi, care aveam zilnic dreptul la numai câte un polonic de zeamă lungă de varză sau de arpacaş, el ne sfătuia să crestăm învelişul de slănină al fripturii de porc în lung şi-n lat cu un cuţit ascuţit. „No, şi atunci iasă o crusta delicios!”

Apoi îşi oprea privirea pe fiecare dintre noi, pe rând, nu sărea pe nimeni, nici pe mine, şi spunea: „Mă rog frumos, domnii mei, ştiu, cum să nu să ştiu, că acu' gura lasă apă la noi”, pentru ca, după o pauză bine cumpănită, în care fiecare se auzea pe sine şi pe ceilalţi înghiţind în sec, din compasiune şi din cunoaşterea suferinţei noastre comune, să anunţe: „Nu mai vorbeam de grăsime, ziceam acum în ce fel înjunghiam la porcul.”

Chiar dacă s-au pierdut caietele in-octavo, ceapa care e amintirea mă ajută totuşi să citez cuvânt cu cuvânt frazele memorabile ale maestrului, ce au rămas stanţate pe foile ei. Privind în urmă, văd cum devine concret cu ajutorul pantomimei, căci atunci când demonstra cum se taie porcul, important era în primul rând ca „sângele de la porcul” să fie adunat cât e cald şi să amesteci în permanenţă în jgheab ca să nu facă cheaguri. „Să mestecaţi, asta trebe, să mestecaţi întruna!”

Aşadar, şedeam pe scăunele, pe lăzi, pe gresia podelei şi amestecam în jgheaburi imaginare spre stânga, spre dreapta, pe urmă încrucişat, sângele de porc care ţâşnea aburind din tăietura închipuită făcută de cuţit pentru ca, apoi, doar să mai picure. Ni se părea că auzim scroafa guiţând tot mai stins, că simţim căldura sângelui, că inspirăm mirosul de sânge.

De îndată ce, în anii de mai târziu, eram invitat la tăierea porcului, realitatea mă dezamăgea de fiecare dată, fiindcă era mult sub aceea evocată de maestru, era doar o simplă tăiere, ecou palid al vorbelor lui.

Apoi am învăţat să fierbem sângele în care amestecaserăm întruna cu terci de ovăz, cu maghiran aromat, şi să vârâm păsatul ăsta gros în maţe de porc spălate, care să fie legate şi să devină, astfel, cârnaţi. La sfârşit, şeful ne-a sfătuit ca, după măsura est-europeană, să amestecăm în umplutura cârnaţilor „mă rog frumos, la cinci litri de sânge, şi treizeci de deca de stafide".

Gustul meu a fost momit cu atâta intensitate înspre viitor, că toată viaţa mea m-am aruncat ca un căpcăun asupra umpluturilor terciuite din maţele de porc, cu piure de cartofi şi varză acră. Nu numai fiindcă sunt ieftini şi, în anii '50, nu stăteam prea bine cu banii - şi astăzi încă îmi plac în inevitabilul Paris-Bar din Berlin acei *boudins* franţuzeşti. Tocăniţa de măruntaie de vânat în sânge, din nordul Germaniei, îngroşată cu porcării tăiate mărunt, se numără printre mâncărurile mele preferate. Iar atunci când am invitaţi - diferiţi fraţi de skat din vremuri diferite -, pe masă vin felurile cele mai puţin rafinate.

Oh, şi ce plăcere când, după o partidă, cârnaţii prăjiţi sau înăbuşiţi aburesc, când maţul bine întins plesneşte sau când, tăiat fiind, îşi dezvăluie interiorul: stafide şi terci, amestecate cu ghemotoacele de sânge închegat. Atât sunt de durabile învăţăturile pe care acel bucătar-şef din Basarabia i le-a transmis gustului meu.

„Dar rog frumos, domnii mei", spunea el, „încă mai avem posibilităţi, încă nu gata cu porc."

Precum, odinioară, biblica Salomeea arăta cu un deget lung spre capul Botezătorului, tot aşa arăta el cu creta spre capul schiţat al porcului, pe care-l numerotase pe tablă aşa cum făcuse mai devreme cu şuncile, ceafa şi codiţa îmbârligată: „Acum facem delicioasele răcituri din cap de la porcul, dar, rog frumos, fără gelatină de la fabrica..."

După care urma încă un principiu. Piftia - el pronunţa *piftii* - trebuia obţinută din fălcile grase, din rât şi din urechile groase, să se închege numai şi numai de la sine. După care începea să celebreze procesul de preparare a căpăţânii de porc înjumătăţite, care trebuie să fiarbă molcom şi acoperită de saramură la foc mic, într-o oală spaţioasă, două ore bune, timp în care

cuişoarele şi frunzele de dafin, precum şi o ceapă netăiată, urmau să-i dea un prim gust.

Atunci când, spre sfârşitul anilor '60, aşadar într-o vreme încărcată de proteste, în care mânia, supărarea, furia se găseau la un preţ scăzut ca titluri cu litere de-o şchioapă şi condimente, am scris o poezie lungă cu titlul *Răcituri din cap de porc,* am pus la fiert în ea, ce-i drept, mirodeniile tradiţionale, dar am adăugat tot mereu şi un „vârf de cuţit de mânie închegată, înslinată, reziduală” şi nu am făcut economie de furie şi obidă care, în vremuri de neputinţă faţă de puteri violente, s-au dus pe apa sâmbetei şi le-au prilejuit astfel revoluţionarilor numiţi ulterior şaizecişioptişti pancarte roşii de furie.

La extragerea oaselor din jumătatea de căpăţână, elevul a urmat însă sfaturile maestrului. Cu ambele mâini ridicate în aerul nemişcat, el ne-a arătat cum, după fierbere, trebuie desprinse carnea răcită de pe oase, râtul de pe zgârciuri, gelatina de pe urechile deosebit de productive în această privinţă şi de pe piele, căci mâinile lui nu se agitau niciodată prin aer fără un scop precis. El manipula maxilarul inferior, extrăgea cu lingura creierul din craniu, golea orbitele, ne atrăgea atenţia asupra limbii desprinse de beregată, ridica falca eliberată de pătura de grăsime - o bucată consistentă - şi începea, în timp ce tăia agil tot ce obţinuse astfel în cuburi, să înşire tot ceea ce se mai cuvenea adăugat, pe lângă bucata slabă de piept sau de ceafa fiartă deja, în zeama care încă mai fierbea la foc mic: ceapă verde tocată mărunt, castraveciori acri tăiaţi felii, boabe de muştar, capere, coajă de lămâie rasă, boabe de piper negru zdrobite grosolan.

Şi, după ce feliase fin ardei verzi şi roşii - „dar nu din cei iuţi” - şi de îndată ce totul, carnea tăiată în cuburi şi toate celelalte ingrediente, mai erau date într-un clocot, la urmă el a adăugat în oala plină ochi, cu un gest festiv, ca şi când ar fi turnat agheasmă din fantoma unei damigene, oţet, nu prea puţin, fiindcă, aşa cum desigur se ştia, oţetul îşi pierde din gust când se răceşte. „Şi acum, rog frumos, deşertăm tot într-un vas mare de lut, aşezăm la răcoare şi aşteptăm, şi aşteptăm, cu un pic de răbdare, că doar avem destul, nu-i aşa.”

Pe durata unei pauze lungi, în timpul căreia idealul nostru de răcituri din cap de porc reuşea să se închege de la sine şi fără nici un fel de alte ingrediente, în timp ce afară, pe o vreme statornic primăvăratică, la alte

cursuri se toceau sintagme latineşti şi formule matematice, el îl fixa pe fiecare dintre spectatori, victime ale magiei lui.

Ca nu cumva să se ivească vreo umbră de îndoială, maestrul a clipit un pic, ca şi când abia acum s-ar fi trezit şi el dintr-un vis bogat în calorii, şi a spus, a îngăimat pe tonul actorului de film deja amintit: „Acuma gata e. Nu mai mişcaţi în vas. E, mă rog frumos, tocmai bună de tăiat pentru domniile lor invitate la masa.”

După a nu ştiu câta pauză şi clipit repetat, el părea să aibă viitorul pe limbă: „Nici o grijă, o să placă la noi la mic dejun mai încolo, când o să fie totu’ mai bine şi de cumpărat porc destul peste tot.”

Din tot ceea ce s-a pierdut, lipsa caietelor in-octavo mă doare în mod deosebit. Dacă aş fi citat din ele, aş fi devenit mai credibil.

Sau poate că eu nu am scris odată cu ceilalţi, în timp ce maestrul îndeplinea ca pe o acţiune sacră fiertul la foc mic, dezosatul, desprinderea şi tăierea cărnii în cuburi, amestecul ingredientelor şi apoi turnarea solemnă a oţetului?

Poate că hârtia mea de scris din proviziile făcute la Marienbad, foile pe care altminteri nu făcusem decât să mâzgălesc poezii care pipăiau carne de fată şi chipurile mototolite de infanterişti hârşiiţi, să-mi fi fost prea preţioasă pentru notarea unor profane reţete culinare?

La întrebarea asta, răspunsul vine fără nici o ezitare: indiferent pe care dintre hârtiile pierdute, cu sau fără urme de gumă, când mă uit în urmă mă văd activ, cu creionul înaripat. Şi mă aud înghiţind în sec, aşa cum vor fi înghiţit în sec şi ceilalţi elevi ai cursului de gătit, pentru a acoperi zgomotul continuu al rozătoarei din interior.

De aceea mi-au rămas atât de adânc întipărite lecţiile maestrului, astfel încât, mai târziu sau, cum spunea bucătarul-şef din Basarabia pe baza unei atât de sigure previziuni, când era de cumpărat „porc destul”, nu m-am mulţumit doar să aştern pe hârtie poezia care celebra răciturile din cap de porc, dar am înţeles şi să-mi bucur oaspeţii - în viaţă sau citaţi din vremuri trecute - cu strachina de piftie plină ochi. Şi rareori mi s-a întâmplat, cu astfel de prilejuri, să nu le povestesc mesenilor mei - o dată au fost invitaţi, pe lângă editorii antologiei de folclor *Băiatul cu cornul fermecat,* şi fraţii Grimm şi pictorul Runge -, într-o variantă sau alta, despre acel curs de gătit abstract, dar care reuşea să acopere foamea.

Îmi plăcea să variez originea bucătarului: o dată venea din Banatul austro-ungar, pe urmă oraşul lui natal era Cernăuţi, unde spunea că s-a întâlnit cu tânărul poet Paul Celan, care pe atunci se numea încă Antschel. Iar după Bucovina, Basarabia putea să fie din nou regiunea în care venise pe lume. Atât de împrăştiaţi trăiau germanii luaţi ca pradă, până când au fost aduşi acasă ca urmare a pactului Hitler-Stalin.

Câteodată, răciturile erau însoţite de cartofi ţărăneşti. Altădată erau savurate simple, cu pâine neagră. Oaspeţii mei, mereu alţii, printre care se numărau unii veniţi de departe, de peste ocean, sau europeni precum constelaţia social-democrată Brandt, Palme, Kreisky, pe urmă iarăşi prieteni din epoca barocă - cel pentru care totul era deşertăciune, Andreas Gryphius şi Martin Opitz, înainte să-l răpună ciuma, dar şi ţiganca Courasche alături de Grimmelshausen, pe când acesta încă se mai numea Gelnhausen -, lăsau rareori să mai rămână ceva din piftia din căpăţână de porc. Uneori era servită ca antreu, alteori ca fel principal. Reţeta, însă, rămânea aceeaşi.

În timpul celor două ore care se scurgeau atât de repede, maestrul meu avea de povestit şi multe alte lucruri despre scroafe, vieri, purcei de lapte şi valorificarea lor. Că acasă la el râmătoarele erau hrănite cu porumb, „cucuruz”, că în patria lui se plantaseră păduri de stejar special pentru hrănirea porcilor, că ghinda făcea carnea ţeapănă şi nu prea grasă, dar că învelişul de slănină al porcului nu era de dispreţuit, motiv pentru care slănina de pe burtă şi de la rinichi este topită în tigaie până se transformă în jumări şi untură şi că ficatul, inima, plămânii porcului se dau prin maşina de tocat şi pot fi - asemenea sângelui la tăierea porcului - transformate în cârnaţi - „Dar, rog frumos, cu maghiran” - şi că afumarea slăninii şi a şuncii era o mare artă.

După aceea, când credeam cu toţii, inclusiv eu, că suntem destul de vrednici şi sătui datorită bogăţiei de cuvinte, el spunea în încheiere: „Ei, domniile voastre, gata este cu porcul. Dar poimâine, deja ne bucurăm un piculeţ de pe acum, nu mai vorbesc de râmător. O să învăţăm toate soiurile de orătănii cu pene. Ţineţi minte de pe acum: nici o gâscă fără peliniţă!”.

Să fi fost într-adevăr cu două zile mai târziu, când principiul lui a devenit pentru noi toţi criteriul principal pentru tot ceea ce îi face bine unei gâşte umplute? Probabil că au trecut zile întregi până când încăperea cu gresie şi

faianţă, al cărei ecou îl aud şi astăzi, m-a luat din nou prizonier. Zile în care nu s-a petrecut nimic în afara poveştii fără sfârşit a rumegătoarei numite foame, dacă se face abstracţie de zvonurile care goneau, iuţi de picior, prin lagăr şi în acest timp apucau să facă şi pui.

Exista temerea că toţi prizonierii de origine est-germană aveau să fie transferaţi forţei sovietice de ocupaţie. Regimente întregi de cazaci care luptaseră de partea noastră se spunea că ar fi fost predate ruşilor de către englezi, astfel încât, ca să preîntâmpine răzbunarea sovietică, familii şi grupuri întregi şi-ar fi luat viaţa.

Pe urmă s-a şuşotit din nou despre eliberări masive în viitorul apropiat. Iar între timp se vorbea despre mutarea celor mai tineri locatari ai lagărului în scopul reeducării: „Valea în America!”. Acolo, aşa spuneau batjocoritor infanteriştii mai bătrâni, aveau să scoată din noi rămăşiţele de nazism tânăr.

Cel mai mult a rezistat, dintre toate ştirile de latrină, zvonul despre deja planificata, între timp hotărâta şi în curând efectiva reînarmare a tuturor prizonierilor de război dezarmaţi. Şi anume, cu echipament american: „Tancuri Sherman şi de-astea...”

Pe un plutonier l-am auzit zicând în gura mare: „Păi, normal, de-acum încolo mergem înainte cu *amis”* - deja spuneam *ami* şi *amis* - „împotriva lui Ivan. Încă mai au nevoie de noi. Fără noi n-or să reuşească niciodată...”

Oamenii îl aprobau. Că, la un moment dat, se va porni din nou împotriva ruşilor era limpede ca lumina zilei. Trebuiau să se gândească mai devreme la asta, când Ivan nu trecuse încă Vistula. Abia acum, însă, de când se terminase cu Adolf, la fel şi cu ceilalţi ştabi, Goebbels şi Himmler şi restul, sau când alţii fuseseră umflaţi, ca Göring, era din nou nevoie de noi.

„Păi da, experienţa noastră de front ca bastion împotriva viiturii roşii. Noi ştim ce-nseamnă să te pui cu Ivan, mai ales iarna. Americanii habar nu au de asta.”

„Fără mine. Io mă topesc înainte de asta. Doi ani lângă Leningrad, p-ormă mlaştinile Pripjet, la urmă pe Oder, ajunge!”

Dar şi acest zvon care ne arăta viitorul - căci, după numai câţiva ani, atunci când Adenauer aici, Ulbricht colea, îşi cumpăraseră privilegiile de la învingători, armata germană exista din nou, atât asta, cât şi cealaltă - s-a stins cu timpul, fără să-şi piardă însă cu totul şi valoarea la bursă.

Totuşi, chiar şi atunci când cel mai fierbinte dintre toate zvonurile de latrină îşi găsea încă destui ascultători şi mijlocitori - iar unii dintre ofiţeri

îşi lustruiau deja medaliile -, el nu putea sta în calea nevoii de şcolire generală şi specială, de revigorare morală pe temeiul Bibliei şi de delicii culturale, manifestată în întreg lagărul. În ceea ce mă priveşte pe mine şi pe colegii mei de curs, nici unul dintre noi nu voia să salveze Apusul sau orice altceva îmbrăcat în uniformă americană. Cât se poate de paşnici, ne abandonam în continuare procesului de anesteziere culinară a foamei care ne rodea.

De aceea, probabil, mi se pare că cele două ore pe tema gâştei, imediat sau curând după valorificarea porcului, au fost utile artei culinare pe care am savurat-o mai târziu din plin, influenţându-mi, în plus, şi evoluţia ulterioară. De vreme ce, privind în urmă, mă văd totuşi pe de o parte ca pe un băiat timid, mângâindu-şi stăruitor poftele difuze, şi pe de altă parte ca pe un cinic îmbătrânit timpuriu, care văzuse morţi sfârtecaţi şi infanterişti spânzuraţi legănându-se în copaci. Ca un copil marcat ce eram, căruia orice fel de credinţă, indiferent în ce - Dumnezeu sau Führer - fusese adusă la cota zero, pentru mine nu exista, abstracţie făcând de caporalul meu, care cântase cu mine în pădurea întunecată Hans cel mic..., decât o singură autoritate: acel bărbat uscăţiv şi deja grizonant, ale cărui sprâncene se voiau pieptănate. El s-a priceput să-i smulgă foamei mele ghimpele, fie şi numai pentru câteva ore.

Astfel, bucătarul nostru şef care, învăţându-ne pe noi, a trecut cu siguranţă prin cuţit şi alte lighioane, a fezandat vânat, a mai făcut fel de fel de cârnaţi şi a pregătit peşti şi vietăţi acvatice cu mers de rac, spre deliciul papilelor gustative, mi-a rămas atât de prezent în minte ca putere ce merită invocată, încât şi astăzi, de îndată ce împănez o pulpă de batal cu usturoi şi salvie ori trag pielea cea aspră de pe o limbă de viţel, el stă cu ochii pe degetele mele.

Tot aşa am fost sigur de supravegherea maestrului în timp ce, confruntat cu o gâscă pe care am golit-o ca s-o gătesc pentru seara de Sfântul Martin, când îl invitasem la masă în Friedenauer Niedstrafie pe filosoful Ernst Bloch, aveam de ales între o umplutură de mere sau umplutura de castane recomandată de maestru. Indiferent pentru care mă voi fi decis, elevul era vaccinat cu îndemnul: „Nici o gâscă fără peliniţă!”.

Atunci, spre sfârşitul anilor '60, când revoluţia se afirma totuşi, fie şi numai pe hârtie, datorită numeroaselor semne de exclamare, preferinţa mea

s-a îndreptat spre castanele comestibile. În afara unei jumătăţi de piept, Bloch a primit în farfurie o aripă, pe deasupra şi iadeşul, ceea ce i-a dat îndată curaj să se lanseze într-un discurs mai lung. El a lăudat umplutura de castane şi ne-a povestit, în timp ce mâncam, Annei, mie şi celor patru copii uimiţi, când în ritm accelerat, când iarăşi cu încetinitorul, basmul său care nu voia să se mai termine despre omul neterminat şi pe parcursul căruia ajungea de la Thomas Muntzer la Karl Marx şi, derivat din mesajul mesianic al acestuia, la Old Shatterhand, prin urmare la Karl May; imediat l-a adus, cu tunete şi fulgere, pe Moise jos de pe munte, a-nceput să fredoneze brusc un motiv din Wagner, apoi ne-a adus aminte de originea orală a literaturii; şoptind, a înlăturat câţiva bolovani rău aşezaţi din calea mersului pe două picioare şi, în final - după ce a schiţat scheletul unui alt basm; să fi fost *Hänsel şi Gretel*? -, a ridicat iadeşul, acel aşa-numit os al minciunilor, de pe care rosese toată carnea, i-a poruncit capului său de profet să lumineze, invocând acum principiul său frecvent citat, pentru ca imediat să dea tonul pentru un imn întru slava poveştilor mincinoase, în general şi în particular.

La masă, copiii - Franz, Raoul, Laura şi micul Bruno - şedeau cu gura căscată şi-l ascultau pe atât de specialul nostru oaspete, crezându-i fiecare cuvânt, aşa cum şi eu odinioară îl ascultasem pe bucătarul-şef din Basarabia, când a poruncit ca acel condiment numit peliniţă să nu lipsească din nici o umplutură de gâscă.

Dintr-odată a dispărut. Nici un bucătar-şef care, invitându-ne prin gesturi - „Mă rog frumos, domnii mei” - să fi putut atenua foamea noastră. Se spunea că a fost transferat la o indicaţie venită de sus de tot. Într-un jeep, aşezat între doi poliţişti militari cu căşti albe lăcuite, aşa se spunea că a fost văzut ultima oară.

În acelaşi timp îşi făceau apariţia zvonurile. Generalul Patton, care comanda Armata a 3-a americană şi a cărui ură faţă de ruşi, exprimată deschis în discursuri de tot felul, alimentase acele şuşoteli din latrină, conform cărora noi am fi putut fi folosiţi, reînarmaţi, pe un nou front de est, acest general, vai, atât de vizionar l-ar fi cerut pe el, pe bucătarul-şef de renume internaţional, ca bucătar personal care să-l hrănească pe el şi pe oaspeţii săi de rang înalt.

Mai târziu, când generalul Patton şi-a pierdut viaţa - după cum se spunea, într-un accident - s-au trezit încă o dată la viaţă tot felul de zvonuri: că ar fi fost asasinat, probabil otrăvit. Complice fiind la crimă, bucătarul său personal, maestrul bucătăriei noastre imaginare, ar fi fost arestat. Împreună cu el ar fi ajuns după gratii şi alţi agenţi şi personaje dubioase. La sfatul unui specialist german în materie de servicii secrete, procesul intentat conspiratorilor şi dosarele aferente procesului ar fi fost însă ţinute în cea mai mare taină. Astfel, a rezultat un material de roman sau de film, care ar fi fost bun de umplut cârnaţi.

În ceea ce mă priveşte însă pe mine, abia plecase maestrul şi presupusul bucătar personal, că foamea a şi început să mă roadă cu dinţi şi mai ascuţiţi. Abia acum mă simt provocat să schiţez scenariul unui film poliţist în care arta culinară est-europeană îi provoacă generalului Patton o dispoziţie grandilocventă, îndemnând la un nou război, dar maestrului meu îi pune viaţa în pericol, căci guralivul cu chef de război nu este doar pentru NKVD-ul rusesc o pacoste ce se cere lichidată: şi, serviciile secrete vest-europene plănuiesc să-l înlăture, Patton vorbeşte prea tare, prea mult şi prea devreme. Patton nu e în stare să aibă răbdare. Patton trebuie să dispară, fie şi cu ajutorul unei raţe umplute, care conţine, în loc de peliniţă, un alt condiment...

Cam aşa ar putea fi demonstrate, conform scenariului, regulile jocului în timpul Războiului Rece; aşa ar putea fi prezentată fără grabă, minuţios, ora naşterii Organizaţiei Gehlen ca incubator al serviciului german de informaţii ce a intrat imediat în acţiune, fiind totodată de folos industriei filmului.

Abia după ce lagărul de pe terenul de instrucţie al trupelor a fost parţial dizolvat, iar noi am fost mutaţi spre sfârşitul lui mai cu camioanele în Bavaria Superioară, în lagărul în aer liber Bad Aibling, unde locuiam în găuri săpate în pământ şi acoperiţi cu foi de cort până când, după câteva săptămâni, am fost distribuiţi şi duşi în lagărul de muncă, foamea s-a mai domolit, fiindcă acum reuşeam, cu ajutorul mărfurilor mele de schimb, piunezele cu Westwall-ul, lucind argintii, să ameliorez raţia săracă în calorii a lui Morgenthau.

Pentru mine, cel pe care tutunul tot nu reuşise să-l ispitească, preschimbarea ţigărilor americane în altceva era deosebit de rentabilă. S-au

obţinut, la schimb, pâine şi unt de arahide. O conservă de un kilogram de Corned Beef se află stocată în memoria mea. În plus, tablete dolofane de ciocolată. De asemenea, susţin că mi-am târguit şi o rezervă mai mare de lame de bărbierit Gillette, cu siguranţă nu pentru folosinţa proprie.

O dată - eram încă în lagărul cel mare de la Bad Aibling - trei ţigări Camel mi-au adus o punguţă de chimen, pe care l-am mestecat în amintirea porcului cu chimen şi cu varză: o reţetă a maestrului dispărut.

Iar din chimenul obţinut la schimb i-am dat şi tovarăşului meu, cel cu care, pe când ploua fără încetare, mă ghemuiam sub o foaie de cort şi jucam zaruri cu cele trei babaroase, având probabil drept miză chiar viitorul nostru. Iată-l, îl cheamă Joseph, îmi vorbeşte - imperturbabil de încet, ba chiar blajin - şi nu vrea să-mi iasă din minte.

Eu voiam să mă fac asta, el voia să se facă aia.

Eu spuneam că există mai multe adevăruri.

El spunea că nu există decât unul, acela.

Eu spuneam că nu mai cred în nimic.

El stivuia dogmă peste dogmă.

Eu exclamam: Joseph, dar tu vrei să te faci Mare Inchizitor sau chiar mai rău.

El dădea de fiecare dată cu câteva puncte mai mult şi cita, în timp ce arunca zarurile, din Sfântul Augustin, ca şi când ar fi avut în faţă confesiunile aceluia în ediţie latinească.

Aşa vorbeam noi şi dădeam cu zarurile zi de zi, până când, fiindcă el era din ţinutul bavarez, a fost eliberat într-o zi, în vreme ce eu, fiindcă nu aveam o adresă asigurată în patrie şi eram deci lipsit de adăpost, am ajuns mai întâi la despăduchere, iar după aceea în lagărul de muncă.

Iar acolo se discuta despre două evenimente care ne priveau pe noi, POW-ii, în moduri diferite: pe de o parte era vorba despre aruncarea a două bombe atomice asupra unor oraşe japoneze ale căror nume nu le mai auziserăm niciodată până atunci. Nu ne-a impresionat această dublă lovitură, căci mai sesizabil şi mai real, pentru noi, era celălalt eveniment: spre sfârşitul verii, cura de slăbire prescrisă de politicianul american Morgenthau a fost întreruptă. Am ajuns la peste o mie de calorii. Din raţia zilnică făcea parte chiar şi o optime de cârnat.

Din momentul acela puteam fi consideraţi mai sătui decât toţi aceia care, dincolo de sârma ghimpată, îşi purtau foamea pe piaţa neagră. De la

coloanele de muncitori care îndepărtau, în Augsburg şi Munchen, mormanele de ruine, s-a auzit că acolo civilii stăteau la coadă ca să primească puţinul acela care se mai putea găsi în brutării şi în magazinele de carne. Lor, pacea le era împărţită în porţii din ce în ce mai mici; nouă, în spatele gardului lagărului, ne mergea din ce în ce mai bine. Te obişnuiai, te simţeai parcă protejat în prizonierat.

Unii dintre prizonierii de război, mai cu seamă aceia originari din zonele ocupate de ruşi şi de polonezi, se temeau chiar de eliberare. Se prea poate să mă fi numărat şi eu printre ei. Fără vreo veste de la tată şi mamă - oare se refugiaseră la timp din Danzig, împreună cu sora, sau se înecaseră, fiindcă se aflau la bordul lui Gustloff? -, eu mă vedeam, experimental, ca orfan, apatrid, dezrădăcinat, îmi plăcea de mine în autocompătimirea mea, încercam roluri, mă purtam cu mine aşa cum te porţi cu un orfan. Mai cu seamă noaptea, pe salteaua de paie.

Din fericire, existau tovarăşi de aceeaşi vârstă în situaţii asemănătoare. Dar mai mult decât mama şi *papa* ne lipsea ceea ce nu putea fi decât visat, neîndestulător, în contururi feminine: ai fi putut, prin compensaţie, să ajungi homosexual. Şi uneori, ba nu, adeseori întindeam mâna unul după altul, ne pipăiam cercetător.

Pe urmă, situaţia s-a ameliorat din nou. Cu engleza mea de şcoală, de care mă foloseam fără ezitare ori de câte ori se oferea vreo ocazie, ca s-o americanizez, am fost repartizat într-o grupă de lucru care trebuia să se ocupe de spălatul vaselor în perimetrul cazărmilor, într-o bucătărie de campanie a US Air Force. Tot în sarcina noastră cădeau şi curăţatul cartofilor, al morcovilor. În fiecare dimineaţă, *truck*-ul ne ducea într-un loc ce părea rupt din basme, direct în ţara belşugului.

În acelaşi timp, acolo îşi găsise de lucru o grupă de DPs, aşa cum erau numite acele *disposal persons,* conform prescurtării inscripţionate pe spate, şi anume la spălat şi la călcat rufe. O jumătate de duzină de tineri evrei, care numai favorizaţi de hazard supravieţuiseră în diferite lagăre de concentrare şi care acum voiau cu toţii să se ducă în Palestina, dar nu aveau voie.

Ca şi noi, erau uimiţi de cantitatea mare de resturi de mâncare - munţi de piure de cartofi, grăsime din slănina prăjită şi pui cărora nu le lipseau decât pieptul şi copanele - care era aruncată zi de zi în pubelele de gunoi. Deoarece priveam la risipa asta fără o vorbă, sentimentele amestecate nu

puteau fi decât bănuite. Este oare posibil ca oglinda în care văzusem până atunci, înfrumuseţată, imaginea învingătorului să fi prezentat dintr-odată o spărtură?

E drept că evreilor şi nouă, care eram de aceeaşi vârstă cu ei, ne reveneau destule resturi, dar la asta se şi rezuma viaţa noastră în comun. Supravegheaţi doar neglijent, ne înfruntam din vorbe de îndată ce pauzele de lucru ne ofereau prilejul. De cele mai multe ori, cei din grupul de DPs vorbeau între ei în idiş sau în polonă. Când ştiau câteva cuvinte germane, acestea erau „Afară! Fuga fuga! Drepţi! Fleanca! La gaz cu tine!". Amintiri dintr-o experienţă despre care noi nu voiam să credem c-a fost adevărată.

Vocabularul nostru se compunea din fragmente din germana infanteriştilor, pe care o imitam: „Câini strâmbi ce sunteţi! Pişăcioşilor! Ce şmotru aş face io cu voi!".

La început, americanii râdeau de luptele noastre verbale. Cei cărora le spălam vasele erau GIs albi. Ceilalţi GIs, cei din compania de alături, erau înjuraţi de ei ca *niggers.* Tinerii evrei şi cu noi auzeam asta fără o vorbă, fiindcă cearta noastră se desfăşura pe un altfel de teren.

Apoi am fost abordaţi pedagogic. Dar *education officer*-ul american, cineva cu ochelari şi cu o voce moale, care purta mereu cămăşi proaspăt călcate, se străduia zadarnic, atâta timp cât noi, aşadar şi eu, nu voiam să credem ceea ce ne arăta el: fotografii alb-negru, imagini din lagărele de concentrare Bergen-Belsen, Ravensbruck... Am văzut mormanele de cadavre, cuptoarele. Am văzut oameni flămânzi, morţi de foame, supravieţuitori din care nu mai rămăsese decât scheletul, imagini dintr-o altă lume, de necrezut.

Iar frazele noastre se repetau: „Şi ziceţi că germanii au făcut asta?".

„Niciodată germanii n-au făcut aşa ceva!"

„Germanii nu fac aşa ceva."

Iar între noi spuneam: propagandă. Toate astea nu-s decât propagandă.

Un zidar de meserie, care fusese trimis împreună cu noi, care eram consideraţi tineri nazişti, într-o scurtă vizită la Dachau în scopul reeducării, a spus, după ce fuseserăm conduşi pas cu pas prin tot lagărul de concentrare: „Aţi văzut sălile de duş, cu duşurile prin care cică venea gazul? Erau proaspăt zugrăvite, precis că le-au construit americanii după aceea..."

A trecut ceva timp până când am priceput în salturi şi am recunoscut ezitant că, fără să ştiu sau, mai exact, fără să vreau să ştiu, luasem parte la o

crimă care, cu anii, nu a devenit mai puţin gravă, nu vrea să se prescrie, de care încă mai sufăr ca de o boală.

La fel ca despre foame, despre vină şi despre ruşinea care-o urmează se poate spune că roade, roade iară întrerupere; foame, însă, am făcut doar o vreme, pe când ruşinea...

Nu argumentele acelui *education officer* au făcut ca încăpăţânarea mea să se fisureze, şi nici fotografiile mai mult decât clare pe care ni le punea el în faţă; ochelarii de cal mi-au căzut abia un an mai târziu, când am auzit vocea fostului meu comandant de la Tinerimea Reich-ului, Baldur von Schirach - nu mai ştiu unde - la radio. Cu puţin înainte de anunţarea verdictului, cei acuzaţi la Nürnberg de crime de război au mai avut o dată cuvântul. Pentru a-i scoate de sub acuzare pe cei din Tinerimea Reich-ului, Schirach a afirmat solemn că aceştia nu ştiuseră nimic şi a spus că el şi numai el avusese ştire despre distrugerea în masă planificată şi apoi dusă la îndeplinire ca soluţie finală a problemei evreieşti.

Pe el a trebuit să-l cred. Pe el încă îl mai credeam. Cât; timp am lucrat însă în echipa de la bucătărie ca spălător de vase şi tălmaci, am rămas insensibil. Desigur, pierduserăm războiul. Învingătorii ne fuseseră superiori ca număr, tancuri, avioane şi, pe deasupra, şi în materie de calorii. Dar fotografiile?

Ne certam cu evreii de aceeaşi vârstă cu noi. „Naziştilor, nazişti ce sunteţi!” strigau ei.

Noi le răspundeam: „Căraţi-vă în Palestina!”.

După care iar râdeam la unison de americanii care nouă ni se păreau ciudaţi, chiar comici, mai ales acel *education officer* care-şi dădea toată silinţa, neajutorat, pe care-l făceam să se simtă încurcat cu întrebări despre tratamentul dispreţuitor la care auzeam cu urechile noastre cum erau supuşi *nigger-ii.*

De îndată ce ne săturam de cearta noastră, se trecea la curvăsăreală verbală, vorbeam despre femei, acele imagini închipuite şi de neatins. Dar nu numai noi, POW-ii, şi copiii supravieţuitori ai părinţilor evrei asasinaţi erau flămânzi după fete, aşa cum le visau ei. Americanii, care-şi expuneau peste tot *pin up*-urile, ni se păreau caraghioşi.

O dată sau de două ori, unul dintre DP-i, pe care ceilalţi îl numeau Ben, mi-a strecurat o cutie de tablă plină ochi cu grăsimea groasă de la friptură,

fără o vorbă, imediat după control, înainte să ne urcăm în camioane, fiindcă de fapt era interzis să luăm cu noi în lagăr resturi de mâncare.

Privind în urmă, Ben stă în faţa mea cu părul lui roşu şi creţ. Despre Ben şi Dieter e vorba într-o cuvântare pe care am ţinut-o în martie 1967 la Tel Aviv. Universitatea fusese aceea care mă invitase. Pe atunci aveam treizeci şi nouă de ani şi, din cauza înclinaţiei mele de a spune pe nume lucrurilor prea mult timp trecute sub tăcere, eram considerat un ins turbulent.

Discursul meu purta titlul *Cuvânt despre obişnuinţă.* L-am prezentat în germană, din cauză că ascultătorii erau în majoritate evrei de origine germană. Pe parcursul cuvântării am povestit şi despre Ben şi Dieter, despre echipele opuse de la spălătorie şi de la bucătărie şi despre acel *education officer* care încerca să medieze între grupurile învrăjbite.

În manuscrisul meu, el se numea Hermann Mautler, fusese nevoit să se refugieze în '38 din Austria, emigrase în SUA, era licenţiat în istorie şi credea în raţiune. Povestirea mea, cârpită în cuvântare, intra în detaliile eşecului său. Şi dacă o citesc astăzi, la o distanţă în timp de aproape patru decenii, am impresia că eseul lui e înrudit cu zădărniciile mele.

Numele Hermann Mautler este, ce-i drept, inventat, dar persoana fragilă, despre care nu mai ştiu cum se numea cu adevărat, este mai clară pentru mine decât acel băiat încăpăţânat, pe care încerc să-l recunosc într-un autoportret din tinereţe; fiindcă şi Dieter din povestirea mea nu este decât o parte din mine.

Aşa se păstrează proaspete poveştile. Incomplete fiind, trebuie să fie inventate cu şi mai multă substanţă. Niciodată nu sunt terminate. Tot timpul aşteaptă prilejuri de a fi continuate sau povestite invers. La fel ca povestea cu Joseph, băiatul din Bavaria, care a fost eliberat devreme din lagărul cel mare de la Bad Aibling şi cu care eu, timp de câteva zile lungi, am omorât păduchi, pe ploaie, am mestecat chimen şi ne-am jucat viitorul la zaruri. Unul care voia să aibă dreptate, dar cu blândeţe. Despre el trebuie povestit tot mereu, şi anume din cauză că acest Joseph, din vremea când era încă ministrant, scria, ca şi mine, poezii, dar avea cu totul alte planuri de viitor...

Numai povestea despre Ben şi Dieter are voie să se termine fiindcă, în acea toamnă, echipa de la bucătărie, la scurt timp după ce am împlinit optsprezece ani, a fost înlocuită de un grup de artilerişti mai bătrâni. Echipa

de DP a mai rămas o vreme, probabil până când au reuşit, în sfârşit, să găsească o cale de scăpare spre Palestina, acolo unde, ca stat al făgăduinţei, îi aştepta Israelul proaspăt constituit şi un război după altul.

S-ar putea ca *education officer*-ul să fi scris mai târziu o carte despre problemele specifice ale deţinuţilor de origini diferite aflaţi la pubertate şi despre curajosul său eşec. Mie, însă, o schimbare de lagăr mi-a ajutat să descopăr ceva ce nu cunoşteam până atunci, ceva numit libertate.

Doar puţine piuneze cu Westwall-ul mai făceau parte din bagajul meu; în schimb, aveam în stoc pachetul de lame de ras atunci când, la începutul iernii, am fost transportat împreună cu alţii în Câmpia Luneburg. Cu camioane ale armatei am mers pe autostrăzi pustii, prin peisaje deluroase, apoi plate, ce se întindeau paşnic, uşor de cuprins cu privirea. Eram băgaţi în lagăr în scopul eliberării, aşa se spunea. Din loc în loc, poduri rutiere aruncate în aer şi câte o epavă de tanc aminteau de ororile cărora le supravieţuiserăm. Abia ajunşi, ne-am instalat în barăci în lagărul Munster.

Supraveghetorii englezi erau interesaţi de o parte din ceea ce mai rămăsese din mărfurile mele de schimb: gingaşele buncăre ale Liniei Siegfried. Iar după aceea, când, cu hârtia ştampilată, dezinfectat şi cu ultima mea raţie zilnica, am fost eliberat în zona ocupată de britanici, am ajuns într-un amplu hăţiş mărginit de ruine; acolo urma să fie gustată libertatea necunoscută mie.

Ceea ce amăgeşte la prima vedere este faptul că atunci când decojeşti ceapa, ochii încep să-ţi lăcrimeze. Astfel, se abureşte ceea ce cu ochii limpezi ar fi lizibil. Cu mai multă claritate reţine chihlimbarul meu ceea ce a rămas închis în el: mai întâi ca ţânţar sau păianjen minuscul. Pe urmă, însă, un alt obiect care s-a închis în ceva ar putea să se vâre în prim-planul amintirii: schija de grenadă care mi-a rămas în umăr, ca amintire, cum s-ar spune.

Ce altceva s-a mai păstrat din război sau din timpul vieţii în lagăr, în afara unor episoade care, înmănuncheate în anecdote ori ca poveşti adevărate, vor să rămână variabile?

La început, neîncrederea, când fotografiile alb-negru m-au speriat, apoi amuţirea. Pe deasupra, lecţiile pe care mi le-au transmis frica şi foamea. Şi, mulţumită cursului de gătit fără accesorii - în măsura în care se face abstracţie de tablă şi de cretă - pot să-mi închipui lucruri dorite cu

intensitate, chiar de neatins, cu tot cu mirosul şi zgomotele aferente. Mai mult chiar: am învăţat să poftesc la masă oaspeţi care vin călătorind de departe, din vremuri de demult, care-mi lipsesc fiindcă au murit înainte de vreme - de pildă, prieteni din anii tinereţii - sau care nu mai vorbesc decât din cărţi, fiindcă au fost declaraţi morţi, dar cu toate astea sunt vii.

Ei îmi aduc veşti de pe o altă planetă, se ceartă până şi la masă şi vor să fie izbăviţi cu ajutorul unor poveşti mincinoase ce se dau pline de evlavie, fiindcă au încremenit în semne zodiacale medievale.

Mai târziu am tras de intervalul meu de timp şi am scris romanul *Calcanul,* de-a lungul căruia poftesc oaspeţi din alte ere să ia loc, pentru ca să poată fi ospătaţi: hering de Schonen în vremurile gotice ale Dorotheei, ca ultimă masă a condamnatului la moarte; tocana de măruntaie pe care stareţa Margarete Rusch se pricepea s-o gătească pentru tatăl ei; batog în sos de mărar, aşa cum îl înăbuşea bucătăreasa pentru poetul Opitz, când era puţin bolnav; supa de cartofi a Amandei pentru Ollefritz; şi mâncărica de ciuperci cu care se umplea capul de viţel şi de care guvernatorul lui Napoleon, generalul Rapp, nu a scăpat decât ajutat de noroc; şi rinichii pregătiţi de Lena Stubbe în sos de muştar când August Bebel a fost oaspetele ei şi când i-a arătat cartea ei de bucate „proletară”...

Atunci când foamea rodea pe dinăuntru, l-am ascultat cu atenţie pe maestrul meu. De îndată ce ingredientele au început să se găsească ieftin, supele de aer, găluştele de nori, găinile de vânt au început să figureze pe lista mea de bucate. Eul care mi-a dispărut în anii tinereţii trebuie să fi fost un vas gol. Indiferent cu ce era umplut acesta, un bucătar basarabean era acolo. Cu el, care zicea „rog frumos, domnii mei”, mi-ar plăcea să iau masa.

LA SUPRAFAŢĂ ŞI ÎN SUBTERAN

Gata cu sârma ghimpată care îi prescria privirii linii orizontale şi verticale. El sau eu, cu ceva bagaj uşor din care făceau parte şi doi funţi de ceai obţinut prin troc, am fost mutaţi în ceva ce se numea libertate şi care era limitată, ca spaţiu de mişcare, la zona aflată sub ocupaţie britanică.

Dar cine şi cui îi dăruise libertatea? Oare cum se cuvenea folosit acest cadou? Ce anume promitea acest cuvânt de patru silabe care, cu ajutorul a nenumărate epitete, se lăsa interpretat, lărgit, îngustat, răsturnat, chiar şi transformat în contrariul lui?

Zdrenţe de amintiri, sortate când aşa, când aşa, se potrivesc lacunar. Eu desenez silueta unei persoane care, întâmplător, a supravieţuit, nu, văd o foaie de hârtie plină de pete, altminteri însă nescrisă, ăsta sunt eu, asta aş putea sau aş vrea să devin eu, proiectul imprecis al unei existenţe ulterioare.

Cineva care poartă în continuare cărarea pe stânga şi are un metru şaptezeci şi doi. Cineva în ţoale militare vopsite, care între timp îşi bărbiereşte puful o dată pe săptămână şi pentru care libertatea oferită este deja la îndemână: un teren cu drumuri impracticabile. Oricum, însă, îndrăzneşte să facă primii paşi.

În plus, se apropie, linguşitoare, imagini dorite - tânărul bărbat serios, scormonitor, căutând un sens printre ruine -, care sunt respinse ezitant.

Pentru început, nu reuşesc să prind pe perete o imagine a stării mele de atunci. Prea puţine fapte sunt sigure. Am optsprezece ani. Nu sunt sub greutatea normală la momentul eliberării. Fără păduchi, mă mişc pe tălpile de cauciuc ale ghetelor americane cu şireturi şi, în oglinda retrovizoare, nu arăt rău.

Dar, dacă obiceiul juvenil de a mă tot strâmba mi-a trecut pe parcursul vieţii cotidiene din lagăr, asta rămâne incert. Numai ceaiul englezesc pus deoparte, pe care cel în continuare nefumător l-a primit la schimb pe ţigări şi pe piuneze de argint, cu ambalajul lui exotic cu tot şi cu cantitatea enormă de lame de ras obţinute prin troc, reprezintă toată averea mea. Împreună cu nişte mărunţişuri şi foi pline de mâzgăleli, ea îmi umple raniţa. Şi ce anume ilustrează viaţa mea interioară?

Se pare că, pentru catolicul lipsit de Dumnezeu, toate problemele virulente legate de credinţă i-au fost la acea vreme familiare şi totodată

indiferente. A bănui, ascuns în el, un ateu ar însemna să îi atribuim o altă religie.

El scormoneşte. Ceea ce gândeşte el nu vrea să producă nici un citat. Doar pe dinafară a mai rămas câte ceva ce nu şi-a pierdut culoarea: de pildă, pantalonii militari şi canadiana americană căptuşită, colorată în ruginiu. Căciula lui de lână - tot din dotările armatei americane - îl încălzeşte cu nuanţa ei verde-oliv. Arată aproape ca un civil. Singură raniţa a rămas cenuşie, culoare de campanie.

Pentru a putea fi eliberat, a trebuit să dau o adresă, cea care-mi fusese pasată de Philipp, un camarad de aceeaşi vârstă, cu salutări pentru mama. Un năzdrăvan drăgălaş cu gropiţe în obrajii de înger şi cu un râs molipsitor. Ca şi mine, era dotat cu acea nesocotinţă ce făcuse din noi voluntari.

El a trebuit să rămână în lagărul Munster şi a fost transportat mai târziu cu o coloană de lucru în Anglia; eu am avut voie să plec, fiindcă între timp schija de obuz din umărul meu stâng - vizibilă cu ajutorul razelor Roentgen şi mare cât un bob de fasole - se închistase. Şi în ziua de azi, tot acolo şade: suvenirul meu, comparabil cu insecta care, prinsă în chihlimbar, rezistă timpului. De îndată ce, ca stângaci ce sunt, ca să mă afirm mai întâi în faţa Annei, acum în faţa lui Ute, îmi iau avânt ca să arunc o piatră sau o minge, schija trimite semnale clare: Renunţă! Dorm. Mă trezeşti...

Spre deosebire de Philipp, eu am fost considerat inapt pentru munca în subteranele minelor de cărbuni din Ţara Galilor. Mama lui urma să fie asigurată că el va veni mai târziu, negreşit. Aşa se face că, după datele de la poliţie, prima localitate în care am locuit în libertate s-a numit Köln-Mülheim, un morman de ruine în care, în chip miraculos, mai supravieţuiseră ici şi colo plăcuţe cu nume de străzi. Ele erau fixate de resturi de faţade sau atârnau, ca o săgeată care-ţi arăta drumul, de stâlpişori ce se iţeau dintre dărâmături. Pantele grămezilor de ruine erau năpădite de flori de gura-leului care promiteau să-nflorească.

Mai târziu, când bântuiam ilegal, asemenea unui câine, prin zonele aflate sub ocupaţie franceză şi americană şi căutam ceva comestibil, un loc de dormit şi - mânat de un alt fel de foame - atingerea pielii pe piele, decorul de ruine al altor oraşe a fost acela ale cărui plăcuţe cu nume de străzi mă induceau în eroare sau mă mânau peste dărâmături sub care se bănuia că-s îngropaţi oameni.

Treaz ori visând: încă mai tropăi pe drumuri printre rămăşiţe de ziduri, mă opresc, de parcă aş încerca să caut un loc din care să văd mai bine, suit pe un munte de moloz, şi încă scrâşnesc din dinţi, fiindcă în aer pluteşte praful de piatră şi de mortar...

Mama camaradului meu, o persoană cu aer de nevăstuică şi cu părul coafat, negru-albăstrui, vopsit sau autentic, care fuma fără întrerupere ţigări dintr-un portţigaret lung, m-a introdus fără ocolişuri în practica comerţului la negru. Marmeladă din patru fructe, miere artificială, unt de arahide american, ace de gramofon, pietre de brichetă şi baterii pentru lanterne, iată ce s-a perindat, cântărit şi numărat de mine, pe masa de la bucătărie. În treacăt, am reuşit şi eu să valorific o parte din lamele de ras ce reprezentau capitalul meu; curând dispuneam de bani. De dimineaţa până târziu, veneau clienţii cu mărfuri la schimb, de valori aproximativ egale: până şi blănurile, printre ele o vulpe argintie, puteau fi echivalate în unt.

Prin tot traficul acela diurn de persoane, sora lui Philipp, delicată ca o păpuşică, făcea paşi de dans ca în faţa unui public imaginar. Născută din spumă, ea era o imagine palidă a fratelui ei. Purta ciorapi de mătase asortaţi la diverse pălăriuţe, mirosea a iarbă de mai, dar nu putea fi atinsă decât de dorinţe cu degete lungi. Oare e posibil ca, plutind angelic prin dreptul meu, să mă fi mângâiat în treacăt pe păr?

Ca să compensez, o ştergeam şi fugeam la cinematograf: îl mai văd şi acum, palatul filmului rămas în picioare printre ruine şi în care - ca în vremuri de război, aşa şi-n timp de pace - rula *Romanţă în tonalitate minoră* ca film principal. În rolurile importante, nume odinioară ridicate în slăvi, familiare mie: Marianne Hoppe, Paul Dahlke, Ferdinand Marian, cel care, din cauza altui film - *Ovreiul Süß* - căzuse în dizgraţie.

Pe ajutorul de tunar de la Luftwaffe *Romanţa în tonalitate minoră*, care umpluse săptămâni întregi Palatul Tobias din Danzig, îl ajutase să-şi formuleze dorinţele, întotdeauna atunci când melodia *O oră între zi şi vise* o aducea în cadru pe ea, pe Hoppe... Ea în faţa vitrinei... Ea în ispită... Ea, singură cu durerea ei... Chipul ei luminos, fără umbre... Podoaba de la gâtul ei... Surâsul ei ce se stinge atât de repede... O frumuseţe atât de puţin supusă ofilirii...

Acum trei sau patru ani a murit, la peste nouăzeci de ani, pasiunea tinereţii mele.

La fel ca înfometaţii de pe vremuri, din faţa tarabelor de pe Hohe Straße din Köln, acum stau la coadă întrebările: oare ca negustor la negru, lipsit de ţel şi purtând numele meu, am încercat cumva, în acea perioadă care mă făcea atât de activ, să-mi reiau studiile întrerupte, în perspectiva bacalaureatului?

Oare am suferit din cauza stării în care se găsea lumea şi în special din cauza a ceea ce, tipărit cu litere mici sau mari, s-a numit „culpă colectivă”?

Oare se poate ca suferinţa mea să se fi deghizat numai în lipsa părinţilor şi a patriei, care îmi erau atât de evident asociate?

Ce alte pierderi mai erau demne de plâns?

Ceapa îmi răspunde cu locuri ilizibile: nu mă văd nici ca elev, fie şi numai din curiozitate, al vreunui liceu din Köln, nici ispitit de vreo ucenicie. N-am depus nici o cerere la vreun birou de înregistrare pentru refugiaţii din Est şi pentru sinistraţi. Ce-i drept, mama mi-a rămas în închipuire ca o imagine neschimbată, lipsa ei însă nu mă durea. Nici urmă de dor de casă care să-mi dicteze versuri. Nici un sentiment de vinovăţie care să-mi producă mâncărimi.

Numai propria sa persoană părea să-l îngrijoreze pe cel ce se plimba fără ţintă printre ruine şi mormane de dărâmături, căci de alte griji nu-mi aduc aminte; sau poate că, împreună cu suferinţa mea de nenumit, m-am refugiat în interiorul Domului din Köln? Deteriorat pe dinafară, colosul cu două turnuri rămăsese în picioare, atunci când oraşul strâns în jurul măreţiei lui era o suprafaţă transformată-n ruine.

Sigur e numai faptul că primăvara, ajutat de sora lui Philipp, pentru care poate că începeam să devin o povară, am găsit de lucru într-o gospodărie ţărănească, în regiunea Rinului Inferior, raionul Bergheim/Erft.

Trebuie să fi fost primăvara. Pot să mă văd mergând împiedicat, după ce am învăţat să fac asta de voie, de nevoie, în spatele plugului sau ducând calul de căpăstru, în timp ce ţăranul trage brazdele. De mâncare era destul. Rămânea doar cealaltă foame, pe care n-o puteau potoli nici terciul, nici magiunul, dar care-mi alimenta nevoia, astfel încât ea devenea tot mai mare şi mai indecentă.

Dormeam într-o odaie îngustă cu un argat debil. E drept că în gospodărie mai lucra, ca mulgătoare, o fată din Prusia Orientală, strămutată aici împreună cu tatăl ei bătrân, care nu mai era bun decât să dea de mâncare la

porci, dar ţăranul, căruia în afară de porci îi mai aparţineau douăsprezece vaci, luase deja fata în stăpânire. Cu nevastă-sa nu se mai ducea decât la biserică, duminică de duminică, atât era de catolic.

Pe scena teatrului meu, pe care se joacă încontinuu ceva, Elsabe - aşa o chema - stă, mare şi cu oase puternice, lângă gardul grădinii ori umbrită în poartă sau în plină lumină între căni cu lapte. Oriunde stătea, se ducea sau se apleca rezulta o imagine. Atât de irezistibilă era atracţia pe care o exercita, încât precis că, mergând pe urmele mirosului de grajd pe care îl emana, am dat drumul la vreo duzină de poezii, care-mi ieşeau din mână în ritmuri hodorogite: mâzgălite pe fugă între recoltatul morcovilor şi tăiatul lemnelor.

Împrejurimile, acolo, nu prea stimulau coarda lirică: un peisaj ba împărţit în proprietăţi sub lumina soarelui, ba estompat de ploaie, fără nici un fel de ridicături, în afara turlelor de la bisericile din sate.

Noaptea, argatul care sforăia; peste zi, vocea ţăranului care arunca în aer pătratul curţii, în plus duzina de vaci, mulse de mâna unei zeiţe cu gene de un blond ce dădea aproape în alb. Era de nesuportat. Aşa că am plecat mai departe, pe atât de nesătul, pe cât de mult mâncasem în gospodăria ţăranului; cealaltă foame a mea, care stăruia - asta stă scris pe foaia cepei cu rânduri mărunte - era de un fel diferit.

Până în Saarland am ajuns, acolo unde adresa unui camarad ce fusese eliberat tot din lagărul Munster mi-a asigurat pentru o vreme un pat adevărat, cu arcuri, în odaia de la mansarda unei căsuţe în care acesta locuia cu mama lui, care m-a primit ca pe un al doilea fiu al ei. Toate astea sună idilic, au un iz de siguranţă, numai că în Saarland se flămânzea mai tare decât în orice altă parte. Forţa franceză de ocupaţie voia să-i pedepsească retroactiv pe toţi oamenii locului, nu numai pe aceia care, în 1935, votaseră pentru „patria din Reich”. Căsuţa se afla în apropiere de Merzig, în rând cu alte case.

Cu camaradul meu, al cărui prenume real nu mi-a fost niciodată familiar - i se spunea Kongo - şi care, la început, voia să se înroleze în Legiunea Străină franceză - se vedea deja sub cerul deşertului luptând împotriva berberilor răsculaţi -, am mers cu trenuri supraaglomerate la ţară, până departe în Hunsrück, acolo unde, cum credeam noi, se termina lumea, atât de melancolic se unduiau dealurile.

Călătoriile de genul ăsta cu trenul erau obişnuite, se numeau „cursele hârciogilor”. În schimbul a ceea ce îmi mai rămăsese din ceaiul englezesc, al lamelor de ras şi al pietrelor de brichetă dorite pretutindeni, pe care le procurasem de pe piaţa neagră din Köln, am făcut rost de cartofi şi de varză albă.

Când unei ţărănci însărcinate, care împărţea cu muncitorul ei francez statornicit acolo masa şi patul, i-am ghicit cu nechibzuită sensibilitate viitorul din palmă, ca onorariu ne-a picat, în afară de bucata de brânză de oaie, şi o halcă de slănină afumată, atât a fost de mulţumită femeia aşezată la masă că reuşisem să citesc, în liniile din palma ei, absenţa, dacă nu definitivă, atunci de lungă durată a ţăranului. Acela era dat dispărut din '43, dar continua să fie prezent ca efigie într-o ramă cu suport vertical.

Oare unde învăţasem eu această artă dubioasă? O ştiam din naştere? O furasem de la ţiganii care treceau din Polonia graniţa oraşului liber şi, în vremea copilăriei mele, aveau căutare pe străzile din Langfuhr nu numai ca să ascută foarfeci şi să repare cazane?

Poate că în Oberpfalz, în lagărul cel mare pentru prizonieri de război, acolo unde, ca să-mi mai treacă timpul şi ca mijloc de combatere a foamei reale, participasem la cursul abstract de gătit, va fi existat totodată un curs în care materia chiromanţie a atras elevi ca mine.

Că arta asta a fost un dar din naştere, furată sau învăţată - în orice caz, trebuie să fi fost scutit de orice scrupule atunci când, în fundul regiunii Hunsrück, am reuşit să invoc ca un profesionist, în vorbe, evoluţia pozitivă a viitorului; pe cât de limpede vorbea meşteşugul meu de a citi în palmă în favoarea ţărăncii şi a tovarăşului ei de masă şi de pat, care rămânea tot mereu, timid, în planul doi, pe atât de rentabil şi de bogat în calorii s-a dovedit el.

Şi totuşi, nu slănina a fost câştigul ieşit din comun al cursei noastre de hârciogi până în Hunsrück. Cumnata ţărăncii, care, fiindcă fusese bombardată în ţinutul Ruhr-ului, îşi găsise refugiu şi de lucru aici, în gospodărie, mi-a acordat o favoare ce nu a putut fi nici pusă pe cântar, nici numărată bucată cu bucată.

De fapt, tovarăşul meu, Kongo, fusese pe urmele ei, oriunde se ducea, dar nu reuşise nimic. Destul de zgâriat şi înjurând ca un argat, aşa a ieşit, clătinându-se, din grajdul oilor, după care a început imediat să zâmbească

din nou, fiindcă era un tip cumsecade. Un ins lat în umeri, care lua lucrurile aşa cum erau.

Pentru el, războiul fusese prea scurt. Era mort după aventuri, incurabil. Şi probabil că din cauza asta am rămas pe urmele lui: când, pe la mijlocul anilor '50, teatrul studenţesc din Frankfurt a montat prima mea piesă, un text în două acte, *Apă mare,* apare în ea, ca legionar care se întoarce acasă, un tip care-i seamănă. Tovarăşul său, Leo, îl numeşte Kongo. Au trecut prin Laos, Indochina, iar acum se joacă de-a fiul rătăcitor...

Abia pe drumul spre cea mai apropiată gară mi-a surâs norocul. Cumnata ţărăncii ne-a ajutat să cărăm la gară, cu un cărucior de mână, sacul cu cartofi, căpăţânile de varză, calupul de brânză, halca de slănină luată ca pradă şi cine ştie ce mai adunaserăm noi - o pungă de fasole uscată cu bobul mare?

La lumina lunii, am pornit-o pe drumul de ţară care la început urca uşor, apoi cobora abrupt pe o lungime de trei, până la trei kilometri şi jumătate; distanţele, ca şi perioadele de timp, nu pot fi readuse în amintire decât cu aproximaţie.

Kongo trăgea căruciorul şi n-a vrut să se lase schimbat. Noi mergeam în spatele lui, mai întâi tăcuţi, curând guralivi. Ne întrebam unul pe altul de filmele preferate, dar nu ne ţineam nicidecum de mână. Perechii - eram amândoi de aceeaşi statură - îi plăcuse o actriţă tânără pe care ei o numeau *die Knef* şi astfel îi anticipau gloria de mai târziu ca star pe cerul cinematografiei. Filmul, pe care l-am văzut chiar de curând pe nu ştiu ce canal de televiziune, se numea *Pe sub poduri.*

Deoarece cursa locală de Bad Kreuzberg promitea să vină abia peste două ore şi ceva, Kongo s-a întins pe una din băncile din sala de aşteptare şi a adormit imediat. Noi stăteam în faţa hardughiei recomandate de literele cojite drept gară. Luna sau norii se grăbeau. Ce altceva mai era de văzut, de spus, de făcut sau fie şi de dorit?

Atunci, tânăra femeie - care în ochii mei era fată - m-a rugat să o însoţesc cu căruciorul o bucată de drum, nu fiindcă i-ar fi fost frică, doar aşa.

Trebuie să fi fost pe la începutul verii, o noapte cu lună aproape plină. Pe ambele părţi ale drumului de ţară vedeam clăi de fân proaspăt cosit, care, la venire, nu-mi spuseseră nimic. Stăteau înşirate la distanţe egale până mai încolo, spre liziera pădurii, care mărginea cerul ca un tiv întunecat. Uneori, norii le umbreau ordinea, apoi începeau din nou să atragă privirile cu

lucirea lor argintie. Poate că fânul adunat în clăi ne momise încă de la venire cu oferta lui. Acum mi se părea că mireasma câmpului cosit sporise în intensitate.

De îndată ce am ştiut că gara, împreună cu tovarăşul adormit şi cu proviziile adunate, se afla la o aruncătură de băţ în urmă - sau am avut nevoie de mai mult timp? - am şi abandonat căruciorul gol şi ea m-a luat de mână. Amândoi am fost atraşi în afara drumului, în cea mai apropiată claie de fân.

Şi eu trebuie să fi fost, într-adevăr, acela care s-a lăsat tras ascultător în fân, căci nu puţine sunt amănuntele datorită cărora, pentru mine, Inge a rămas uşor de recunoscut - nu doar din cauză că a fost prima. Pe faţa ei mare, care semăna cu luna aproape plină, se instalaseră pistrui. Dar ei n-au contat în claia de fân. Destul de sigur e că ochii ei, pe care nu i-a închis, erau mai degrabă verzi decât gri la culoare. Mâinile ei mi se păreau mari, aspre de la muncile câmpului. Ele au ştiut cum să-mi fie de ajutor.

Bineînţeles că fânul mirosea într-un fel de neuitat. Fiind prea lacom, căci flămânzisem prea mult, ea a trebuit să mă înveţe să fiu mai lent, mai puţin repezit, tandru cu toate degetele, ca ea.

Câte nu erau de descoperit! Ceea ce era umed şi profund. Totul era aproape, putea fi pipăit. Ce anume se găsea, rotund şi moale, de apucat. Ce anume ceda. Ce zgomote şi ce sunete animalice eram capabili să scoatem.

Pe urmă, mirosul de fân s-a închis deasupra noastră. Prinşi în el, ne-am încercat iar puterile. Sau poate că o dată a fost de ajuns? Rămâne de sperat doar că începătorul a dovedit că-i place să-nveţe.

Şi apoi ce a urmat? Presupun că am continuat să şoptim în fân, cu rândul sau numai eu. Nu mai ştiu ce anume ar fi de găsit într-o claie de fân în materie de şoapte. Numai faptul că la un moment dat Inge vorbea la obiect, ca şi când ar fi avut ceva de explicat, mi-a rămas. Lucruri familiare legate de război. Casa bombardată de la marginea Bochum-ului. Logodnicul ei căzuse, spunea, acolo jos, în Balcani, încă de acum doi ani, că acolo era plin de partizani. De fapt, el nici n-ar fii avut ce să caute în munţi - fusese „declarat inapt”, a spus ea -, dar până la urmă l-au luat totuşi la Stalingrad, şi anume la genişti. Întâi pentru instrucţie la Groß-Boschpol, apoi pe front şi, mai târziu, cum scrisese el, doar la construcţia de poduri, în munţi...

A mai spus încă multe lucruri. Dar astea s-au şters, ca şi prenumele logodnicului, pe care îl rostea mereu cu căldură, din obişnuinţă, ca şi când

ar fi stat întins lângă ea.

Şi apoi, eu să fi fost acela care a şoptit una şi alta în fân? Poate lucruri profunde despre cerul plin de stele? Sau despre lună, de îndată ce se arăta sau tocmai dispăruse? Poate chiar lucruri poetice, proaspăt recoltate, căci întotdeauna când ceva mă scotea din ale mele, dădeam din mine versuri scurte, rimate sau nerimate.

Sau m-am bâlbâit atunci când ea m-a întrebat, uşor îngrijorată sau din pură curiozitate, ce voiam să mă fac, din punct de vedere profesional, cum ar veni?

Oricât de senzual ar luci straturile de sub foi, despre asta ceapa nu ştie nimic. Numai spaţii goale printre pasaje de text ciuntite. Doar dacă nu cumva interpretez lucrurile ce se sustrag ca ilizibile, şi mi le potrivesc eu cumva... În amintirea mea acoperită de un moloz altfel sortat, am făcut-o sau vreau să o fi făcut pe Inge să râdă, nu mai ştiu cu ce, dar ea pe mine nu; fiindcă, atunci când începătorul de lângă ea a devenit brusc, sub luna aproape plină, trist ca un animal şi nu ştia cum şi de la ce, nu l-a mai ajutat nici o mângâiere şi nici o vorbă bună. Şi nici măcar mirosul câmpului proaspăt cosit nu mai părea suportabil.

Claia noastră de fân era turtită când ne-am ridicat - ea, ca să-şi caute chiloţii, eu ca să mă închei la nasturii de la pantaloni. Apoi ne-am pigulit firele de fân de pe noi, fiecare pe ale lui, bănuiesc. Dar, atunci când ea a început să ridice fânul la loc în claie, probabil că voi fi ajutat şi eu. Văzuţi din depărtare, păream o pereche muncind noaptea la câmp.

După asta, sentimentul de inconsolabilă însingurare a dispărut. Nu, nu s-a cântat şi nu s-a fredonat nimic în timp ce o ajutam pe Inge să facă patul nostru în aşa fel încât să fie la fel cu celelalte clăi: patru mâini harnice.

Nu se ştie sigur dacă a zis „Scrie-mi şi tu o vedere, dacă ai chef” atunci când mi-a spus numele ei de familie, care se termina cumva în polonă, cu -*kowiak* sau cu *-ski,* ca un nume de fotbalist din Bazinul Ruhr-ului.

Mai mult n-a fost. Sau poate, totuşi? Poate o ezitare, cât ai clipi din ochi. Pe urmă am plecat în direcţii diferite, ea trăgând căruciorul gol.

Eu trebuie să fi fost acela care, încă de prima oară, nu s-a uitat înapoi, aşa cum se obişnuise. Ce se petrecuse a rămas în urma mea. „Nu întoarceţi capul”, ne sfătuieşte un cântec pentru copii şi aşa se numeşte o poezie pe care am scris-o mai târziu, mult mai târziu.

Dar pe drumul scurt sau totuşi destul de lung înapoi, cineva şi-a mirosit degetele de la mâna stângă, de parcă ceea ce cu câteva minute înainte fusese încă la îndemână ar fi trebuit trecut numaidecât în zestrea memoriei.

Când m-am aşezat în sala de aşteptare lângă tovarăşul meu adormit, a cărui faţă Inge o zgâriase, încă mai simţeam pe mine mirosul ei şi acela al clăii de fân. Iar apoi, când mergeam deja cu prada noastră spre Bad Kreuznach, Kongo a rânjit fără încetare, binedispus, dar nu a spus nimic porcos...

Până astăzi. Plecarea aceea grăbită mă urmăreşte. De ce atâta grabă? Ca şi când, mânat de frică, simţeam nevoia să fug departe. A durat destul până a venit trenul. Timp care a trecut nefolosit.

Cu întârziere, îmi adresez o întrebare: oare nu te-ai fi putut culca cu ea, cea pe care o chema Inge, în următoarea claie de fân şi - imediat cuprins iarăşi de foame - într-o alta?

Da, în fond de ce trebuia să mă întorc în Saarlandul cel sărac în calorii? Hunsrück, regiunea aceea, ar fi putut, pe cât de uitat de Dumnezeu de catolică se delurea ea, să devină un material de film pentru tine, potriviţi pentru un serial.

Tovarăşul tău Kongo ar fi plecat şi fără tine, dar aprovizionat cu cartofi, varză albă, cu bucata de brânză şi cu contravaloarea artei tale de a ghici în palmă; oricum voia să plece în Algeria sau în Maroc, fiindcă nu se săturase de război, ca să se aleagă praful de el de dragul unei *grande nation.*

Iar ţărăncii ai fi putut să-i asiguri din când în când, printr-o interpretare favorabilă a liniilor din palmă, liniştea lipsită de griji a patului şi o naştere pe care s-o prevezi fără probleme. Iar dacă într-o bună zi ţăranul dat dispărut în Rusia ar fi apărut totuşi în poartă... Întors acasă târziu... Afară în faţa uşii...

De multe ori încă am mai scotocit prin căpiţele de fân de-a stânga şi de-a dreapta drumului de ţară, mai puţin pentru tânăra femeie cu faţa mare, pe care se odihneau lumina lunii şi o sumedenie de pistrui, mai mult în căutarea mea, a eului meu dispărut din anii tinereţii; dar nu am trecut de zgomotul şi de mirosul ce au constituit fundalul primei şi mult prea grăbitei mele încercări de a fi o singură carne, în doi; strădania asta se numeşte iubire.

După asta lacune, tulburări de imagine. Nimic care să lase un gust ce poate fi savurat, ulterior, drept nouă cucerire sau care să se acutizeze într-o aventură. Dar, ca bătut în cuie, stăruie anotimpul: tot începutul verii lui '46.

Sunt pe drum fără întrerupere, ba în Weserbergland, ba în Hessa, în regiunea de frontieră a zonei aflate sub ocupaţie americană, în sfârşit, din nou legal, la britanici, în Götttingen, după câteva zile în care am înfulecat din nou pe săturate în apropiere de Norten-Hardenberg, la un alt camarad care era fiu de ţărani şi avea un uşor defect de vorbire.

Dar fără alte căpiţe de fân. Nimănui nu i-am mai ghicit în palmă cu folos. Nimic, în afara unei nelinişti lipsite de ţintă şi pe care nici un domiciliu stabil nu a mai reuşit să o ispitească. Şi totuşi trebuie să mă fi prezentat la poliţie ici şi colo pentru a-mi procura lucrul cel mai necesar dintre toate: cartelele de alimente.

Dar oare ce anume căutam eu în Göttingen? Nicidecum universitatea. Şi apoi, cu ce certificate? De la cincisprezece ani nu mai văzusem o şcoală pe dinăuntru. Profesorii mă speriau, motiv pentru care, mai târziu, dascălii de şcoală elementară precum domnişoara Spollenhauer din *Toba de tinichea* sau profesorul de sport Mallenbrandt din *Pisica şi şoarecele,* pe urmă martirul Starusch, ca profesor în *Anestezie locală* şi la urmă perechea de dascăli iară copii Harm şi Dorte din *Naşteri frontale sau germanii dispar* au umplut pagini întregi de manuscris: atât de rodnici au fost pedagogii pentru mine. Până şi o piesă de teatru, care se numeşte *Treizeci şi doi de dinţi,* povesteşte nu numai despre igienă, ci şi despre nebunia dascălilor.

În afara şcolii am învăţat, ce-i drept, să demontez carabina de 98 şi să o refac în puţine minute ca armă gata de a deschide focul; ce-i drept, ştiam să mânuiesc amorsa tunului antiaerian de 8,8 şi - ca tunar instruit - tunul de pe tanc; de asemenea, fusesem deprins, la instrucţie, să-mi caut fulgerător adăpost, să răspund la ordine cu *Jawoll* şi să mărşăluiesc în formaţie; mai târziu am învăţat să procur lucruri comestibile, să adulmec pericolul, aşadar să-i evit pe „dulăii de lanţ” din jandarmeria de front, de asemenea să suport imaginea cadavrelor ferfeniţite şi a şirurilor de spânzuraţi; de frică, m-am pişat în pantaloni, am învăţat repede să mă tem, am început să cânt în pădure, puteam să dorm în picioare, să mă salvez prin poveşti mincinoase, să-mi inventez, fără grăsime, carne sau peşte şi fără nici un fel de zarzavat, fripturi şi supe gustoase; în plus, să invit la masă oaspeţi din cele mai îndepărtate ere; până şi să citesc viitorul din palmă învăţasem, cu toate astea

mă aflam la o distanţă imposibil de depăşit de absolvirea şcolii, care mi-ar fi certificat faptul că-s bun de universitate.

Atunci m-am întâlnit în faţa gării din Göttingen - adeseori hoinăream prin apropierea unor gări aglomerate - cu un fost coleg de şcoală dintr-o vreme apusă. Nu sunt sigur dacă am stat lângă el, în faţa sau în spatele lui la Conradinum, la şcoala medie Petri sau la Sankt Johann.

El a fost cel care mi-a vorbit, probabil rezonabil, căci am mers cu el prin oraşul în mare măsură ocolit de bombardamente până în locul în care el, împreună cu mama lui, dar fără vreo soră în floarea vârstei, locuiau într-un adăpost de urgenţă pentru refugiaţi din Est.

Barăci din tablă ondulată cu acoperişuri bombate, aşa-numitele păduchelniţe, stăteau aliniate într-un şir, între ele rufe întinse la uscat. Exista doar supă de arpacaş cu cotoare de varză şi un pat de campanie pentru mine. Fiul cel mare căzuse în luptele pentru mănăstirea Montecassino, soţul, pe care ruşii îl arestaseră şi-l duseseră la Dirschau şi nu se mai ştie pe unde, era dat dispărut. Fiul rămas urma să înlocuiască ceea ce lipsea.

Deja după câteva zile m-am lăsat ademenit ca, împreună cu el, care afirma că mi-a fost coleg de bancă, să frecventez un anumit gimnaziu, în care se puteau recupera cunoştinţele pierdute, iar anii irosiţi putea fi revigoraţi tocind cu străşnicie. EI încerca să mă convingă: acolo poţi deveni din nou elev, la urmă poţi chiar să te înscrii la bacalaureat. Fiindcă asta îi lipsea lui, care purta deja din nou un ghiozdan adevărat, chiar dacă din piele sintetică, dar şi mie, de care atârna doar raniţa. Fără bacalaureat, valoarea ta scădea la jumătate. Mulţi păţeau asta. „Pricepe odată! Un om fără bacalaureat nu are nici o valoare.”

Ceva mai mult de o oră, cam atât am putut suporta. În timpul primei ore se rumeagu materiale latineşti. Asta a mai mers cât de cât. Latina-i latină. Dar a doua oră era dedicată istoriei, materia mea preferată de odinioară. Teritoriul ei amplu, atât de precis datat, oferise destule spaţii goale, în care se putea refugia imaginaţia şi în care se puteau instala personaje închipuite, care de regulă purtau costume medievale şi erau implicate în războaie interminabile. Ce este omul? Nimic altceva decât o particulă, un participant, aleargă şi el cu gloata, un fragmenţel în lucrarea nicicând terminată a istoriei. Cam aşa trebuie să mă fi socotit eu când m-am aşezat din nou într-o

bancă de şcoală, ca un fel de minge de fiecare dată altfel colorată, pe care alţii o şutează în teren.

Chiar dacă s-au pierdut multe lucruri din anii mei de drumeţie, de pildă numărul colegilor de clasă care, după ora de latină, s-au strâns pentru următoarea oră - cu toţii erau mai bătrâni decât mine cu câţiva ani de război -, pe profesorul de istorie îl văd înaintea ochilor: mic de statură, sârmos, cu părul tuns perie şi fără ochelari, dar cu papion sub bărbie, umbla în sus şi-n jos printre rândurile de bănci, se întorcea pe călcâie, rămânea ţintuit locului ca la porunca irevocabilă a spiritului universal şi deschidea ora de istorie cu întrebarea clasică: „Unde rămăseserăm?”, pentru ca imediat să-şi răspundă chiar el: „La depeşa de la Ems”.

E de presupus că asta corespundea planului de învăţământ. Eu însă nu voiam să mă fi oprit la maşinaţiunile lui Bismarck. Ce mă interesa pe mine 1870-1871?

Cursul meu intensiv de ceea ce se numeşte experienţă de război era de dată mai recentă. Abia cu două zile în urmă luase sfârşit.

Lecţiile acestea încă le mai urmăream în vise de zi şi de noapte. Nicăieri nu mă oprisem în loc.

Ce avea de oferit, pentru mine, un război în care unitatea Germaniei se făurise din sânge şi fler?

Ce mă interesa pe mine depeşa de la Ems?

Câte alte lucruri mai erau de rumegat, cu câte date mai trebuia să-mi fie încărcată memoria, până la tâmpire?

Şi care era perioada - a mea? - pe care tocilarul acesta voia să o decupeze, să o sară, să o facă neîntâmplată şi să o treacă sub tăcere, cu tot penibilul ei?

Ca şi când dascălul cel micuţ de statură mi-ar fi dat semnalul cu depeşa lui de rău augur, m-am ridicat, am întins mâna după raniţa pe care-o aveam în permanenţă la îndemână, am părăsit fără un cuvânt - şi fără să mă las întors din drum de cuvinte emanate de autoritatea pedagogică - nu numai sala de clasă pentru participanţii la război rămaşi în urmă cu materia, ci, pentru totdeauna, şcoala, cu aerul ei din principiu închis şi stătut. Se poate chiar să fi savurat ieşirea asta.

Pe colegul meu de şcoală, care cu siguranţă şi-a luat bacalaureatul şi care după aceea se va fi simţit toată viaţa lui tratat la întreaga sa valoare, nu l-am mai întâlnit niciodată. Totuşi, deoarece editura mea îşi are sediul şi

tipografia în Göttingen, pe Düstere Straße, am de fiecare dată cel puţin un motiv să fac o călătorie acolo.

Chiar dacă toate acţiunile secundare ale episodului schiţat mai înainte sunt voalate, o întâlnire de un fel aparte este luminată în toate detaliile ei: imediat după ce am părăsit definitiv şcoala, mă găsesc în sala de aşteptare a gării.

Unde voiam să plec? Oare aveam planuri de călătorie?

Eram oare atras spontan spre sud? Să-mi iau tălpăşiţa, chiar dacă ilegal, în zona aflată sub ocupaţie americană, unde, într-un cătun prăpădit între Altötting şi Freilassing, speram să-l regăsesc după oarecari căutări pe camaradul meu Joseph, pentru ca, dând încă o dată cu zarurile, să-mi caut câştigul în viitor?

Mă văd neajutorat în sala de aşteptare a gării din Göttingen, printre băncile ocupate, căutând un loc. Păşind peste geamantane şi legături. Aerul înecăcios al încăperii supraaglomerate. În sfârşit, un loc. Lângă mine - ca şi când mi l-aş fi ales din ochi - exemplarul, din punctul meu de vedere, privilegiat, în ţoale colorate de Wehrmacht: veşnicul caporal, lesne de recunoscut chiar şi fără însemnele de pe mâneca stângă.

Păream să fiu abonat la unul ca el. La fel ca acel caporal care mă condusese afară din pădurea întunecată în care mă aflam în chip de micul Hans, şi tipul ăsta, care era însă mai mare, cu o statură noduroasă, de taur, părea de încredere. Mi-am zis: pe unul care nu a vrut niciodată să devină subofiţer poţi să te bizui. Plin de haz, hârşiit, şmecher, a reuşit de fiecare dată s-o scoată la capăt. Înaintare, război de poziţie, luptă corp la corp, contraatac, retragere, orice mişcare legată de război îi era familiară. El a găsit breşa, a scăpat, chiar dacă rănit; pe ăsta te poţi baza.

Cu piciorul de lemn întins, şedea lângă mine şi fuma pipă. O chestie indefinibilă, înrudită de departe cu tutunul. Arăta de parcă nu ar fi supravieţuit numai războiului ăstuia, ci, după cel de treizeci de ani, şi celui de şapte: un tip atemporal. Boneta militară o avea trasă pe ceafă. Şi a intrat în vorbă cam aşa: „Ei, puştiule, nu prea ştii încotro, nu?”.

Piciorul de lemn nu se vedea, putea fi doar bănuit sub materialul vopsit, abia mai târziu a devenit important. „Păi hai să dăm o fugă până la Hanovra, şi acolo există o gară. Poate ne vine acolo vreo idee...”

Aşa că ne-am urcat în următoarea cursă locală şi ne-am târâit prin mai mult de o duzină de gări. După oarece îmbulzeală, iată-ne şezând într-un compartiment de nefumători cu toate locurile ocupate, lucru de care pipa caporalului meu nu se sinchisea. Buruiana lui făcea fum din belşug.

În timp ce încă mai pufăia, a scos din raniţă un coltuc de pâine şi o bucată de cârnat, despre care afirma că era din Eichsfeld, locul unde, cine nu ştie, se făceau cei mai buni cârnaţi.

Cu un cuţit, un cuţit de paraşutist, a început să taie felii de grosimea degetului mic, mai mult pentru mine decât pentru el, care nu voia să-şi lase pipa. Astfel l-a hrănit pe camaradul său, cum îmi zicea el.

După câte îmi aduc aminte, am mestecat sângerete uscat la vânt, dar în subconştient s-ar putea identifica retroactiv şi un gust de cârnat de porc de un fel sau altul. În orice caz, el fuma în vreme ce eu mestecam şi vedeam pe geam în stânga şi-n dreapta o regiune deluroasă şi nu mă gândeam la nimic sau numai la fleacuri.

Atunci când o doamnă în vârstă, care şedea vizavi de noi şi purta o pălărie dinainte de război în formă de oală, s-a plâns de fum, a arătat cu un deget ascuţit spre plăcuţa care interzicea fumatul, a început să tuşească demonstrativ şi nu mai înceta să se lamenteze, ba chiar a strigat cu glas piţigăiat după conductor şi s-a pornit să-i stârnească şi pe ceilalţi pasageri din compartiment împotriva „neruşinatei agresiuni prin fumat”, pronunţând s-ul din cuvântul *agresiuni* necuviincios de ascuţit, după felul hanovranilor care vor să se dea aristocraţi, tovarăşul meu, care mă numea „camarade”, şi-a ridicat mâna dreaptă cu cuţitul lucind de grăsime, şi-a luat un elan ameninţător, cu mâna liberă şi-a ţinut pipa într-o parte şi timp de o secundă a încremenit în atitudinea asta. Apoi, cu o lovitură rapidă, şi-a înfipt cuţitul prin cracul pantalonului în coapsa dreaptă, în care cuţitul a rămas înfipt şi a mai vibrat un timp. După care a început să râdă urât.

Îngrozită, bătrâna doamnă cu pălărie a fugit din compartiment. Imediat, locul ei a fost cucerit de altcineva care stătuse, cu atâţia alţii, pe culoar. Fostul caporal a extras cuţitul, i-a închis lama, l-a vârât în raniţă şi a început să-şi cureţe pipa. Încet-încet, ne apropiam de Hanovra.

De rămas, rămân instantaneele spontane ale întâmplării pe care le arhivează memoria. Cel care atunci mesteca tăcut feliile de cârnat mai vede şi azi cum vibrează cuţitul înfipt în piciorul de lemn, totuşi nu e sigur că

istoria asta s-a petrecut în timpul călătoriei cu trenul de la Göttingen la Hanovra sau dacă ea s-a desfăşurat în timpul unei călătorii în direcţia opusă, spre Kassel şi mai departe, până la München; după care pe tărâm bavarez, ori în Marktl pe Inn, ori în cine ştie ce alt cătun voiam eu să-l vizitez pe camaradul meu Joseph, împreună cu care, cu mai bine de un an în urmă, mestecasem chimen, îmi jucasem viitorul la zaruri şi mă certasem pe tema Imaculatei Concepţiuni. La părinţii lui nu l-am găsit. Poate că se afla deja în vreun seminar pentru preoţi şi se antrena în corsete scolastice. Toate examenele le trecea cu nota maximă, pe când eu...

În plus, povestea asta s-ar fi putut întâmpla şi lângă un alt camarad cu picior de lemn - existau mulţi. Indiferent dacă era sângerete sau cârnat de porc, briceag sau cuţit cu lamă fixă, în timpul călătoriei în direcţia asta sau în cea opusă: ceea ce memoria depozitează şi păstrează ca rezervă se leagă într-o istorie povestită când aşa, când altfel şi nu se sinchiseşte de origini şi de alte amănunte incerte.

Cert rămâne că acel caporal cu un picior de lemn totuşi plauzibil, care şezuse lângă mine în sala de aşteptare din Göttingen, m-a sfătuit, apropo de faptul că nu aveam unde să mă duc - şi când abia sosisem în Hanovra - să merg în audienţă la administraţia locală a lui Burbach Kali AG şi să întreb dacă au de lucru: „Ăia caută băieţi pentru munca în subteran. Te alegi cu cartele pentru alimente în condiţii de muncă grea, unt cât cuprinde şi un acoperiş deasupra capului. Du-te, puştiule!”.

Doi camarazi în faţa gării din Hanovra şi lângă cine ştie ce statuie ecvestră a lui Ernst August, al cărei bronz era ciuruit de schije de bombe.

Ceea ce l-a sfătuit camaradul mai bătrân pe cel tânăr s-a împlinit, căci, oricum ar fi fost camaradul cel tânăr la vremea aceea sau oricum va fi devenit el cu timpul, o experienţă l-a marcat în mod special: el nu avea încredere, ce-i drept, în persoanele care se dădeau adulte, nu însă şi atunci când era vorba de tipul inconfundabil al caporalului. Pe acela îl cunoştea de pe vremea când cineva, care fusese de meserie frizer, îl scosese dintr-o pădure şi-l condusese dincolo de linia frontului rusesc. Când, puţine zile mai târziu, tancurile T-34 au tras asupra şoselei de retragere, picioarele caporalului au fost făcute zob, astfel că de-abia a supravieţuit; camaradul meu din sala de aşteptare, însă, a scăpat cu un picior de lemn. El ştia unde şi ce era de făcut şi ce nu. Sfatul lui se cerea urmat.

În afară de asta, îmi plăcea cuvântul „subteran”. Chiar aveam chef să mă ascund în interiorul pământului, să nu mai fiu nevoit să văd un peisaj care se schimbă întruna, să fiu plecat, înghiţit, topit, ca şi dat dispărut iar în timpul ăsta, dacă era neapărat necesar, chiar să muncesc în adânc, sub suprafaţa pământului, să prestez o muncă recunoscută drept foarte grea. E posibil să fi sperat că, în subteran, aveam să găsesc ceva ce nu putea fi văzut la lumina zilei.

Din recunoştinţă pentru pontul pe care mi-l dăduse, i-am dăruit camaradului cu picior de lemn, înainte să plec şi să fac ce mă sfătuise, ce mai rămăsese din cartelele mele de ţigări, căci tot nu reuşisem să mă las atras de ţigările care, la acea vreme, dominau piaţa, având puterea de cumpărare a unei valute stabile; ele erau averea mea, se puteau oricând număra.

Aşadar, am fost în audienţă, n-a fost nevoie să aştept, am întrebat dacă au de lucru şi am fost înscris de către Burbach-Kali AG fără nici un fel de probleme în registrul matricol ca băiat la cuple. Locul meu de muncă, mina Siegfried I, se găsea în apropierea satului Großgiesen în districtul Sarstedt. Acolo mi-au fost repartizate lampa cu carbid şi încălţările specifice din lemn. Locul meu de dormit era priciul de sus al unui pat supraetajat dintr-o baracă, spaţiu cu care eram obişnuit de ani întregi.

Cam între Hildesheim şi Hanovra, acolo se afla satul, într-o zonă netedă, favorabilă culturii sfeclei de zahăr. Doar spre sud-vest se vălureau albăstrui, la orizont, dealurile ţinutului Weser. Iar dintre suprafeţele înverzite de începutul de vară se înălţau turnul de extracţie al puţului minei, concasorul de piatră, sala cazanelor, cu baraca pentru duşuri şi vestiare lipită de ea, apoi clădirea aducând a vilă a conducerii şi, depăşind totul în înălţime, dealurile de steril, în parte sub formă de conuri albe, în parte turtite şi întinse mult în lungime, pe care zi de zi era descărcată piatra spălată, sterilul: vagoneţii-platformă mergeau într-un funicular pe role. Ajungeau sus pline ochi, rulau la vale golite. Scârţâitul lor care ba creştea în volum, ba scădea mi-a rămas în urechi, astfel că şi astăzi încă, ori de câte ori trenul mă duce de la Ratzeburg prin Lüneburg şi Hanovra la tipografia editorului meu Steidl din Göttingen, caut cu privirea colinele alburii de steril, care se înalţă dintre suprafeţele de teren agricol cultivat, rezistând astfel timpului şi devenind între timp parte din peisaj. Puţurile de mină, la fel şi cele ale minei Siegfried I, au fost închise cu decenii în urmă, terenul curăţat.

Baraca era împărţită în camere de câte şase oameni, în care se aflau paturile, atât de familiare mie, cu câte două etaje. Mâncarea de la cantină nu avea gust, dar era săţioasă.

Pe deasupra, tichetele de muncă grea pentru mineri făceau posibile suplimente bogate: cârnaţi, brânză, unt din belşug şi ouă la micul dejun sau înainte de tura de noapte. Împotriva pneumoconiozei exista zilnic o raţie suplimentară de lapte. Încălţările de lemn se purtau în subteran. În baraca de duş ne schimbam, legam sacul cu haine sub tavan şi ne spălam după schimbarea turelor.

Locul meu ca băiat la cuple mi l-am găsit la orizontul de transport aflat la 950 de metri adâncime. Trenuri electrice circulau acolo kilometri întregi, goale sau umplute cu produs de extracţie, sfărâmicioasa rocă de potasă, pornind de la puţul orizonturilor de transport mai înalte şi mergând spre elevatorul puţului principal de extracţie, prin care, la un semnal sonor, ieşeau sau intrau şi oamenii la schimburile de tură.

Sarcina mea era să cuplez vagoneţii goi şi plini, să-i decuplez înainte de puţul de extracţie şi, în timpul mersului spre galeriile în care roca salină este aruncată în aer şi spartă, să deschid şi să închid uşile puţului de aeraj. Multă alergătură prin curent. Împiedicându-mă în şine. Rănindu-mă întruna la genunchi.

Alţi băieţi de la cuple mă învăţaseră ce aveam de făcut. La o deplasare lentă, trebuia să sar de pe ultimul vagonet, să alerg pe lângă tren, să trag la o parte bucata de piele sintetică a uşii de la puţul de aeraj, să las trenul să treacă, să închid uşa puţului, să alerg până prind din urmă ultimul vagonet şi să sar în el din mers.

De cele mai multe ori, mecanicul de pe locomotiva electrică cu care eram în tură îmi lăsa destul timp, aşa că doar o dată sau de două ori am pierdut trenul şi a trebuit să o iau în urma lui pe jos, singur pe toată distanţa aia lungă.

Un ritm atât de agitat miroase a trudă care te face să asuzi, nu glumă, şi a cartele de muncă grea câştigate cu mult chin, dar nu era chiar atât de rău, din cauză că în timpul aproape oricărui schimb cădea curentul pentru o oră sau două, ceea ce nu era neobişnuit; pretutindeni, oprirea curentului făcea parte din cotidian şi era acceptată la fel ca destinul.

Când stăteam degeaba, ne aşezam fie în apropierea elevatorului oprit din puţul de extracţie, fie - surprinşi fiind pe traseu de oprirea curentului - în

vreuna din galeriile mari cât o hală create în urma exploziilor şi care erau destul de spaţioase pentru a adăposti acum şi în viitor deşeurile atomice ale noastre, ale tuturor, pentru ca acestea să strălucească şi să tot strălucească...

Mai târziu, am mutat capitolul final al romanului *Ani de câine* într-o mină, din care însă nu se mai extrăgea rocă salină. Mai mult, la toate orizonturile de transport şi în toate galeriile se instalaseră pretutindeni sperietorile de ciori produse acolo ca articol de export. Încremenite în anumite posturi sau mobile, cu ajutorul unor mecanisme incorporate, ele erau costumate ca replici ale societăţii umane, exprimau bucuria şi suferinţa omenirii şi erau o marfă care îşi avea preţul ei. Livrate la comandă, îşi găseau pieţe de desfacere în întreaga lume. Şi, pentru că omul este considerat a fi fost creat după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu, Dumnezeu putea fi considerat prima sperietoare de ciori.

Când era pană de curent, doar lămpile cu carbid dădeau lumină şi ne ajutau să avem umbre uriaşe, care bântuiau peste pereţii înalţi ai galeriilor. Din galerii proaspăt deschise, din scocuri oscilante amuţite, din adâncurile de sub tavanele galeriilor, îi vedeai venind: mineri, havatori, meşterul genist, şeful de sector, băieţii de la cuple cu mecanicii de locomotive. O adunare pestriţă, alcătuită din tineri care învăţaseră la iuţeală munci necalificate şi din muncitori cu vechime - unii aproape de vârsta pensiei - care şedeau la un loc pe durata unei pene de curent.

După scurt timp, mormăielile lor se împotmoleau în politică, creşteau repede în volum până la strigăte, se intensificau până la ceartă şi se opreau la un pas de bătaie numai fiindcă revenea curentul, se făcea lumină, jgheaburile oscilante începeau să huruie şi locomotivele electrice să zumzăie. În puţul de extracţie se auzea zgomotul elevatorului. Îndată înceta şi cearta cu diverse coloraturi dialectale, după care plecau cu toţii, tăcuţi sau înghiţindu-şi ultimele cuvinte, la treaba lor: în lumina lămpilor cu carbid ce se balansau de colo-colo, deveneau din ce în ce mai mici.

Pentru mine, care nu făceam decât să ascult, să prind la întâmplare cuvinte şi replici, dar încolo rămâneam pasiv şi mut, de parcă mi s-ar fi încleştat fălcile, perioadele fără curent erau ore de şcoală recuperate. În dogoarea constantă din subteran - transpiram şi când nu făceam nimic - eu încercam să urmăresc vorbăria în contradictoriu, nu înţelegeam mult, mi se părea că-s prost şi aşa şi eram, dar nu îndrăzneam să-i întreb pe tovarăşii

mai bătrâni. Mă trezeam smuls încoace şi-ncolo, fiindcă în decursul certei se ajungea la alcătuirea de haite: în mare, existau trei grupuri opuse.

Ceata mai mică se dădea posesoare a unei conştiinţe de clasă comuniste, prevedea sfârşitul iminent al capitalismului şi triumful proletariatului, avea un răspuns la toate şi îi plăcea să ameninţe cu pumnul. Din ea făcea parte şeful de sector, la suprafaţă un om de treabă, care locuia într-o casă de familie în apropierea locului de muncă şi cu a cărui fiică mai mare mă duceam din când în când la cinematograf.

Al doilea grup, cel mai mare, se împăuna cu sloganuri naziste, căuta vinovaţi pentru prăbuşirea vechii ordini, fredona aţâţător „Sus steagul...” şi, când se înfierbânta, ajungea la presupuneri şi blesteme: „Dacă ar mai trăi Führer-ul, v-ar strânge pe toţi şi...”

Cel de-al treilea grup încerca să-i tempereze pe ceilalţi şi, cu propuneri de ameliorare din ce în ce mai râu văzute, să potolească cearta; era pe de o parte împotriva naţionalizării, de pildă a Burbach-Kali AG, pe de altă parte pentru etatizarea marii industrii sub control sindical. Acest grup care când scădea, când se consolida la loc prin migrarea unora, era desconsiderat ca social-democrat şi înjurat de comunişti ca „social-fascist”.

Chiar dacă mi-au rămas neînţelese multe dintre lucrurile care erau negociate pe un ton de ceartă mergând până la furie oarbă, mi-am dat seama până şi eu, băiatul de la cuple şi prostănacul de pe margine, că, în punctul culminant al nesfârşitei dispute, ceata comunistă se alia de fiecare dată cu naziştii încăpăţânaţi pentru ca, unindu-şi puterea vocală, să-i acopere total pe social-democraţi. Până mai adineaori duşmani de moarte, acum făceau un front comun roşu-brun împotriva social-democraţilor.

Asta se întâmpla după o schemă şi era ca un blestem. Din fiecare pană de curent rezulta aceeaşi configuraţie. Mie mi-a fost greu să mă situez statornic de partea unuia dintre grupuri. Ca ins fără un punct de vedere ferm, care era agitat în toate direcţiile, aş fi putut fi atribuit când unui grup, când celuilalt.

Mecanicul de pe locomotiva mea electrică, un bărbat cu un handicap uşor, care, miner fiind, avusese un accident în timpul unei explozii şi făcea parte dintre social-democraţi, mi-a explicat la suprafaţă când, după schimbul de tură, ieşeam din baraca duşurilor, această alianţă atât de contradictorie: „Aici se-ntâmplă ca imediat înainte de treiştrei, când comuniştii şi fasciştii s-au încontrat împotriva noastră, până când fasciştii i-au lichidat mai întâi pe comunişti, şi imediat după aia a fost rândul nostru.

Şi deja era gata cu solidaritatea. Ei da, ăştia nu învaţă niciodată din istorie. Ăştia vor întotdeauna totul sau nimic. Iar pe social-democraţi îi urăsc, pentru că, la nevoie, noi ne mulţumim şi cu jumătate...”

Nu vreau să spun acum că învăţământul în materie de concepţii politice la lumina lămpaşelor cu carbid m-ar fi orientat în vreun fel, că m-ar fi ajutat să-mi formulez primele păreri politice după război şi că ele ar fi aprins vreo luminiţă lămuritoare, dar băiatului de la cuple a început să-i treacă prin cap ce tovărăşie murdară a distrus un stat pe care comuniştii şi naziştii îl înjurau, numindu-l, cu dispreţ, „sistem”, şi ce anume l-a făcut să se prăbuşească.

Chiar dacă în subterană nu m-am transformat într-un social-democrat, la suprafaţă mi-au fost totuşi transmise unele opinii când, într-o dimineaţă de duminică, mecanicul meu de locomotivă m-a luat cu el în mormanul de ruine curăţat care era Hanovra, fiindcă acolo preşedintele social-democraţilor, Kurt Schumacher, avea să vorbească sub cerul liber cu câteva zeci de mii de oameni.

Nu, el nu vorbea, el striga, aşa cum o făceau odinioară toţi politicienii, nu numai Gauleiter-ul nazist Porster în Danzig, pe pajişte, în luna mai; şi cu toate astea mi-au rămas, mie, social-democratului de mai târziu şi neabătutului partizan al veşnicului „pe de o parte - pe de altă parte”, câteva cuvinte tunătoare pe care silueta ce părea mai degrabă fragilă le strigase fluturând în vânt o mânecă goală peste capetele a zeci de mii de oameni.

După ani de închisoare în perioada nazistă, se transformase într-un ascet. Un sfânt stâlpnic se făcea auzit. El chema la înnoirea naţiunii. Din ruine trebuia să se nască, după voinţa lui severă, o Germanie socială şi democrată. Fiecare cuvânt era o lovitură de baros pe fier.

Împotriva voinţei mele - căci, de fapt, strigătele mă făceau să iau distanţă - tovarăşul Schumacher m-a convins.

De ce anume? Cu ce urmări? A trebuit să treacă mulţi ani până când băiatul de la cuple de odinioară, după încercări de salturi rătăcitoare în disciplina utopică, să înceapă să prescrie ritmul de mers social-democrat, cum ar fi „politica paşilor mărunţi” a lui Willy Brandt. Şi încă alţi ani au trecut până când, în *Jurnalul unui melc,* i-am prescris progresului un astfel de mers târşit. Urma de bale. Drumul lung, pavat cu piatra cubică a îndoielii.

Dar, încă din subteran, crusta mea politică - carcasa goală - a fost perforată şi a devenit fragilă. M-am situat şi eu când de o parte, când de alta, ca să văd cum e. Aşa se face că mina Siegfried I a firmei Kali mi-a dat pe gratis meditaţii care au avut efecte schimbătoare: pendulând precum jocul de lumini şi umbre în galeriile cât un dom ale minei, mă hotărâm când pentru, când împotriva a ceva, eram când de o parte, când de alta, dar rămâneam surd de îndată ce încă-naziştii încercau să mă îmbrobodească.

Pe de o parte, vorbeam în subteran, atunci când avea din nou loc vreo dispută în legătură cu alcătuirea unui partid unic din comunişti şi social-democraţi în zona ocupată de sovietici, cu cuvintele mecanicului meu de locomotivă, care ne avertiza împotriva unificării forţate şi care conducea întotdeauna grijuliu atunci când băiatul lui de la cuple deschidea uşile de la puţul de ventilaţie, când le închidea şi când trebuia să sară în vagonet; pe de altă parte, la suprafaţă, şeful de sector şi tatăl prietenos al celor trei fiice reuşea să-mi traducă fraze din *Manifestul comunist* în realitatea săracă în calorii de după război.

Amândoi mă agitau cu succes variabil. Ca bun ascultător, probabil că le-am stimulat zelul. Totuşi, atunci când astăzi, în vremuri de dominaţie absolută a capitalului şi în deplină proprietate a neputinţei mele acumulate, îl chem încoace pe băiatul de la cuple de odinioară, îl atrag lângă pupitrul meu şi îl interoghez, la început cu blândeţe, apoi sever şi, cu întrebările mele abile, îl pun în încurcătura pe el, căruia îi place atât de tare să se eschiveze, din propoziţiile secundare ale tânărului bărbat în salopetă rezultă că mai degrabă fiica cea mare a şefului de sector a fost aceea care l-a momit, între ture, în casa de familie cu grădiniţă în faţă şi cu verandă; ea îl convingea fără să recurgă la politică.

Nu era chiar o frumuseţe, dar nici lipsită de vino-ncoace. Încă din copilărie şchiopăta puţin de piciorul stâng. Un accident? Niciodată n-a vorbit despre asta. Sau poate că nu am fost eu atent, atunci când ea pomenea despre cauzele regretabile ale vizibilei ei nefericiri?

Vorbea susurat, repede, precipitat, ca şi când nu i-ar rămâne destul timp. Îmi închipui o faţă oval-lunguiaţă, ochi căprui apropiaţi, păr închis la culoare, neted. Fruntea tot mereu gânditoare, de aceea cutată. Era deşteaptă şi ştia să alcătuiască fraze construite logic. Mâinile pe care le flutura întruna

reprezentau, pentru debitul ei verbal, vocea a doua. Unul dintre cuvintele ei preferate era „exact”: privind exact, vorbind exact, gândind exact...

Ca practicantă în birourile administraţiei minei, a bătut la maşină câteva dintre poeziile mele rimate în grabă. Astfel, acestea aveau un aer important, se citeau cursiv şi ar fi fost, din punct de vedere vizual, bune de tipar; de asemenea, corectase fără o vorbă greşelile mele de ortografie.

Ne vedeam cât de des se putea. Piciorul ei care rămânea puţin în urmă nu mă deranja. Faţa şi fâlfâitul mâinilor vorbeau destul de atrăgător. Firavă, stătea subţire la poarta minei, îşi aştepta tatăl şi poate şi pe mine. Atât era de delicată şi de uşurică, încât puteam să ridic corpul ei zvelt până la înălţimea potrivită şi să pătrund în el de îndată ce, după film, întorşi din Sarstedt, încercam, pe verandă sau în vestibul, să fim, preţ de câteva minute, un singur trup.

Să urc scările până în camera ei de fată nu aveam voie. În baracă, în camera cu paturi cu două etaje, nu voia ea să vină. Din grijă pentru mine, ea accepta să se întâmple ceea ce făcea parte din mersul la cinematograf ca program de închidere, indiferent dacă voia şi ea sau voiam numai eu. Iar rugăminţii ei de a fi prudent am învăţat să mă supun.

Dar mai mult decât în cursul minutelor petrecute pe veranda sau în marchiza casei ne-am bucurat unul de altul pe câmpurile cultivate cu sfeclă de zahăr. Ea, vorbind explicit. Toate cele erau numite cu numele lor. În faţa muntelui de steril care stătea licărind alburiu sub cerul mai mult sau mai puţin noros, am consumat multe cuvinte despre filme pe care le văzuserăm recent. Unul se numea *Lumină de gaz şi umbră* şi acţiunea lui înspăimântătoare se petrecea în ceţoasa Anglie; un altul, în care juca şi *die Knef,* se numea *Asasinii sunt printre noi.*

De asemenea, am vorbit despre Dumnezeu, care nu exista. Ne întreceam în desfiinţarea unor articole de credinţă. Doi discipoli ai existenţialismului, ce nu cunoşteau termenul acesta care tocmai începea să fie la modă sau, dacă da, numai din auzite. Amândoi citiserăm din *Zarathustra* şi culeseserăm de cine ştie unde sublime monstruozităţi lexicale precum „iniţialitate” şi „aruncare în lume”. Căpiţe de fân nu existau în regiunea asta.

Pe urmă, după primul îngheţ, când sfecla era gata de cules, ne duceam după lăsarea întunericului pe câmp cu saci şi cu coşuri, grăbiţi, cu sape cu

cozi scurte. Nu eram singurii care recoltau noaptea. Duşmanii noştri erau ţăranii cu câini.

În spălătoria şefului de sector, a cărui nevastă murise în ultimul an de război şi care, ca văduv şi tată a trei fete, părea adeseori neajutorat, am fiert, urmând instrucţiunile lui, sfecla pe care o spălaserăm şi o curăţaserăm de coajă şi am făcut-o sirop. Amestecatul necontenit cu un polonic mare de lemn în cazanul ce bolborosea, mirosul şi gustul de dulce excesiv şi lipicios au rămas, la fel şi râsul pe trei voci al fetelor în timp ce curăţăm sfecla de coajă. Siropul a fost turnat în sticle burtoase, proprietatea întreprinderii. Din ce a mai rămas în cazan am făcut bomboane de malţ, după ce adăugaserăm şi anason.

În timp ce siropul fierbea, s-a cântat. Tatăl le transmisese fiicelor câteva cântece muncitoreşti. Nici lagărul de concentrare, nici războiul făcut într-un batalion disciplinar nu reuşiseră să-i răpească, aşa cum îi plăcea lui să spună, „conştiinţa de clasă".

Cum se numeau fiicele maistrului? Una din fete - care oare? - era strigată Elke. Uneori, limbile se mai ascuţeau. Dar la certuri politice nu s-a ajuns niciodată cât timp a fiert siropul.

După cea de-a nouăsprezecea zi de naştere a mea, zi în care în îndepărtatul Nürnberg a fost executată şi sentinţa de condamnare la moarte prin spânzurare a criminalilor de război şi pe care am serbat-o cu câţiva ortaci la orizontul de transport de 950 de metri cu puţin înainte de începutul recoltării sfeclei de zahăr, am găsit la primăria din Groß Giesen numele şi adresa unei rude îndepărtate, care-şi găsise împreună cu soţia şi fiicele refugiu în Lübeck. I-am scris imediat sau abia după oarecari ezitări?

Ca peste tot în oraşele şi satele din zonele ocupate, pe coridoarele birourilor administrative atârnau lungi liste de căutare pe care erau înşirate numele şi datele celor dispăruţi şi adeseori morţi. Crucea Roşie şi alte organizaţii se ocupau de distribuirea şi completarea listelor. Separat erau afişate fotografii mici de format paşaport cu chipuri de copii. Refugiaţi şi alungaţi din Prusia Orientală, Silezia, Pomerania, Ţinutul Sudeţilor şi din oraşul meu natal, Danzig; în plus, militari de la toate armele şi de toate gradele, bombardaţi şi evacuaţi, milioane de oameni se căutau unii pe alţii. Sugari fără nume îşi voiau părinţii. Mame voiau să-şi găsească fiii şi fiicele

de care fuseseră despărţiţi în timpul refugiului. Adeseori era trecut doar numele locului în care fuseseră găsiţi copilaşii din fotografii.

Să cauţi şi să găseşti. Astfel, femeile sperau să li se întoarcă logodnicul, soţul. Prieteni şi prietene care-şi lipseau unii altora. Fiecăruia îi lipsea câte cineva. Şi eu îmi căutam pe listele schimbate săptămânal părinţii şi sora cu trei ani mai mică.

Deoarece, împotriva oricărei raţiuni, eu îi vedeam în continuare acasă - mama, ca şi când nici nu s-ar fi urnit din loc, în spatele tejghelei prăvăliei, tata frământând aluatul pentru cozonaci în bucătărie, sora cu codiţele ei jucându-se în sufragerie -, nu eram în stare sau nu voiam să-mi închipui familia într-un loc străin: alungaţi cu forţa, fără adăpost, fără mobilele familiare şi fără tablourile înrămate de pe pereţi, departe de soba de teracotă, care încălzea în acelaşi timp sufrageria şi dormitorul.

Oare radioul stătea tot pe bufet, şi cine ce post asculta? Ce se alesese de biblioteca cu geamuri a mamei, care fusese de fapt a mea? Cine răsfoia acum albumele de artă pline de reproducerile din cutiile de ţigări, colecţionate şi lipite cu maximă precizie?

Ei, da. Imediat ori numai după o scurtă ezitare le-am scris rudelor îndepărtate. Dar, înainte să vină vreun răspuns de la ei, care locuiseră cândva în Danzig-Schidlitz, unul dintre camarazii mei de baracă, originar din Silezia Superioară, s-a însurat. Mireasa era localnică şi văduvă.

Blondina zglobie stă în faţa ochilor mei, stridentă, cu capul plin de bigudiuri. Pe urmă o văd în rochia de mireasă din mătase albă de paraşută, care a fost procurată în schimbul câtorva saci de câte o sută de kile de sare.

Împreună cu un alt ortac - ca şi mine, băiat la cuple - a trebuit să fac pe martorul, fiindcă în sat nu s-a găsit nimeni pentru aşa ceva. Născut în Kattowitz, mirele vorbea germana cu accent polonez specifică zonei, cânta avântat la muzicuţă şi ne-a învăţat un cântec cu multe strofe, din care mi-au rămas numai rime izolate ca asta: „Un purice dacă-l ciupeşte, Antek cu bâta îl loveşte”.

S-a chefuit zgomotos, în patru, în bucătăria-sufragerie a văduvei de război. Din Groß Giesen, din satele din jur şi din Sarstedt nu veniseră nici rude, nici vecini. Nu numai sora, ci chiar şi părinţii miresei refuzaseră să se aşeze la masă cu ginerele, care, după ştiinţa celor din Saxonia Inferioară, era un străin şi un coate-goale. Cine venea din străinătate, străin rămânea.

Am băut nemăsurat, ca şi când s-ar fi cerut potolită şi setea invitaţilor care lipseau. Mirele, martorii şi - cu zel deosebit - mireasa îşi dădeau silinţa să fie binedispuşi, să se veselească. Friptura din ceafa de porc era însoţită de alcool din pahare de apă. Cine a băut mult, cine a băut mai puţin, asta nu mai ştiu. Pe masă se afla din belşug ţuică de cartofi şi cine ştie ce altceva se mai găsise pe piaţa neagră, până şi lichior de ouă. Atât de mult am turnat în noi din chestia aia dubioasă, că n-ar fi fost imposibil să orbim cu toţii, căci în flecare zi ziarele publicau ştiri despre otrăviri colective după petreceri familiale: alcool metilic în ţuică falsificată, asta era cauza. Noi însă ciocneam tot mereu în sănătatea noastră şi a familiei miresei şi-i înjuram cât ne ţinea gura pe invitaţii absenţi.

Până la urmă ne-am prăbuşit toţi patru în patul conjugal. E drept că nu orbiţi, dar orbeşte. Ce a rezultat până la urmă între atâta carne, nu a vrut şi nu vrea să ştie nici o coajă de ceapă. În orice caz, mireasa va fi ştiut, va fi simţit sau va fi bănuit ce anume s-a întâmplat sau nu s-a-ntâmplat în ce mai rămăsese din noapte: cu cine, cu cine abia, cu cine de mai multe ori.

Pe peretele de la capul patului, rămas din prima căsnicie, atârna un tablou în ulei, în care erau fie două lebede făcând o pereche frumoasă, fie un cerb care boncăluia singuratic.

Când ne-am sculat a doua zi de dimineaţă, ba nu, mai degrabă spre prânz, blondina proaspăt căsătorită era în bucătărie şi pusese deja masa pentru micul dejun. Mirosea a ouă ochiuri şi a slănină prăjită. Ea zâmbea blond, li se adresa zâmbind soţului şi celor doi băieţi de la cuple, care se holbau toţi trei în gol unul pe lângă altul, abia dacă vorbeau şi, dacă spuneau ceva, atunci era vorba de schimbul următor, schimbul trei.

Atât de confuz şi de incert în ceea ce priveşte detaliile s-a terminat o noapte a nunţii care, la suprafaţă, pe latura ferită de vânt a turnului de extracţie şi cu vedere din dormitor spre halda de steril ce depăşea totul în înălţime, mai mult a rezultat decât s-a petrecut cu adevărat.

În subteran, însă, minerii îşi prelungeau cearta din timpul penelor de curent, o ceartă în care eu, sătul de repetiţii, nu voiam să mă amestec. Apartenenţa mea de odinioară la tinerii nazişti părea consumată temeinic. Cu acest trecut care se tot lungea, certăreţ, nu voiam să am nimic de a face. Nici una dintre ideile alea stătute nu reuşea să mă atragă, chiar dacă acum

se căsca o falie acolo unde, odinioară, singura idee valabilă unise toate lucrurile între ele.

Dar cu ce anume să umpli spărtura care, deşi nu era vizibilă, se căsca atunci în interior?

E de bănuit că va fi fost o neîntreruptă şi difuză căutare de sens, din care băiatul de la cuple se salva în timpul mai multor pauze forţate stând deoparte în timp ce ortacii se certau şi tocind, la lumina lămpii sale de carbid, legile şi vocabulele imuabile ale unei limbi moarte, redevenind astfel, totuşi, elev.

Situaţia asta absurdă s-a păstrat cu atâta claritate, încât şi astăzi mă mai aud conjugând verbe. Nu încape nici o îndoială: băiatul acela de la cuple care, la 950 de metri sub scoarţa pământului, încearcă, harnic şi încrâncenat, să-şi îmbunătăţească latineasca lui precară sunt eu. Ca pe vremea când era elev, face strâmbături şi rosteşte în timpul ăsta poezioara: *qui quae quod cuius cuius cuius...*

Îmi bat joc de el, îl fac „personaj de banc”, dar el nu se lasă distras, vrea să umple cu ceva golul, fie şi cu sterilul unei limbi pe care camaradul lui din lagărul Bad Aibling o stăpânise şi pe care o numise „pe veci stăpână peste lume”. Mai mult chiar: Joseph afirma că până şi visele sale se desfăşurau după regulile de nezdruncinat ale acestei limbi.

Gramatica şi dicţionarul mi-au fost împrumutate cu bunăvoinţă de către o profesoară pensionată, care locuia în oraşul episcopal crunt bombardat cu puţin înainte de sfârşitul războiului, Hildesheim, şi care, contra cost - ţigările nefumătorului - îmi oferise meditaţii în camera ei de la mansardă.

Am întâlnit-o întâmplător, nu mai ştiu unde. Purta nişte ochelari cu lentile groase şi şedea cu pisica în poală într-un fotoliu cu tapiţerie de un roşu rubiniu. „Puţină latină nu poate să strice”, aşa suna sfatul ei.

De îndată ce aveam liber, mă duceam la ea cu autobuzul. După meditaţii mă invita la o cană de ceai de mentă, nimic mai mult.

Pe urmă, însă, cărţile poştale venite de la rude apropiate şi îndepărtate au pus capăt comportamentului meu de licean. Toate veştile convergeau: părinţii şi sora mea supravieţuiseră războiului şi expatrierii fără daune exterioare. De curând, reuşiseră să treacă din zona ocupată de sovietici în aceea de ocupaţie britanică. Dinspre Mecklenburg. Cu numai două geamantane peste graniţă. După un scurt popas în Lüneburg, unde-şi

găsiseră refugiul bunicii, fuseseră, fiindcă nordul era de mult supraaglomerat, încartiruiţi în Renania, în apropiere de Köln, mai exact în districtul Bergheim/Erft, la un ţăran avut.

Erau mai multe amănunte în cărţile poştale ale rudelor trăind împrăştiate: despre oraşul natal distrus - „Danzig-ul nostru nu mai există” - şi despre toate nenorocirile prin care trecuseră. Şi despre „presupuse delicte”, cu privire la care nu se putea şti însă nimic, stătea scris acolo: „Dar despre toate nedreptăţile pe care ni le-au făcut polonezii nu se spune nimic...”

În continuare, rudele povesteau despre abuzurile îndurate, despre dispăruţi, morţi şi despre bunicul care se tânguie întruna şi căruia nu i se mai alină durerea pentru tâmplăria pierdută - „circularul, maşina de rindeluit, toate tocurile alea de ferestre şi uşi depozitate în pivniţă...”

Pe acelaşi ton se plângeau de sărăcia generală, din ce în ce mai mare: „Cel mai rău ne loveşte pe noi, alungaţii, care nu suntem bine-veniţi niciunde. Şi când te gândeşti, că şi noi suntem germani ca şi ăştia de aici...”

Adresa la care erau cazaţi părinţii în Renania mi-a procurat-o probabil primăria din Groß Giesen. În orice caz, am plecat fără să-mi dau demisia de la mină şi am luat autobuzul imediat după schimbul unu. Trebuie să fi fost cu puţin înainte de Crăciun sau la începutul noului an. Ceva mă reţinea. Era cumva fiica, ataşată de mine, a şefului?

De-a lungul drumului era zăpadă, peste care cădea altă zăpadă. În bagaj aveam un kilogram de unt pus deoparte şi două sticle burtoase de brom, procurate din laboratorul minei, pline cu sirop de sfeclă, partea mea din ultima recoltă.

Nu, nu-mi aduc aminte nici de lacrimile de despărţire al fiicei şefului de sector, nici că tatăl ei i-ar fi urat călătorie plăcută celui grăbit să plece, dar la plecare se pare că în sacul meu de marinar, ce-mi ţinea loc de valiză şi pe care-l umpleau lucrurile mele, trebuie că a nimerit şi ceva din proprietatea întreprinderii, căci, douăzeci de ani mai târziu, când am ajuns pentru a nu ştiu câta oară în această regiune din Saxonia Inferioară pentru ca acolo, în vederea alegerilor pentru Bundestag ce băteau la uşă - era vorba de „Noua politică faţă de Est şi de noua politică germană” a lui Willy Brandt -, să dau o mână de ajutor la crearea de iniţiative ale alegătorilor, după o întrunire electorală i-am povestit candidatului local al SPD despre activitatea mea din subteran ca băiat la cuple şi despre penele de curent saturate de dispute.

Aşa a aflat el de când începuseră ezitările social-democrate să-şi pună amprenta asupra gândirii mele politice. Dar, fiindcă relatarea mea presărată cu anecdote îi va fi apărut tovarăşului ca mult prea fantastică ori ca o continuare la *Ani de câine,* după plecarea mea a aruncat o privire în registrele din primii ani de după război ale încă profitabilei Burbach-Kali AG. Acolo stătea scris, cât se poate de convingător, că cineva cu numele meu părăsise întreprinderea Siegfried I „însuşindu-şi saboţii de lemn aflaţi în proprietatea întreprinderii”.

Potasă nu se mai extrage acolo, iar de cultivat se cultivă mai mult rapiţă decât sfeclă de zahăr. Dar muntele de steril încă se mai înalţă din câmpia plată, de neconceput fără el. El aminteşte de o vreme în care furtul de sfeclă de zahăr şi penele de curent făceau parte din cotidian, bonurile pentru muncă grea erau foarte căutate, o fată deşteaptă corecta greşelile mele de ortografie, libertatea putea fi încercată ca măcel de cuvinte, iar pe orizontul de transport al minei Siegfried I unui băiat de la cuple care tot prost avea să rămână i se dădeau lecţii.

De la Hanovra am luat trenul, de la Köln din nou autobuzul în regiunea familiară mie a Ruhr-ului de jos. De însoţit, mă însoţea un frig statornic. Pentru toţi aceia care au trăit-o, această iarnă ce s-a instalat atât de timpuriu, la sfârşit de noiembrie, a rămas de neuitat. Ea a durat, a adus cu sine munţi de nămeţi şi un ger care nu se mai termina. Râurile îngheţaseră, conductele de apă plesniseră. În oraşe nu existau hale încălzite. Transportul de cărbune şi cocs se poticnise. Îngheţaţii făceau foame, înfometaţii îngheţau.

Mai cu seamă pentru copii şi pentru bătrânii singuri, iarna lui '46-'47 a fost mortală, căci lipsurilor obişnuite li: se mai adăuga lipsa de combustibil. Transporturile de cărbuni erau furate, copacii doborâţi, cioturile cu rădăcini erau dezgropate. Pe canale, barjele încărcate cu cocs rămâneau prinse-n gheaţă, trebuiau păzite zi şi noapte. Ca înlocuitor de căldură de un fel aparte era folosit umorul. Poate că din această cauză, la Hanovra şi Köln *Visul unei nopţi de vară* al lui Shakespeare era în repertoriul teatrelor municipale ale căror actori se zbenguiau prin momentele savuroase pe scene improvizate, în timp ce spectatorii lor se vor fi încălzit aplaudându-i.

Deşi la temperaturi scăzute şi cu deficit de calorii, viaţa mergea mai departe. Iar eu, abia fugit de la căldura din subteran, de la 950 de metri

adâncime, îngheţam acum la suprafaţă într-un tren neîncălzit, într-un autobuz ud şi rece.

Toţi călătorii îngheţau, dar mie mi se părea că eu sufăr cel mai tare din cauza gerului atotprezent, oricât de precaut ar fi fost băiatul de la cuple încălzindu-se dinainte, oricât de bogate în calorii ar fi fost cartelele de alimente pentru muncă grea care-l saturaseră până atunci şi oricât de atentă ar fi fost fata cea mare a şefului de sector, care-i împletise mitene special pentru drum.

Dar era posibil şi ca, în ciuda bucuriei anticipate a revederii cu familia, eu să fi fost stăpânit în interior de spaima că întâlnirea cu tata şi mama ar putea decurge dezamăgitor; că, deoarece părinţii şi sora îmi deveniseră străini, frigul avea să se simtă şi mai tare şi că fiul şi fratele lor le va sta înainte ca un străin.

Mă ţineam strâns de sacul meu de marinar şi de conţinutul acestuia, de kilogramul de unt pus deoparte, de sticlele burtoase pline cu sirop de sfeclă.

Nefiind anunţată, întoarcerea acasă a fiului pierdut trebuia să fie o surpriză. Totuşi, când am coborât din autobuz, mama, tata şi sora mea stăteau în staţia Fließstetten, ca şi când ar fi vrut să-mi facă ei o surpriză. Dar nu voiau decât să meargă până la Bergheim, să-şi ştampileze hârtiile de stabilire. Coincidenţă?

Mai târziu, mama era sigură că întâlnirea noastră a fost o potrivire dictată de destin. Era credinţa ei fermă: totul, nenorocire şi noroc, la fel şi supravieţuirea mea, se conformau unei voinţe mai înalte, erau predeterminate, în plus, o ţigancă ar fi prezis întoarcerea în scurt timp a fiului: „dragul mamei” avea să vină încărcat de daruri, care constau de fapt în sirop, în unt.

Fiul s-a speriat. Stăteau acolo, îmbrăcaţi sărăcăcios în paltoane care le rămăseseră mari. Mama jigărită. Tatăl îşi salvase pălăria de velur până la sfârşitul războiului. Sora, fără codiţe, nu mai era un copil.

Se pare că eu aş fi salutat-o exclamând „Daddau, dar te-ai făcut ditamai domnişoara”. Iar ea care, în situaţii aflate sub semnul îndoielii, îşi aminteşte lucrurile întotdeauna altfel decât fratele, „mai aproape de adevăr”, afirmă şi astăzi că ghicitoarea a existat. „Pe cuvânt, ne-a spus dinainte...”

De curând, am fost, împreună cu câţiva nepoţi, să vizităm fostul nostru oraş devenit între timp străin; ne-am plimbat pe plajă de la Glettkau la

Zoppot şi ne-am pierdut într-o convorbire ca-ntre fraţi în care era vorba de una, de alta, ca şi de noul papă. Şi, în timp ce copiii căutau chihlimbar în spuma de la mal, ea a spus: „Fără ca mama să fi trebuit să-i dea ceva de mâncare - oricum n-aveam nimic -, ţiganca, înainte să vii, s-a uitat în palma mamei şi i-a promis: în trei zile, băieţaşul tău e aici.”

Cu doar vreo doi ani înainte - şi totuşi parcă într-o preistorie de mult apusă -, când Danzig-ul, cu toate turnurile şi frontoanele lui, era încă neatins, în septembrie '44, tata mă condusese la gara centrală. El purta fără un cuvânt valiza mea de carton şi insigna rotundă de partid la reverul de la sacoul costumului. Eu, la şaisprezece ani, în pantaloni până la genunchi şi cu ordinul de încorporare în buzunarul de la piept al unei jachete care-mi rămăsese mică, stăteam lângă el pe peronul gării. Mama refuzase să fie nevoită să se uite după fiul ei care pornea cu trenul în direcţia Berlin şi - aşa cum credea ea - la moarte. Acum, destinul ne adusese iar la un loc.

Ne-am îmbrăţişat de parcă nu ne mai puteam opri. Cuvinte deloc sau doar neajutorate. Prea multe şi mai mult decât se putea spune se întâmplaseră în decursul unui timp ce părea fără început şi care nu-şi putea afla punctul final. Unele lucruri, fiind prea îngrozitoare, au ajuns să fie spuse abia mai târziu sau deloc.

Violenţa îndurată în mod repetat o făcuse pe mama să amuţească. Îmbătrânise, dădea deja semne de boală. Mai nimic nu rămăsese din veselia şi zeflemeaua ei.

Iar omuleţul ăsta hodorogit să fi fost tatăl meu? El, care se străduise întotdeauna să pară sigur de sine şi să dea dovadă de ţinută?

Doar sora mea părea să fi rezistat fără daune la tot ceea ce se întâmplase. Aproape prea adultă, aşa mi se părea. Cu ochii ei deschişi la culoare îndreptaţi spre mine, „fratele cel mare”.

Abia acum începeam să pricep ce anume nu-mi fusese niciodată destul de clar în timpul ultimelor luni de război, în spitalul de campanie, în prizonierat, apoi în timpul rătăcirilor mele prin libertate, şi asta din cauză că mă ocupasem numai de mine şi de dubla mea foame. Totul se schimbase prin pierdere. Nici unul nu scăpase întreg. Nu numai casele erau transformate în ruine. Odată cu reversul războiului, pacea, ieşeau la lumină crime care acum îşi pierdeau legitimitatea şi, cu o violenţă retroactivă, făceau din făptaşi victime.

În faţa mea stăteau nişte evacuaţi, ce-i drept ca indivizi, dar printre milioane de alţi evacuaţi ei aveau doar valoare statistică. Am îmbrăţişat supravieţuitori care, cum se spunea, scăpaseră doar cu spaima. Oamenii mai existau oarecum, dar...

Nu ştiam nimic unii despre alţii. „Băiatul nostru s-a întors!” a strigat tatăl meu către toţi oamenii care coborau din autobuz, care voiau să plece cu autobuzul la Bergheim. Dar eu nu mai eram băiatul pe care el îl condusese la gara centrală din Danzig, când multe dintre bisericile oraşului alcătuit ca pentru veşnicie mi-au bătut din toate clopotele la despărţire.

Autorităţile administrative îi instalaseră pe ai mei la un ţăran. Această constrângere era necesară, căci rareori se întâmpla ca refugiaţii şi evacuaţii să fie primiţi de bunăvoie. Mai ales acolo unde nu existau nici un fel de pagube vizibile, iar casa, grajdul şi hambarul se sprijineau parcă netulburate pe dreptul de succesiune; în plus, nici unei căpăţâni de ţăran din partea locului nu-i fusese clintit un fir de păr - mai ales acolo oamenii refuzau să accepte că războiul ce fusese atâta vreme ridicat în slăvi ca victorios a fost pierdut, împreună cu cei păgubiţi.

Numai fiindcă fusese obligat de autorităţi, proprietarul gospodăriei le lăsase părinţilor mei o încăpere împărtită în două, cu duşumea de beton: cândva, acolo fuseseră hrăniţi porcii puşi la îngrăşat.

Nu ajuta la nimic să te plângi. „Păi, duceţi-vă de unde aţi venit!”, suna răspunsul ţăranului sigur de hectarele lui, care era la fel de catolic ca acela de la care fugisem eu în primăvara anului trecut. Pretutindeni oamenii fuseseră întotdeauna neîncrezători, aproape ostili faţă de străini şi - cum se spunea - faţă de cei fugiţi încoace; iar atitudinea asta avea să rămână neschimbată.

Peste tot domnea frigul; aici, însă, cel determinat de vreme era sporit de faptul că podeaua de beton nu avea fundaţie. Mica provizie de cartofi pentru iarnă fusese atinsă de ger. Odată dezgheţaţi, îţi intra degetul în ei. Fie că-i fierbeai în coajă ori curăţaţi, rămâneau apoşi, sticloşi, aveau un gust scârbos de dulce. De alături puţea grajdul, iar pe dinăuntru peretele exterior al încăperii lucea îngheţat.

Dormeam într-o singură încăpere. Fiica în pat cu mama, fiul cu tatăl. Înghesuiala era şi mai mare decât în copilăria mea; atunci, în locuinţa de două camere din Langfuhr, dormeam toţi patru într-o cameră, dar acolo exista soba de teracotă. Aici nu era decât în despărţitura din faţă o sobă de

tuci, în jurul căreia ne adunam seara, strânşi unul într-altul. Vorbeam potolit şi ne refugiam de multe ori într-o tăcere grăitoare.

Godinul era alimentat cu brichete de cărbune pe care tata le aducea în rucsac de la locul lui de muncă. Îşi găsise, la mina de lignit din apropiere, un post de ajutor în căsuţa portarului. Scrisul lui frumos şi citeţ îl avantajase. Acum, el ţinea evidenţa şi controla intrările şi ieşirile.

Brichetele se dădeau ca plată parţială în natură. Când părinţii mei au găsit în sfârşit o locuinţă în apropierea serviciului tatei, în satul Oberaußen, li s-au repartizat chiar cantităţi mai mari de „aur negru”, bucăţi zdravene, lunguieţe şi brichete în formă de ouă.

Întreprinderea în care tatăl îşi găsise de lucru era un complex industrial care scotea nori de aburi prin coşuri aşezate la rând şi se numea Fortuna Nord, la fel ca, mai târziu, unul dintre capitolele din *Toba de tinichea,* în decursul căruia, în cimitirul satului de mineri Oberaußen, un cadavru este mutat, iar Oskar Mazerath, în timp ce cadavrul iese la lumină bucată cu bucată, îşi pune întrebarea hamletiană modificată astfel: „A te-nsura sau a nu te-nsura?”.

Să fi trecut o săptămână de la, dacă nu întoarcerea mea acasă, atunci sosirea mea spectaculoasă, când tatăl meu a venit de la muncă încărcat cu brichete de cărbuni şi - cum credea el - cu „o veste bună”. „Băiatul meu”, a spus el, „am primit pentru tine o ofertă de ucenicie grozavă. La administraţie. Şi încă sus de tot, în biroul conducerii. E cald şi bine acolo...”

A mai spus încă multe altele, nu fără mândrie, în plus dintr-o bunătate atentă, dar fără să cunoască dorinţele avântate ale fiului. Ochii lui albaştri deschis nu licăreau.

Poate că mi s-ar fi oferit, ca stimulent, lozinca citată frecvent mai târziu în paginile economice ale ziarelor de mare tiraj: „Viitorul e-n lignit!”. Şi, cu siguranţă, şi îndemnul care fără îndoială că nu putea fi contrazis: „Bucură-te dacă găseşti un loc de ucenic fără să fi absolvit şcoala...”

Cât de dezamăgit trebuie să fi fost tatăl meu plin de bune intenţii atunci când fiul nu a făcut decât să-i mulţumească, râzând. Da, mă tem că am râs de el: pe cât de departe era de aspiraţiile mele, pe atât de caraghioasă mi se părea oferta lui.

„Eu, conţopist? E ridicol! După trei săptămâni m-am topit, probabil luând cu mine toate timbrele din proprietatea întreprinderii. Vrei să faci din mine

un infractor?”

Iar după aceea fiul nerecunoscător a spus la ce anume ţintea voinţa lui personală.

Dar ce anume voiam eu, exact? Se poate oare ca abia ucenicia în munca de birou, cu care mă ameninţa, plin de afecţiune, tata, să le fi conferit dorinţelor mele o direcţie precisă?

Cu un teanc de versuri, şi rimate şi fără rimă - unele dintre poezii le bătuse la maşină, pe curat, fiica şefului de sector -, cu duzina de desene ce aveau drept motiv, reproducându-i cuminte şi cu acurateţe, pe camarazii din prizonierat şi din viaţa de baracă de mai târziu, mai mult chiar: cu închipuirile mele despre personaje de tot felul, când minuscule ca nişte miniaturi, apoi din nou mărite monumental, în pielea goală sau înveşmântate, stând în picioare, lungi, răsturnate, cocoşate de durere, chiar şi din acelea pe jumătate animal, pe jumătate om, o sumedenie de personaje ce mi se înghesuiau în cap - şi dintotdeauna fiind pe dinăuntru bogat în personaje - voiam să mă fac sculptor, să fiu cineva care, din lut simplu, alcătuieşte trupuri care, prin prezenţa lor palpabilă de jur-împrejur, domină spaţiul.

Cam asta îi voi fi spus eu, acum fără să mai râd, tatălui meu, care a început imediat să vorbească despre „artiştii muritori de foame” şi despre „idei fixe”, tare şi agitat, aşa cum rareori îmi fusese dat să-l aud.

De fapt, ar fi fost de aprobat atunci când, avertizându-mă, mi-a prezis viitorul astfel: „O meserie de muritori de foame în vremuri grele, în care nimeni nu ştie ce va fi mâine. Scoate-ţi asta din cap!”.

Mama, care, având în vedere locuinţa noastră cu pereţi nezugrăviţi, regreta în mod repetat că nu a dat jos de pe peretele casei din Langfuhr oleografia după *Insula morţilor* a lui Bocklin, că nu a scos-o din ramă, că nu a făcut-o sul şi nu a vârât-o în bagajul lor de refugiaţi; ea, femeia de afaceri capabilă, dar pentru care totuşi arta de orice fel avea ceva divin; ea, care-i vedea pe fraţii ei care pieriseră atât de timpuriu trăind mai departe în mine, fiul salvat datorită proniei, împărtăşea într-o oarecare măsură rezervele soţului ei - dar cu toate astea a fost în stare să extragă, din închipuirea că într-o bună zi băieţaşul ei avea să creeze ceva frumos, ceva trist-frumos, în orice caz ceva care, prin trista-i frumuseţe, să placă, acea speranţă ce o făcea să surâdă, pe care o nutrea în cea mai mare taină de

îndată ce era vorba de mine şi de planurile mele lăudăroase şi de făgăduinţele mele pline de norişori trandafirii.

Curând, surâsul îi pieri, alungat de firea fricoasă pe care i-o crease oroarea căreia îi supravieţuise. În timp ce stătea lângă soba cu cărbuni şi împletea ciorapi din lână nevopsită de oaie pentru copiii ţărăncii care, drept plată, îi aduceau făină de secară şi terci de ovăz, ea începea să se îndoiască ezitant de ceea ce tocmai fusese motiv de zâmbete, ca romanţă pentru mai târziu: „Dar, băieţaş, tu chiar crezi că mai târziu o să se poată trăi din asta, din artă?”.

Într-un ziar - sau fusese deja ceva ca o revistă ilustrată? - am găsit un articol care afirma că la nu tocmai îndepărtata academie de artă din Düsseldorf fusese reluată în câteva ateliere activitatea de predare. Reportajul era din vara trecută. Într-o fotografie putea fi văzut un profesor de sculptură cu breton, pe numele lui Ewald Matare, înconjurat de elevi.

Într-o altă ilustraţie, o sculptură a maestrului reprezenta într-o formă simplă o vacă culcată, care ar fi putut să-i placă mamei mele. „Dar cum vrei să fii primit fără bacalaureat ca student într-o academie adevărată? Or să râdă de tine! Niciodată n-o să primeşti un loc acolo!”.

Nu-mi păsa. De nimic nu-mi păsa. Decenii mai târziu, atunci când fiii, la fel şi fiicele, au purces la drum cu numeroase ocolişuri - Laura, de pildă, nu a urmat sfatul tatălui ei: deşi talentată, ea nu a vrut să se facă artistă, ci să fie şi rămână doar olăreasă mi-am evocat nechibzuinţa cu care m-am eliberat din strâmtoarea cartierului general de avarie al familiei, care acum trebuia să mai facă loc şi pentru cearta nesfârşită dintre tată şi fiu, fără să percep acest pas ca pe un act temerar.

Astfel s-a terminat un scurt turneu din cauza căruia sufereau cu toţii, mai ales „odorul tatii”, sora mea, Waltraut, pe care, întorcându-mă acum cu faţa spre trecut, o văd drăguţă, veselă până la absurd şi aparent lipsită de nevoi interioare. Gropiţele ei, de îndată ce zâmbea. Fără codiţe, părul îi cădea acum ondulat până la umeri. Ce trebuia, ce putea să iasă din ea? Ea părea să fie doar de o tinereţe intactă. Chiar nu se vedea pe ea prin ce anume trecuse, posibil chiar ce anume îndurase „când au venit ruşii”. Despre asta nu se vorbea.

După vreo paisprezece zile de viaţă de familie, înotam în zorii zilei, cu bagaj puţin - sacul meu de marinar - prin zăpada înaltă peste care cădea

încontinuu, cu fulgi când învârtejiţi, când plutitori, zăpadă proaspătă. Ţinta mea era gara Stommeln, aflată la vreo patru kilometri.

Doar cu ajutorul stâlpilor de telegraf putea fi recunoscută direcţia. Înaintam cu trudă atunci când am pornit la drum pentru ca - lacom de artă - să-mi potolesc şi cea de-a treia foame.

A TREIA FOAME

Încă tânăr fiind, ea nu a putut fi ţinută în frâu nici cu restricţii ascetice - limitare la alb-negru nici cu mania care voia să mâzgălească tot ce era hârtie. Nici măcar suprasaturarea până la greaţă de cuvânt nu a fost capabilă s-o oprească. Niciodată nu era de ajuns. Mereu eram lacom de mai mult.

Foamea obişnuită, pe care o cunoaşte toată lumea, putea fi potolită pentru câteva ore cu supă de varză cu morcovi, care se zgârcea la ochiurile de grăsime; pofta de iubire carnală, acest impuls nechemat, sâcâitor, imposibil de alungat, şi care se reînnoia tot mereu, putea fi redusă la tăcere atunci când îţi ieşea în cale prilejul ori, pentru un timp, cu iuţeală de mână; dar foamea mea de artă, nevoia de a-mi face o imagine a tot ceea se oprea în loc sau era în mişcare aşadar a oricărui obiect care făcea umbră şi chiar a nevăzutului, de pildă a Sfântului Spirit şi a inamicului intim al acestuia, capitalul în permanenţă volatil - fie şi pavoazând instituţia financiară a papalităţii, Banco di Santo Spirito, ca templu al obscenităţii, cu personaje de portal -, această nevoie de luare în posesie prin imagine nu se lăsa ostoită, rămânea trează cât era ziua de lungă până departe, în vise, dar atunci când voiam să învăţ artă ori ceea ce eu, în mărginirea mea, priveam drept artă era alimentată doar cu promisiuni; pentru început, în calea dorinţelor mele s-au pus de-a curmezişul împrejurările iernii lui '46-'47.

După ce parcursesem drumul până la gara Strommeln prin zăpada înaltă până la genunchi tremurând de frig şi transpirând totodată, după ce îmi cumpărasem biletul de tren numai dus şi credeam că, abia ce tatăl, mama şi sora fuseseră regăsiţi, scăpasem de familia mea, nimeni nu m-a primit - după o călătorie cu un tren care abia se târa şi după sosirea la Düsseldorf - nimeni nu m-a primit cu braţele deschise.

Iar atunci când, după ce ajunsesem, întrebând în dreapta şi-n stânga şi străbătând oraşul care era destul de greu bombardat, chiar dacă nu atât de dezastruos precum Köln, Hanovra, Hildesheim - din cauza maselor de zăpadă ori a lipsei curentului electric nu circula nici un tramvai -, dulapul sumbru de la marginea oraşului vechi era, ce-i drept, deschis, dar în loja portarului nu exista nimeni care să fi exclamat bucuros „Bine ai venit!” sau „Pe tine te aşteptam!”.

La început am bătut la uşi, am apăsat pe clanţe, apoi am rătăcit pe coridoare prin dreptul atelierelor încuiate, urcând şi coborând scări.

Încă mai îmi aud paşii, văd cum, în clădirea încremenită şi transformată într-o pivniţă de gheaţă, aburul respiraţiei mele se împrăştie în aer. Nu vreau să obosesc şi e de presupus că voi fi purtat un dialog cu mine însumi: nu ceda, rezistă! Gândeşte-te la Joseph, camaradul tău, care a spus: „Mila Domnului nu ne pică în poală...”, când deodată, deja pe când mă întorceam, arta mi-a ieşit în cale întruchipată de bătrân ce semăna cu imaginea artistului transmisă din vremurile filmului mut. Ca şi mie, răsuflarea îi ieşea din gură în aburi albi.

Abia cu aproape doi ani mai târziu am aflat mai multe: cel din faţa mea, bătrânul înfăşurat într-o pelerină neagră, mascat de un fular lung, negru şi umbrit de borurile largi ale unei pălării de artist din fetru negru, ar fi putut avea pe la cincizeci şi cinci de ani, se numea Enseling şi se considera profesor de artă, numit cu dreptul la pensie pe viaţă. Probabil că îşi vizitase atelierul în care siluete de ghips în mărime naturală şi înspăimântător de albe, de ambe sexe, tremurau, dezbrăcate. Dar poate că nu voia decât să schimbe frigul din propria locuinţă pe cel din academie.

Imediat am fost luat la întrebări: „Ce cauţi aici, tinere?”.

Răspunsul meu a venit spontan: „Sculptor, asta vreau să mă fac”; sau am spus cumva „Vreau neapărat să mă fac artist”?

Doar un efort de memorie, cât să întind mâna după ceapă. La urma urmelor, în acest minut al destinului era vorba despre a face sau a abandona, mai hotărât chiar: despre a fi sau a nu fi. Ce spune despre asta pielea care asudă?

Se prea poate să fi devenit, din pricina cunoştinţelor artistice acumulate cu ajutorul pozelor din cutiile de ţigări din anii tinereţii mele, agasant pentru personajul îmbrăcat numai în negru. Dar ori de câte ori întâlnirea din casa scărilor îmi devine reprezentabilă, ea nu permite citate, din cauză că a rămas conservată în ger. Aud până astăzi numai decizia profesorului de artă menită să mă aducă la realitate: „Este închis din cauza penuriei de cărbuni”.

Atunci, asta a sunat a verdict definitiv. Cineva, care eram eu, negreşit, nu s-a lăsat însă descurajat, era cu neputinţă de trimis la plimbare. Trebuie că mi-am formulat în repetate rânduri şi într-un mod atât de convingător, în încăperea care făcea vorbele să răsune, nevoia de a deveni sculptor şi prin

urmare artist, încât profesorul, pe care numai nişte ochi tineri l-ar fi putut vedea bătrân, a părut convins de foamea mea fără leac.

A început să-mi pună întrebări. Vârsta mea, nouăsprezece ani, e posibil să nu-i fi spus nimic sau să-i fi părut acceptabilă. Locul, vai, atât de puţin important al naşterii mele l-a acceptat fără comentarii. Religia a considerat că nu merita nici o întrebare. Nici faptul că, elev fiind, învăţasem puţin să desenez după model de la cunoscutul pictor de cai Fritz Pfuhle care ţinea cursuri serale pentru amatori la Universitatea Tehnică din Danzig nu i-a smuls nici un „aha" aprobator. Nu a vrut să audă nimic despre experienţa mea de război terminată tocmai la timp şi totuşi suficientă. Şi - din fericire! - nu a venit nici o întrebare despre absolvirea şcolii, despre bacalaureatul care deschidea uşi după uşi.

Mai mult, profesorul Enseling mi-a dat indicaţii concise, după care, fără nici un ocol - mai întâi la stânga, pe urmă la dreapta şi apoi pe partea dreaptă - putea fi găsit în apropiere, pe Hindenburgallee, oficiul forţelor de muncă.

El mi-a spus să-mi găsesc un loc de ucenic pietrar şi sculptor în piatră. Un meşteşug pentru care se găsea de lucru din belşug. Monumentele funerare aveau oricând căutare.

În încheiere, consilierul meu profesional şi-a oferit plăcerea de a face pe profetul - lipsit, ce-i drept, de barbă, dar convingător: „Când ai terminat cu asta, tinere, vii şi faci o cerere de înscriere la noi. Până atunci, precis că o să avem iarăşi cărbuni".

Fără „dacă" şi „dar". Eu, care, de la sfârşitul războiului, nu am vrut să mai ascult de nici un ordin, dar pentru care sfatul unor caporali cu multă experienţă era acceptabil; eu, copilul marcat, şi de aceea incurabil pus pe contrazicere, al războiului; eu, care între timp învăţasem cu efort să mă îndoiesc de orice promisiune, eu - sau oricine voi fi fost eu atunci - am acţionat după cum mi s-a indicat, chiar dacă nu orbeşte. Cuvântul profetului îmi arăta singura direcţie în care se putea merge. Aşa că nu a fost posibil să fiu convins - indiferent de a cui voce - să aleg alt drum decât pe acela al forţelor de muncă. El a vorbit, eu m-am dus.

Ah, dacă astăzi, întrebat de acei nepoţi care între timp sau în curând termină şcoala încotro s-o ia şi ce să facă, aş avea la îndemână indicaţii care să poate fi urmate cu atâta fermitate: „Luisa, fă te rog asta, înainte s-o faci pe aia..."

„Ronja, cu sau fără bacalaureat, tu ar trebui să...”
„Lucas şi Leon, vă sfătuiesc insistent...”
„Ei, Rosanna, tu ai putea mai târziu să începi să...”
În orice caz, după o jumătate de oră m-a făcut fericit o ţidulă cu ştampila oficiului pe care erau scrise de mână adresele a trei firme de pietrari. Îndatorate fiind artei monumentelor funerare, toate se găseau în apropierea cimitirelor oraşului. Iar lucrurile decurgeau cu totul nebirocratic. Nu se cereau certificate şcolare.

Ciudat de capricioasă mai este şi amintirea: dintr-odată, zăpada s-a topit, gerul a început să se înmoaie. Scăpat de restricţiile de curent, acum mergea chiar şi tramvaiul. Am rămas ţintuit chiar în prima întreprindere în care am fost în audienţă, în apropiere de cimitirul Wersten, fiindcă în atelierul meşterului Julius Göbel un cioplitor bătrân pe nume Singer dăltuia la un crucificat impresionant de musculos care, ca basorelief pe un perete lat din piatră, ţinea capul întors spre stânga şi suferea cu atâta fidelitate faţă de natură, încât nu-ţi puteai întoarce ochii de la el.

Nu că martirul cu aer atletic, cioplit în diabaz, m-ar fi entuziasmat, dar perspectiva unei îndemânări artistice care putea fi deprinsă era ispititoare. Am acceptat, cu toate că Göbel, care era îmbrăcat mai degrabă în răspăr cu breasla, într-o stofă de gală, şi care nici mai târziu nu a pus mâna pe vreo piatră, n-a lovit niciodată cu ciocanul în daltă, mi-a indicat, pentru începutul uceniciei mele, doar perspectiva cioplirii de linii drepte.

El, care-l întruchipa mai degrabă pe vânzătorul de pietre de mormânt vorbind blajin şi fără să aibă mai deloc aerul de maistru, l-a pus pe candidat să se uite la pietrele de mormânt terminate care se aflau expuse una lângă alta în faţa clădirii atelierului şi îşi aşteptau clienţii copleşiţi de suferinţă. Un ucenic se apucase să măture de pe pereţii verticali căciulile de zăpadă care oricum se topeau.

Încă mai lipseau de pe pietre numele şi datele defuncţilor. Mate sau lustruite ca să lucească intens, ele îşi aveau preţul lor la metru, ca pietre de pus la căpătâi oblic sau pe lat. Cel care, rămas în viaţă, voia să cumpere era confruntat, nu numai la Göbel, cu o ofertă frumos aranjată; cu Bittstraße se învecinau mai multe ateliere de pietrari cu monumente funerare de asemenea expuse la vedere. Afacerea cu efemeritatea omului, ca să nu

vorbim fără perdea de moarte, se bucura chiar şi în vremuri de mizerie de o cerere vie.

Göbel a înşirat diferitele soiuri de marmură şi granit, mi-a explicat deosebirea dintre gresie şi calcar, s-a plâns de lipsa de material proaspăt adus din carieră, a arătat apoi spre monumente vechi, care zăceau stivuite într-o parte între buruieni şi cărora, pentru refolosire, trebuia: să li se înlăture scrisul perimat. A numit o parte din instrumente pe numele lor şi s-a plâns de faptul că de ani de zile nu se mai livraseră dălţi cu vârful din oţel vidia care, cum se ştie, pot fi obţinute numai la preţuri mari în devize, fiindcă erau producţie suedeză.

Despre unelte precum ciocanul dinţat, dalta de cioplit şi dalta pentru striaţii, ca şi despre marmura de Silezia, granitul belgian, travertin şi calcar din triasic, am scris un capitol întreg mai târziu, mult mai târziu -, atunci când a devenit în sfârşit posibil să mă uşurez cuvânt cu cuvânt pe hârtie şi, când, referindu-mă la activitatea din cimitire, activitatea mea de jefuitor de cadavre profesionist a fost încununată de succes. Asta e situaţia, literatura trăieşte din nasturele căzut şi găsit peste timp, din potcoava ruginită a unui cal de ulan, din faptul că omul e muritor şi, deci, din pietre funerare roase de vreme...

Astfel, drumeţului ce pornise pe căile lui ocolite spre artă şi pe poteca îngustă dintre poezie şi adevăr i se va tot pune de-a curmezişul *Toba de tinichea*; o carte al cărei conţinut acumulat a aruncat umbre, înainte de a fi închis între coperţi şi de a învăţa imediat după asta să meargă.

De pildă, pe hârtia de o răbdare proverbială l-am desprins pe starostele calfelor, Korneff, din atelierul lui Göbel şi i-am amenajat propriul lui atelier familial pentru ca el să-l poată învăţa pe eroul cocoşat al primului meu roman ca, mânuind dreptarul, şpiţul şi dalta dinţată, precum şi dalta, să transforme la urmă un bloc de piatră venit din carieră într-un monument de un metru, neted, şlefuit, pentru un mormânt de o persoană; iar guralivul meu erou Oskar Mazerath, pe care comerţul la negru ca fundament al existenţei începuse să-l scârbească, a avut o atitudine la fel de receptivă ca mine, care, fără cocoaşă şi antecedente biografice demne de un roman, mi-am început ucenicia.

Câte nu se preschimbă în material narativ! Pentru transformarea unei cantităţi de viaţă trăită în stare brută într-un text corectat în repetate rânduri,

care abia în formă tipărită îşi găseşte liniştea, e de pomenit, ca exemplară, una dintre pietrele acelea de mormânt ieşite din uz şi care, fiindcă sorocul lor s-a consumat, au fost înlăturate şi acum zăceau, stivuite neglijent, într-o parte. Ea a fost cea căreia, conform voinţei meşterului Göbel, inscripţia încastrată conic trebuia sa-i fie înlăturată atât de radical, încât pe partea la vedere a pietrei nimic să nu mai amintească de un bărbat, să spunem Friedrich Gebauer - născut 1854, mort 1923. După care diferite unelte folosite pe rând au ajutat un bloc de diabas să se aleagă cu o nouă suprafaţă lucioasă, în care avea să fie dăltuită o nouă perioadă de viaţă, odată cu cioplirea numelui şi a datelor şi prin care aceasta avea să fie nemurită până la expirarea stabilită oficial; astfel refolosibile, pietrele cioplite sunt fundamentul vieţii, noastre de apoi limitate în timp. Numele trec, inscripţiile, însă - de pildă aceasta: „Moartea este poarta spre viaţă” - au voie să dureze în formă de casetă dăltuită, nu trebuie rase, aneantizate.

Şi, aşa cum despre un material declarat mort care a fost readus la viaţă se poate spune câte ceva, la fel s-ar putea da seama şi despre jocul alternant cu persoane în carne şi oase, dar pentru început vreau să mă limitez la starostele calfelor, Korneff, chiar dacă nu este sigur cum se numea el în realitate.

Adevărul e că suferea de furuncule. Sensibilă din cale-afară era ceafa lui, brăzdată de cicatrice groase. De fiecare dată, primăvara - la fel şi în primăvara lui '47 - acolo plesneau câteva abcese care mai înainte se umflaseră: asemănătoare la formă şi mărime cu un ou de porumbel şi care promiseseră câte un păhărel de ţuică plin cu puroi. De aceea, calfele cântau, obraznic, de îndată ce furunculele lui Korneff începeau să înmugurească: „Iarna când moare, pe Korneff îl doare...”

În plus, e adevărat că Göbel, a cărui firmă este redenumită în roman, în chip simplist, Wöbel, chiar îşi prezenta atelierul de monumente funerare cu numele său real înscris, cu litere mari, pe o firmă. Mai mult om de afaceri decât maistru în ale meşteşugului, el a ştiut, puţini ani mai târziu, cu ajutorul unei firme de tăiat piatră pe care o cumpărase - în afara oraşului, la Holthausen -, să ajute multe construcţii noi să se doteze cu faţade de travertin şi cu podele de marmură; ascensiunea lui rapidă la începutul miracolului economic ar fi o poveste în sine.

Când am semnat contractul de ucenic, firma lui Göbel mă atrăgea şi din alt motiv: în afara salariului lunar, ridicol, de o sută de mărci - la fel de meschin îl plătea şi starostele calfelor pe ucenicul Oskar -, mi s-a promis, mie, cel atât de experimentat în a răbda de foame, de două ori pe săptămână, o supă de legume cu carne, cu supliment garantat.

În casa aflată în imediata vecinătate a atelierului, nevasta lui Göbel gătea supele asezonate cu fel de fel de condimente. Pe ea am văzut-o ca pe o matroană cu ochi de vacă, a cărei faţă era încadrată de o coadă împletită, aşa cum purtase odinioară Führereasa femeilor din Reich. Cu toate că nu avea copii, i s-ar fi putut prinde în piept Crucea de Aur a mamei acordată în vremurile dinainte, atât de mare era grija ca de femelă gravidă cu care umplea spaţiul, tot mereu atentă să-şi sature abonaţii la masă.

La vânzarea de pietre de mormânt către ţăranii de pe malul stâng al Rinului, intrau la socoteală, pe lângă banii peşin, zece kilograme de mazăre, linte, bob, fasole, o halcă de slănină şi mai multe găini încă nejumulite. Ca valoare de schimb pentru gresia roşie de Main pentru un mormânt dublu, îi revenea un batal bun de tăiat, ale cărui costiţe şi a cărui carne moale de la burtă îşi găseau drumul în oala cu legume. Placa de piatră pentru un mormânt de copil se dădea pe două gâşte bune de tăiat de Sfântul Martin; nouă ne plăceau mărunţişurile - aripi, gât, inimă şi pipotă - în supă grasă.

Pe toţi i-a hrănit, pe toţi aceia care înghiţeau praf de piatră sub acoperişul atelierului: trei ucenici jigăriţi, două calfe originare din Silezia, care erau specializate ca cioplitori de inscripţii şi, pe deasupra, fraţi, pe starostele calfelor, Korneff, pe sculptorul în piatră Singer şi pe mine, începătorul cu un aer atât de sigur de sine, căruia unul dintre fraţii silezieni i-a dat sfatul ca nu cumva să se considere ceva deosebit, eventual artist.

Mai târziu, el mi-a povestit despre Breslau, pe când oraşul era încă întreg, apoi până la urmă disputat în lupte grele şi distrus. În acest timp, el îi deplângea mai puţin pe nenumăraţii morţi care zăceau pe străzi şi erau aruncaţi de comandouri de debarasare în gropi comune, ci mult mai mult faptul că nu putuse să ridice o piatră funerară pentru nici unul dintre cadavrele adunate-n mormane.

Fraţii silezieni erau ştiutori de literatură. Puteau să recite epigrame de-ale lui Angelus Silesius şi să le cioplească în piatră în chip de inscripţie: „Fii, omule, esenţial, căci lumea asta când dispare, hazardul va muri şi el, esenţa însă nu dispare.”

Aşa am ajuns să lucrez ca ucenic la firma Göbel. Dificultăţile nu mai erau legate de problema locuinţei. Bagajul pe care-l aveam la mine, sacul de marinar şi săculeţul de pâine care încă îmi mai atârna la brâu, spuneau destule despre ucenicul lipsit de adăpost. Dar, deoarece din partea mamei îmi mai rămăsese un rest de provenienţă catolică, iar eu, întrebat de Göbel despre confesiunea mea, am reuşit să-i zic pe nume singurei care aduce beatitudinea, s-a găsit repede o soluţie.

Din biroul său a vorbit la telefon, se simţea, cu tatăl ceresc în persoană, m-a recomandat sus de tot ca pe unul care ţine de dreapta credinţă şi în câteva minute mi-a asigurat un loc de dormit, dacă nu în paradis, atunci totuşi în filiala acestuia, căminul Caritas de pe Rather Broich.

Din staţia Bittweg, care, cum spuneam, era mărginită de mai multe întreprinderi de pietrărie, aşa de pildă firma Moog specializată în gresie şi bazalt, care figurează în *Toba de tinichea* ca marea întreprindere C. Schmoog, se ajungea la viitorul meu cămin după numai o schimbare de tramvai la Schadowplatz. Ca şi când, datorită rugăciunii mamei mele, mi-ar fi fost repartizat un înger păzitor, toate s-au legat minunat, fără nici cel mai mic amestec din partea mea.

Din proprie iniţiativă şi pe gratis, amintirea face acum oferte cu duzina - atâtea lucruri s-au întâmplat simultan - şi lasă alegerea în seama povestitorului: să rămân mai departe la pietrari sau să verific dacă starea mea interioară nu prezintă fisuri? Ar fi oare la rând acum o privire retrospectivă asupra cimitirelor din Danzig, ca atare anticiparea povestirii târzii *Strigăte de cobe,* sau ar trebui să mă cazez imediat?

Căminul Caritas din Düsseldorf Rath era administrat de călugări franciscani. Trei sau patru *patres* şi o duzină de călugări care serveau aveau în grijă, în apropiere de uzina Mannesmann, destul de bombardată, un aşezământ care odinioară se ocupase de meşteşugari ambulanţi, apoi din ce în ce mai mult de oameni fără adăpost şi de bătrâni singuri. Până şi un criminal în serie pe nume Kürten se spune că a fost omenit prin anii '20 de călugări. Şi, fiindcă nevoia nu dădea niciodată înapoi, complexul de clădiri rămas zdravăn ca prin minune şi înconjurat numai de ziduri puţin înalte şi de un gard scund, a supravieţuit ca enclavă eficientă în îndeplinirea

scopurilor caritabile fiecărei schimbări de putere politică. În vremuri de pace ori de război, niciodată nu a dus lipsă de afluenţă.

Ca prior, *pater* Fulgentius era cel ce conducea aşezământul. Un călugăr de vârstă mijlocie ce părea morocănos, care, când am fost în audienţă, nu s-a interesat de tăria credinţei mele, ba chiar m-a pus pe loc să scormonesc într-o ladă cu miros închis, conţinând haine primite ca donaţie, fiindcă voia să vadă „noua intrare” - pe tânărul în ţoale militare vopsite - în civil. În afară de asta, îmi lipsea un pantalon de instrucţie pentru munca în atelierul lui Göbel; prea îşi uzase băiatul de la cuple ţoalele lui de lucru în subteran.

Din cap până-n picioare, am avut voie să mă echipez cum se cuvine. Până şi chiloţi şi două cămăşi de schimb a scos priorul din ladă, în plus un pulover croşetat din resturi policrome de lână, care avea să-mi mai ţină multă vreme de cald. Şi, pe deasupra, *pater* Fulgentius mi-a mai băgat pe gât şi o cravată cu puncte roşii pe fond albastru: „Pentru duminica”, aşa cum a spus el făcând aluzie la o posibilă vizită la capela Caritas, care ţinea de cămin.

Toate se potriveau. Cât despre cel mai nou autoportret al meu, trebuie că arătam impecabil, căci, de îndată ce amintirea se deschide asemenea unui şifonier, acolo atârnă, în afara perechii de pantaloni călcaţi pentru zilele de sărbătoare, prima mea jachetă postbelică, cu un model în ace de brad foarte clar.

Instalarea mea în aripa locuibilă a clădirii principale, a cărei structură solidă era datorată anilor '80 ai secolului XIX, nu oferea nimic nou, eventual o variaţiune a lucrurilor cu care eram obişnuit. Culcuşul mi l-am găsit, aşa cum o făcusem deja ca ajutor la Luftwaffe şi în serviciul Reich-ului, apoi ca tunar tanchist, ca prizonier de război şi, în sfârşit, ca băiat la cuple, ca beneficiarul cel mai de sus al unui pat cu două etaje. Acesta se afla laolaltă cu alte patru paturi cu două etaje într-o încăpere fără ferestre care, aşa cum avea să se arate spre seară, era locuită de studenţi şi ucenici ceva mai tineri, cu puţini ani mai mari decât mine. La fel ca mine, tânjeau după fete şi vorbeau tot timpul despre femei şi despre alcătuirea lor cărnoasă. Dar ei ar fi zburdat în orice caz cu cutare sau cutare domnişoară dispusă în apropiata pădure Grafenberg, care însă în iarna lui '47 era, la fel ca tot ce o înconjura, îngheţată bocnă.

De altfel, potecile ei duceau la acel sanatoriu în care, cu puţini ani mai târziu, un pacient l-a rugat pe îngrijitorul său, Bruno, să-i facă rost de cinci

sute de coli de hârtie albă, ceea ce a avut urmări.

Cu încăperea noastră lipsită de ferestre, întrucât era închisă în mijlocul clădirii şi aproape imposibil de despovărat de mirosul de bărbaţi tineri, încăpere care, însă, bine încălzită fiind, păstra căldura, se învecina chilia unui frate servitor, al cărui nume de călugăr l-am uitat. Dar silueta lui înaltă şi deşirată, tot mereu grăbită şi care părea că zboară, mi-a rămas în minte în cele mai mici amănunte.

Ca pe o apariţie angelică, aşa îl vedeam, mai cu seamă că ochii lui în permanenţă înroşiţi, chiar şi atunci când supravegheau lucruri profane precum împărţirea raţiei de pâine, păreau a o privi pe Fecioara Maria. Pe lângă asta, de funia care-i înconjura călugărului mijlocul atârna o legătură de chei care semnaliza venirea şi plecarea lui preţ de două colţuri. Tot timpul era pe drum. Se grăbea ca şi când ar fi trebuit să urmeze o chemare încoace, încolo. Nimeni nu ştia peste câte broaşte de uşi era el stăpân.

Iar acest frate servitor, care părea atât de atemporal, încât vârsta lui trebuie să rămână în afara oricărei aprecieri, îşi exercita pe neobservate, dar cu o stăruinţă neostenit prietenoasă, supravegherea nu numai asupra noastră, cărora oricum, conform ordinii interioare bătute în cuie pe uşa camerei, ne era interzisă orice „vizită feminină”, ci şi asupra unei săli pline de bărbaţi bătrâni, horcăind în permanenţă şi respirând numai anevoios. Vor fi fost, dacă nu o sută, atunci nu mai puţin de şaptezeci. Nişă de dormit lângă nişă de dormit, ei întruchipau de decenii, cu un echipaj din care unii mureau, iar alţii veneau constant din urmă, căminul de bătrâni administrat de Caritas.

Printr-o fereastră glisantă a chiliei sale, călugărul supraveghetor avea sub ochi zi şi noapte sala şi, în ea, moşnegii decrepiţi şi lipsiţi de viaţă, apoi imediat mişcaţii din nou de nelinişte şi de accese de tuse care se perpetuau sau de ciondăneli bruşte.

Până când ne adânceam în somn îl auzeam vorbind prin ferestruică, blând adormitor, ca şi când ar fi vorbit cu nişte copii. Accentul lui lăsa să se bănuiască faptul că se trăgea din Sauerland.

Uneori, călugărul fără nume îmi îngăduia o privire prin ferestruica lui. Ceea ce am văzut, caducitatea existentei umane, mi-a rămas atât de viu în minte, încât mă văd pe mine însumi, şi anume în carne şi oase, mutat, cu tot cu tusea mea tabagică deja incurabilă, într-unul dintre cele şaptezeci până la o sută de paturi: în chip de caz încredinţat spre îngrijire fratelui servitor.

Uneori, atunci când, în ciuda interdicţiei, îmi aprind pipa sub pătură, el se ceartă cu mine, încet şi insistent.

De cealaltă parte a dormitorului nostru se deschidea uşa accesibilă numai lui spre sala de mese a bătrânilor. Aceea dădea, prin geamurile ei înalte, spre curtea umbrită vara de castani. Sub castani se aflau bănci, întotdeauna ocupate de bătrâni care sufereau de tuse permanentă sau de astm.

La micul dejun, doi călugări de la bucătărie aşezau un cazan voluminos cu terci de griş pe masa din camera noastră. Terciul era amestecat cu lapte praf, care era livrat de fraţii franciscani din Canada. În ciuda plângerilor repetate făcute în gura mare, terciul de griş cu lapte avea întotdeauna gust de ars. Când uşor, când temeinic, un iz care voia să rămână neuitat.

După noi erau hrăniţi, cu supa matinală, bătrânii. Prin ghilotina ferestruicii care dădea spre sala de mese, călugării bucătari o împărţeau cu polonicul. Şi ei vorbeau cu bătrânii ca şi când ar fi trebuit să le dea de mâncare unor copii.

Şi, deoarece căminul Caritas de pe Eather Broich mi-a oferit, timp de ani întregi, casă şi masă ieftine, pot să spun că, până la reforma monetară şi chiar şi după acest eveniment care avea să schimbe totul, micul meu dejun s-a compus, neschimbat, din pomenitul terci de griş cu lapte, două felii de pâine intermediară, un boţ de margarina şi - când aprovizionarea s-a mai schimbat - din magiun de prune sau brânză topită cu consistenţă de cauciuc.

Câteodată, duminica ori cu regularitate la marile sărbători bisericeşti, de pildă în Joia Verde, ni se împărţea câte un ou fiert. Apoi, la prânz, după tocătura la tavă sau ciulamaua de pasăre, primeam chiar şi delicioasa mâncare tremurătoare care era budinca de vanilie. Iarăşi întotdeauna la fel şi nedemnă de menţionat era cina.

În zilele lucrătoare, fiecare dintre noi care, student fiind, se ducea la cursuri ori, ca ucenic sau practicant, la muncă, primea într-un sufertaş de tablă care se închidea, numit Henkelmann, o porţie de fiertură, dar al cărei gust era mereu la fel, astfel încât e greu de spus care erau ingredientele.

Cartelele noastre de alimente le păstra bucătăria. De săturat, ne săturam de fiecare dată. Numai cartelele pentru haine şi ţigări ne erau înmânate.

Astfel îngrijit, mă duceam zi de zi la muncă. În fond, prin comparaţie cu mizeria generală din afara căminului Caritas, îmi mergea bine, dacă foamea

mea secundară nu şi-ar fi făcut simţită cu atâta insistenţă prezenţa tot timpul, şi mai cu seamă în timpul călătoriilor cu tramvaiul.

Tramvaiul în permanenţă supraaglomerat venea dinspre Düsseldorf-Rath, oprea lângă cămin şi-şi continua drumul clinchetind din staţie în staţie până la Schadowplatz, unde coboram şi luam tramvaiul în direcţia Bilk şi cimitirul Wersten.

Niciodată nu stăteam jos. Înghesuite unele într-altele, stăteau în picioare persoane de ambe sexe, care nedormite, care cât se poate de treze, care mute, care guralive. Auzeam, miroseam şi vedeam ce producea dialectul renan: snoave şi cioace, izul de haine purtate şi - din cauza războiului - mai mult femei decât bărbaţi.

Pe jumătate cu intenţie, pe jumătate împins, mă strecuram între fete tinere, eram înghesuit între femei în toată firea. Şi dacă nu stăteam imobilizat între ele, pantalonii mei se frecau totuşi de vestimentaţia femeiască. Cu fiecare staţie, cu fiecare pornire a tramvaiului, stofa se apropia de stofa şi, pe sub stofă, carnea de carne.

Paltoanele de iarnă şi hainele vătuite mai atenuau din apropiere, dar odată cu primăvara au ajuns să se frece între ele haine mai subţiri. Genunchiul atingea alt genunchi. Antebraţe goale, mâinile, pentru că trebuiau să se întindă în sus până la mânere, ajungeau prea aproape una de alta.

Nu-i de mirare că, în timpul acestei călătorii de o jumătate de oră până la locul de muncă, penisul meu oricum independent de mine şi pe deasupra uşor irascibil devenea semirigid sau chiar tare de-a binelea. Abia despovărat la schimbarea tramvaiului, îmi făcea pantalonii să se întindă. Nici măcar printr-o evadare intensă în gând nu se lăsa adormit. Sătul de terciul matinal de griş cu lapte, simţeam cum începea să roadă acum, violent, cealaltă foame.

Şi asta zi de zi. Tot mereu eram jenat şi stăpânit de teamă că chestia aia ţeapănă ar putea fi observată, simţită ca necuviincios-stânjenitoare, mai mult certată; în gura mare ca supărătoare.

Dar nici o călătoare în fustă şi bluză de care am stat prea aproape nu s-a indignat. Nici unui controlor nu i s-au şoptit în ureche reclamaţii cu privire la mine. Numai posesorul mitocanului răsculat era conştient de revolta din pantaloni şi totodată de propria sa neputinţă.

Între timp, călătorii începeau să se cunoască din vedere. Punctual, se suiau în tramvaiul relativ punctual, conform orarului. Se îndrăznea un surâs,

care se stingea repede, lua iarăşi avânt. Schimbai saluturi din cap, ajungeai, oricât de străin, din ce în ce mai aproape.

Din sporovăială fetelor şi femeilor, care era adeseori întreruptă de chicoteli, ştiam sau bănuiam că îşi aveau locul de muncă în magazine, la telefoane, la banda rulantă a uzinelor Klöckner, în birouri. Mânat de un scop precis, mă înghesuiam printre lucrătoare, rareori mă frecam de casnice.

Începând din toamnă, înghesuiala din fiecare dimineaţă m-a împins în spatele a două studente la actorie. Amândouă erau îmbrăcate cu haine înflorate. Destul de afectat şi fără să se sinchisească de ascultătorii apropiaţi, vorbeau despre Hamlet şi Faust, despre celebrul Gründgens, despre la fel de celebra Flickenschmidt şi chiar mai celebra Hoppe, aşadar despre vedetele de atunci ale teatrului din Düsseldorf: dubiosul maestru al artei prefăcătoriei, întruparea severă a tradiţionalei discipline scenice şi idolul meu, cu care mă întâlnisem încă din anii şcolii pe pânza cinematografului.

Auzind trăncăneala lor zilnică despre teatru, mi s-a trezit - odată cu cealaltă foame - şi aceea de artă, aşa că mi-ar fi plăcut să mă bag în discuţia despre *Glumă, satiră, ironie* a lui Grabbe, o piesă care e posibil să se fi aflat în repertoriu; dar am rămas mut şi am continuat să mă înghesui în acele învăţăcele într-ale artei actoriei, oricât de lipsite de forme şi de osoase erau ele în vremuri sărace în calorii; în zelul lor locvace, ele nu simţeau însă ce anume li se întâmpla din înţelesuri mai adânci şi datorită forţei copleşitoare a închipuirii mele în acelaşi timp sau, pătrunzător, una după alta.

Amândouă voiau să arate precum Gretchen sau Käthchen. Mi le evocau fragmente de monologuri lucrate. Rrr-ul lui Flickenschildt le ieşea de minune. Dar, ca să semene cu Hoppe, le lipsea din statură. Şuvoiul lor de vorbe care clipocea fără încetare. Niciodată însă nu am schimbat cu ele nici un cuvânt.

Mai târziu, când Gründgens a pus în scenă *Muştele* lui Sartre într-un cinematograf transformat în teatru, ca spectator mi s-a părut că văd pe scenă obiectele pasiunii mele: în mijlocul corului neliniştit, costumate în insecte.

Pe urmă m-am înghesuit din nou între funcţionarele de birou sau de la telefoane, care mă înghesuiau şi ele pe mine şi mă torturau dureros şi voluptuos totodată. Abia îmi mai amintesc de chipurile lor. Dar una dintre fetele de care m-am apropiat prea mult dispunea de ochi foarte depărtaţi unul de altul, care priveau pe lângă mine cu indiferenţă.

Abia când vedeam pietrele de mormânt înşirate pe terenul din faţa atelierelor de pe Bittweg, lustruite oglindă şi aşteptând acolo să le fie cioplite nume şi date, îmi trecea starea de agitaţie de jumătate de oră din timpul călătoriilor matinale cu tramvaiul. Totodată, începea să se atenueze şi gustul de gris cu lapte ars.

Sufertaşul meu plin de fiertură îl predam la nevasta meşterului pentru ca, la fel cum făcea şi cu sufertaşul sculptorului Singer, al starostelui calfelor Korneff, cu cele ale cioplitorilor silezieni şi ale ucenicilor slăbănogi, la ora prânzului să-l încălzească pe aburi.

Numai marţea şi vinerea mă duceam la muncă fără sufertaş în raniţă. Astea erau zilele supelor de carne şi zarzavat nu doar hrănitoare, ci şi gustoase, care însă, în ceea ce îi privea pe ucenici, dar în egală măsură şi pe mine, îşi aveau preţul lor, care a şi fost solicitat cu promptitudine.

Chiar lângă depozitul de piatră, nevasta meşterului, care se trăgea dintr-o familie de ţărani de pe malul stâng al Rinului şi căreia se vedea că-i plăceau animalele, ţinea într-un adăpost ce semăna cu un grajd, în afară de cinci găini din rasa Leghorn, o capră care trecea drept capră de lapte şi care cerea zilnic verdeaţă. Avea părul alb şi lăţos şi un uger roz. Mimica ei nu era lipsită de o anume aroganţă. Dacă într-adevăr dădea lapte este un lucru incert, dar, de îndată ce consult ceapa, un uger gata să plesnească se cere muls de mâna nevestei meşterului.

Zi de zi, ucenicii şi cu mine trebuia să ducem, cu schimbul, capra de funie până în locul unde creşteau buruieni. Printre monumentele funerare expuse nu se găsea nimic de păscut, fiindcă acolo ieşeau găinile care mi-au oferit un motiv pentru vremuri ce aveau să vină - *Găini în Cimitirul Central* se numeşte o poezie -, dar în afara gardurilor creşteau buruieni destule.

De îndată ce de-a lungul Bittweg-ului s-a păscut tot ce era verde, inclusiv urzicile, mai rămânea ca păşune numai terasamentul liniei de tramvai care mergea la Wersten şi mai departe, la Holthausen. Pe amândouă părţile mănunchiului de linii exista hrană pentru mai multe zile.

Ucenicilor sau practicanţilor, cum le spunea Korneff, nu le păsa că trebuiau să-şi îndeplinească îndatoririle de la ora prânzului, cu animalul arogant tras de funie, chiar dacă în felul acesta le era consumată o bună parte din pauza de masă. Unul dintre ucenici, un ochelarist pentru care lucrul cu piatra era dificil şi care din cauza asta, mai târziu, s-a mutat la

poştă, după care se pare că a făcut carieră ca funcţionar, rămânea chiar mai mult timp în căutare de hrană, mult peste pauza de prânz.

Pentru mine, însă, ieşirea cu capra - care, pe deasupra, mai era strigată şi Genoveva - se transforma în supliciu. În general, dar şi din cauza spectatorilor. Căci, paralel cu liniile şi ascunsă după copaci, se întindea clădirea spitalului municipal; aşa cum, nu rareori, spitalele îşi găsesc locul în apropierea cimitirelor şi a prăvăliilor de monumente funerare. Până la poarta principală şi invers era o circulaţie intensă: vizitatori şi alte persoane care veneau şi se duceau.

Surorilor medicale le făcea plăcere să iasă la ora prânzului, singure sau în grupuri vesele, să se plimbe pe sub copaci. Ah, cum mai ciripeau! Imaginea mea, un bărbat tânăr cu o capră năbădăioasă, le făcea cel puţin să zâmbească. Câte îndemnuri, multe batjocoritoare, nu a trebuit să îndur! În ţoalele mele de lucru, în drilul meu cârpit de atâtea ori şi tot mereu în conflict cu animalul încăpăţânat care voia de fiecare dată s-o apuce în direcţia opusă şi behăia cât îl ţinea gura, eram ca un personaj din bancuri sau cel puţin aşa mă simţeam. Asemenea Sfântului Sebastian, care atrăgea săgeţile duşmanilor lui, eu eram ţinta cuvintelor ascuţite.

E de presupus că pe atunci atitudinea mea timidă mă va fi împiedicat să le livrez la rândul meu surorilor medicale puse pe ironii, în portul lor alb ca florile pomilor şi care le stătea atât de bine, replici obraznice şi să le tai astfel cheful de zeflemea. Mi-era ruşine şi, de aceea, abia ce limbile ascuţite ieşeau din raza mea vizuală, începeam să-i car şuturi caprei Genoveva.

Cine crede că se află la stâlpul infamiei, acela se gândeşte la răzbunare, care de regulă ţinteşte totuşi în gol sau - în cazul meu - face flori de hârtie: ocări înghiţite, înjurături care de fapt ar fi vrut să fie chemări ispititoare.

Astfel, expunerea căreia îi eram supus la orele prânzului a avut urmări pe măsură: dacă, după imaginarea, mai târziu, a eroului de roman Oskar Mazerath care, pe vremea ieşirii cu capra la păscut suferea de tulburări de creştere şi a fost de aceea pacient al unor instituţii spitaliceşti, acesta a reuşit din prima încercare să-i ceară o întâlnire uneia dintre surorile care îl îngrijeau şi, abia externat ca vindecat, chiar să o invite pe sora Gertrud la o cafea şi la o prăjitură, mie nu-mi venea în minte nici o formulă de invitaţie. Eu rămâneam accesoriul tragicomic al unei capre recalcitrante cu ugeru-n vânt.

Oskar ştia să şlefuiască vorbe frumoase; eu eram parcă picat din lună.

El, care a reuşit chiar să-şi vândă cocoaşa cu profit, avea o sumedenie de idei la îndemână; mie nu-mi veneau decât gesturi neîndemânatice şi de aceea lesne de înţeles greşit.

Lui, trucurile străvechi ale artei seducţiei îi ţâşneau de pe buze cu un farmec irezistibil; eu puteam fi auzit doar înghiţind în sec, reţinându-mi vorbele.

Oh, de-aş fi fost şi eu obraznic precum Oskar! Oo, de-aş fi fost şi eu spiritual ca el!

În plus, ghinionul părea să mă urmărească. Fiindcă, o dată, când aveam deja pe limbă o vorbă frumoasă pentru o soră cu chip de madonă care se plimba singură şi când mai dispuneam şi de o rezervă de alte cuvinte măgulitoare, capra care-mi fusese vârâtă pe gât a început să se pişe zgomotos şi interminabil.

Ce era de făcut? Să întorc privirea? Să caut un punct de sprijin în pietrele funerare înşirate de cealaltă parte a şinelor? Să par absolut indiferent?

Totul era în zadar. Pisatul caprei de lapte Genoveva nu voia să se termine şi pace. Alcătuind cea mai ridicolă pereche cu putinţă, produceam o imagine jalnică.

Şi astăzi încă s-ar putea ca ruşinea să-mi înroşească obrajii, dacă nu aş putea evoca totodată o amintire menită să oprească jetul de urină al caprei: curând puteam deja să înregistrez succese rapide, chiar dacă pe un teren altfel fertilizat, şi anume pe ringurile de dans care se numeau Wedig şi Löwenburg. Ca dansator aveam căutare. Iar acest câştig purtat pe picioare tinere a fost plătit cu puţini ani în urmă în poezii către un bărbat în vârstă care credea că este încă destul de agil pentru *Ultime dansuri,* fie şi numai pe durata unui *Tango mortale.*

Sfârşituri de săptămână dansate cu furie. În zilele lucrătoare, în schimb, învăţam sub conducerea lui Korneff să execut lovitură după lovitură în acelaşi ritm cu ciocanul de lemn. Finisam colţurile şi ciopleam suprafeţe pe piatră grosolană de calcar şi de granit belgian. Curând am reuşit să înconjor o bucată de marmură sileziană destul de mare pentru un mormânt de copil cu o canelură. Până şi de un profil ornamental, ce avea să împodobească piatra comandată pentru mormântul unui profesor emerit, am îndrăznit să mă ocup.

Bătrânul Singer m-a învăţat să transfer, punct după punct, cu ajutorul unui suport cu trei picioare numit maşina de punctat modelul de ghips al Christului crucificat pe un bloc de diabas încă neprelucrat. Acul mobil montat pe suportul cu trei picioare reproducea de pe model punctele cele mai adânci şi cele mai înalte. Tot timpul, trepiedul se muta de pe ghips pe piatră, ca să se poată lua măsurile. Până transferai tot ce era mai marcant, trebuia să ascuţi, la urmă să ciopleşti cu dalta de canelat, în aşa fel încât acul să atingă apoi punctul exact. Pe acela care, la operaţiunea asta, încerca să trişeze, Singer îl prindea imediat peste marginea ochelarilor. El, care în anii tinereţii lui cioplise la monumentul lui Bismarck din Hamburg, m-a învăţat cum să-i dau pietrei un chip.

Am făcut bătături şi pielea de pe palma care ţinea şpiţul mi s-a-ngroşat. Muşchii, frumoşi încât să-i ţii la vedere, s-au întărit. Aveam deja un aer de meşteşugar şi de aceea, peste ani, am putut să mă conving că, în caz de recidivă politică, de cenzură legiferată din nou şi de interdicţie de a scrie dictată de stat, aş putea să-mi hrănesc familia lucrând ca cioplitor în piatră; o certitudine care m-a ajutat să obţin liniştea siguranţei de sine. Fiindcă este un lucru bine ştiut: deoarece moartea nu cunoaşte pauză, monumentele funerare au căutare chiar şi în vremuri grele; oferta lui Göbel pentru morminte simple şi duble era la mare preţ.

Aşa că noi ciopleam lovitură după lovitură. În timpul ăsta înghiţeam din norii ce se ridicau din granitul belgian şi care puţeau a pucioasă, ca băşinile bătrânilor. Ultimul luciu îl dădeai cu maşina de lustruit. La sfârşit de săptămână, însă, se scutura tot praful de piatră: de sâmbătă până duminică se dansa.

Asta a început aşa: călugărul care se ocupa de supravegherea bătrânilor care tuşeau întruna şi a noastră, beneficiarii paturilor cu doua etaje, fratele cu rasa în vânt şi cheile zăngănind şi care slujea din zori până târziu, stătea sâmbăta după-amiaza, tăcut, în uşa deschisă a chiliei sale şi privea cu evlavie cum ne aranjam noi ca să ieşim în oraş.

Eu mă vâram în pantalonii negri găsiţi în lada cu haine din donaţii a lui *pater* Fulgentius. În camera de rufe, călugărul care slujea acolo le călcase o dungă tăioasă, îmbrăcat şi cu jacheta mea cu model în ace de brad, trebuie să fi arătat ca unul din acei profesionişti care deschid dansul. Din păcate, în camera noastră de zece paturi nu atârna nici o oglindă.

Un student mai copt, genul caporal, care studia ca să devină inginer şi care mai târziu, ca manager la Mannesmann, a ştiut să exploateze conjunctura în afacerile cu ţevi, m-a învăţat cum se face un nod de mărime medie la cravată. Alţii îşi frecau încălţările să strălucească, alţii îşi fixau părul cu apă cu zahăr. Fiecare arăta ca scos din cutie.

Călugărul nostru cufundat în reculegere îşi lăsa mâinile să-i dispară în mânecile rasei şi se uita în urma grupului cu o atitudine împietrită, de îndată ce, plini de euforie, de parcă mergeam să scoatem o comoară, porneam spre petrecerile dansante ale sfârşitului de săptămână.

Mie îmi era uşor. Încă de timpuriu am fost un bun dansator. La festivităţile burgheze pe Zinglers Höhe ori în salonul pavoazat cu ghirlande al grădinii-restaurant Kleinhammerpark, atât de îndrăgit în Langfuhr, am fost prezent înainte şi după începutul războiului nu numai ca spectator şi colecţionar de detalii pentru ceea ce aveam să aştern mai târziu pe hârtie. De îndată ce mic-burghezii din acea suburbie, în civil sau în uniforme maro căcănii, se distrau unii cu alţii şi unii împotriva altora, am învăţat, condus de mirese însingurate de soldaţi, dansul renan, foxtrotul, valsul englez; până şi tangoul l-am deprins devreme şi din cauza asta eram considerat în curând pe ringurile de dans de după război un partener dorit.

Acum însă urmam ritmurile unui *band* de *dixieland,* care, între *Shoeshineboy, Tiger Rag* şi *Hebabariba,* cânta la cerere chiar şi tangouri. Săli de dans se găseau peste tot, în pivniţele din oraşul vechi, în Gerresheim şi în apropiatul Grafenberg, o suburbie în a cărei pădure învecinată nu doar spitalul şi sanatoriul aveau să-şi facă un nume datorită pacientului lor avid de amintiri; şi mie a început sa-mi placă pădurea: dansatorul înfierbântat găsea pe potecile pentru drumeţi, cu cutare sau cutare fată de la telefoane, o bancă ospitalieră sau - abătându-se de la drum - patul râvnit cu salteaua lui de muşchi.

Jocuri ca Schimbă copacul şi Baba-oarba sunt amintiri imprecise, sprijinite numai de simţul pipăitului, şi ele se pierd în găuri negre. N-aş şti să numesc nici o fată, în afară de Helma cea cu piept bogat, care, atunci când în Löwenburg a scăzut brusc lumina şi s-a anunţat că doamnele aleg, m-a invitat la un foxtrot, după care a rămas ataşată de mine.

Au fost nişte vremuri în care se dansa în draci. Noi, cei învinşi, eram dependenţi ca de un drog de muzica eliberatoare pe durata unui blues al învingătorilor transatlantici: *Don't fence me in...*

Aveam de celebrat supravieţuirea şi de uitat coincidenţele acesteia, aşa cum mi le regizase războiul. Ceea ce fusese ruşinos sau cumplit şi ne pândea din urmă rămânea neinvocat. Trecutul şi peisajul deluros care se formase din cauza gropilor comune era netezit de sâmbătă până duminică pe podeaua plană pentru dans.

Abia atunci când, peste ani, am reuşit să iau distanţă şi i-am pus pe pacienţii de mai târziu ai clinicii să danseze în numita Löwenburg din Grafenberg un foxtrot pe melodia *Rosamunde,* lui Oskar îi era permis le spună tuturor acestor lucruri pe nume şi aştearnă fidel pe hârtie ceea ce eu pusesem deoparte şi reprimasem ca pe o povară de la o săptămână la alta: călăi care acum, o jumătate de secol mai târziu, îmi bat din nou la uşă şi cer să fie primiţi.

Memoria se sprijină pe amintiri care, la rândul lor, umblă după alte amintiri. În felul acesta, ea i se aseamănă cepei care, cu fiecare coajă ce se desprinde, scoate la iveală lucruri de mult uitate, până la dinţii de lapte ai celei mai fragede copilării; pe urmă, însă, ascuţişul cuţitului o ajută să-şi îndeplinească un alt rost: tocată strat după strat, ea declanşează lacrimi ce tulbură privirea.

Mă găsesc, mai exact mă văd, pe băncile de sub castanii ce dăruiesc umbră curţii căminului Caritas. Aşezat alături de câte un bătrân căruia încerc să-i reţin chipul pe hârtie.

Desenez cu creionul ochi tulburi, înceţoşaţi, şi pungile de sub ei, urechi uscate, cu marginile crestate, gura care molfăie întruna. Desenez fruntea, un câmp răscolit de brazde, acum craniul neted sau înnorat de smocurile de păr rar şi moale, pielea subţire zvâcnind pe oasele tâmplei, pielea mototolită din jurul gâtului.

Cu plumb moale şi tonul deosebit de cald al acestuia se modelează osul nazal şi maxilarul, buza de jos care atârnă, bărbia teşită. Cute verticale şi orizontale marchează fruntea. Liniile pe care le trage plumbul se umflă, se evaporă. Ce se află, umbrit, în spatele ochelarilor. Două cratere: nările din care ies franjuri de păr cărunt. Nesfârşit de multe nuanţe de gri şi alb: *credo*-ul meu.

Încă din copilărie am desenat cu creioane. Fragmente de zidărie din cărămidă sumbru închipuită, cojită, văzută de aproape. Guma tot mereu la îndemână, până când aceasta s-a consumat, s-a fărâmiţat, motiv pentru care

mai târziu, mult mai târziu, am cântat acest auxiliar al plumbului într-un ciclu: *Guma mea şi luna, amândouă scad.*

Pe băncile căminului Caritas îmi pozau acum bătrâni din semiprofil şi menţineau, ca la ordin, direcţia privirii. O oră sau două şedeau astfel. Mulţi sufereau de accese de astm. Respiraţia lor şuierătoare. Uneori mormăiau aiureli prin care bântuiau Primul Război Mondial, Verdun, inflaţia. Îi răsplăteam cu ţigări, valuta mea: le dădeam câte două-trei, pe care le fumau imediat după şedinţă sau după un acces mai lung de tuse până când abia dacă mai aveau de unde să ţină chiştocul.

Fiindcă tot nu fumam, acum eram solvabil la orice oră, rezervele mele de tutun fiind sleite cu precădere de desenatul după model. O singură dată s-a întâmplat ca un bătrân cu părul ondulându-i-se vâlvoi pe cap şi cu barbă să-mi pozeze pe gratis sau, cum a spus el, „numai de dragul artei!".

Dar desenatorului de sub castani îi lipsea, oricât ar fi fost el de harnic, indicaţia care să-l corecteze. Mi-ar fi plăcut să-i arat acelei profesoare suplinitoare, care fusese până nu demult angajată la Stalingrad, iar odată cu începutul războiului total a devenit instructor artistic, unele dintre acele desene în creion pe hârtie cu aşchii de lemn în ea, despre care ucenicul pietrar credea că ar fi fost parţial reuşite.

Când aveam eu vreo paisprezece ani, ea îşi ţinea orele la şcoala Petri. În serile de sâmbătă îi era vârâtă pe gât o ceata de mitocani rudimentari care se dădeau plictisiţii dintre care unii reuşeau să pună pe hârtie, eventual, pizde păroase şi omuleţi cu mădulare de o lungime excesivă.

Pe nesimţiţi îi lăsa în voia lor - în grupuri mici, adolescenţii prost-crescuţi jucau skat sau dormeau timp de două ore -, iar pe ceilalţi îi confrunta cu probleme de perspectivă. Se ocupa numai de doi sau trei dintre elevii ei, care, după părerea ei, aveau o fărâmă de talent.

Aşa se face că am ajuns să beneficiez de strădaniile ei. Mai mult chiar, m-a invitat să-i vizitez atelierul amenajat în grădina ei din Zoppot. Măritată cu un jurist mult mai bătrân, care îşi făcea serviciul în spatele frontului de răsărit ca ofiţer de stat-major responsabil cu aprovizionarea, tânăra femeie locuia, asaltată de jur-împrejur de bălării, într-o căsuţă în care am intrat de nu mai ştiu câte ori.

În pantalonii scurţi sau în aceia lungi de la uniforma de iarnă a Tineretului Hitlerist, mă duceam cu tramvaiul prin Oliva până la Glettkau,

de acolo alergam plin de aşteptări peste dunele de pe plajă sau de-a lungul spumei făcute de valuri, dar nu căutam nici o boabă de chihlimbar în algele adunate la ţărm, ci o luam la stânga cu puţin înainte de primelor vile din oraş. Pe lângă tufe care începeau să înmugurească sau în care, vara târziu, dogoreau roşii măceşele. Portiţa grădinii scârţâia.

În veranda favorizată de lumina nordului văd sculpturi masive şi capete din ghips sau din lut încă umed. În spate, şevaletul acoperit. O văd cu şorţul ei pătat de stropi de ghips, cu ţigara între degete.

Era din Königsberg, dar nu studiase la Academia de Artă din oraşul natal, ci îşi găsise maestrul la Universitatea Tehnică din Danzig: profesorul Pfuhle, cunoscutul pictor de cai, cu care am făcut şi eu mai târziu un curs pentru amatori.

Părul ei era neted şi scurt, după o modă de mult trecută. Şi cu siguranţă că liceanul cu numele meu era îndrăgostit lulea de Lilli Kröhnert. Dar nici o privire, nici o încercare de atingere. Derutantă într-un cu totul alt mod, s-a apropiat ea de mine.

Pe una dintre măsuţele pentru fumat - profesoara mea pufăia fără încetare - aşezase, poate fără nici o intenţie sau poate totuşi cu premeditare, un teanc de publicaţii şi cataloage de artă răsfoite de nenumărate ori, care probabil că erau de vârsta mea sau chiar mai bătrâne decât mine, unele ilustrate alb-negru, altele color.

Aşa că elevul le răsfoia şi vedea tablouri interzise de Dix şi Klee, Hofer şi Feininge şi sculpturi de Barlach - viitor călugăr citind - şi marea femeie îngenuncheată a lui Lehmbruck.

Şi am văzut încă multe altele. Dar de fapt ce anume? Doar faptul că mi se făcuse foarte cald e sigur. Atât de mult mă fascinase, şi totodată mă speriase, ceea nu mai văzusem niciodată până atunci. Toate astea erau interzise, erau „artă degenerată”.

Tot mereu, jurnalul săptămânal îi prezentase consumatorului de filme ceea ce era considerat a fi frumos în Al Treilea Reich: cu personajele eroice cioplite în marmură, mai mari decât în realitate, sculptorii Breker şi Thorak se întreceau unul pe altul, arătându-şi muşchii.

Lilli Kröhnert, fumătoarea a cărei privire de argint mă irita, tânăra femeie tunsă băieţeşte şi cu bărbatul plecat, profesoara mea iubită, care-mi arăta lucrările interzise ale lui Lehmbruck, dar care-mi atrăgea atenţia şi asupra unor sculptori toleraţi precum Wimmer şi Kolbe, risca să fie turnată de

elevul ei care, cum credea ea, nu era lipsit de talent. Trădarea era la ordinea zilei. Era suficient un denunţ anonim. În anii aceia, gimnazişti zeloşi întru credinţă îşi trimiteau destul de des profesorii - cum s-a-ntâmplat un an mai târziu cu dascălul meu de latină, monseniorul Stachnik - la Sttutthof, în lagărul de concentrare.

Ea a supravieţuit războiului. La începutul anilor '60, când, împreună cu fiii mei gemeni Franz şi Raoul, călătoream prin Schleswig-Holstein ca să citesc seara, în public, din romanul meu *Ani de câine* la Cordea, în Kiel, în ziua următoare m-am întâlnit cu Lilli Kröhnert şi cu soţul ei, scăpat şi el cu viaţă în Flensburg. Fuma în continuare şi, când i-am mulţumit pentru felul temerar în care m-a iniţiat în materie de artă, a zâmbit.

O, dacă ar fi fost totuşi alături de mine cu ochiul ei critic atunci când eu, nefumătorul, desenam cu plumb moale pe sub castani bătrâni care tuşeau întruna şi pe care-i răsplăteam cu ţigări...

După ce foamea mea primară era potolită de supele Caritas lipsite de gust, dar al căror iz îţi rămânea totuşi în gură, iar cealaltă foame a mea - aţâţată, ce-i drept, în timpul călătoriilor cu tramvaiul din zilele lucrătoare - era potolită parţial după reuniunile dansante de la sfârşit de săptămână de dansatoare devotate, rămânea cea de-a treia poftă, pofta de artă.

Mă văd pe locurile ieftine din teatrul lui Gründgens - oare se juca deja *Tasso* al Iui Goethe sau asta a fost un an mai târziu? - şi pur şi simplu înecat de imaginea tablourilor din expoziţiile care se tot schimbau: Chagall, Kirchner, Schlemmer, Macke, mai cine încă?

În căminul Caritas, *pater* Stanislaus mă hrănea cu Rilke, Trakl, o antologie de poeţi baroci şi cu primii expresionişti. Citeam ceea ce ofereau fondurile de carte salvate de nazism din biblioteca franciscanilor.

Iar în compania unei fiice accesibile de profesor - refugiată din Bunzlau împreună cu tatăl ei - îmi potoleam, pe durata unui concert la Sala Robert Schumann, pofta de tot ceea ce încânta ochiul, urechea.

Dar furia lecturii şi consumul pasiv de produse artistice nu reuşea decât mai degrabă să stimuleze foamea mea de artă şi îmi dădea ghes să produc eu însumi.

Prin urmare, ieşeau din mine metri peste metri de poezie: metabolismul meu liric. După program, dăltuiam în atelierul lui Göbel primele mele sculpturi mici în calcar: torsuri feminine, un cap de fată expresiv. Şi, în

continuare, blocul de desen Pelikan era umplut de ceea ce aveau de oferit bătrânii astmatici contra unei plăţi în ţigări: coală după coală, felurite, pline de cicatrice, stinse, uscate, feţe ce nu mai erau decât pielea şi osul. Cu ţepi pe faţă sau cu barbă, cu ochii licărind sau umezi şi urduroşi, bătrâneţea se uita la mine. De îndată ce desfăşor înapoi mosorul timpului, iar băncile de sub castani redevin imaginabile în lumina limpede - primăvăratică, văratică, tomnatică - mă văd desenând chipuri pe jumătate treze care, pe colile mele, anticipează moartea.

Deoarece prada nefumătorului s-a pierdut, rămâne incert dacă i-am folosit şi pe tovarăşii de cameră ca modele. S-ar putea ca *pater* Fulgentius, prior al căminului Caritas, cu expresia lui severă şi sumedenie de cicatrici de vărsat de vânt şi iubitorul de Rilke, *pater* Stanislaus, un om sensibil, călcând neauzit, care cita cu predilecţie versuri din *Privighetoarea îndârjită* a călugărului baroc Spee von Langenfeld, să fi ajuns pe hârtie. Mi-aş dori să existe o coală pe care fratele grăbit care supraveghea totul, a cărui privire aştepta în permanenţă un miracol al Fecioarei Maria, ar putea fi recunoscut în chip de înger. Sigure, însă, sunt doar numeroasele portrete dispărute ale bătrânilor.

După un an cu Julius Göbel, cu starostele calfelor, Korneff, cu cioplitorul în piatră Singer şi maşina lui de punctat cu trei picioare, după supă de zarzavat de câte două ori pe săptămână şi după ce o dusesem destul timp de funie pe capra de lapte Genoveva, ucenicul a considerat că trebuia să schimbe întreprinderea în care să înveţe.

Departe de animalul behăitor, departe de corpurile punctate ale acelui Christ atletic răstignit pe cruce şi departe de madonele stând pe secera lunii cu un picior sprijinit în pământ, departe de granitul lustruit şi de trandafirii frânţi, pe care îi dăltuisem ca relief de medalion pe pietrele de morminte pentru copii. Nu mai voiam să văd niciodată găini Leghorn ciugulind printre pietre de mormânt.

Marea întreprindere a firmei Moog, amplasată la capătul Bittweg-ului, mă atrăgea. Acolo se prelucrau preponderent gresie, tuf şi bazalt, proaspăt aduse din carierele din Eifel. Acolo nu prea se cereau obiecte care să îngreuneze mormintele şi inscripţii. Acolo nu ar mai fi fost nici o capră de dus la păscut.

Uşor nu mi-a fost să mă despart de Korneff şi de şarmul lui de staroste peste calfe. În primăvară montaserăm nu o dată pietre de mormânt cu unul până la trei locuri, pe fundaţii, în cimitire pline de păsări. Am asistat la reînhumarea unor cadavre care voiau morminte noi.

Alături de el, afacerea cu moartea era suportabilă. Cu el era plăcut să huleşti.

Deoarece, însă, Korneff a găsit mai târziu prilejul să ajungă, cu marmura şi diabasul, împreună cu ajutorul său Oskar Mazerath, până în capitolul „Fortuna Nord”, să fie de faţă la reînhumări dorite şi, împreună cu Oskar - lucru pe care mi-l recomandase şi mie - să predea sufertaşele pline cu fiertură la prânz la crematoriul cimitirului spre a fi puse la-ncălzit, tema artei pietrelor tombale şi a ordinii în cimitir este epuizată; în plus, la nevoie s-ar putea spune câte ceva despre poezie şi adevăr: cine, cui, ce i-a pus în gură, cine minte cu mai multa exactitate, Oskar sau eu, cine ar trebui crezut până la urmă, ce anume lipseşte aici şi colea şi cine i-a condus condeiul cui.

Deoarece însă acel domn Mazerath nu a fost niciodată angajat la firma Moog, sper că pentru o vreme sunt la adăpost de reacţiile retroactive ale copilului născut peste termen din anii mei de început.

Oricât ar fi de incitant să mături cojile de ouă din care au ieşit, în incubator, propriii tăi copii, în făraş se găsesc de regulă numai rămăşiţe de origine îndoielnică: încăpăţânarea de a avea întotdeauna dreptate a unui maniac al detaliilor, idei dispărute, ce aşteaptă să fie resuscitate, de pildă zvonul că, imediat după ce părăsisem firma Göbel cu binecuvântarea meşterului Singer, capra Genoveva, în căutarea hranei de prânz, s-a smuls cu funie cu tot de una dintre calfe, a luat-o la sănătoasa şi şi-a dat ultimul behăit sub un tramvai care circula în direcţia Bilk.

Nevasta lui Göbel, matroana cu ochii de vacă, se spune chiar că ar fi crezut că din jale pentru plecarea mea s-ar fi aruncat Genoveva pe şine, sub roţi.

În primele mele luni la firma Moog am avut de îndeplinit, împreună cu alţi ucenici şi calfe, o muncă ale cărei rezultate cioplite în piatră nu urmau să fie puse în slujba aurei cimitirelor. Mai mult, urma să fie înlăturate pagubele produse de război şi care durau, urât, în interiorul parcărilor din oraş şi în grădina castelului.

Acolo unde personajele din gresie fuseseră decapitate de schije de bombe sau transformate în invalizi cu un singur braţ, noi trebuia să reînnoim ici capul lipsă al zeiţei Diana, colo capul incomplet al Meduzei, după modele fotografice sau din ghips. Membre pierdute, căpşoare de îngeri pe jumătate distruse, toate astea aveau nevoie să fie completate. Şi fete întregi la corp cu mânuţele de copil, cărniţa dolofană, cu gropiţe peste tot şi cu păr bogat şi buclat erau comandate la firma Moog. Cu un bun-simţ care anticipa cererea, şeful firmei reuşea să fie pe placul autorităţilor municipale.

Cu ajutorul ucenicilor, care se trăgeau cu toţii din familii de pietrari din partea locului, am învăţat că în piatră loviturile greşite rămân aşa pe veci, dacă nu sunt ascunse prin alte trucuri dibace. Astfel, ne petreceam ziua cu îndreptarea unor daune provocate de război, aşadar cu cârpeli. Reţeta pentru chitul de piatră, care nu trebuie să fie nici prea gros, nici prea subţire, i-o datoram meşterului Singer, care mi-o încredinţase la despărţire ca secret profesional ce se cerea păzit cu străşnicie.

Dar în ceea ce priveşte arta, obiectul propriu-zis al foamei mele constante, provocarea a venit abia atunci când nişte clienţi anonimi au comandat mai multe copii ale unui tors înalt de 90 de centimetri. În orice caz, şeful firmei a făcut pe misteriosul atunci când a scos la iveală modelul înfăşurat, cu grijă, în pături de lână.

Ghipsul trăda fără echivoc faptul că fusese zămislit de un sculptor, odinioară recunoscut, chiar celebru, dar expulzat în perioada nazistă, cu sculpturile lui cu tot, din toate muzeele: Wilhelm Lehmbruck; îl întâlnisem, elev fiind, în revistele de artă interzise ale profesoarei mele, Lilli Kröhnert. Ea îl numea „unul dintre cei mari de tot”.

La Moog, însă, numele Lehmbruck nu a fost pomenit. În orice caz, despre modelul de ghips se vorbea în şoaptă. Una dintre calfe a aruncat o glumă: „Din unul faci trei”.

Atâtea blocuri de gresie erau în lucru. Era evident că această comandă venea de la un negustor de artă care făcea comerţ cu copii pe care le dădea drept originale şi le scotea la vânzare pe piaţa neagră. În acei ani de după război se găseau cumpărători naivi, noii îmbogăţiţi din ţară şi alţii veniţi din America: epoca falsurilor începea.

În orice caz, cele trei copii făcute în gresie deschisă la culoare au fost vândute imediat după ce au fost aşezate, gata de livrare, pe caprele noastre de lemn.

De pe la mijlocul coapselor până în creştetul capului uşor întors într-o parte, atât era torsul fără braţe. Înclinaţia bazinului sugera piciorul de sprijin. Un Lehmbruck din perioada mijlocie, creat cu puţin înainte de Primul Război Mondial, probabil la Paris.

Ca de obicei, trecuserăm mulţimea de punctuleţe marcate cu creionul de pe suprafaţa modelului de ghips pe blocul de piatră. La asta ne-a ajutat tradiţionala maşină de punctat cu trei picioare şi cu acul ei mobil.

Munca noastră era urmărită de bătrânul meşter Moog în persoană. Ucenicilor din vechile familii de pietrari le erau familiare, e drept, o mulţime de trucuri, dar de îndată ce Moog îşi făcea apariţia, cu silueta lui masivă, nu mai ajuta nici o şmecherie. Cu două degete îşi ridica pleoapele lui suprapuse, verifica fiecare detaliu, apoi le lăsa să cadă la loc, întâi o pleoapă, apoi cealaltă, încât arăta ca un Buddha. Niciodată nu avea nevoie să se ajute de maşina de punctat cu braţul ei mobil din metal, nu-i scăpa nici cea mai mică greşeală.

Spre ruşinea mea, trebuie să recunosc că dădusem rasol în chip deosebit de vizibil pe suprafaţa liniştită şi totuşi în mişcare a spatelui. A fost nevoie să revin asupra ei. Asta înseamnă că stratul de piatră ce lipsea între omoplaţi trebuia compensat, dar ceea ce fusese luat din suprafaţa totală, dus a rămas.

Cine ştie pe cine bucură astăzi una dintre copii, Lehmbruck-ul meu: pe clientul cumpărătorului anonim de odinioară sau - după ce va fi fost revândut - pe un proprietar ulterior al originalului falsificat; dar mă încearcă în continuare dorinţa să apară un prilej de a-i cere îngăduitoare iertare lui, lui Wilhelm Lehmbruck, care, la scurt timp după Primul Război Mondial, şi-a pus capăt vieţii.

Ah, de-aş putea totuşi să-mi încerc metoda mea uneori eficientă de invitaţie imaginară şi să-l poftesc pe el, cel pe care Lilli Kröhnert mi-l ridicase în slăvi ca pe un maestru fără egal, împreună cu pictorii Macke şi Morgner, care au căzut de tineri la Perthes-les-Hurlus şi Langemarck, să-i adun în jurul unei mese inventate.

Pe hârtia mea am ajunge să discutăm despre lucruri pe atunci actuale - cu cât entuziasm se pornise la război -, pe urmă, însă, numai despre artă. Ce s-a ales din ea între timp. Cum a supravieţuit oricărei interdicţii, dar cum, curând, abia eliberată de constrângeri exterioare, s-a închistat într-o doctrină şi s-a evaporat în lipsă de obiect.

Am putea să râdem de fleacurile instalaţiilor şi de stupiditatea acum la modă, de demenţa săltăreaţă din zona video şi de ţopăitul din eveniment în eveniment, de sanctificarea fierului vechi şi de golul arhiplin al unei arte superficiale. Iar apoi eu aş avea voie, ca gazdă şi bucătar, să-i bucur pe oaspeţii mei cărora moartea le-a dat permisie. La început, s-ar servi o supă concentrată de peşte din căpăţâni de batog, asezonată cu mărar proaspăt. Pe urmă aş putea să pun pe masă o pulpă de miel împănată cu usturoi şi salvie, cu garnitură de linte dintr-o fiertură aromată cu maghiran. Brânză de capră şi nuci la desert. S-ar putea ciocni cu *aquavit* - cu paharele pline ochi -, iar apoi am putea pălăvrăgi despre lume.

De la Lehmbruck cel tăcut din Westfalia ar veni doar fraze scurte. De la August Macke, căruia îi plăcea să pălăvrăgească, ar fi de auzit ce anume a trăit el în timpul scurtei călătorii în Tunisia - împreună cu Paul Klee şi Louis Moilliet - în materie de evenimente legate de jocurile luminii şi alte aventuri, atunci, în aprilie 1914, cu puţine luni înainte de începutul războiului. Iar Wilhelm Morgner ar lăsa să se înţeleagă ce fel de tablouri ar fi pictat el - posibil abstracte? -, dacă în Flandra glonţul duşman nu l-ar fi...

Dar nici un cuvânt despre iubirea nefericită a lui Lehmbruck pentru o frumuseţe a scenei, femeia-copil, actriţa ratată Elisabeth Bergner. Se spune că din cauza ei s-ar fi hotărât să se sinucidă, lucru de care mă îndoiesc. Războiul a fost acela care, în capul lui - şi în multe alte capete - nu a vrut să se sfârşească...

Şi după masă s-ar ivi cu siguranţă prilejul să-i mulţumesc lui Lehmbruck. El, maestrul fără voie al perioadei mele de ucenicie, mi-a stabilit modelul după care am învăţat să eşuez...

Şi pe urmă? Pe urmă a venit reforma monetară. Data ei a împărţit prezentul în *înainte* şi *după.* Ea a marcat un sfârşit şi a promis un început pentru fiecare. Ea devaloriza şi se lăuda cu o valoare nouă. Din mulţi muritori de foame, a filtrat în curând câţiva proaspăt îmbogăţiţi.

Ea i-a luat pieţei negre apa de la moară. Ea promitea o piaţă liberă şi le-a asigurat atât bogăţiei, cât şi sărăciei o şedere durabilă. Ea a sfinţit banul şi ne-a transformat pe toţi în consumatori. Şi, în general, ea a înviorat afacerile, printre care întreprinderile de pietrari de pe Bittweg, unde până nu demult preţurile fuseseră determinate prin troc şi prin schimburi în natură.

Cu puţin timp înainte de data care avea să schimbe totul, firma Moog a primit o comandă pentru reabilitarea faţadei unei bănci urâţite de bombardamentele din timpul războiului. Cu siguranţă că bancherilor le era ruşine de faţada lor. Evenimentul, care era de bănuit că va avea loc curând, se cerea întâmpinat cu sediul înfrumuseţat pe dinafară, la termen şi cu un deviz estimativ.

Aşadar, bucăţile afectate de schije din blocurile de calcar trebuiau înlăturate cu dalta şi înlocuite cu tetraedre din calcar proaspăt adus din carieră; fixate în dibluri şi îmbinate, ele se potriveau perfect. Cum se numea clientul? Să presupunem că era Dresdner Bank, care, rebotezată de curând, devenise Rhein-Ruhr-Bank.

Din vremea asta a rămas o singură fotografie. Ea reprezintă un bărbat tânăr, care stă căţărat pe schela din ţevi de oţel şi se uită în lume ca şi când ar cuprinde-o cu privirea. Ca să se legitimeze profesional, stângaciul ţine într-o mână ciocanul de lemn al breslei, iar în mâna cealaltă şpiţul.

Instantaneul va fi fost luat de către un coleg de breaslă, în fundalul fotografiei, o adâncitură făcută cu dalta lasă să se vadă cât era de masivă faţada din piatră naturală care îmbrăca Dresdner Bank. Mistuită de flăcări pe dinăuntru, ea a rezistat grindinei de bombe, iar acum e lacomă de capital proaspăt şi de profituri reînnoite.

Tânărul pietrar stă acolo de unul singur, fiindcă mai-marii bastionului monetar care slujise orice sistem, inclusiv pe acela al crimei organizate, nu voiau apară în fotografie şi s-au mulţumit să pună să fie înlăturate toate pagubele suferite de faţada băncii. Căci se voia, fireşte, ca aceasta să-şi redobândească prestigiul, cel puţin pe dinafară.

Tânărul uscăţiv cu şapcă cu cozoroc şi îmbrăcat în salopetă care stă sigur de sine pe schela din ţevi de oţel şi cuprinde lumea cu privirea sunt eu, cu puţin înainte de reforma monetară. Un autoportret într-o postură activă.

E drept că etajele de sus ale băncii în faţa cărora eu, în fotografia alb-negru, sunt departe de mine, dar totuşi recognoscibil, nu erau încă pregătite să-şi primească salariaţii, fiind marcate de urme de incendiu, dar hala cu ghişee de la parter urma să fie în curând deschisă pentru clienţi.

La etajul de deasupra, la prânz, şedeam noi, pietrarii, şi dădeam din linguri până ne goleam sufertaşele. Deoarece într-un loc tavanul dintre parter şi primul etaj era spart şi acoperit doar provizoriu cu nişte dulapi,

prin spaţiile de grosimea unui deget dintre aceştia se putea privi în sala cu ghişee.

Aşa am ajuns să văd, cu puţin înainte de ziua X, noua valută în bancnote şi monede, cum era sortată pe mese lungi, numărată, făcută pachete şi fişicuri de către funcţionari ai băncii ca să fie pregătită pentru începutul revărsării de bani făcătoare de minuni. Astfel am devenit martor.

Ai fi putut, cu un braţ prelungit după voie, să arunci undiţa. Cu câţiva tovarăşi, te-ai fi transformat, dacă nu în delincvent, atunci, conform unui plan bine gândit, într-un binefăcător, într-un Robin Hood fericindu-i pe săraci, atât de aproape era ispita celor mai noi articole de cult.

Până atunci, salariul meu pe şantiere era de nouăzeci şi cinci de Reichspfenigi pe oră. Cu ore suplimentare, se aduna un salariu săptămânal de 50 de Reichsmark. Astea aveau să fie în curând lipsite de valoare.

Aş fi putut eu să bănuiesc că acolo jos, în sala cu ghişee de la Dresdner Bank, la fel ca, simultan, în alte peste o mie de locuri, foarte curând avea să fie plătit viitorul, care de atunci înainte urma să-şi aibă preţul lui?

Dintr-odată, puteai să ai totul, aproape totul. Vitrine încă mai ieri sărăcăcioase se lăudau cu mărfuri dosite până atunci. Cine avea ceva pus deoparte, dădea repede de bani noi. În aparenţă, ai fi zis că nevoia era doar mimată, o relicvă înşelătoare a trecutului. Şi, pentru că tot ce ţinea de trecut fusese devalorizat, tot omul privea cu curaj, chiar dacă nu tocmai fără efort, spre viitor.

Nu ştiu ce anume mi-am cumpărat de cele patruzeci de Deutsche Mark cuvenite fiecăruia, în numele dreptăţii care făcea cu ochiul. Poate creioane Faber-Castell adevărate şi o gumă nouă? Sau, de la Schincke, o cutie de acuarele cu douăzeci şi patru de culori?

Probabil că cea mai mare parte din bani s-a dus pe biletele de tren pentru o călătorie până la Hamburg, în care o invitasem pe mama. Ea voia să le viziteze pe sora ei, Betty, şi pe mătuşa Martha, soţia celui mai mare dintre fraţii tatălui meu, unchiul Alfred, care, ca funcţionar la poliţie locuise cu verişoara şi vărul într-un cartier pe Hohenfriedberger Weg şi care acum trăia undeva în nord, în Stade.

Ruinele Hamburgului arătau, cât vedeai cu ochii, la fel ca ruinele din Köln. Abia la o privire mai atentă îţi săreau în ochi hornurile înalte, care

rămăseseră în picioare atunci când casele de închiriat cu câteva etaje se prăbuşiseră.

Apoi, surprinzător, un teatru care funcţiona. Şi pentru că pe mama teatrul o atrăsese dintotdeauna, indiferent dacă se juca o operă, o operetă sau o dramă - cu ea am văzut, copil fiind, la Teatrul de Stat din Danzig *Crăiasa zăpezii* -, seara am văzut o piesă de Strindberg, *Tatăl,* cu Hermann Speelmans în rolul principal. Când a căzut cortina, ea plângea. De rudele pe care le-am vizitat nu-mi aduc aminte, dar călătoria cu trenul dus şi-ntors mi-e foarte clară.

La dus văd, după ce ţinutul bombardat al Ruhr-ului a rămas în urmă, cum goneşte prin dreptul nostru, în stânga şi în dreapta, câmpia Westfaliei, care se poartă ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic care să răscolească lumea. Iar pe mama o văd cum şade vizavi de mine şi tace.

Nu-i plac întrebările mele şi încearcă să-mi bage pe gât peisajul ca „pură încântare pentru ochi": „Ia uite ce câmpii mănoase, ce multe vaci pasc acolo..."

Cu toate astea întreb: „Cum a fost când au venit ruşii? Ce s-a-ntâmplat cu adevărat? De ce nu-mi povesteşte Daddau decât chestii drăgălaşe? Şi tata, nici el nu face decât s-o scalde. Ce s-a-ntâmplat cu Daddau, ce s-a-ntâmplat cu tine? Ruşii v-au... Şi pe urmă, când au venit polonezii..."

Ea nu-şi găseşte însă cuvintele. În orice caz, mi-e dat să aud: „Acum a trecut. Mai ales pentru sora ta. Nu mai pune atâtea întrebări. Cu asta nu se-ndreaptă nimic. Până la urmă, chiar am avut puţin noroc... Suntem în viaţă... Ce-a fost rău a trecut".

Şi pe urmă, la-ntoarcere, mama m-a rugat să nu mai vorbesc atât de sever şi de răstit cu tata. A trecut într-adevăr prin multe şi a pierdut totul, prăvălia de care era legat la fel de mult ca şi ea. Numai că el nu se vaită, doar îşi face griji pentru domnul fiu. E frumos când acesta vine în vizită, din păcate doar rar - „Dar te rog, data viitoare fără ceartă". Trecutul trebuie lăsat să se odihnească. „Fii şi tu un pic mai drăguţ cu el, băiete. Sau hai să jucăm şi noi un skat în linişte. Întotdeauna se bucură atât de tare când vii..."

În puţinii ani care i-au mai rămas, mama nici măcar nu a început vreodată o frază, nu a scăpat niciodată vreun cuvânt din care să se fi putut înţelege ce s-a întâmplat în prăvălia golită, jos în pivniţă sau altundeva în casă, unde şi de câte ori a fost violată de soldaţii ruşi. Şi că, pentru a o proteja pe fiică, s-

a oferit în locul ei s-a aflat doar după ce murise, prin sugestii făcute de sora mea. Ei îi lipseau cuvintele.

Dar nici mie nu mi-a ieşit pe gură nimic din ceea ce se acumulase din urmă: întrebările pe care nu le-am pus... Focurile de tabără la Tineretul Hitlerist... Dorinţa mea de a muri la fel ca eroul de pe submarin, locotenentul-comandor Prien... Adică de bunăvoie... Băiatul din serviciul de muncă voluntară, pe care noi îl numiserăm „Noi-nu-facem-aşa-ceva”... Cum a supravieţuit apoi Führer-ul datorită providenţei... Jurământul în faţa drapelului la Waffen-SS, pe un ger de crăpau pietrele... „Când toţi îşi pierd credinţa, noi credincioşi rămânem...” Şi când a venit peste noi orga lui Stalin: morţii cei mulţi, majoritatea tineri şi la fel de cruzi ca mine... Apoi când am cântat în pădure, de frică, *Hans cel mic* până când am primit un răspuns... Caporalul salvator, căruia un obuz rusesc i-a retezat ambele picioare, în timp ce mie... Crezând totuşi până la sfârşit în victoria finală... Până în visele febrile ale celui rănit uşor ajungeau degetele unei fete cu codiţe negre... Foamea care rodea... Jocul cu zarurile... Iar apoi, de necrezut în fotografie: Bergen-Belsen, cadavrele stivuite - uitaţi-vă, haideţi, uitaţi-vă, nu întoarceţi privirea numai pentru că aşa ceva este, într-o formulare grăbită, de nedescris...

Nu, nu mi-am întors privirea şi nici nu m-am uitat doar scurt, speriat, peste umăr. De când salariul meu pe oră pentru munca de cioplitor în piatră pe şantier rămăsese la aceeaşi sumă, dar în valută nouă şi, puţin mai târziu, am primit cu şapte pfenigi mai mult, nu mai trăiam decât în prezent, mă uitam, cum mi se părea mie, înainte. De muncă nu duceam lipsă.

Imediat după prăbuşirea vechii valute, firma Moog s-a bucurat de alte comenzi în afara cimitirului. Peste tot erau faţade distruse de război care trebuiau reparate. În general, faţadele aveau mare trecere. În spatele schelelor ridicate la iuţeală urmele erau înlăturate contra unui salariu fix. Ieşeau la lumină primele roade ale artei faţadelor, atât de răspândită mai târziu. Îndrăgit din cale-afară era travertinul, marmura preferată a Führer-ului.

Pe lângă asta, după program, montam plăci mari de marmură pestriţă de Lahn într-o măcelărie care tocmai se deschisese şi voia să-şi îmbrace pereţii şi tejghelele în ceva strălucitor şi saturat de culoare. În jurul vilelor cumpărate de noii îmbogăţiţi ridicam ziduri din tuf.

Numai de artă nu mai aveam timp... Toate personajele din calcar rămase invalide după război îşi recăpătaseră capetele, rotulele şi linia fluidă a faldurilor. Torsoul de Lehmbruck, care trăda grafia mea plină de greşeli, îşi găsise un cumpărător care l-a luat drept original. Şi, deoarece de acum ţigările se puteau obţine fără cartelă, nici bătrânii de la Caritas nu mai voiau să pozeze sub castani.

Oricât îmi zornăiam eu banii făcând cumpărături peste cumpărături, şi oricât îmi surprindeam părinţii cu daruri, cea de-a treia foame a mea nu se potolea nici cu banii câştigaţi în plus pentru ore suplimentare. Numai faţadele aveau căutare. Atunci am primit în sfârşit un răspuns de la Academia de Artă.

Cu o mapă plină de desene în creion - galeria de bătrâni, care-mi făcuse pe plac între accese de tuse - şi cu trei sculpturi mici: torsurile de femei executate liber după Lehmbruck, capul expresiv -, îmi depusesem cererea de înscriere la timp, iar cererii îi ataşasem un certificat de practică favorabil, semnat de meşterul Moog. În plus, după cum îl asigurase pe locatarul său preferat, pater Fulgentius intervenise şi el, în timpul rugăciunii zilnice de dimineaţă, la sfântul Anton, aflat în capela Caritas sub chipul unei statui de ghips pictat, în mărime naturală, în a cărui competenţă intrau o mulţime de lucruri.

Când i-am relatat cât de strânsă fusese decizia, fiindcă, la un număr de douăzeci şi şapte de candidaţi, existau numai două locuri, şi că portretele desenate de mine au fost apreciate de comisia de examen ca expresie a unui talent capabil să evolueze, dar că apoi practica mea de cioplitor şi de sculptor în piatră avusese ponderea decisivă, numai că acum profesorul Matare nu mai voia, din păcate, să primească nici un alt student şi că prima etapă a studiului sculpturii urma să o încep cu un profesor, Mages, necunoscut mie, stareţul căminului Caritas de pe Rather Brocih mi-a arătat şi o altă cale de a sluji arta.

Adeseori, avusesem cu el discuţii în decursul cărora miracolul graţiei divine, sensul mai profund al Treimii şi alte mistere, dar şi sărăcia franciscană, care-i era pe plac Domnului, mi-au fost explicate sau făcute plauzibile prin afirmare.

Trăncăneala asta cu un necredincios - câteodată turna, pentru mine şi pentru el, câte un păhărel de lichior - îmi amintea de discuţiile purtate în

timpul prizonieratului, pe când jucam zaruri cu camaradul meu Joseph, care încercase şi el, asemenea unui copoi, să adulmece urma credinţei mele pierdute în inima lui Iisus şi în Maica Domnului, pierdute încă din copilărie, prilej cu care, încă de atunci, mă familiarizasem cu o duzină de subtilităţi teologice.

Şi, la fel ca Joseph în lagărul cel mare de la Bad Aibling, aşa îmi vorbea acum *pater* Fulgentius, chiar dacă nu era la fel de deştept precum camaradul meu bavarez, mai degrabă de o şiretenie ţărănească şi perfid. În balconaşul corpului principal, pe care el îl numea birou, el schiţa pentru locatarul său o imagine de viitor ale cărei dimensiuni medievale aveau un farmec din cale-afară de ispititor şi îmi aminteau de fanteziile mele de elev.

De curând, aşa spunea el, în mănăstirea centrală a ordinului franciscanilor murise, la o vârstă înaintată, fratele sculptor, *pater* Lukas. Acum mi se oferea, cu oberliht, blocuri de modelaj şi ladă plină de lut cu tot, atelierul acestuia care se întindea până în grădina mănăstirii. Până şi marmură din carierele din Carrara - pe care, la vremea lui, o prefera marele Michelangelo - era acolo, mulţumită unei pioase donaţii. Se aştepta la o încuviinţare plină de bucurie. Credinţa insuficientă avea să crească, fără îndoială, şi să se consolideze în timpul lucrului la madone, de îndată ce, după Sfânta Fecioară, aveau să-mi fie comandaţi un sfânt Francisc şi apoi un sfânt Sebastian. În condiţiile unei dăruiri curate şi unei hărnicii neobosite, iluminarea vine de regulă negreşit. Restul - asta o ştia din experienţă - era graţie divină.

Îndoielile mele faţă de proiectul de viitor pe care mi-l schiţase şi dorinţele pioase legate de el le-a întâmpinat cu un zâmbet. Abia când i-am semnalat foamea mea secundară, când am numit-o incurabilă, cronică, mai mult chiar, când i-am descris cu o plăcere infernală depravata mea dependenţă de fete tinere, femei mature, de femeia în sine şi când am supralicitat ispitirile sfântului Anton cu desfrâul - comis cu animale şi făpturi fabuloase din atelierul flamand al lui Hieronymus Bosch - *pater* Fulgentius a renunţat la strădaniile sale de a mă converti. „Ah, da, carnea", a spus el şi şi-a ascuns mâinile în mânecile rasei; aşa procedează întotdeauna călugării atunci când îi atacă diavolul.

Totuşi, câteva decenii mai târziu, la o producţie continuă, succesul îmi devenise obişnuinţă, faima - plicticoasă, iar pizma obişnuită - pe cât de scârboasă, pe atât de ridicolă; când cearta pe teren politic cu adversari atât

din tabăra dreptei, cât şi din cea a stângii se sleise pentru un timp; când, ca artist cu dublă profesie, ca soţ, tată, proprietar de casă şi plătitor de impozite, în plus premiat şi om care hrănea o familie care nu înceta să crească, ajunsesem să cred că sunt atât de adânc înfipt în viaţă încât, treaz sau visând, îmi imaginam felurite căi de evadare, m-am întrebat oare cum ar fi trecut anii mei dacă încă din lagărul cel mare de la Bad Aibling, pe când jucam zaruri, aş fi ascultat de camaradul meu Joseph, care între timp devenise episcop, dacă aş fi înghiţit cuminte pastilele lui dogmatice împotriva îndoielilor, dacă mi-aş fi reînnoit credinţa din copilărie, iar apoi - cu sau fără o pregătire academică de sculptor - aş fi dat ascultare sfatului primit de la stareţ şi m-aş fi refugiat, întâi de probă, apoi ca novice, în sfârşit cu legământ în atelierul mănăstiresc lăudat de *pater* Fulgentius...

Eu în chip de călugăr. Ce nume de călugăr mi-ar fi fost atribuit? Ce anume, în afară de sfinţii doriţi, mi s-ar fi oferit pentru sculptură figurativă? Oare, asemenea maestrului de la Naumburg, odinioară, aş fi aşezat pe soclu şi aş fi împerecheat personaje profane, întemeietori ai economiei şi politicii: aici cancelarul Adenauer alături de talentata demoscoapă, doamna Noelle-Neumann, acolo grasul de Ludwig Erhard cuplat cu starul de film Hildegard Knef, cea cu picioare lungi? Atunci tot mai bine reliefuri pentru uşi de dom: prăbuşirea în infern. Sau Adam şi Eva sub copac, cum urmează ei harnici calea cunoaşterii şi reuşesc să guste de fiecare dată din păcatul originar.

E drept că aş fi fost, în primul rând, sătul, iar în al treilea rând aş fi devenit un artist într-o oarecare măsură pios, dar cea de-a doua foame, obsedată tot mereu de altă carne, m-ar fi făcut să cad în păcat ori de câte ori mi s-ar fi oferit sau aş fi căutat ocazia şi m-ar fi făcut să fug, fără scăpare, în lume.

CUM AM DEVENIT FUMĂTOR

Acela care, din pricina profesiei, este nevoit să se exploateze pe sine însuşi ani şi ani ajunge să se folosească de rămăşiţe. Mult n-a rămas. Ceea ce, datorită unor mijloace ajutătoare palpabile, s-ar lăsa format, deformat, la urmă povestit în salturi înainte şi înapoi a fost înghiţit de romane, ca nişte monştri omnivori ce sunt, care pe urmă au eliminat cascade de cuvinte. Metabolismului liric i-a urmat cel epic. După atâtea fecale - care toate au adus câştig - a încolţit speranţa de a fi devenit, în sfârşit, un spaţiu golit pe dinăuntru, curat ca oglinda după ce scrisul a măturat totul afară.

Şi totuşi au mai rămas resturi pe care le-a pus deoparte întâmplarea: de pildă o legitimaţie, datată în semestrul de iarnă 1948-1949. De ştampilat, a ştampilat-o Academia de Stat pentru Artă din Düsseldorf. Jerpelită, gata să se rupă, uzată, se află totuşi aici; pe ea, în format de fotografie de paşaport, imaginea unui tânăr ai cărui ochi căprui şi păr închis la culoare lasă a se bănui o origine sudică, mai degrabă Balcanii decât Italia. Căznit burghez, poartă o cravată, pare însă a se afla în acea stare de spirit care, imediat după război, a fost la modă sub numele de existenţialism şi şi-a pus amprenta pe gestica şi mimica din filmele neorealiste - atât de uitat de Dumnezeu şi de sumbru şi de închis în sine însuşi priveşte în obiectiv.

Nu încape îndoială, precizările referitoare la persoană şi semnătura proprie, preţuind liniile lungi pe dedesubt, confirmă ceea ce era de bănuit: tânărul acela întunecat, străin mie, sunt eu ca student la Arte în primul semestru. Cravata poate să provină din lada cu donaţii a acelui neobosit întru caritate, *pater* Fulgentius. Nodul i-a fost făcut anume pentru o rezolvare rapidă într-un magazin pe nume Fotomaton. Bine ras şi cu cărarea corect pieptănată, aşa mă văd în lumina fotografului; o imagine care până la urmă nu spune nimic, ceea ce lasă destul loc interpretărilor.

Aplecarea spre existenţialism - sau spre ceea ce se înţelegea prin el - care ne încerca pe mine şi pe cei ca mine era un articol importat din Franţa, adaptat la condiţiile ruinelor germane, care se putea purta ca mască şi care ne venea ca turnat nouă, celor care supravieţuiserăm „anilor întunecaţi”, cum era numită, pe ocolite, vremea domniei naţional-socialiste; ne ajuta să adoptăm poze tragice. Te vedeai, în funcţie de cât de tulbure îţi era starea, ori la o răspântie, ori în faţa abisului. Într-o poziţie la fel de precară trebuia

să se afle şi omenirea întreagă. Pentru starea de spirit finală, poetul Benn şi filosoful Heidegger livrau citatele potrivite. Restul îl rezolva moartea atomică, temeinic experimentată şi care ne aştepta cât de curând.

Din acest comerţ vivace în faza de solduri făcea parte şi ţigara lipită de buza de jos. Atârnând într-o parte, ea dădea direcţia şi sălta, nu conta dacă aprinsă sau rece, în timp ce în nopţi întregi de discuţii existenţa umană era însumată sub linia totalului ca „abandonare a oricărei fiinţări”. Întotdeauna era vorba de sens în absurd, de individ şi masă, de eul liric şi de neantul atotprezent. Ca figură de stil recurentă se potrivea sinuciderea, numită şi moarte liber consimţită. Să o pomeneşti în societate cu ţigara în gură era de bonton.

S-ar putea ca, în decursul unor discuţii atât de adânci, cărora le plăcea să se piardă în absurd, tânărul din fotografia format paşaport, asemenea tuturor celorlalţi cu care stătea şi celebra un final fără sfârşit, să fi devenit mai întâi un pasionat băutor de ceai şi abia apoi fumător, dar îmi vine greu să datez primul gest, tot mereu amânat, de a întinde mâna după ţigară.

În general, desfăşurarea cronologică a poveştii mele mă strânge ca un corset. O, de-aş putea acum să vâslesc înapoi şi să acostez pe una din plajele de la Marea Baltică pe care, copil fiind, însăilam cetăţi din nisip ud... O, de-aş mai şedea o dată la fereastra podului şi de-aş putea să citesc, pierdut de mine însumi, ca niciodată după aceea... Sau să mă mai ciucesc o dată sub pânza de cort cu camaradul meu Joseph şi să jucăm viitorul la zaruri, atunci când acesta părea încă proaspăt şi imaculat...

În orice caz, acum aveam douăzeci şi unu de ani, mă dădeam adult, dar mai eram încă un nefumător convins când, împreună cu o fată din Krefeld, ale cărei statuete de animale - cerbi şi căţei - făcuseră o impresie favorabilă asupra comisiei, am fost repartizat la clasa de sculptură a profesorului Sepp Mages. Noi eram cei mai tineri.

Cineva, probabil *pater* Fulgentius, mă convinsese de efectul înviorător al glucozei în loc de tutun, căci el era acela care mă aproviziona cu asta: donaţii din partea unor *patres* şi fraţi franciscani din Canada.

În atelier mi-a sărit în ochi că toţi ceilalţi, printre ei şi un rănit în război cu un ochi de sticlă, erau fumători. Până şi cea care poza nud - o gospodină suplă, dar cărnoasă - fuma în timpul pauzei, după o jumătate de oră de stat în picioare, cu toate că eu îi dădeam din glucoza mea.

Una dintre studente - o femeie nu tocmai tânără cu părul strâns în coc, o pieptănătură care încă din timpul războiului era ironizată ca „anunţând încetarea alarmei” şi care încerca să mă cocoloşească - fuma ca o doamnă, cu portţigaret. Prietena ei, care era favorizată de profesorul nostru - probabil că era iubita lui -, pufăia nervos ţigări pe care şi le răsucise singură şi pe care le stingea într-un bulgăre de lut de îndată ce Mages intra în atelierul studenţilor. Toţi pufaiau, unul dintre colegi fuma chiar pipă.

E de presupus că eu, ca începător zelos din cale-afară, am imitat imediat sau destul de repede gestul de a extrage ţigara ori tehnica răsucirii ei cu propria mână, aşa cum copiasem şi halatele albe şi lungi până la genunchi pe care le purtau toţi studenţii şi toate studentele ce stăteau în semicerc în faţa personajelor lor din lut fixate pe suporturi, cu ochii aţintiţi pe gospodina aşezată stând ceva mai sus şi explorau detaliile trupului cu beţe de modelaj cu un laţ de sârmă în vârf. Nu fără o asemănare cu surorile medicale şi cu medicii stagiari, ei aşteptau vizita medicului-şef; atunci apărea, îmbrăcat în alb, cu excepţia beretei, Mages.

În pantalonii mei de dril pescuiţi din lada de donaţii şi în puloverul strident, pestriţ, din resturi de lână, eu mă simţeam mai prejos. Şi pentru că fiul simţea atât de vizibil lipsa acelei piese vestimentare a breslei, mama - mândră de, cum zicea ea, „proaspătul ei academician” - îi croise un halat alb ca zăpada din cearşafuri de pat care nu erau tocite decât la cap şi la picioare. Astfel costumat mă văd în fotografiile din acea vreme.

Mai clar decât începutul carierei mele de fumător îmi stă înaintea ochilor prima temă ce i-a fost dată începătorului: aveam de copiat, în lut de modelaj, un cap de femeie din ghips, supradimensionat, din epoca romană târzie, pe care profesorul Mages îl căutase în depozitul de antichităţi al academiei şi pe care, cum s-ar spune, mi-l pusese mie în braţe.

Schelăria din ţevi de fier montată pe placa de la bază, pe care atârnau beţişoare de lemn legate în cruce şi numite fluturi, oferea susţinere masei de lut. Uşoara răsucire a capului spre stânga, cu grămada de bucle cu tot, împreună cu o înclinare a profilului, îngreuna redarea exactă.

Mi-am luat în ajutor compasul şi firul cu plumb, mai ales că începutul umerilor sugera o uşoară răsucire spre dreapta a trupului. În plus, era un material nou pentru mine: lut umed şi moale, care, atunci când părăseam atelierul, pe seară, era învelit în cârpe muiate în apă.

Deoarece prin cap îmi umblau alte siluete şi figuri decât cele din epoca romană târzie, am înjurat în gând, dar am învăţat cu atât mai mult, cu cât a fost mai lungă perioada în care a trebuit să mă ocup de mulajul de ghips cu un început de bărbie dublă. Mânat de curiozitate, i-am căutat şi i-am găsit frumuseţea ascunsă în detalii, de pildă în arcuirea pleoapelor şi în lobii urechilor atârnând liberi.

Ucenicul pietrar şi sculptor în piatră fusese nevoit să înlăture cu dalta material dur; acum el învăţa, în primul semestru, să fixeze o masă moale, să modeleze lutul verde-cenuşiu şi, asemenea lui Dumnezeu-Tatăl, să-şi frământe din el, dacă nu un Adam, atunci capul unei Eve.

Zile de agitaţie intensă, fiindcă pesemne era sărbătoare - Sfântul Martin? -, apoi din nou linişte şi concentrare în clădirea veche a academiei. Încet, copia a început să prindă formă, să semene cu sora ei de ghips. Între timp, desen după nud şi studii de desen în vederea deprinderii structurii complete a unui schelet bărbătesc, pe care studenţii îl numeau Tunnes sau Schäl, două personaje populare în Renania, despre ale căror vieţi eroice circulau nenumărate bancuri.

Şi ce avea de oferit oraşul: expoziţii peste expoziţii la galeria de artă. Pictorii din mişcarea Sezession din Renania, grupul „Tânăra Renanie”, expresionişti, colecţia „mamei Ey”, personalităţi locale din Düsseldorf. Am văzut lucrări de Goller, Schrieber, Mecketanz, de sculptorul Jupp Rübsam. La modă era un pictor pe nume Pudlich.

O expoziţie mică prezenta acuarele de Paul Klee, care, până când l-au dat jos naziştii, fusese profesor la academie. Se spunea că înainte să plece la Paris, Wilhelm Lehmbruck ar fi fost elevul magistral al unui anume profesor Janssen, în atelierul nostru. Şi alte legende: aici ar fi învăţat tot ce a fost de învăţat, chiar dacă numai pentru scurt timp, August Macke. Artişti ce au atins desăvârşirea devreme, ale căror nume erau rostite cu sfială.

Uneori îndrăzneam câte o vizită în alte ateliere, în care de pildă un sfânt straniu pe nume Joseph Beuys era considerat geniu, dar nu era decât unul dintre elevii lui Ewald Matare; cine ar fi bănuit că, mai încolo, avea să crească preţul la miere artificială, diverse grăsimi şi pâslă dincolo de orice măsură?

Sau o vizită scurtă în menajeria lui Otto Pankok, pe al cărui ogor talentele creşteau ca buruienile, în timp ce în şi din asociaţia lui familială intrau şi ieşeau întruna ţigani. Acolo, nimeni nu purta halat alb.

În clasa sculptorului Enseling, care mă consiliase profesional pe cât de concis, pe atât de precis, am dat peste Norbert Kricke, care mergea cu zel pe urmele maestrului său şi transforma cu maximă fidelitate fete goale vii în fete goale de ghips până când, peste numai câţiva ani, s-a săturat de copilaşi în pielea goală şi de atunci încolo s-a pus, cu sculpturile lui din sârmă decorativ îndoite, în slujba spiritului vremii.

Pretutindeni păreau să apară genii care nu voiau să ia act de faptul că „modernismul”, de la Arp până la Zadkine, era deja muzeificat. Fără nici o sfială, epigonii încercau să-şi afirme unicitatea copleşitoare.

Nu cumva mi-am luat şi eu avânt pentru saltul în înălţimi suprapământene? Sau poate că foamea mea de artă era saturată deja de pe-acum, fiindcă eram sigur de o iesle care promitea să fie mereu pe jumătate plină?

Probabil că formarea mea meşteşugărească pe piatra recalcitrantă m-a ferit de ispita de a-mi lua zborul spre geniu. Dar şi Mages, care se trăgea dintr-o familie de cioplitori în piatră, mă ţinea din scurt. Iar ceva profan, dar care ce-i drept figura sus de tot în catalogul german al virtuţilor, hărnicia, mă mâna înainte.

E adevărat că încă mai locuiam departe de lumina zilei, în camera de zece paturi a căminului Caritas de pe Rather Broich, dar spaţiosul atelier al studenţilor cu ferestrele lui înalte spre nord, cu mirosul de lut, cu ghipsul şi cu cârpele ude a devenit căminul meu propriu-zis. Învăţat din perioada uceniciei mele de cioplitor în piatră să mă scol devreme, eu eram primul student care stătea în faţa caprei de modelaj şi adeseori ultimul care-şi învelea lucrarea în cârpe. Unde altundeva aş fi putut să fiu - chiar şi numai pentru câteva ore? - singur cu mine? Nu, nu singur: toate cele zece degete erau ocupate cu masa modelabilă, cu lutul. Ceva ce semăna cu fericirea se făcea simţit.

Numai aşa se explică faptul că sâmbăta, cu puţin înainte ca academia să se închidă, deschideam puţin gemuleţul de aerisire de jos al marii fereastre, pentru ca duminică dimineaţă să am acces în atelier, după ce mă căţăram pe faţada cocoşată din piatră naturală.

Asta sună temerar şi ar putea să genereze o scenă de film: exaltarea pătimaşă a căţărătorului pe faţade sau un alt Louis Trenker cucereşte peretele de nord al masivului Eiger. Deoarece însă atelierele sculptorilor, ca şi atelierul pentru lucrări în ghips şi turnătoria de bronz, erau situate la

parter, căţărarea mea de la sfârşit de săptămână era o joacă de copii; nu voi fi fost eu acela care a inventat-o, doar că am practicat-o peste măsură. Nimeni nu mi-a făcut observaţie din cauza asta. Până şi administratorul refuza să admită că ar fi văzut ceva.

Spre mijlocul primului semestru am reuşit chiar să o conving pe una dintre dansatoarele mele din Löwenburg să ia parte la partida duminicală de căţărat, pentru ca, în atelierul slab încălzit, dar totuşi atins parţial de efectul unui radiator electric, să-mi pozeze, şi anume pe o placă rotativă din lemn. Plină de devotament, se căţăra pe fereastră şi apoi poza, chiar dacă nu fără să se plângă.

În contrast cu gospodina care ne slujea drept model în timpul săptămânii, a cărei carne ţeapănă corespundea idealului închipuit de bătrânul maestru francez Maillol şi celui al profesorilor mei, dansatoarea mea de sfârşit de săptămână săltând de pe un picior pe altul avea o constituţie firavă. Clavicula, oasele bazinului, coloana vertebrală i se conturau cu claritate. Cu picioarele în formă de x discret, ea stătea acolo şi se lăsa rotită de mine până când frumuseţea ei ţeapănă era pusă în lumina optimă.

Având o natură nervoasă, ea avea tendinţa să plângă de îndată ce statul într-o poză rigidă devenea prea obositor. Lucram repede, fără o vorbă. În loc de pauze i se oferea, de îndată ce începea să ţopăie, glucoza. Părul de pe capul ei zburlit şi de pe pubis arunca flăcări roşiatice.

Atât de mare a fost egoismul care l-a făcut pe studentul ce purta numele meu să realizeze prima sculptură proprie. Imediat după lucru şi după coborârea de-a lungul faţadei - niciodată nu am folosit atelierul în chip de cuibuşor de nebunii -, se mergea cu tramvaiul la Grafenberg, unde era anunţat ragtime până la miezul nopţii. Şi ca dansatoare, modelul meu duminical se lăsa condusă cu uşurinţă era flexibilă şi avea picioare agile.

Inspirate de ea - o chema Elisbeth? - au luat naştere câteva încercări în lut, dintre care s-a păstrat un mulaj în ghips - fată cu măr - care a supravieţuit, fiind ulterior turnat în bronz. Şi, derivată din aceste schiţe secrete, a luat formă, sub supravegherea profesorului cu beretă, de cele mai multe ori ursuz, prima mea sculptură mai mare, o fată zâmbind, înaltă de aproape un metru.

Străină de toate rotunjimile a la Maillol, ea stătea cu bazinul supt şi cu braţele atârnând. Mages a permis asta. El, căruia i se atribuiau câteva

monumente de războinici născute în epoca nazistă şi doi giganţi plesnind de muşchi de pe Stadionul Olympia din Berlin, gusta fata mea de nici un metru. Mai mult: în iarna lui '49-'50, fata zâmbind un pic prosteşte a fost evidenţiată retroactiv, împreună cu o sculptură la fel de înaltă, dar considerabil mai lată în şolduri a colegei mele Trude Esser, ca lucrare a semestrului şi reprodusă în raportul anual al academiei. Fotografiat frontal, mulajul de ghips vopsit şi imitând astfel bronzul stătea oblic şi obraznic cu greutatea lăsată pe un picior. O pagină întreagă, proaspăt ieşită de sub tipar, a avut, doar pentru ea, fata zâmbitoare.

Publicarea broşurii academiei, care atunci s-ar putea să nu mi se fi părut din cale-afară de importantă, capătă însemnătate abia privind în urmă, de vreme ce până la moartea mamei mele - a murit de cancer la sfârşitul lui ianuarie '54 - a rămas singura dovadă şi legitimaţie a artistului care până atunci doar afirmam că sunt. Ea, care îndurase îngrijorată „nebuniile” şi călătoriile la „cuibul cucului din nori”, cum zicea ea, şi care crezuse orbeşte în fiul ei, se afla acum în posesia unui lucru pe care-l putea arăta rudelor şi vecinilor cu o mică urma de mândrie: „Ei, ia uitaţi-vă ce-a făcut băiatul meu...”

Nu se poate decât bănui cum această reproducere izolată a devenit pentru mama mea o adevărată icoană. Ah, de-aş fi putut să-i ofer mai mult: lucruri plăcute de arătat lumii. Dar desenele mele în creion şi peniţă o îngrozeau, îi păreau prea sumbre. La dorinţa ei am împrumutat, mai târziu, vopsele în ulei de la prietenul meu Franz Witte şi am pictat, fidel după natură, pe carton presat grunduit, florile cele mai dragi ei, un buchet de ochiul-boului - singurul meu tablou în ulei.

De mai bine de doi ani părinţii mei locuiau într-un apartament din apropierea minei de lignit Fortuna Nord, proprietate a întreprinderii, mic, dar uşor de încălzit: două camere cu o bucătărie-sufragerie, în Oberaußen, un sat în care se aşezaseră mulţi mineri. Chiria era mică.

Cu timpul, s-au adunat şi mobile, una câte una.

Când veneam eu în vizită, ceea ce se întâmpla neanunţat, spontan, raportul Academiei stătea pe măsuţa de lângă canapea. Mama îl deschisese la pagina potrivită, ca şi când ar fi bănuit venirea mea. Întotdeauna spera ceva de la fiul ei, ceva care acum se confirmase şi chema noi speranţe.

Şi e de presupus că dovada concretă a talentului fiului, cu tot cu numele tipărit al autorului, redusese intensitatea certei fără sfârşit dintre tată şi fiu şi

făcuse ca tonul comunicării dintre noi să fie unul măsurat. Sora mea, care deja cu un an în urmă îşi începuse ucenicia la Marienhospital din Düsseldorf, putea acum, când mergeam împreună la părinţi, să se bucure de pacea familială atinsă prin reproducere: asta continua să dureze chiar şi atunci când tatăl sau fiul pierdea câte un grand la skat la masa din bucătărie; jocul ăsta de cărţi îl învăţasem ca băiat, urmărind-o pe mama, care juca cu pasiune şi pierdea doar rareori.

Ea păzea broşura Academiei. Probabil că din cauza asta fata înaltă de aproape un metru, zâmbind întruna, a rămas importantă pentru mine până la vârsta mea de acum, chiar dacă ghipsul, împreună cu alte statuete de înălţime medie, mi-a fost în asemenea măsură indiferent, încât la următoarea mutare în alt oraş, la sfârşitul lui '52, l-am abandonat în atelier, după care unul dintre colegii mei a luat-o pe orfana de aproape un metru la el acasă.

Abia peste un deceniu, când aveam deja nume, renume şi bani destui, m-a căutat, iar o variantă în bronz a putut să-i asigure statuetei supravieţuirea. Cam la fel s-au petrecut lucrurile şi cu schiţa *Fată cu măr,* produsul partidelor mele de căţărare pe faţadă. Edith Schaar, care a fost pentru scurt timp model la clasa noastră şi care mai târziu a devenit ea însăşi creatoare, ca artistă polivalentă în nordul Germaniei şi în Spania, a salvat, după plecarea mea abruptă, mulajul de ghips ca să-i amintească de un timp care pentru mine, abstracţie făcând de obiectele palpabile, nu apare decât schematic, ca o fotografie subexpusă.

Prea puţine sunt lucrurile ce se lasă fixate. În cel mai bun caz, în intervale pâlpâie stări. Ce anume va fi fost difuz, apăsător sau uşor, ca o joacă, rămâne incert. Nici un eveniment care să mă indice, în mod recognoscibil, ca persoană care acţionează sau suferă. Nu îmi amintesc nici ce anume îmi aminteam eu atunci până în cele mai dureroase detalii. Ceapa refuză. Rămâne doar de presupus ce anume se întâmpla în afara atelierului studenţesc şi a căminului. Şi chiar pe mine însumi mă văd doar ca pe una dintre multe schiţe, semănând de departe cu originalul.

Studentul la Arte în semestrul al doilea, apoi al treilea, va fi fost nu numai posedat de artă şi din când în când avid de influenţe noi, care-şi luau repede locul una alteia, dar va fi rămas în continuare flămând de iubire şi pasionat de dans, dar nu se ştie dacă, în acei ani de scindare politică a ţării,

la începutul războiului rece şi al îndepărtatului război din Coreea am luat poziţie pentru una sau alta dintre tabere, şi dacă totuşi da, cu ce argumente. Era vremea ineficientelor lozinci *Ami go home.*

Îmi amintesc doar senzaţia de scârbă care mă cuprindea faţă de acei indivizi proaspăt îmbogăţiţi cărora miracolul economic care a prins viaţă mai întâi şi-ntâi în Düsseldorf le convenea de minune. Şi de atitudinea mea în permanenţă contra sunt sigur. Dar oare cel care, între timp, ajunsese la vârsta la care putea vota şi-a dat votul cu prilejul celor dintâi alegeri pentru Bundestag? Greu de crezut. Cu totul şi cu totul fixat asupra propriei existenţe şi a întrebărilor existenţiale corespunzătoare, politica zilei mă interesa prea puţin. În orice caz, atunci când reînarmarea a devenit un subiect de discuţie, până la urmă o realitate, tânărul participant la război, cel care se arsese cu ciorba, s-ar fi putut afla în masa celor care protestau, dar nu luau atitudine din punct de vedere politic, a „Mişcării Fără Mine”.

Cancelarul Adenauer părea o mască în spatele căreia se ascundea tot ce uram eu: făţărnicia cu care făcea pe creştinul, refrenele mincinoaselor asigurări solemne de nevinovăţie şi masca de bună-credinţă cu care ne scoteau ochii o bandă de infractori. În mijlocul atâtor falsuri, numai banii mei care nu-mi ajungeau niciodată păreau să fie reali. Maşinaţiunile în spatele faţadelor şi intrigile catolice se prezentau drept politică. Firma Henkel, cu sediul în Düsseldorf, a produs un detergent pe nume Persil, de la care a fost derivată sintagma „certificat Persil”. Cu ajutorul acestuia, nu puţini au fost aceia care şi-au spălat rahatul brun din biografie. De acum înainte nepătaţi, îşi savurau slujbele şi demnităţile.

Dar socialiştii? Social-democratul Kurt Schumacher, pe care, pe când eram băiat la cuple, îl văzusem, îl auzisem pe fundalul de ruine al Hanovrei şi pe care astăzi îl consider una dintre personalităţile uitate, m-a speriat la începutul anilor '50 cu patosul naţional. Tot ceea ce mirosea a naţiune mie îmi puţea. Micile pedanterii democratice erau respinse cu trufie. Indiferent ce ofertă politică se făcea, eu eram împotrivă. Ceea ce mi s-a predicat, în materie de concepţii social-democrate, în orizontul de 950 de metri al unei mine de sare părea să fi fost înghiţit de pământ. Numai pe sine se vedea şi se simţea egocentricul cu care nu mi-ar fi făcut plăcere să mă-ntâlnesc, iar dacă totuşi s-ar fi întâmplat, ne-am fi certat.

În cursul acelor discuţii nocturne la care se bea mult ceai şi se fuma au fost totodată inhalate acele fraze pe care le avea de oferit existenţialismul.

Din nou era vorba despre întreg, dar - aşa cum credeam noi - la un nivel superior. Şi când ajungeam să ne certăm, contradicţiile nu se aprindeau de la crimele războiului care se încheiase şi mai puţin chiar de la certurile dintre partidele prezentului: mult mai mult ne bălăceam în aproximaţii noţionale.

Poate că în risipa nocturnă de cuvinte s-ar fi simţit un vag antifascism şi un filosemitism fără obiect. Printr-un procedeu de recuperare, rezistenţa ce nu fusese pusă în practică avea acum drept urmări un curaj care nu se mai sătura să supraliciteze şi acel tip de eroism care nu trebuia dovedit. Probabil că şi eu voi fi fost unul dintre acei viteji luptători cu gura, ale cărui fraze memoria înfloritoare, acest crematoriu de gunoi, nu le-a păstrat.

Abia sub influenţa noului meu profesor Otto Pankok lucrurile s-au mai schimbat un pic; Sepp Mages nu era maestrul meu respectat, şi abia dacă sărea în ochi, necum să-şi pună amprenta asupra mea. Niciodată nu vorbea despre artă. Noţiunea lui solidă despre formă, parcă de nedislocat, elogia simplitatea. Iar pe la începutul anilor '60 a publicat o carte cu titlul *Monumente de granit,* în care simplitatea îşi găsea, cu efecte didactice, expresia cioplită în piatră. Sub supravegherea lui am rămas harnic şi am învăţat meşteşugul.

Din ce anume însă se compunea viaţa mea cotidiană în afara atelierului? Citeam ce se putea lua cu împrumut şi ce îmi mai strecura *pater* Stanislas. Romanele tipărite de Rowohlt la rotativă ieşiseră pe piaţă, ieftine: *Lumină de august* al lui Faulkner, *Miezul lucrurilor* al lui Greene. Îmi ieşeau fără încetare din mână poezii influenţate când de Trakl, când de Ringelnatz, când de amândoi la un loc. Strictul necesar îl mâncam la căminul Caritas. Iar bani, exact cât aveam nevoie, câştigam ocazional ca decorator de vitrine sau ca cioplitor în piatră pe şantier. Şi mai desenam, la serbările cu trageri la ţintă pe malul Rinului, portretele graşilor băutori de bere şi ale nevestelor lor atât de fericite să se legene: două mărci bucata. Asta îmi ajungea ca să-mi plătesc abonamentul lunar la tramvai, biletul la cinematograf, biletul la teatru, petrecerile dansante la sfârşit de săptămână şi - totuşi, până la urmă - tutunul.

Sau poate că am devenit fumător abia atunci când fondul ortacilor la care cotiza tatăl meu, încă angajat la mina din Renania Inferioară, mi-a acordat cincizeci de mărci pe lună ca bursă?

În orice caz, am început să fumez regulat, de îndată ce tânărul cu numele meu a considerat că trebuia să fumeze. Tutunul meu preferat, care se numea Schwarzer Krauser, era tăiat fin şi potrivit ca să-ţi răsuceşti personal ţigările. Ţigări de fabrică, precum Rothhändle sau Reval, nu mi-aş fi putut permite, nici măcar în pachete de câte cinci bucăţi.

Fumam ca şi când aş fi învăţat de timpuriu. Dar nu a existat nici o criză care să mă facă dependent de nicotină. Nici vreo suferinţă din dragoste, nici îndoieli fundamentale nu m-au mânat. Probabil că discuţiile aprinse şi profunzimea lor clipocind la suprafaţă au făcut să crească în mine dorinţa de a face parte cel puţin din comunitatea fumătorilor şi de a întinde mâna la fel ca ei după tutun şi foiţă de ţigări; asta m-a făcut dependent sau, mai îngăduitor spus, m-a transformat în fumător din obişnuinţă.

Tutunul Schwarzer Krauser se găsea în nişte pungi ascuţite, pe dinafară albastre, argintii pe dinăuntru, pe care stângaciul le avea în permanenţă la îndemână în buzunarul respectiv de la pantaloni. Răsucitul ţigărilor l-am învăţat urmărindu-i la suprafaţă pe caporalii cu experienţă, în subteran pe mineri, astfel încât băiatul de la cuple era în stare să-i livreze mecanicului său de locomotivă o jumătate de duzină de ţigări răsucite de mâna lui, drept rezervă,

Pe la jumătatea anilor '70, când în urma unei interdicţii medicale am devenit fumător de pipă, sub titlul *Ţigări răsucite de mână* am pus pe hârtie un panegiric închinat practicii vechi de ani: „Când răsuceşti ţigara, trebuie să dezveţi radical tutunul de toate acele fire care nu vor să se supună. Abia acum, când e răsucit îndesat până la margine în acea treime dinspre burtă a foiţei, limba umezeşte, nicidecum în grabă, ci lent şi cu sentiment, dâra de lipici a marginii exterioare a foiţei proptite în degetele arătătoare...”

Aduceam laude, în panegiricul meu, „foiţei de ţigară ce putea fi cumpărată în Olanda, care, fără strat de lipici, se lipeşte totuşi” şi am pomenit la sfârşit un avantaj de un fel cu totul aparte: „...chiştoacele ţigărilor răsucite de mână sunt curbate fiecare altfel, dar întotdeauna vizibil; scrumiera îmi comunică zilnic dacă criza mea face progrese.”

Privind lucrurile din perspectiva zilei de azi şi de îndată ce împart evoluţia anilor de până acum în trei secţiuni - a nefumătorului, a fumătorului de ţigări răsucite de mână şi a fumătorului de pipă -, în timpul războiului şi-n primii ani de pace nefumătorul s-a aflat în avantaj. Prin comerţ cu raţia lui de ţigări şi, mai târziu, cu cartela pentru ţigări care i se

cuvenea, el a fost favorizat - la răstimpuri, pe piaţa neagră, pentru o „activă”, cum se numeau ţigările de fabrică, se oferea un ou -, fumătorul însă nu putea înregistra drept câştig decât plăcerea de scurtă durată, fum cu fum, un viciu de care nu am vrut să mă las.

Abia atunci când insul de cincizeci de ani, pentru care răsucitul ţigărilor devenise o manie şi un substitut de ritual, a abandonat, somat fiind de medici, practica zilnică a răsucitului şi a inhalării, el a trecut, cu ajutorul unor exemplare puţin folosite, pe care i le-a dăruit unul care i se pretindea prieten, la pipă, care până în ziua de azi nu este pusă deoparte şi uitată până se răceşte decât atunci când frământ fiinţe din lut - oameni sau animale - şi toate cele zece degete sunt mulţumite.

Post factum, s-ar putea specula: de-aş fi rămas doar la sculptură şi nu m-aş fi dedat la scrierea, de mână ori la maşină, cu o mână sau cu două, a unor opere epice care cresc şi tot cresc, operaţiune care stimulează gestul de a întinde mâna după tutun - o vreme am fumat, în plus, ţigări de foi şi trabucuri -, azi nu ar trebui să intru în conflict cu educatori ai poporului care, ce-i drept, şi-au limitat în mod civilizat fanatismul la interzicerea consumului de nicotină, ba chiar asigură locuri limitate pentru fumătorii incorijibili, dar cine ştie ce le mai trece prin minte în viitor sau poate chiar mâine, ca pedeapsă care ne vrea binele?

De asemenea, ca nefumător virtuos, care ar fi renunţat la timp la scrisul obsesiv, aş tuşi mai puţin, n-ar trebui să mai scuip flegmă cu dâre cenuşii prin ea şi, cu un picior stâng lipsit de dureri, aş sta mai bine pe picioare... Să lăsăm asta!

Încă nefumător fiind - sau la scurt timp după ce am căzut pradă neîntreruptei plăceri - am învăţat, sub supravegherea ursuză a profesorului Sepp Mages, care-şi făcea o dată pe zi tura de corecturi, prilej cu care dădea indicaţii lapidare, să menţin suprafaţa umedă a sculpturii aspră cât mai mult timp, fiindcă lustrul prematur, spunea el, ar înşela ochiul. „Nu arată terminat”, aşa suna obiecţia lui constantă.

Metoda asta am aplicat-o mai târziu la manuscrise, asprind textul tot mai mult de fiecare dată şi menţinându-l fluid de la o versiune la alta. De asemenea, scriu în continuare la pupitre înalte, fiindcă statul în picioare în faţă blocului de modelaj a devenit obişnuinţă. Mages nu tolera aşezatul pe scaun.

Până la sfârşitul lui '50 am rămas elevul lui. Mai multe fete slabe au fost terminate în acest răstimp, sau par terminate. În timpul acestei ucenicii, în care am refuzat consecvent să duc mai departe, fidel modelelor rotofeie, personajele rubiconde în maniera lui Maillol, unul dintre colegi - era veteranul de război cu ochiul de sticlă - fluiera zi de zi teme şi motive din toate cele nouă simfonii ale lui Beethoven, plus un concert pentru pian.

Tehnica lui era de o perfecţiune uimitoare. Suite şi sonate, tot ce mai avea de oferit muzica clasică de la Bach până la Brahms, el le fluiera cu atâta artă şi cu atâta forţă, încât de atunci încolo puteam să deosebesc simfonia a treia de a cincea, pe Schubert de Schumann. Fluiera cu o pasiune înfrânată, aşadar nu din cale-afară de tare, nici doar pentru sine. La cererea colegilor, repeta o melodie sau alta, cutare sau cutare adagio, *Sonata Kreutzer, Mica serenadă.* Dacă îmi aduc bine aminte, adică fără să exagerez peste măsură, putea să fluiere chiar pasaje întregi din *Arta fugii* a lui Bach.

În timp ce le fluiera celorlalţi studenţi motive cunoscute şi, în ceea ce mă priveşte pe mine, încă neauzite până atunci, veteranul de război netezea îndelung, cu o scândurică plată de modelaj, suprafaţa unui personaj de lut de sex feminin în mărime naturală, care avea ceva de mumie din Egiptul antic, până când un allegro fluierat îl convingea să asprească suprafaţa mumiei cu un instrument zgrunţuros. Apoi, un pasaj lent îl ajuta să netezească din nou. Lemnul lui luneca în sus şi în jos. Numai când Mages îşi celebra tura de corecturi, virtuozul îşi întrerupea programul de concerte.

Astfel am ajuns să beneficiez, în treacăt, de educaţie muzicală şi, însetat de cultură cum eram, aş fi continuat să profit de pe urma fluierătorului, dacă nu s-ar fi ajuns la o dispută de principii cu profesorul meu.

Nu că aş fi căutat ceartă. Iar el părea mulţumit de zeloasa mea prezenţă zilnică. Atunci când un mulaj de ghips făcut de mâna lui - o femeie în genunchi pentru un basorelief - urma să fie executat în calcar, el m-a rugat chiar, contra unui onorariu studenţesc decent, să dau o mână de ajutor pe malul pe care se afla Mannesmann, acolo unde lucrarea lui urma să împodobească portalul unei clădiri guvernamentale. Termenul de predare îl zorea. Şi m-am urcat şi eu pe schelă şi am început să dăltuiesc alături de două calfe ale firmei Küster la calcarul de Grenzheim, o rocă cu perfide diferenţe de duritate.

Când însă, după numeroase fete în picioare, am avut chef să concep, în lut de modelaj, un trup de femeie culcat, ale cărei pulpe erau mult depărtate,

Mages a fost indignat de vaginul aflat la vedere şi de poziţia, cum considera el, vulgară, care nu permitea „o formă simplă, închisă”. Mi-a sugerat să-i apropii picioarele.

Când elevul a refuzat să se supună regulilor bunei-cuviinţe şi dictaturii formale a profesorului, l-a silit pe acesta să ia o hotărâre: „Aşa ceva nu se poate sub îndrumarea mea”. Şi a adăugat: Niciodată!”.

Sau poate că a intervenit chiar concret şi a închis, presându-i marginile, ceea ce, din punctul lui de vedere, se deschidea excesiv? Lutul e moale, cedează.

Amintirea generează variante care pot fi evaluate ca favorizându-l când pe el, când pe mine. Astfel, vreau ca după intervenţia lui corectoare eu să fi refăcut poziţia femeii culcate, fiindcă lutul, se ştie, cedează.

În orice caz, disputa dintre dascăl şi elev s-a desfăşurat pe un ton potolit, dar de fiecare parte invocându-se, sever, principii. Nefiind din lut, nici unul nu a cedat. Încercarea de mediere a veteranului de război cu ochi de sticlă şi cu harul de a fluiera atât de frumos, care se considera purtătorul de cuvânt al clasei noastre, a rămas fără rezultat.

Aşadar, am schimbat profesorul. Mages mi-a intermediat chiar primirea în atelierul lui Otto Pankok. De Matare, la care totul se învârtea, cristic-ascetic şi antropologic, numai în jurul studentului de acum dominant Joseph Beuys, nu mai eram atras. Mai degrabă era timpul ca, liber de constrângeri didactice, să-mi caut propriul drum sau ocol.

Pankok nu era sculptor, lucra aproape numai în alb-negru, se spunea chiar că ar fi daltonist, dar atrăgea elevi care căutau expresivitatea şi care, ca mine mai nou, erau încăpăţânaţi. Cu colegii mei am rămas în continuare prieten, cu Beate Finster, fata nebăgată în seamă care înflorea constant, îndeosebi însă cu Trude Essner şi frumosul ei Manfred, cu capul buclat de viking din Nordfriesland, care mai târziu - asta ar fi o poveste în sine - a fost răpit şi dus la Paris.

Noul meu profesor va fi avut vreo cincizeci şi cinci de ani, dar, cu barba lui albită de timpuriu, arăta mai bătrân şi, cu demnitatea lui concentrată, semăna un pic cu Dumnezeu Tatăl, chiar dacă nu era cunsocut pentru severitate biblică, ci mai degrabă pentru o relaţie laxă, tolerantă cu elevii lui, care-l percepeau mai puţin ca profesor şi mai mult ca pe o figură modelatoare. Privirea lui trecea peste multe, nu numai fiindcă era înalt.

La fel de puţin dispuşi la compromisuri şi, din această cauză, batjocoriţi trebuie să fi fost şi primii creştini la apariţia lor. Emana un aer blând-revoluţionar. De aceea, crezul său pacifist, care şi-a găsit expresia în xilogravura *Iisus rupe arma,* îndreptată împotriva reînarmării germanilor, iar apoi utilizată la scară largă ca afiş, a fost multă vreme exemplar pentru mine - asta înseamnă până târziu, la protestele împotriva rachetelor sovietice şi americane cu rază medie de acţiune din anii '80, ba şi mai încolo: fiindcă spre sfârşitul deceniului trecut, cu banii obţinuţi dintr-un premiu şi care îmi prisoseau, am finanţat o fundaţie care să sprijine etniile roma şi sinti şi am dat premiului ce urmează să fie acordat la fiecare doi ani numele lui Otto Pankok.

Asupra lui a planat, în perioada nazistă, interdicţia de a picta şi expune. El, care trăise pentru scurte perioade de timp cu ţiganii şi plecase la drum cu ei, a redat viaţa acestei minorităţi persecutate încă din vechime şi până la urmă decimate în nenumărate xilogravuri şi desene în cărbune. Fiindcă îşi cunoştea ţiganii, a fost în stare să transpună nevoile şi spaimele lor în suita de desene *Patimile lui Christos:* coli de format mare pline cu nesfârşit de multe nuanţe de gri.

Ţigani tineri şi bătrâni, aceştia erau personajele lui. Şi aşa se face că nu numai în atelierul lui Otto Pankok, ci şi în acelea ale elevilor săi, supravieţuitorii de la Auschwitz-Birkenau ai acestei seminţii împuţinate intrau şi ieşeau întruna. Ei făceau parte din familia cu nenumăraţi membri a lui Pankok. Erau mai mult decât un model. Împreună cu noi, ei trăiau într-un timp în care vechile şi, aşa cum speram noi, năruitele principii de ordine, reînnoite şi lustruite, erau repuse în aplicare văzând cu ochii; noi însă ne purtam ca nişte copii nereuşiţi ai restauraţiei.

Cortină şi schimbare de decor într-un teatru în care personajele, în funcţie de amintire, apar costumate când aşa, când aşa, servindu-se fără jenă, ca şi când ar fi inventate, din camera de recuzită. Căci, din cauză că în preajma şi pe teritoriul de protecţie al acestui bărbat cumsecade cu barba încreţită expresiv, posibilul şi imposibilul deveneau imaginabile şi reprezentabile în tablouri, mai târziu, când cerneala nu mai voia să mi se termine odată, un personaj închipuit şi-a aflat locul în menajeria lui Pankok. Capitol după capitol, el îşi trăia romanul său cronofag. În fiecare dintre ele, se afla în punctul central al întâmplărilor. Pasiv ori activ, era când una, când alta. În

plus, Oskar Matzerath a fost plătit ca să pozeze în acest atelier amintit de mine ca rezervaţie.

Dorit de pictori şi sculptori, el era potrivit pentru reprezentări expresive şi alegorice. Mai mult: fiind mic de statură şi dotat cu cocoaşă, el întruchipa nebunia epocii trecute, ca şi pe aceea a epocii care începea. Cine îl întâlnea, părea că se priveşte într-o oglindă concavă.

De îndată ce îşi făcea apariţia, toţi aceia care se apropiau prea mult de el luau altă înfăţişare.

Astfel, Otto Pankok, care voia să-l vadă ca model şi să-l transforme, s-a preschimbat în propria sa caricatură şi a devenit profesorul Cozonac pufăind praf de cărbune. De îndată ce Oskar a început să audă cărbunele siberian al desenatorului scârţâind pe hârtie, a schiţat o imagine opusă, în care tot ce-i pica sub ochi era înnegrit cu cuvinte.

Cam tot aşa se purta şi cu elevii profesorului, pe ale căror şevalete modelul a avut ca efect formarea unui stil. Numai pe ţigani îi ocolea, ca şi când s-ar fi temut ca ei ar fi putut să înţeleagă trucurile jocului său cu cuvintele şi - lucru de care îi era cel mai frică - ar putea să-i împrăştie vraja.

Şi chiar şi eu, elevul cel mai receptiv al lui Pankok, am rămas pe dinafară nu numai în acele capitole în care profesorul Cozonac pufăia praf de cărbune, ci m-am pierdut de-a binelea în acel vălmăşag de cuvinte care, până la urmă, ajustat într-un roman, a ajuns pe piaţa de carte.

O simplă unealtă de scris, asta eram eu, o unealtă care urma panta acţiunii şi care nu avea voie să uite nimic, nici faptele turnate în beton, nici toate acele lucruri care erau doar simulate, devenind vizibile în contre-jour: apariţiile lui Oskar.

El hotăra cine trebuia să moară, cui îi era îngăduit să supravieţuiască în mod miraculos. Oskar a fost acela care m-a obligat să mai vizitez o dată cercurile de abur ale anilor mei tineri. El mi-a dat împuternicirea de a închide între semne de întrebare tot ceea ce se pretindea a fi adevăr. El, comparaţia strâmbă-n persoană, m-a învăţat să consider frumos tot ce e strâmb. El, nu eu, l-a transformat pe Pankok în cozonac şi l-a preschimbat pe blajinul pacifist într-un vulcan ale cărui erupţii întunecau cu o violenţă expresivă orişice hârtie. Prezenţa sa declanşa orgii în negru. El vedea totul în negru, înnegrea, cocoaşa lui arunca umbre negre ca noaptea.

Doar în treacăt fie amintit că Oskar Mazerath pozase ca model şi la Mages şi-l rebotezase îndată „profesorul Maruhn”. Mulţi dintre colegii mei

cărora el le-a oferit cocoaşa spre contemplare la orele lui Maruhn şi Cozonac au fost folosiţi mai târziu ca modele pentru furia lui de a scrie, de pildă prietenul meu Franz Witte, cu care împărţeam un atelier sub supravegherea blândă a lui Pankok; în roman, lui i-a revenit, sub numele de „von Vitlar”, un rol fantomatic. Iar prietenul Geldmacher, despre care are să se mai povestească, s-a preschimbat într-un bucătar specializat în spaghete zăcând bolnav la pat, care, comunist fiind, o venera totodată pe Regina Angliei şi, atunci când cânta la flaut, amesteca Internaţionala cu *God save the Queen.*

E drept că, atunci când eşti autor, devii treptat robul personajelor tale inventate, dar cu toate astea trebuie să răspunzi de faptele lor, bune şi rele. Iar dacă Oskar a ştiut, pe de o parte, să mă exproprieze prin varii trucuri, el mi-a lăsat cu generozitate, pe de altă parte, drepturile de autor pentru tot ceea ce s-a întâmplat în numele lui. Cine scrie renunţă la sine. Numai autorităţile financiare nu vor să admită că existenţa autorului este o simplă afirmaţie, aşadar o ficţiune nesupusă impozitării.

Astfel, trebuie să se admită că de acum îmi vine greu să scotocesc prin răstimpul meu de atunci după fapte palpabile. Fiindcă, aşa cum s-a-ntâmplat deja în alte episoade, cineva se bagă tot mereu cu insistenţă în vorbă de îndată ce vreau să ajung la subiect. Ca erou de roman confirmat oficial, el se prevalează de dreptul atestabil al primului născut şi, ori de câte ori devine posibil vreun troc, îmi cere proverbialul blid de linte.

Oskar insistă să aibă prioritate, le ştie pe toate mai bine şi râde de memoria mea lacunară; în cazul său, după cum se poate citi, ceapa are o altă funcţie şi un alt rost.

Ca să mă despovărez şi să mă eliberez de condiţia mea de minor, a cărei vină îmi revine chiar mie, ajung fără alte ocoluri la primele mele mari călătorii. Vacanţa mare, din iunie până în august, e cea care le-a făcut posibile.

Din 1951 încolo, fiecare cetăţean federal putea să solicite paşaport. Cererile de viză erau aprobate după o perioadă de aşteptare nu prea lungă. Strictul necesar ca bani de călătorie mi-l câştigasem ca pietrar pe şantier şi, prevăzător, lucrând în ultima iarnă la dotarea cu personaje a carelor pentru carnaval: şpăcluiţi cu ghips pe plasă de sârmă şi pânză de sac, pe carul nostru se legănau braţ la braţ Adenauer şi Ulbricht, o pereche pentru

întreaga Germanie. Şlagărul pe atunci îndrăgit al carnavalului îmi sună şi acum în urechi: *Cine plăteşte asta, cine are bani...*

În principal, însă, îmi câştigam siguranţa pecuniară cu montarea de plăci de calcar şi travertin pe faţade. Parapeţii din piatră naturală de la ferestre trebuiau înlocuiţi. Salariul pe oră era de o marcă optzeci.

La mijlocul lui iulie eram gata de drum. Părinţilor le-au fost promise, dacă nu scrisori, atunci multe cărţi poştale. Rucsacul era uşor: cămaşa, şosete de schimb, cutia cu acuarele, cutia plină de pensule şi creioane, blocul de schiţe, câteva cărţi. Cumpărasem cu bani puţini un sac de dormit dintr-un magazin în care se vindea echipamentul casat al US-Army. Şi ghete din vremurile marşurilor existau acolo, iar acum ele urmau să fie tocmai bune ca ghete de drumeţie.

Urmând străvechiul impuls german, aţa mă trăgea, precum odinioară pe teutoni, pe împăraţii dinastiei Hohenstauffen şi pe nemţii cu sentimente pioase faţă de artă, spre Italia. Ţinta ambiţioasă a călătoriei mele se numea Palermo; acolo mă simţisem în largul meu în reveriile mele copilăreşti, în chip de scutier sau de şoimar al celui de-al doilea Friedrich şi, când s-a terminat cu dinastia Hohenstauffen, am sfârşit prin a face parte din suita lui Konradin.

Drept nou impuls pentru traversarea Alpilor putea fi socotită o rană a cărei durere nu se lăsa anesteziată nici cu poezii turnate la iuţeală, nici printr-un consum sporit de tutun: prima mea iubire - dacă fac abstracţie de închipuirile amoroase ale elevului - se sfârşise iremediabil.

Ea, Annerose, urma ca şi mine sculptura. Cu ochii ei cenuşii sau albaştri, pentru mine era frumoasă şi atunci ştiam şi de ce. În fuste care fluturau pe ea, pleca şi venea de la Stuttgart, unde fusese eleva sculptorului Baum. S-a întâmplat în martie sau la începutul lui aprilie, în orice caz într-un anotimp care mai mult simula decât anunţa primăvara, dar care invita la schimbări.

Cu puţin înainte să vină timpul iubirii noastre incipiente, părăsisem în sfârşit căminul Caritas de pe Rather Broich, fără să-mi iau cine ştie ce rămas-bun. Pe Jülicher Straße am găsit o cameră de baie goală, cu o cadă neracordată la reţeaua de canalizare, dar mobilată cu o comodă şi pat de campanie.

Deoarece sora mea, a cărei ucenicie în clădirea administrativă a Spitalului Fecioara Maria îşi urma cursul, îmi aranjase acolo o masă

gratuită, acum eram îngrijit de călugăriţe franciscane şi găseam în plus prilejul de a-mi petrece timpul liber cu una sau alta dintre surorile medicale pe ringurile de dans şi, împreună cu ele, aflate într-o scurtă vizită, să împovărez patul de campanie al subchiriaşului din Jülicher Straße. Pe deasupra, în baia mea se mai afla şi un covor din fibre de cocos, pe care însă nu vreau să-l descriu în amănunt, fiindcă din nou apare Oskar şi se bagă în vorbă, vrea să stea acolo şi el, vrea să aibă partea lui.

Relaţiile cu asistentele în Jülicher Straße au fost doar de scurtă durată. Ele s-au încheiat brusc atunci când Annerose a intrat în câmpul meu vizual, din care a fost gonită de atunci orice altă femeie care s-ar mai fi înghesuit să pătrundă acolo. Numai pe ea o vedeam, voiam să o văd. Şi, ca de obicei la jocul acesta de concentrare a privirii, totul s-a orientat spre luarea în posesie. De la bun început şi fără ezitare eram pornit să pregătesc pentru noi doi un cuib spaţios. Camera de baie fără racord la apă era prea strâmtă şi, în plus, împovărată de precedente.

Prin urmare, împreună cu pictorul şi muzicianul Horst Geldmacher şi cu ajutorul contramaistrului zidar Werner Kappner, pe care îl cunoşteam din timpul copilăriei mele în Langfuhr, am început să amenajăm în Düssledorf-Stockum etajul unei clădiri de grajduri pentru a-l transforma într-un atelier cu o cameră adiacentă: astfel, iubirii noastre fără adăpost urma să i se repartizeze un refugiu de durată, iar mie, după atâţia ani petrecuţi prin barăci şi prin camere pline de paturi cu două etaje, aveau să mi se asigure pentru prima oară patru pereţi proprii.

În orice caz, iubirea şi interesul personal îmboldeau în egală măsură pornirea mea de a construi, care, în anii de mai târziu, căuta tot mereu prilejul să refacă şi să extindă, mai întâi atelierul în ruine din Berlin Schmargendorf, apoi atelierul cel mare de pe Friedenauer Niedstraße, în plus un atelier în Merschdorf Wewelsfleth; ici atelierul micuţ de pe insula daneză Møn din Marea Baltică, colo vechea clădire portugheză şi, în final, grajdul din Behlendorf, cu scopul ca eu şi numai eu să am asigurat destul spaţiu pentru noile naşteri frontale.

O bună parte din material - ciment, plăci de beton, bolţari, cadrul de metal pentru oberliht şi uşa, la care urma să ducă o scară exterioară de fier - provenea de pe şantiere nepăzite sau fusese procurată ieftin de vecinul meu din anii copilăriei, care avansase de la statutul de fiu de poliţist la acela de contramaistru zidar.

Scara am cumpărat-o ieftin de la demolări. Geldmacher a făcut rost de godin şi de câţiva metri buni de burlan care, trecând prin peretele exterior, asigura evacuarea fumului. Am mai obţinut, prin tatăl meu care, pe baza faptului că lucra în continuare la exploatarea de lignit, avea încă de luat o bună parte de plată în natură, un transport de brichete, care a fost stivuit încă din primăvară ca provizie pentru iarnă.

Clădirea grajdului, pentru care plăteam o chirie foarte mică, se afla în curtea din spate a unei case a cărei toaletă de jos o puteam folosi şi noi. În curte se usca un pomişor, nu mai ştiu de ce soi.

Geldmacher locuia în camera din faţă, cu flautele sale, cu cimpoiul şi cu valiza de moaşă plină de instrumente pentru pictură. Annerose şi cu mine aveam, în atelierul cu oberliht, un acoperiş deasupra capului şi, când cerul era senin, stele pe care le puteam număra. Proptită pe patru cărămizi, salteaua de două persoane era întinsă într-un cadru metalic. Ziua şi noaptea ne acompaniau de alături, atunci când eram un singur trup cu mai multe membre, flautele lui Geldmacher, care cânta în ritm de blues variaţiuni ale unor cântece pentru copii.

Până la începutul verii a ţinut fericirea noastră cu durată limitată. Annerose şi cu mine am fi putut să ne bucurăm de căldură şi-n anotimpul rece, chiar şi pofta de împerechere ar fi fost greu de potolit, dacă prima mea iubire nu şi-ar fi găsit brusc sfârşitul.

Mama iubitei mele, o femeie de la bun început ameninţătoare chiar şi de la distanţă, îi poruncise fiicei ei, la urma urmelor ascultătoare, să se întoarcă la Stuttgart imediat, fără alte comentarii!

Tăieturile din ziare confirmau lucrurile îngrozitoare pe care le citise în presă. Era vorba, preţ de un articol întreg, de uciderea unei tinere fete de către un cioplitor în piatră, o crimă brutală, comisă cu uneltele acestuia, ciocan şi şpiţ, care erau reproduse ca indicii fotografice.

Drept care eu eram fără nici o ezitare identificat în scris, de o mamă turbată, cu cioplitorul asasin. În plus, în tăietura din ziar ataşată scrisorii se mai putea citi că asasinul era originar din Est şi stângaci.

E drept că Annerose a stat pe gânduri o noapte lungă şi o jumătate de zi, dar mama a învins. Sfâşietoare despărţire! Atelierul aproape terminat, cu oberliht, mi se părea înspăimântător de gol. Patul era prea lat acum. Accentul ei suav, căruia-i simţeam lipsa. Degetele ei scurte, puternice.

Lipsit, brusc, de orice tandreţe, în urma ei rămânea un biet câine scheunând, ale cărui scâncete încerc acum să le silabisesc; dar încercarea mea de a desluşi gândurile celui părăsit se dovedeşte zadarnică.

Până acum părăsise şi el fete şi femei, atunci când apărea foarte repede plictiseala, fără ca măcar să-şi ia bun rămas. Acum, se vedea decuplat şi tras pe o linie moartă.

Prietenul Geldmacher, care cânta până noaptea târziu jazz de origine germană din diverse flaute şi fluiere, nu a reuşit să mă consoleze, cu oricâtă virtuozitate ar fi transformat el *Afară, la fântână* într-un blues.

Munca pe şantier nu mă ajuta prea mult. Şi am reuşit să-i dau administratorului Academiei de Artă o colecţie de timbre plină de rarităţi din perioada oraşului liber, salvată de mama din harababura izgonirii, în schimbul unui set complet de dotări pentru atelier. Din depozitul din subsol el a sustras o capră de modelaj, două discuri rotative, mai multe compasuri de metal şi un şevalet care astăzi, fără ca eu să ştiu cine mi l-a trimis atunci când m-am mutat, încă mai stă în atelierul meu din Behlendorf, purtând inscripţia *Sala nuduri II*.

Dar nici acest troc, nu, nimic nu putea compensa pierderea iubitei, poate doar o călătorie.

Am făcut la iuţeală cererea de viză. În timpul perioadei de aşteptare, pe şantiere s-au restaurat faţade. Aveam mai bine de trei sute de mărci într-un portmoneu de piele, purtat pe pielea goală. Plecarea semăna cu o fugă.

Cu autostopul am înaintat repede spre sud, până când un acces irezistibil de nebunie m-a silit ca la Stuttgart să-mi întrerup fără nici o ezitare primul elan. De la ieşirea de pe autostradă am mers, cu o dubiţe de marfă, spre centrul oraşului. Hasenbergsteige era adresa. Urcând o pantă, am început să caut, ascunsă după verdele brazilor, vila în care iubita mea, din frica transmisă prin cuvinte faţă de un cioplitor în piatră cu impulsuri asasine, îşi căutase refugiul şi în care era captivă acum, fiindcă dăduse ascultare şoaptelor unei mame la fel de rele ca personajele din poveşti.

Voiam să mă joc de-a prinţul salvator?

Eram mânat de răzbunare sau de un sâmbure minuscul de speranţă?

De îndată ce filmul începe să curgă înapoi, iar acum se opreşte, mă văd pe înserat - sau era noapte? - în faţa porţii încuiate a grădinii, atârnând ruginită şi strâmbă în balamale. Fier forjat cu brizbrizuri, de care trag şi tot

trag. Gesticulând, cer să fiu lăsat să intru, înjur în gura mare mamă şi soră, fluier cu două degete. Nu vine nimeni să deschidă poarta, măcar de două degete. Alte înjurături. Apoi din nou rugăminţi, implorări, poate chiar lacrimi.

Acum vreau să văd ceea ce filmul, derulat şi lăsat din nou să meargă, refuză însă să-mi arate: pe tânărul mânios care ridică poarta din balamale şi, cu amândouă mâinile, o aruncă în grădina vilei cuprinse de groază.

Atât de puternic mi-ar plăcea să fi fost în anii tinereţii mele. Atât de departe vrea fiara dezlănţuită să fi aruncat poarta de fier forjat. Atât de tare mă durea pierderea, că nu mai ştiam ce să fac cu prisosul de iubire.

Dar filmul s-a derulat cu totul altfel: e adevărat că în romanul *Ani de câine* o poartă de grădină a fost smulsă din ţâţâni de cineva mânat de furia răzbunării oarbe, care nu eram eu, şi - ca aruncare simbolică în lume - catapultată pe terenul unui filosof cu căciula cu ciucure, numai că asta se întâmpla la poalele Pădurii Negre şi din motive cu totul diferite, în vreme ce eu stăteam, fără să fac nimic, pe Hasenbergsteige, în Stuttgart, cu braţele atârnându-mi moi.

Tânărul stătea, mut, în faţa porţii încuiate şi privea, fiindcă - acum sunt sigur - era noapte atunci când a început el să caute vila, o fereastră luminată la mansardă; a aşteptat zadarnic să apară în lumină profilul atât de familiar rumegându-şi încontinuu suferinţa. Nici o mişcare în spatele perdelei. Nici o bufniţă care să strige. Nici o privighetoare nu-i împărtăşea suferinţa. Aşa se termina filmul. Am luat-o la fugă pe deal în jos.

Tot alte maşini şi camioane, iar de la Innsbruck chiar o motocicletă, m-au purtat pe mine şi suferinţa mea, care scădea sesizabil de la o oprire la alta, prin trecătoarea Brenner, în ţara în care înfloresc lămâii.

Departe am mai ajuns! Cu o camionetă pe trei roţi, cu căruţe trase de măgari, cu un Toppolino, îndrăgita maşină de două locuri a acelor ani. În sus şi-n jos prin cizmă. Şi mai departe încă, prin insula Sicilia, unde între Siracuza şi Palermo eram înconjurat de un ţinut care nu mai era decât un ţinut. Nimic nu mai arunca umbre în locul în care am aşteptat ore întregi maşini, căruţe, ceva pe roţi, până când dintr-o văioagă s-a desprins un grup de oameni înarmaţi, care au venit mai aproape, şi mai aproape şi care cu greu ar fi putut fi luaţi drept vânători, mai degrabă ca emisari rurali ai

Mafiei, până când au ajuns să alcătuiască un cerc în jurul străinului cu pălărie de paie care provoca uimire.

Mi-am golit rucsacul şi mi-am înşirat la vedere catrafusele. După ce conducătorul lor, care purta un veşmânt lung, asemănător cu o rasă de călugăr, m-a întrebat de unde vin şi unde vreau să ajung, a oprit - atunci când într-un târziu acela mai întâi s-a zărit, apoi a urcat dealul, ajungând din ce în ce mai aproape - ei, ce putea să fie, un Toppolino, pe care conducătorul l-a oprit, îndreptându-şi carabina spre maşina cu două locuri. Speriat, şoferul acesteia, un medic de ţară, l-a dus pe pasagerul ce-i fusese vârât pe gât la Caltanisseta, unde m-a depus în piaţă.

Şi alte aventuri, pe care le-am povestit copiilor mei prea des şi cu prea multe variaţiuni ca să mă mai pot decide acum care e cea corectă, de pildă aceea după a cărei desfăşurare dramatică am fost ajutat, cu o carabină de origine germană K98, familiară mie, de vreme ce mânuisem una la fel, aşadar cu ajutorul unei prăzi din cea mai recentă perioadă de ocupaţie, printr-un foc de avertisment, să-mi continui călătoria. În fond, se pare că Mafia a fost aceea care, condusă de la New York de „naşul" Lucky Luciano, le-a fost de ajutor trupelor americane de desant la ocuparea insulei în anul de război '43.

Era limpede că membrii locali ai „onorabilei societăţi" având ramificaţii pe toată insula mă luaseră drept un pelerin pe cât de sărac, pe atât de pios: un *pellegrino* gata să se confeseze în drum spre sfânta Rosalia, care, după câte se ştie, îşi avea sediul la Palermo. Prin urmare m-au ajutat. Iar de la Caltanisseta, un şofer de camion m-a dus absolut de bunăvoie până la Palermo.

Mai înainte însă călătorisem prin Toscana şi Umbria, văzusem în galeria Uffizi, în sfârşit în original, acele opere de artă - *Venus din Urbino* a lui Tizian şi *Naşterea lui Venus* de Botticelli, mai apoi în Palazzo Pitti *Sfântul Sebastian* al lui Sodoma, trupul lui de băietan străpuns de săgeţi cum se zvârcoleşte, frumos chinuit de durere, în faţa copacului şi a peisajului - care încă din copilăria mea, datorită reproducerilor procurate din cutiile de ţigări, au declanşat în mine nevoia imperioasă de artă. Ce uşor îmi vine să mă văd postat în faţa unui bărbat cu nas coroiat şi pălărie roşie pe care îl pictase Piero della Francesca!

Înnoptam în hoteluri pentru tineret şi în mănăstiri, sub măslini şi prin vii, uneori chiar şi pe bănci, prin parcări. Oriunde aveam acces la o *mensa popolare,* mâncam mâncăruri ieftine din spaghete, supe grase de pâine şi *trippa* napolitane, precum şi, pentru prima oară, o mâncare de măruntaie pentru săraci, gătită din cel de-al patrulea stomac al vacii care, bine răzuit şi spălat temeinic, seamănă cu o bucată de frotir.

Această mâncare am servit-o mai târziu tot mereu, cu roşii, usturoi şi fasole, ca antreu pentru oaspeţii pe care-i preţuiam: de pildă pentru meşterul pietrar al domului din Naumburg şi modelele lui, cu toţii din familii burgheze sau de ţărani, care, după cuceriri războinice, se statorniciseră, la începutul secolului XIII, pe malul râului Saale.

Ei i-au fost de ajutor maestrului când acesta i-a întruchipat în calcar cioplit pe contesa Gerburg şi pe contele Konrad, pe margraful Hermann şi pe atât de vesela Reglindis a acestuia, pe scormonitorul conte Syzzo şi pe melancolicul întemeietor Thimo von Küstritz, în sfârşit pe al doilea Ekkehard şi pe soţia fără de copii a acestuia, faimoasa în toată lumea Uta von Naumburg.

Atunci când nava de vest a domului şi-a dobândit statuile de întemeietori ce aveau să fie numite mai târziu gotice, nu existau încă roşii şi fasole albă. Dar, pentru oaspeţii mei adunaţi în jurul meşterului anonim, s-ar putea găti o mâncare din bob proaspăt şi stomac de vacă, mâncare ce mă săturase atât de ieftin în cantinele populare din Roma.

Chiar şi nevasta unui dogar, frumoasa Gertrude, care pozase în locul inaccesibilei Uta von Naumburg, a gustat din mâncare; vizitiul cu privirea întunecată a cărui imagine devenise întruchiparea contelui Syzzo nu se mai putea sătura de atâta burtă de vacă; iar micuţa fată a aurarului, ale cărei gropiţe din obraji i-au fost transferate fiicei regelui polon, Reglindis, a mai cerut şi ea un polonic.

Încă de pe vremea RDG, când în sfârşit mi-au fost aprobate de către autorităţile acestui stat atât de penibil de închis o serie de lecturi la Magdeburg, Erfurt, Jena şi Halle - era cu doi ani înainte de căderea Zidului -, Ute şi cu mine am vizitat domul din Naumburg. În timp ce noi admiram statuile întemeietorilor amplasate mai sus, iar Ute îşi ridica privirea spre Uta, o femeie competentă ne explica nouă, grupului de vizitatori, substratul social real al personajelor dăltuite în piatră: „În mod conştient, meşterul a

renunţat la reprezentarea de sfinţi canonizaţi şi, după modelul unor oameni ai muncii care încă de pe atunci aveau conştiinţă de clasă...”

Pe urmă, ghida noastră a constatat că nici măcar cultul propagandistic al naziştilor desfăşurat în special în jurul Utei nu a reuşit să diminueze frumuseţea realistă a personajelor adunate aici. Pe când plecam, am auzit-o pe Reglindis râzând.

Aveam pregătite trei adrese atunci când am pornit în călătoria în Italia. Cea dintâi fusese aceea de pe Hasenbergsteige din Stuttgart şi a fost repede dată deoparte. Pe cea de-a doua i-o datoram surorii mele, Waltraut, care în primăvară îşi terminase cursurile practice de economie şi după aceea le-a ajutat pe pioasele călugăriţe ale acelui ordin care, în afară de diverse spitale şi de casa mamei din Aachen, mai avea în grijă şi câteva filiale în străinătate.

De filiala romană ţinea şi un adăpost pentru copii în care sora mea le ajuta pe măicuţe. Tot timpul umblau grăbite, săpau grădina de zarzavat a mănăstirii şi nu păreau să aibă vreme pentru rugăciuni. Până şi stareţa punea osul la treabă, distribuia, aşeza rufe în teancuri şi participa cu spor la recoltarea măslinelor. O mănăstire a uşilor deschise şi a abnegaţiei active.

Pe drumul spre Sicilia şi la întoarcere am găsit adăpost acolo într-o clădire anexă, adică o chilie cu vedere spre munţii Albaniei.

În fiecare seară ne aştepta câte un urcior de vin. Mâncarea o aducea o călugăriţă rotofeie originară din Westfalia, căreia îi plăcea ca, înainte să se rostogolească mai departe, să îmi spună câteva fraze înălţătoare.

Ea îi explica necredinciosului, folosindu-se de paharul de vin încă gol, care era lovit de o rază de soare ce cădea dintr-o parte, într-o manieră foarte uşor de înţeles, miracolul imaculatei concepţiuni. Arătătorul ei ţintea demonstrativ spre raza de lumină ce străbătea sticla şi spre paharul care rămânea neatins.

Astfel, razei de soare a asfinţitului îi era atribuită calitatea de arhanghel, şi asta în timp ce cu clare inflexiuni din Westfalia exprima atâta credinţă.

În timp ce, aflată la o distanţă ca de la pământ la cer de orice practică sexuală, îmi făcea mie educaţie, călugăriţa mea de la bucătărie zâmbea atât de transparent, de parcă şi ea ar fi fost din sticlă, la orice oră în aşteptarea miracolului. După asta, mâinile ei dispăreau, ca şi când nu ar mai fi fost nimic de spus, în mânecile veşmântului care o proteja din toate părţile.

De îndată ce măicuţa pleca, beam vin din paharul rămas intact. În timpul ăsta îmi treceau cu siguranţă prin cap lucruri necuviincioase. De vreme ce, băiat fiind, mă transpusesem în rolul unui arhanghel care nu se mulţumea doar să vestească. Şi încă în lagăr, pe când camaradul meu Joseph îşi dădea silinţa, în timp ce jucam zaruri, să mă convingă de singura credinţă adevărată, o huleam pe Fecioară şi enumerăm toate instrumentele de tortură cu care oamenii de ambe sexe au fost schingiuiţi în numele Maicii Domnului.

Sora mea, însă, părea să fie fericită printre măicuţele muncitoare. Ea îşi regăsise credinţa din copilărie care, la sfârşitul războiului, confruntată cu violenţele soldăţeşti, se pierduse; asta avea să aibă urmări.

Cea de-a treia adresă îmi fusese dată cu puţin înainte de începutul călătoriei de către Dina Vjerny, care, ca ultim model al lui Aristide Maillol, făcea de la Paris un comerţ avântat cu sculpturile acestuia.

La Düsseldorf venise ca să vândă municipalităţii un bronz în mărime naturală. Mai târziu, fata goală al cărei model fusese ea în anii tinereţii avea să stea pe un soclu în parcul castelului.

Pentru noi, care asistam la apariţia ei uimiţi ca în faţa unui fenomen natural, ea a cântat, seara, cântece revoluţionare în germană şi-n rusă. În timpul ăsta, l-a zăpăcit pentru mult timp pe prietenul meu Geldmacher şi i l-a suflat Iui Trude Esser pe iubitul ei, Manfred, ca să-l răpească şi să-l ducă direct la Paris, unde, treptat, acesta a început să surzească.

Mie, însă, pe care proaspăta suferinţă din iubire mă făcea imun la atacuri de acest fel, mi-a strecurat adresa soţului ei de care se despărţise, care locuia la Villa Medici cu o bursă oferită de statul francez. În treacăt, Dina Vjerny mi-a dat de înţeles: „Îi place să primească vizite...”

Şi aşa şi era: şi-a primit oaspetele fără nici un fel de farafastâcuri. Trebuie că m-am instalat repede în atelierul său pe cât de gol, pe atât de nefolosit şi că am lucrat la un bust, căci episodul acesta este atestat de o fotografie nu prea clară, care-o prezintă pe gazda mea cu capul plin de bucle şi senin-inactivă sub forma unui cap din lut. Sculptura pare expresivă şi neterminată ca o schiţă de faun.

La o masă lungă - o masă antică de marmură - am mâncat meniuri alcătuite din mai multe feluri cu el şi cu alţi bursieri; munca acestora se epuiza în discuţii tumultuoase, pe care nu le înţelegeam decât din gesturi.

Se fuma înainte, între, şi după felurile de mâncare. Cu o cameră ascunsă, un regizor al filmului francez ce avea să fie numit în curând *nou* ar fi putut să surprindă scene tipice pentru acea vreme. De la scara spaniolă în sus, Villa Medici semăna cu un sanatoriu pentru artişti pensionaţi. Deja după câţiva paşi, grădina întinsă te invita la zăbavă pe scări de piatră umbrite.

Peste zi băteam străzile Romei mai mult decât permitea arşiţa. Răcoarea se păstra numai în biserici şi capele. Tot ce vedeam, fiecare fântână şi fiecare ciot de coloană, devenea o metaforă. Hoarde de preoţi înveşmântaţi în negru ofereau, cu pălăriile lor cu boruri largi, schiţe în mişcare care erau gata cât ai clipi. Desenam cu pene de porumbei şi de pescăruşi dintr-o călimară plină cu tuş de China diluat. Totul era uimitor, se transforma în motiv: cai de trăsură dormitând, copii jucându-se pe stradă şi rufe întinse la uscat pe frânghii lungi. Femeia grasă de la balcon. Locurile goale lipsite de umbră.

Mi-am cumpărat o pălărie de paie. Pentru fumător, ţigările cele mai ieftine erau Nazionale, nu şi când fostul soţ al Dinei Vjerny, care-şi savura rezidenţa asemenea unui prinţ exilat, îmi oferea Gauloises. Din provizia mea de Schwarzer Krauser nu mai exista curând nici un firicel.

Fiecare zi era un dar. Cât de departe am ajuns în prima călătorie din proprie voinţă, care a fost, ce-i drept, limitată în timp, dar care nu a încetat niciodată, căci până în zilele bătrâneţii mele, orice altă călătorie - iar cu Ute am călătorit din continent în continent, am umblat cu ea prin China, India, Mexic... - mi-a părut, e adevărat, atent plănuită, previzibil de profitabilă şi totuşi nu cine ştie ce, de îndată ce o compar cu îmbogăţirile mele zilnice din prima excursie în sus şi-n jos prin cizma italiană.

Trăiam, asta înseamnă că absorbeam în mod constant, nu mă mai săturam de privit şi încercam zadarnic să reduc, selectiv, oferta copleşitoare. Uluit, mă opream în faţa marmurei cu bogăţia ei de gesturi şi stăteam plin de încântare în faţa bronzurilor nu mai mari decât palma ale etruscilor, răsfoiam Vasari în Florenţa şi Arezzo, vedeam, în Palazzo Pitti şi în Palazzo Borghese din Roma, tot mai multe dintre reproducerile adunate ca elev din cutiile de ţigări, în chip de originale înrămate pompos.

Desenam ceea ce ofereau peisajele, străzile, pieţele şi compuneam, ca de obicei, poezii ce evocau arşiţa nemişcată din tăcerea amiezii sau fântânile dintr-un parc umbros. Umblam fericit pe urmele pictorului germano-roman

Fohr, care s-a înecat de tânăr în Tibru, legam prietenii care nu puteau să dureze, mă întâlneam cu oameni şi mă despărţeam de ei la răspântii de drumuri, îmi ofeream din când în când, deşi eram obligat la economii, câte o îngheţată de lămâie, alergam cu pas uşor pe scara spaniolă în sus, îi permiteam surorii mele să mă fotografieze cu pălărie de paie, pentru ca un nou autoportret să-mi poată atesta prezenţa, restauram într-o mănăstire din Umbria o madonă accidentată din ghips, cu prunc cu tot, plătit fiind cu masă şi casă, seara mă lăsam purtat pe Corso-ul din Perugia, dansam într-o pergolă cu boltă de viţă, în lumina becurilor colorate, cu o englezoaică ce părea alcătuită după modelul îngerilor lui Botticelli, mă rătăceam în încâlceala străzilor napolitane, îi scriam de acolo mamei mele o lungă scrisoare care alimenta dorurile ei neîmplinite cu detalii colorate, câştigam în Messina ca pictor de reclame pentru Butangas ceva bani de drum pentru zilele următoare, mă dădeam - cum aveam să povestesc adeseori mai târziu -, înconjurat de mafioţi rurali, drept un *pellegrino* aflat în drum spre Palermo şi am primit de la ei în dar roşii şi brânză de capră.

Mă simţeam liber ca o pasăre şi, în pofta mea de călătorie încă nepotolită, ales, favorizat în chip aventuros, dar nu eram decât unul dintre multele mii de tineri care, în primii ani de după război, îşi puneau la-ncercare imaginea despre libertate trecând graniţele în sfârşit deschise şi, mânaţi de un imbold fără ţintă, voiau să ajungă cu autostopul sau, cum se spunea prin părţile acelea, *mezzo fortuna* la Assisi, Pompei, Agrigento şi cine mai ştie unde. Am întâlnit de asemenea călători cu rucsacul în spate, care, cu şapte ani în urmă, supravieţuiseră bătăliei pentru mănăstirea Montecassino sau care, la debarcarea aliaţilor, se întâlniseră faţă în faţă ca duşmani pe plaja de la Nunzio-Nettuno, dar care, îmbrăcaţi acum în civil şi la fel de paşnici, vizitau locul faptei de odinioară. Am văzut indicatoare arătând unde sunt cimitirele militare cu ordinea lor, cruci înşirate cât pentru un batalion, am văzut ruine repede acoperite de buruieni.

Marea era călduţă.

Am întâlnit şi fete, care porniseră la drum din Suedia, Canada, Scoţia, singure sau câte două, şi trimiteau de peste tot cărţi poştale la Haparanda, Toronto, Glasgow. Dar nu eram liber pentru nici una din ele, fiindcă încă eram prizonierul obtuzităţii şvabe. Abia la Palermo, acolo unde aşa-zisul pelerin nu s-a dus, aşa cum le promisese mafioţilor italieni, în audienţă la sfânta Rosalia, dar unde, ca oaspete la Academia de Belle Arte, am avut

acces la clasa de sculptură a profesorului Rossone, sufletul meu s-a deschis brusc pentru eleva acestuia, Aurora Varvaro. Zăvorul a început să cedeze, cortina s-a deschis. Cum să spun: la prima vedere...

Să fi avut vreo şaptesprezece ani şi era atât de bine păzită, cu graţia ei cu tot, încât numai când ne găseam singuri pe bănci ferite, în biserică şi cu mult prea puţine cuvinte străine de orice gramatică am putut să-i sugerez toate câte le vedeam în ea, până unde ajungeau dorinţele mele, câtă suferinţă a inimii voiam să înlătur cu ajutorul apropierii ei inocente şi de ce mă durea frumuseţea ei bine păzită. Bineînţeles că iubeam şi sonoritatea numelui ei.

Atunci când Aurora, cu permisiunea lui Rossone, a început să-mi pozeze pentru un portret în lut de modelaj, aveam parte întotdeauna de supravegherea fratelui ei mai tânăr cu privirea sumbră sau de aceea a bunicii ei, care mai aţipea uneori. Numai privirile erau cu putinţă.

Oricum, buricele degetelor ni se mai atingeau uneori. Am mai putut să ne spunem câte ceva cu ajutorul unor cuvinte englezeşti. Dar ceea ce începea să se contureze ca posibilă iubire rămânea, asemenea fulgilor, în aer; şi chiar portretul făcut după capul cu proporţii, după părerea mea, exagerate pe lungime a rămas doar în stadiul de schiţă; imediat după plecarea mea, se pare că unul dintre elevii lui Rossone l-ar fi turnat în bronz.

Eu am plecat - ea a rămas. Dar chiar şi astăzi, după mai mult de cincizeci de ani de despărţire întreruptă o singură dată, la începutul anilor '60, când a dus la ceva ce vrea să rămână nepovestit, ne mai dăm reciproc semne de viaţă şi nu am uitat nimic, nici din atmosfera misterioasă a bisericii întunecate, nici din cuvintele rostite în şoaptă, nici din momentele de apropiere fugară.

Dar ce anume ar fi putut deveni posibil dacă aş li rămas la Palermo se poate imagina doar într-un cu totul alt film, care se desfăşoară ca tragicomedie sub cerul Siciliei, proiectat până la vârsta bătrâneţii tremurătoare. Şi cu siguranţă că tot ceea ce s-a moştenit de la greci, sarazini, normanzi, în acel spaţiu insular de depozitat moloz mi s-ar fi închegat într-o masă de material pentru un roman cu încrengături epice. Dorinţe care îşi sunt suficiente şi nu trebuie împlinite.

Şi Danzig? Ce anume mi-ar fi trecut prin cap, în Palermo, în legătură cu oraşul pierdut Danzig?

Când am pornit spre Cefalu pe drumul de întoarcere şi, în primul camion care i-a oferit autostopistului locul din dreapta şoferului, am deschis un pacheţel ce trebuia să-mi slujească drept hrană rece la drum, acesta conţinea, pe lângă prăjiturele şi smochine uscate, o jumătate de duzină de ouă fierte. Atât era de grijulie Aurora, iubirea mea trăită, ce a rezistat timpului închisă în chihlimbar.

La mijlocul lui septembrie am ajuns în Düsseldorf, la timp pentru începutul semestrului. Atelierul aproape terminat din Stockumer Kirchstraße nu mi s-a mai părut lipsit de viaţă şi părăsit. Imediat am început să modelez un bust al sfântului Francisc cu un profil delicat şi o serie de figurine din lut care arătau de parcă ar fi fost de origine etruscă. În afară de asta, fluieraşul Geldmacher era prezent cu multitudinea lui de instrumente şi cu mirosul lui care acoperea orice altceva.

Pankok a luat act de prada mea de călătorie - desene şi acuarele - numai cu o grăbită bunăvoinţă. Mulţi dintre elevii lui se întorceau de departe şi aveau ceva de arătat. Până aici, retrospectiva asupra călătoriei în Italia a permis economisirea unei acţiuni secundare care, bogată în personaje, a devenit mai târziu autonomă şi a alimentat omnivorul roman, astfel încât pentru continuarea acestei relatări nu mai pot fi folosite decât nişte rămăşiţe. În nişte fotografii făcute de Hannes, fratele Trudei Esser, Geldmacher şi cu mine fumăm împreună cu Franz Witte nişte chiştoace semănând cu cele de trabuc. Cât de importanţi părem, fiecare în rolul lui!

Ah, prietenii mei! Amândoi continuă să-mi lipsească. Amândoi s-au stins de tineri. Amândoi au înnebunit din cauza talentului lor, dar şi a lor înşişi; am fost destul de robust să le supravieţuiesc.

Prietenia mea cu Geldmacher, numit Fluieraş, şi plăcerea constantă pe care mi-o provocau ragtime-ul şi bluesul au avut drept urmare alcătuirea unui trio de jazz. Cel de-al treilea era chitaristul şi cântăreţul la banjo Günter Scholl, care voia să predea artele frumoase şi care mai târziu a şi ajuns cu promptitudine profesor de desen, un băiat întotdeauna binedispus.

Mie mi-a revenit ca instrument de percuţie un obiect banal, folosit încă din cele mai vechi timpuri ale jazzului - New Orleans! -, scândura de spălat, pe a cărei tablă vălurită băteam ritmul cu degetare pe opt dintre degete.

În Czikos, un restaurant strâmt ca un furtun şi cu un aer pseudo-unguresc din oraşul vechi, cântam de trei ori pe săptămână. Un ţigan ţambalagiu acompaniat de fiul lui la contrabas erau angajaţi pentru celelalte zile.

Înghesuiţi sub scara ce ducea la etaj, pe mâncare şi băutură şi contra unei plăţi nu foarte mari, ne osteneam până după miezul nopţii în faţa unui public de noi îmbogăţiţi, din care făceau parte şi artişti mai mult sau mai puţin cunoscuţi şi admiratorii lor. Şi, pentru că patronul şi patroana de la Czikos, amândoi ospătari, păreau personaje descinse dintre-o acţiune romanescă, ei au fost potriviţi mai târziu pentru acea acţiune secundară în cursul căreia toba de tinichea a lui Oskar Mazerath a înlocuit scândura de spălat.

După bunul lui plac, el îşi făcea personajele să se supună şi-i dădea restaurantului Czikos o importanţă exagerată pe durata unui capitol care se numea „Pivniţa cu ceapă”, prin faptul că oaspeţii alesului local, atât cei împietriţi, cât şi cei însetaţi de viaţă, erau mişcaţi până la lacrimi cu ajutorul fundurilor de lemn şi al cuţitelor: ceapa tocată, un laxativ de un fel aparte, era tocmai bună spre a face ca „neputinţa de a ţine doliu”, ce avea să-i fie imputată ulterior societăţii postbelice, să devină ceva mai permeabilă.

Şi aşa s-a şi întâmplat. Contra cost, se putea plânge în hohote. Lacrimile, numărate, aduceau uşurare. Până la urmă, oaspeţii care plăteau se transformau în nişte copii ce gungureau, care urmau cuminţi toba lui Oskar. De unde se poate trage concluzia că înaintea tuturor celorlalte produse ale câmpului şi ale grădinii, ceapa este potrivită pentru o utilizare literară. Fie că, foaie după foaie, ea ajută memoria să-şi facă salturile în timp, fie că înmoaie canalele lacrimale uscate şi le face să şiroiască, ea este de fiecare dată exemplară, iar în ceea ce privea „Pivniţa cu ceapă” mai era, pe deasupra, şi utilă afacerii.

Mai mult nu se poate spune despre asta. Ceea ce este convertit în literatură vorbeşte pentru sine. Dar, chiar dacă ar fi ca „Pivniţa cu ceapă” să fi supravieţuit Czikos-ului, aerul înecăcios din localul de speculă al lui Otto Schuster continuă să fie lipit de mine; lămpile cu petrol erau cele care produceau atmosferă şi o lumină discretă.

Noi, cei trei muzicieni de ocazie, aveam rareori parte de o pauză. Abia mult după miezul nopţii, când ultimii oaspeţi plecaseră, ne umpleam burta cu gulaş de Szeged. Eu fumam cu măsură, dar beam prea mult: tescovină şi şliboviţă, oferite de dame ce ţipau strident. O afacere gălăgioasă, ale cărei preţuri deprinseseră căţăratul de la aşa-zisul miracol economic.

Mă duceam la fund. Academia nu mă mai vedea decât rareori. Fiecare noapte înghiţea ziua care venea. Vorbărie goală. Respiraţie duhnind a poşircă. Mutrele pocite ale oaspeţilor. Găuri în memoria zdrenţuită. Şi totuşi, ca în spatele unui geam sablat, se conturează ceva de care cred că pot să-mi aduc aminte într-o oarecare măsură: noi trei - Geldmacher cu cântatul lui la flaut, Scholl cu banjo-ul lui când ciupit, când lovit şi eu, cu scândura de spălat utilizată când economicos, când în ritmuri iuţi - am avut parte la o oră târzie de o vizită celebră.

După o *jam-session* în faţa unui public numeros, la care se pare că nu se mai găseau bilete de săptămâni de zile, idolul anilor noştri tineri a intrat în Czikos cu ceata lui de însoţitori. De la o oarecare distanţă, cinci, şase mese de noi, el va fi auzit stilul nostru de jazz şi fără îndoială va fi gustat erupţiile stridente ale lui Geldmacher; oricum, *sound*-ul acestuia era neobişnuit.

Aşadar, oaspetele ilustru a pus, cum s-a spus mai târziu, să i se aducă trompeta de la hotel, şi-a ridicat privirea - brusc şi imposibil de interpretat greşit - spre colţul nostru de sub scara ce ducea la etaj şi - parcă îl văd - a urcat lângă noi, care cântam pe mai nimic ca să potolim gălăgia stridentă din local, a preluat tonul bâlbâindu-se sălbatic al lui Fluieraş, şi-a dat ochii peste cap, a executat un solo de trompetă, căruia sofistul pe nume Geldmacher i-a răspuns de data asta cu flautul alto, a exploatat relaţia dintre tablă şi lemn: este Satchmo în persoană, aşa cum îl cunoaştem de pe discuri după care tânjim din tot sufletul, de la radio şi din fotografii lucioase alb-negru. Acum, el se retrage în sine, cu trompeta mută, apoi îşi uneşte din nou sunetul, timp de o scurtă eternitate, cu al nostru, ne permite mie şi degetarelor mele un alt ritm, înviorează banjoul lui Scholl, declanşează o jubilaţie comună şi se desprinde de noi, imediat ce soloul lui Geldmacher ia sfârşit, cu un ţipăt de trompetă exprimând apreciere, ne salută prietenos din cap pe fiecare şi, cu un uşor aer de unchi, dus a fost.

Ce vizită! Nu banjoul lui Scholl, nu degetarele mele pe tabla ondulată, ci Fluieraş, care a reuşit cu uşurinţă, după un scurt început de melodie, să transplanteze cântece populare germane - ca pe nişte emigranţi cu dor de depărtări - în Alabama, el a fost nada noastră. El, cu versiunea lui după *Un vânător din Kurpfalz* - sau să fi fost cumva *O, brad frumos?* -, găsise urechea lui Louis Armstrong.

Riscant, dar cu o siguranţă de vis, astfel s-a legat cvartetul. E adevărat că am cântat numai pentru scurt timp în patru, cinci sau şapte minute -

fericirea durează oare mai mult? -, dar această scenă, pe care nu o atestă nici o fotografie făcută la lumina bliţului, o am încă în urechi şi în faţa ochilor. Ca recunoaştere a strădaniilor noastre de a distra lumea, ea vrea să depăşească în importanţă toate premiile ce mi-au fost decernate mai târziu, chiar şi pe cel mai substanţial dintre ele, a cărui conferire, la vârsta biblică, mi-a procurat o bucurie ironic-detaşată şi care, de atunci, e agăţat de mine ca denumirea unei profesii suplimentare.

Da, chiar dacă ar fi ca deformarea profesională să mă fi sedus să mai trăiesc o dată, retroactiv, ceea ce pe hârtie este fără îndoială credibil şi consistent, aşadar chiar dacă în realitatea ternă nu s-ar fi ajuns la întâlnirea asta demnă de ascultat, ea are totuşi pentru mine forţa imaginii; nespus de apropiată, ea durează, rămâne suspendată ca sunetul de trompetă liber de orice interpretare şi este dincolo de orice îndoială.

În menajeria lui Pankok nu se întâmplau prea multe, în afară de faptul că încercările de zbor pe pânză ale lui Franz Witte şi ale mele au eşuat. Nici un alt miracol nu ne-a redat credinţa, doar dacă nu cumva am privi supa de peşte a Trudei Esser, pe care o gătea din nenumăraţi heringi pentru prieteni flămânzi, ca pe o miraculoasă înmulţire a peştilor.

Şi, ciudat de schimbată, ca şi când i s-ar fi întâmplat un miracol adevărat, sora mea s-a întors de la Roma şi de sub ocrotirea mănăstirească. Spre spaima părinţilor, voia să devină călugăriţă.

Tata se văicărea, mama a căzut la pat. Eu beam mai mult decât s-ar fi cuvenit. Franz Witte a început să vorbească aiurea. Cuprins de mânie, Geldmacher s-a lovit cu capul de pereţi reali şi duri, umplându-se de sânge. În Coreea şi nu mai ştiu unde era război. Noi eram cuprinşi de nebunie şi trăiam pe credit, în timp ce haita noilor îmbogăţiţi se umfla în pene, exhibându-şi bogăţia.

Dar, oricum, în Czikos continua să pice destul bacşiş pentru ca în vara lui '52 să-mi finanţez cea de-a doua mare călătorie. În timpul iernii am făcut economii; voiam să plec din Düsseldorf, un oraş care se dădea drept un „mic Paris” şi al cărui micuţ popor de artişti se costuma, luându-şi un aer boem, pe la chefurile pictorilor.

La vremea aceea am avut alături - una după alta şi apoi, timp de câteva săptămâni, simultan - două dansatoare ce se lăsau lesne conduse, ca moştenire a unor petreceri dansante de carnaval. Mai întâi una, apoi cealaltă

a venit să-mi viziteze atelierul din Stockumer Kirschstraße, unde au fost servite cu mâncăruri preparate la tigaie pe godin: tocăniţă piperată din măruntaie de iepure, mezeluri de porc marinate, ficat de cal prăjit şi alte lucruri care le speriau pe dansatoarele mele.

Membre lungi la una, proporţii armonioase la cealaltă; dar inima mea, sau mai bine zis camerele ei, părea să fie în continuare de nelocuit, oricât de fidel şi devotat le-am fost întru plăcere. Ele îşi terminaseră ucenicia de croitorese, iar acum voiau - cu un talent încă neconvingător - să slujească arta.

Oricum, ne mulţumeam reciproc. Şi, fiindcă nu era nici o proprietate în joc, relaţia noastră alternativă a decurs nu chiar lipsită de tensiuni, dar fără scene tragice. Până una-alta, ne plăceam.

Amândouă participaseră la cursuri de pantomimă cu un artist francez la un institut cultural, *Podul,* finanţat de autoritatea britanică de ocupaţie. Aşa se face că mai târziu, când eu eram plecat de mult, una din ele, pe care o chema Brigitte, şi-a urmat dascălul în lagărul socialist şi a făcut carieră în Berlinul de Est în calitate de coregrafă; dar încă de pe vremea mea începuse să-şi rostească numele cu accent franţuzesc, ceea ce, fire veselă din Renania, nu i-a ridicat nici un fel de dificultăţi.

Dar cealaltă, care, chiar dacă se trăgea din Pomerania, era o făptură de o fermecătoare fragilitate care, cu picioarele ei lungi în ciorapi de culoare verde-otravă sau violet, a transformat Königsallee într-un podium de modă, a mai rămas o vreme în Düsseldorf, fidelă pantomimei. Peste ani, într-un roman între timp frecvent invocat, ea s-a transformat, ca personaj, în muza Ulla, dar în afara literaturii se numea Jutta şi, din cauza înfăţişării ei, era numită, de mine şi de alţii, Îngeraş; acest nume tandru i-l dau şi astăzi, când, ca doi bătrâni ce suntem, ne trimitem salutări din depărtare.

Călătoria mea la Paris am plănuit-o fără Brigitte şi Jutta, care între timp nu se mai manifestau decât prin mişcări încetinite, de pantomimă. În faţa oglinizilor exersau feluri speciale de a umbla, îşi contorsionau gâturile.

Şi de data asta am călătorit cu autostopul şi, în drum spre Paris, iar apoi între Mediterană şi coasta Atlanticului, am fost de cele mai multe ori pe post de pasager lângă şoferi de camioane epuizaţi. De multe ori a trebuit să le cânt ca să nu adoarmă.

În zori, când abia începea să se crape de ziuă, era uşor de găsit în Piaţa Mare din Paris, pe una din laturile Halelor care astăzi nu mai există, o

ocazie, fie în direcţia Marsilia, fie spre Cherbourg sau Biarritz. Pe oriunde ajungeam cu autostopul - până la ţărmul unei mări, al celeilalte de întors mă întorceam întotdeauna la Paris, unde înnoptam în locuri diferite, la început în păduchelniţa care era hotelul tineretului din apropiere de Porte-de-la-Chapelle, apoi cu vedere spre Saint-Sulpice, la un traducător al lui Kleist pe nume Katz.

Vălmăşagul de cuvinte din dramele înecate în sânge îl făcuse să înnebunească, dar într-un mod plăcut, de vreme ce omul invoca întruna din fragmentele sale amazoane ce ucideau bărbaţi şi saluta pe toată lumea cu strigătul „Şi moartă, lebăda mea mai cântă: Penthesilea”[2]. În Café Odéon îşi avea tronul, şedea acolo cu monoclul înfipt în orbită, ceea ce-mi era penibil. Pretindea că e din Mainz sau Frankfurt. Pe cât era de locvace când îl lua gura pe dinainte, pe atât era de zgârcit cu cuvintele atunci când venea vorba despre locul lui de baştină sau chiar despre supravieţuirea lui în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

La nevoie găseam locuri de dormit la francezi de aceeaşi vârstă, care-şi făcuseră serviciul militar în Algeria sau Indochina şi erau marcaţi de război într-un mod pe care-l recunoşteam cu uşurinţă; indiferent în ce mixtură de limbi, întotdeauna ne înţelegeam. Pentru acela care a văzut morţi izolaţi şi morţi la grămadă, fiecare nouă zi e un câştig.

O vreme am găsit găzduire într-un pod cu vedere spre acoperişuri şi hornuri, în care puteam locui fără chirie fiindcă mă ocupam de spălatul vaselor pentru un cuplu violent şi certat la cuţite din vechea aristocraţie - Saint-Georges.

De fiecare dată, înainte de ora prânzului, duelul lor lua amploare şi ajungea din salon, prin coridorul cel lung, până la bucătărie. Adeseori stăteam fără grai, încercând zadarnic să-i potolesc prin gesturi, chiar între ei, care, fără să fie dispuşi să-l observe pe spectator, aruncau unul într-altul cu farfuriile tocmai spălate de mine sau încă murdare.

Faţă de ajutorul lor din bucătărie erau întotdeauna amabili, chiar prietenoşi, dar şi atunci îşi tezaurizau mânia acumulată în timpul în care eu spălam vasele. Era evident că duelul lor avea nevoie de un martor, de care duceau adeseori lipsă.

Uneori aruncau unul într-altul cu cuţite şi furculiţe. O dată a trebuit să pansez o tăietură pe dosul palmei lui *monsieur*. Cu cunoştinţele mele insuficiente în materie de limbă, nu puteam decât să bănuiesc ce anume îi stârnea pe cei doi aruncători, făcându-i până la urmă să explodeze: posibil, o dispută legată de o moştenire, care-şi avea începutul în anii persecutării hughenoţilor sau încă şi mai devreme, în epoca Războiului, parcă fără sfârşit, al celor Două Roze.

De altfel, *monsieur* şi *madame* îşi vorbeau cu „dumneavoastră”. Atât de formal se desfăşura cearta lor. Eu aş fi slujit drept narator, ca participant la această piesă cu trei personaje. Prietenul meu Katz ar fi făcut regia.

De altfel, teatrul nostru de bucătărie se desfăşura într-o zonă selectă: Boulevard Péreire, aşa se numea adresa mea temporară.

Cine mătura cioburile? Probabil că eu, cu o mină impasibilă. Consumul zilnic de veselă nu va fi însemnat prea mult pentru mine, căci vrajba din cuplul conjugal Saint-Georges era celebrată ca un ritual într-o vreme în care toată lumea se certa. Teză se confrunta cu teză. Nu că l-aş fi citit pe atunci pe Camus, dar duelurile verbale dintre el şi Sartre erau pe buzele tuturor, chiar dacă mai mult folcloric decât pe baza solidă a citatelor. Era vorba despre absurdul în sine şi despre mitul lui Sisif, fericitul rostogolitor de bolovani.

Probabil că cel care m-a infectat a fost Katz, ajungând fără eforturi de la Kleist la Camus, de la Kierkegaard la Heidegger şi de la amândoi la Sartre. Katz iubea disperarea.

În disputa care s-a întins peste ani şi peste frontiere dintre zeii de atunci ai terapiei existenţialiste m-am implicat şi eu, la început ezitant, mai apoi vehement; de partea lui Camus; mai mult: pentru mine, fiindcă orice ideologie îmi era suspectă şi nu aparţineam nici unei credinţe, rostogolitul bolovanilor a devenit o disciplină zilnică. Un tip ca ăsta era pe placul meu. Ocnaşul osândit de zei, pentru care absurdul existenţei umane este la fel de cert precum răsăritul şi asfinţitul soarelui şi care, de aceea, ştie că un bolovan rostogolit pe deal în sus nu rămâne acolo, a atins, pentru mine, statura de sfânt demn de a i te închina. Un erou dincolo de speranţă şi disperare, pe care bolovanul neliniştit îl face fericit. Un om care nu renunţă niciodată.

La Paris am început, chiar dacă numai în treacăt şi parcă pe sub mână, să încerc să iau decizii politice, aşadar, în cursul dezbaterilor de bistrou, cu şi fără Katz, să adopt puncte de vedere proprii. Treptat, am început să înţeleg că raporturile de putere politică sunt măsurabile. Mă amestecam, la nevoie mă certam cu mine şi trăiam din mâncăruri ieftine: *pommes frites* şi *boudin,* stilul francez de preparare a cârnaţilor în sânge.

Din prada de hârtie a călătoriei mele în Franţa s-au păstrat, pe lângă un caiet de schiţe, un teanc de desene: coli pe care, cu o pană de pescăruş sau cu un tub de bambus, o linie de contur, care aproape că nu se frânge, reţine capete de femei şi de bărbaţi care - pe drum, prin cafenele, pe băncile din parcări, în metrou şi în diferitele locuri prin care am dormit - mi-au stat aproape preţ de o schiţă. Pe deasupra, mai există şi două duzini de acuarele pe hârtie de împachetat. Motivul acestora nu îl reprezintă capetele cu sau fără pălărie, jumătăţile de personaje, ci străzi de la periferie. În repetate rânduri am pictat în acuarelă canalul Saint Martin, atât de bogat în poduri, şi scene de bistrou care, schimbându-se de la o pagină la alta, lasă a se recunoaşte influenţe diverse, de la Picasso şi Dufy până la Soutine. Mai intense ca expresivitate, ele se detaşează de impresiile în tuş din timpul călătoriei în Italia de anul trecut. Scamatorii inventate la iuţeală şi încercări de a mă găsi pe mine însumi sau pe cineva care aş dori să fiu eu. Dar cine ar dori să fie eu?

Ceea ce a fost scris în timpul călătoriei şi-a croit drum înainte pe pipăite, căutându-se de asemenea pe sine. Un ciclu de poezii, centrat în jurul cârmaciului lui Odiseu, e demn de dat uitării. După asta, însă, urmează un poem interminabil pe parcursul căruia un stâlpnic contemporan este ridicat la rangul de erou al absurdului: un tânăr zidar care renunţă la leafă şi la pâine rupe toate legăturile familiale şi sociale, întoarce spatele lumii şi înalţă în piaţa oraşului său o coloană din vârful căreia cuprinde cu privirea forfota cotidiană şi, prin urmare, lumea pentru ca, dintr-un punct aflat la înălţime, să o împroaşte cu blasfemii cu încărcătură metaforică. Totuşi, îi permite mamei sale să îl hrănească folosind o prăjină lungă.

Acest epos în versuri, alimentat şi supraalimentat corespunzător de expresioniştii germani timpurii, în plus de Apollinaire şi Garcia Lorca - un poem, e drept, care făcea pe grozavul, supralicitând, dar care nu a fost niciodată terminat -, e demn de pomenit numai şi numai din cauză că

personajul static al stâlpnicului, de-a lungul anilor ce au urmat şi în decursul unui anevoios proces de fermentare, s-a transformat într-o născocire mobilă, care, dintr-o perspectivă opusă - de la înălţimea cantului mesei - a aruncat şi el blasfemii asupra lumii, însă în proză.

Spre sfârşitul călătoriei mele în Franţa am apucat-o pe un drum ocolit, Ca momeală pentru a călători în Elveţia era suficientă o adresă. Aşa am ajuns în cantonul Aargua, într-un orăşel curat ca lacrima: Lenzburg.

Vizita mea era dedicată actriţei Rosmarie Loss, cu care mă întâlnisem într-un cinematograf din Düsseldorf - rula *Copii ai Olimpului.* În cursul îmbrăţişărilor noastre grăbite şi al permanentelor bătălii verbale, ea mă va fi văzut ca pe un înfometat notoriu, fiindcă după plecarea ei au tot sosit pachete cu produse elveţiene: Fluieraş Geldmacher şi cu mine ne-am bucurat de Ovmaltine, calupuri de ciocolată, brânză rasă şi şuncă uscată. Le-am mulţumit mijloacelor mele de plată: poezii scurte şi lungi.

În Lenzburg, ea locuia împreună cu familia surorii ei la părinţi. Casa lor abia dacă se deosebea de altele din aşezare. Tatăl era factor poştal, membru în Gutenberg, breasla cărţii, şi social-democrat. Dimpotrivă, prietena ei, care a venit într-o vizită de bun rămas într-o după-amiază inofensivă programată numai pentru cafea şi fursecuri, se trăgea dintr-o familie burgheză de proprietari, număra nouăsprezece primăveri, se mişca smucit ca o dansatoare la intrarea în scenă, iar în timpul acesta îşi ţinea capul sus pe un gât lung şi anunţa, fără să fi fost întrebată, că ea nu voia să devină profesoară, aşa cum doreau părinţii ei, ci că avea să meargă aţă la Berlin pentru ca acolo, de la celebra Mary Wigman, să înveţe dansul expresiv în picioarele goale.

Ce hotărâre curajoasă şi anunţată în cea mai sonoră germană literară! Moment în care în mine s-a împlinit spontan ceva ce până atunci nu fusese decât o dorinţă vagă: am asigurat familia Loss, aşezată de jur-împrejurul mesei, şi pe viitoarea elevă în ale dansului că şi eu voiam în viitorul imediat să mă mut la Berlin, căci clima în vestul Germaniei nu-mi pria. Aşa a început o pălăvrăgeală care a avut urmări. Ea sau eu ne-am dat cu presupusul că poate ne-om întâlni la Berlin, dar că Berlinul era un oraş mare, în care te pierzi uşor, însă, dacă hazardul ar fi vrut...

Deoarece în călătoria în Franţa - pe când aşteptam o ocazie mai mult timp - desenasem tot mereu găini, am comparat mişcările abrupte ale viitoarei

dansatoare cu felul de a se deplasa al orătăniilor observate de mine; o comparaţie pe care am încercat imediat, dar zadarnic, să o prezint drept compliment.

Pe urmă, la cafea şi prăjiturele, am ajuns din nou să vorbim despre Berlin. Înaintea mea, Rosmarie Loss a fost aceea care şi-a dat seama că la anunţata mea mutare în altă localitate - această sugestie venită parcă de sus - inima jucase şi ea un rol.

Mai târziu, când Arma plecase deja - doar trebuia să-şi mai ia rămas-bun şi de la alţii -, au venit înţepături din perspectivă social-democrată: domnişoara dornică de călătorii aparţinea unei familii cu bune moravuri burgheze, în care, prin intermediul comerţului cu fier în sensul larg al cuvântului, proprietatea a fost păstrată şi înmulţită. Cu siguranţă era o partidă bună. Rentabilă mai cu seamă pentru nişte pierde-vară veniţi din Germania...

E posibil ca o doză de gelozie mascată prin ironie să fi dat culoare şi greutate acestei hârjoane verbale - în ipostaza de pereche certăreaţă, Rosmarie şi cum mine ne-am fi istovit, pe cât de voluptuos, pe atât de repede -, în vreme ce eu, sigur pe îndelung exersata mea incapacitate de a mă lega de cineva, fumam destins ţigări care se numeau Parisienne şi care îmi erau oferite dintr-un pachet galben.

În orice caz, adunarea familială din jurul măsuţei de cafea era complet absorbită de un schimb de replici parţial în germana literară, parţial în germana elveţiană, când un băieţel, să tot fi avut vreo trei ani, fiul surorii clarvăzătoarei mele prietene amatoare de cinema, cu o tobă pentru copii atârnată de gât, a intrat în sufrageria plină de fum şi a început să bată în ea cu nişte beţe de lemn.

Bătea de două ori cu dreapta, o dată cu stânga. Făcând abstracţie de adunarea de adulţi, a traversat încăperea, a dat ocol de mai multe ori grupului strâns în jurul mesei, bătând netulburat în tobă. Nu se lăsa abătut nici de ciocolata oferită, nici de îndemnurile stupide, arăta de parcă nimic şi nimeni nu l-ar fi putut păcăli; apoi s-a întors brusc pe călcâie şi a părăsit camera pe acelaşi traseu.

O apariţie cu ecou, o imagine care mi-a rămas în minte. Dar avea să dureze încă mult până când, în sfârşit, zăvoarele au fost deschise, imaginile - extrase din masa aluvionară, permiţând accesul cuvintelor care îmi umpleau încă din copilărie puşculiţa.

Anna Schwarz, însă, oricât de scurtă fusese apariţia ei, lăsase în urmă mai mult decât numele ei.

Astfel, dorinţa mea încă imprecisă de a părăsi Düsseldorf-ul miracolului economic, forfota lui fericită de atâta bere şi vânzoleala atâtor genii la Academia de Artă, a primit un impuls neaşteptat, în Berlin voiam să-mi caut un dascăl nou, care să mă solicite din plin, un dascăl, cum aveam să scriu mai târziu într-o cerere, „absolut" şi, într-o climă mai aspră, să-mi disciplinez talentele care umblau brambura.

La începutul verii, încă înainte de călătoria în Franţa, fusesem atras de o expoziţie a sculptorului Karl Hartung, în special de sculpturile mici, dar cu aer monumental, ale acestuia. Am solicitat să fiu admis la clasa lui de la Academia de Artă Plastică din Berlin, trimiţând desene, fotografii ale unor mulaje în ghips, o mapă plină de poezii şi un curriculum vitae succint, sub forma unei scrisori. Spre sfârşitul toamnei am primit vestea admiterii.

Nu mi-am luat cine ştie ce bun rămas. Mama se văicărea: „Atât de departe". Tata mă avertiza că Berlinul e un loc periculos, nu doar din cauza situaţiei politice. Sora mea era deja cu un picior în mănăstirea din Aachen şi mi-a urat ca Domnul să mă binecuvânteze.

În atelierul din Stockum se uscau capul Sfântului Francisc, încă neterminat, şi figurinele neo-etrusce. M-am muiat. Uşor nu-mi era să părăsesc Düsseldorf-ul.

După ce am petrecut cu ei noaptea de Revelion, în zori m-au condus la gară Fluieraş Geldmacher, Scholl cu chitara şi fiul ţiganului ţambalagiu cu contrabasul. Era şi Franz Witte cu ei. Fiecare fuma de parcă aceea ar fi fost ultima ţigară. Încă o dată, stilul nostru de jazz. Scândura de spălat şi degetarele au rămas pe peron. Am lăsat în urmă multe alte lucruri.

Am plecat cu trenul interzonal, pe întâi ianuarie '53, în plin semestru de iarnă: cu puţin bagaj,dar bogat în cuvinte şi personaje lăuntrice, care încă nu ştiau încotro s-o apuce.

AERUL BERLINULUI

Ah, prietenii mei! Când trenul s-a pus în mişcare, Franz Witte încă se mai prostea. Şontâcăia pe peron, o siluetă aeriană, imposibil de fixat fiindcă lua tot mereu poze schimbătoare. Ba umflându-se în pene şi făcând pe cocorul cu picioare lungi, ba fâlfâind din aripi, ca şi când ar fi vrut să-şi ia zborul, să se ridice, să dispară. Ca până la urmă să rămână, totuşi, schimbându-se iar cu sine însuşi, un Baldanders, cum apare el în carte, dar întruchipându-se acum în imagini care, în culori schimbătoare, îl plasează în scenă întins excesiv în lungime: un alt El Greco.

Numai cu puţin timp în urmă, într-unui din atelierele mai mici, în care elevii mai deosebiţi ai lui Otto Pankok aveau voie să socializeze, merseserăm împreună pe drumuri diferite: el ca dansator, urcând treptele cromatice ale curcubeului, trecând dincolo; urmele mele mergeau şi se încrucişau negru pe alb.

Câteodată îl urmăream când, cu mai multe pensule odată, povestea legendele sfinţilor şi lăsa să ţâşnească sângele martirilor ca dintr-o fântână.

Pe pânzele lui vorbea cum nu se poate mai limpede - roşu lângă albastru, galben lângă verde; în rest, însă, cuvintele lui derutau şi făceau să se ridice în aer acea poezie care este de o frumuseţe aeriană, dar care, odată scrisă, se evaporă imediat.

Era în stare să construiască turnuri de nori din cuvinte şi, prin retragerea treptată a silabelor, să le facă să se surpe. Fragil el însuşi, se proclama un înger zăngănitor, cu o voinţă în faţa căreia nu rezista nici o alcătuire, oricât de temeinică. Cu savoare şi cu un cuţit de bucătărie şi-a distrus el tablourile.

La puţin timp după plecarea mea în dimineaţa de Anul Nou - sau s-a întâmplat mai târziu, după ce se scursese un an? - cărămida care îl căuta de mult i-a nimerit capul.

S-a vorbit de o încăierare în oraşul vechi, aproape de biserica sfântul Lambert. Apoi s-a mai spus că un glumeţ pe nume Franz Witte şi-ar fi celebrat dansul pe capotele acoperite de zăpadă ale maşinilor parcate foarte aproape una de alta pe Königsallee, pe Opeluri, Borgwarduri, Mercedesuri, pe Volkswagenuri cocoşate. Deoarece însă dansatorul se înălţa în salturi uşoare şi ateriza ca un fulg, nici una dintre maşini nu ar fi fost avariată.

Lucrul acesta a fost confirmat ulterior. Cu toate astea, pe când sărea de pe o maşină pe alta şi, în săritură, mai făcea şi figuri - se pricepea la asta -, capul lui ar fi fost lovit din spate de o cărămidă - sau a fost o piatră de caldarâm? Astfel, mânia concentrată şi concertată a proprietarilor de maşini a pus capăt salturilor lui spre nicăieri.

Mai târziu, când rana i s-a vindecat la suprafaţă, a fost adus la Grafenberg şi internat cu forţa, fiindcă avusese crize repetate. În anul de după plecarea mea am fost să-l vizitez la clinică. I-am dus dulciuri. Silueta lui părea şi mai lipsită de consistenţă. Vorbea ciudat şi încet şi arăta cu un deget lung spre coroanele copacilor de dincolo de fereastra coridorului.

Şi prin fereastra asta se spune că ar fi sărit într-o bună zi Franz, favoritul răsfăţat al zeilor. Luându-şi elan de-a lungul coridorului, ignorând până la urmă geamul. A vrut să mai zboare o dată, să devină pasăre sau aer, vânt prin copaci.

De la el, prietenul meu cel mort, şi-a luat numele unul dintre fiii mei, şi de la acel unchi care a devenit erou împotriva voinţei sale, apărând Poşta Poloneză. Un Franz şi celălalt. Când am plecat cu trenul în zorii zilei, Fränzchen, cum îl strigam noi, a rămas în urmă pe peron.

Alături de Franz Witte, cel pe care o nelinişte fără leac îl făcea să ţopăie întruna, stătea neclintit Horst Geldmacher, al cărui nume era de natură să inducă în eroare[3]: deşi îi reuşeau o mulţime de lucruri - putea să deseneze cu amândouă mâinile şi izbutea să-şi convingă flautul să producă sunete nemaiauzite -, la făcut bani îi lipsea orice talent.

Şi cu toate astea am reuşit s-o sperii pe sărmana mea mamă cu numele său promiţător, atunci când, la întrebările ei îngrijorate (din ce se gândea fiul ei să trăiască; artist fiind, din ce voiam să-mi cumpăr lună de lună abonamentul de tramvai: „Şi din ce-ţi cumperi tu, de fapt, tutunul şi tot ce-ţi mai trebuie?”), mie nu-mi venea în minte drept răspuns decât o trimitere vagă la Geldmacher şi la iscusinţa lui în mânuirea culorilor pe hârtie: că noi reuşeam cât ai bate din palme să producem fleacuri din astea atât de bine, încât să pară „adevărate”.

Nu-i de mirare că sărmana mea mamă deriva de la numele prietenului tot ce putea fi mai rău: activitatea subterană a unui atelier de falsificat bani, în care nu-l vedea doar pe Geldmacher, ci şi pe fiul ei, copilul-problemă,

lucrând ca ajutor. Ea bănuia că într-o astfel de activitate ilegală - indiferent dacă falsificam bancnote sau monede - ar fi implicate şi degetele mele.

Mai târziu sau, mai clar spus, la ani buni după moartea ei, sora mea mi-a povestit că, ori de câte ori se auzea soneria de la uşa locuinţei părinţilor, mama tresărea de parcă s-ar fi aşteptat să-l vadă pe poliţistul satului sau, şi mai rău, pe criminalişti.

Când colo, Fluieraş Geldmacher nu a fost periculos decât pentru el însuşi şi pentru capul său, pe care, ca să-i demonstreze duritatea, dar fără să-i fi cerut cineva asta, îl izbea de pereţi zugrăviţi sau de ziduri goale. Asta se întâmpla la intervale neregulate. În rest, însă, imaginea lui era aceea a unui om blând, de o deosebită politeţe, care saluta ceremonios de mai multe ori şi care îşi ştergea cu grijă tălpile pantofilor de preşul de la intrare nu doar înainte de a pătrunde în locuinţe străine, ci, la fel de temeinic, şi atunci când le părăsea.

Sosirile şi plecările lui erau încetinite după nişte reguli aparte: când venea sau când pleca, de fiecare dată el bătea la uşă. În mânuirea flautelor şi fluierelor, însă, era la fel de necruţător ca şi cu propriul cap. În repetate rânduri l-am văzut cum îşi spărgea flautele şi le arunca, făcute bucăţi, în Rin, pentru ca apoi să plângă după ele.

El nu cânta după partituri, dar muzica lui îmbogăţea cântecele pentru copii, colindele sau melodiile populare cu sonorităţi pline şi le făcea să se contopească cu ritmurile din cântările negrilor culegători de bumbac de pe plantaţii, încât ai fi putut să crezi că avea totuşi sub ochi partitura cu cerneala încă udă pe ea. În afară de asta, era un decorator atât de iscusit, încât putea, cu pasiune pentru fiecare detaliu, să transforme cea mai ordinară dintre cârciumi într-un *saloon* din Vestul Sălbatic pregătit de filmare sau în cabinele unui vapor cu aburi de pe Mississippi; Düsseldorf-ul oferea, în afară de clienţi încrezători, şi terenul fertil pentru o gastronomie a iluziei. El era în acelaşi timp John Brown şi sclava lui, era Old Moses şi Buffalo Bill. Era Iona în burta balenei şi plângea cu Shenandoah, fiica de căpetenie, pentru ca lacrimile să se transforme în apă de izvor. Cu mult înainte ca pop art-ul să devină o modă, el a fost inventatorul ei secret. Cu contururi negre mărginea suprafeţe saturate de culori.

În anul în care a apărut *Toba de tinichea* şi, imediat, aşa cum îmi ghicise odinioară o femeie de serviciu în cafea, am început să observ pe mine petele unei faime suspecte, am reuşit să-l conving pe Dieter Wellershof, pe atunci

lector la editura Kiepenheuer, să strecoare în program şi cartea cu poze şi partituri de jazz *Oh, Susanna.* Acest obiect de artă de mult epuizat, în format lat, care pune în scenă blues, *spirituals* şi *gospel songs,* nu mai e de găsit decât în anticariate şi pe internet.

Fluieraş a rezistat mai mult decât Frank Witte. Pe la începutul anilor '60, când eu mă pierdeam în manuscrisul de la *Ani de câine,* el a venit la Berlin şi pe la noi pe Karlsbader Straße, deja umflat de prea multă bere.

Acolo, în acea semiruină ce părea oricum locuită de ororile războiului până la şarpanta fragilă a acoperişului, el i-a speriat pe Anna, pe băieţi şi pe micuţa Laura, cea născută în anul ridicării Zidului, un copil serios ce nu zâmbea decât rar, ca şi când ar fi vrut să vadă cum e.

Speriat el însuşi şi mânat de frică, ajungea să-i gonească şi să-i înspăimânte pe alţii.

Se vedea urmărit, ieşea din camere mergând de-a-ndărătelea, evita trotuarele, încerca, mergând pe stradă, să-şi şteargă urmele, înlătura amprentele, voia să fie ascuns de ameninţătorii bărbaţi întunecaţi în galeria atelierului meu şi m-a rugat să-i cumpăr un aparat de fotografiat special, tocmai de aceea nu chiar ieftin, cu care, aşa spunea el în şoaptă, se putea fotografia pavajul prin cracul de la pantaloni.

Plângea şi râdea în acelaşi timp. Se izbea cu fruntea de pereţi mai rău ca oricând, era pierdut fără flaute şi într-o bună zi a dispărut, nu s-a mai întors niciodată.

Cu puţin înainte mai avusese o perioadă de luciditate, în care am înregistrat împreună un disc în onoarea lui Willy Brandt - pe atunci, primar general al Berlinului de Vest: el cu diferite flaute şi fluiere, de la sopran până la alto, eu cu o duzină de poezii din cea de-a treia carte a mea, *Gleisdreieck,* în care apărea crezul meu, „asceză”.

Din păcate, banda pe care spre sfârşitul anilor '50 el a înregistrat, cu o glazură dulce din cale-afară şi tonuri scrâşnite, stridente, muzica la un libret de balet compus de mine pentru Anna, *Gâscă şi cinci bucătari,* s-a pierdut. Premiera absolută a avut loc în Aix-les-Bains, din păcate fără Anna.

Toate sunetele astea s-au stins. Doar câteva discuri mai există, piese de colecţie cu care sunt zgârcit. Şi doi prieteni pe care i-am lăsat în urmă au prins rădăcini în memoria mea: o închisoare arhiplină, din care nu e eliberat nimeni.

Stabiliserăm să ne întâlnim? Sau hazardul făcuse din nou regia? Vizavi de mine şedea cineva de care nu te puteai apropia decât cu prudenţă. În trenul interzonal spre Berlin, mai mult gol, el sau eu am fi putut găsi loc şi în alt compartiment.

Ludwig Gabriel Schrieber, numit Lud, era cu două decenii mai bătrân decât mine. Ca pictor şi sculptor, făcea parte dintr-o generaţie de artişti care, în 1933, erau încă prea necopţi ca să fie interzişi imediat. Iar când n-a mai avut voie să-şi expună tablourile în galeria Stuckert sau la *Mama Ey,* a început războiul şi el a devenit, pe toată durata acestuia, soldat.

De curând îl făcuseră profesor în Grunewaldstraße, acolo unde, într-o clădire dezafectată, erau formaţi viitori pedagogi. Eu îl cunoşteam de la Czikos ca pe unul dintre clienţii care beau vârtos. De cele mai multe ori şedea singur şi, între o înghiţitură şi alta, îşi umezea fruntea cu tescovină, ca şi când ar fl vrut să se boteze din nou.

La un moment dat, cu siguranţă că în timpul unei pauze de muzică, mi-am pus deoparte scândura de spălat şi degetarele şi am îndrăznit să-i vorbesc. Când a auzit că voiam să mă duc la Berlin la atelierul studenţilor lui Hartung, m-a sfătuit, surprinzător de săritor, să nu trimit doar mapa obligatorie, ci şi o scrisoare scrisă de mână: că asta ar fi dat bine şi ar fi produs o impresie personală.

Acum şedeam faţă-n faţă cu el. El fuma Rothhändle, eu îmi răsuceam din provizia mea ţigări cam subţiri. Priveam unul pe lângă altul.

În Düsseldorf, unde era cunoscut ca un singuratic irascibil şi temut ca unul care lovea pe neaşteptate, îşi vizitase iubita care nu mai era căsătorită decât pe hârtie. Şi Lud trăia despărţit de soţia sa.

Când trenul s-a pus în mişcare, iubita va fi rămas în urmă, pe peron, aşa cum şi prietenii mei, care îşi luaseră bun rămas cu banjo, flaut şi contrabas, rămăseseră în urmă.

Lud ofta din când în când, tăcea. Eu aş fi vrut cu siguranţă să spun ceva, dar nu îndrăzneam. El făcea naveta între Düsseldorf şi Berlin, între atelier şi iubită.

Faţa ei îngustă îmi era cunoscută din întâlniri fugare, iar profilul, din sculpturi mici în lemn. Cu siguranţă că Itta, aşa îi spunea el iubitei sale, îl însoţise la gară sau chiar până pe peron.

Abia în ţinutul Ruhr-ului, dimineaţa de ianuarie a început să se lumineze palid. Lud era prieten, încă dinainte de război, cu pictori care se numeau

Goller, Macketanz, Grote. Anii stăpânirii naziste şi războiul le blocaseră evoluţia, în tablourile lui, compoziţia severă era aceea care scotea în relief nuanţele cromatice delicate.

Păzesc cu străşnicie două acuarele de Schreiber, care au luat naştere în timpul prizonieratului său la englezi: peisaje de parc în tonuri deschise, dozate parcimonios.

Mai târziu, când ne-am împrietenit, după trei-patru păhărele de rachiu dublu rafinat vorbea despre anii pierduţi, se lăsa cuprins de mânie şi dobora cu muchia palmei, în locul vinovaţilor, consumatori inofensivi.

În timpul călătoriei, la început nu am schimbat prea multe cuvinte. Oare am dormit? Greu de crezut. Exista cumva în trenul interzonal un vagon-restaurant Mitropa? Nu.

O dată - eram deja în Saxonia Inferioară, acoperită de zăpadă - a încercat, prin aluzii, să explice ceva ce ar fi putut să se refere la modificări corporale. Eu am bănuit că voia, adăugând ghips, să sporească volumul uneia din sculpturile sale. Până la urmă am ghicit că iubita lui era gravidă. Şi dintr-odată Lud a început să fredoneze, pe urmă să cânte ceva catolic, un imn al cărui text aproximativ celebra venirea pe lume a unui Emanuel; dar, mai târziu, fiul său şi al Ittei a fost botezat Simon.

Şi soţia lui Lud avea un profil sever, cu faţa îngustă şi ochii apropiaţi şi exoftalmici. O văzusem în timpul; unui vernisaj, părăsită şi mută, în mijlocul pălăvrăgelii şi înghesuielii generale.

În Marienborn, controlul efectuat de poliţia feroviară din RDG s-a desfăşurat fără incidente, oricât de sumbru şi de ezitant şi-a scos Lud buletinul din buzunar.

Amândoi călătoream cu bagaj puţin. În valiza de moaşă cumpărată de la talcioc, între cămăşi şi şosete, se aflau şi uneltele mele, iar printre ele dălţile de cioplit în piatră, un sul de desene, o mapă plină de poezii şi, împachetată bine, o bucată de friptură de miel între felii de pâine cu chimen, hrană pentru drum de la Czikos. Aveam pe mine un costum din era Caritas.

Numai pe dinafară sunt prezent, prin valiza de moaşă din suportul pentru bagaje şi costumul cu model în ace de brad. Şi în acest timp e sigur că, pe când călătoream de la vest la est, învălmăşeala cuvintelor îmi va fi spart pur şi simplu calota craniană: atât de multe erau deşeurile mentale denaturate de atâta scormonit, atât de multă gălăgia trecută sub tăcere, atâtea siluete cu

aer de sperietori am văzut alergând pe lângă trenul interzonal - fiinţe născute din capul meu, care nu voiau să-mi dea drumul.

Palpabil, corporal şi, de aceea, cert este cel care stătea vizavi de mine, Ludwig Gabriel Schrieber, cel pe care mai târziu, când ne-am împrietenit mai întâi prudent, apoi de nedespărţit, l-am numit Lud.

Şi, astfel prescurtat, dar şi dezvoltat în Ludkowski, Ludström, în prelatul Ludewik şi tovarăşul de beţie al acestuia, Ludrichkait, apoi în călăul Ladewik sau cioplitorul în lemn Ludwig Skriever şi transformat de la un secol la altul, el a fost ţesut în povestea istorisită şi totodată copărtaş la romanul meu *Calcanul,* la care am trudit pe la mijlocul anilor '70. Unul dintre capitolele scurte ale acestuia poartă titlul „Lud”, pentru că, în timp ce scriam, prietenul mi-a murit.

De atunci lipseşte Lud. De atunci, Lud trăieşte în memoria mea, motiv pentru care nu pot să mă rup de el. Şi, aşa cum apare el în descrierea mea, l-am cunoscut în primii ani berlinezi, pe când ne vedeam adeseori, iar câteodată ne apropiam prea mult: „Ca şi când mergea cu vântul puternic în faţă. Aplecându-se morocănos de umeri, pe când intra în încăperi închise, în atelierul plin de elevi. Fruntea şi maxilarele cocoşate, totul însă cizelat cu fineţe. Părul rar, moale. Ochii înroşiţi, fiindcă pe vremea aceea vântul bătea din faţă. Delicat în jurul gurii şi al nărilor. La fel ca desenele lui în creion, pudic...”

Şi cam tot aşa, schiţat în contururi, vag desenat în interiorul acestora - deşi cu douăzeci de ani mai tânăr decât în momentul epitafului meu -, şedea el vizavi de mine în trenul interzonal de Berlin. Nori de fum în compartimentul gol, cu excepţia noastră.

Era prea rece, era supraîncălzit?

Oare încă de pe acum tuna şi fulgera împotriva pictorilor fără obiect, asemenea uni iconoclast, sau abia în timpul discuţiilor de mai târziu, de prin cârciumi?

Împărţeam deja friptura de miel şi pâinea cu chimen?

Afară depăşeam un peisaj care, sub un strat subţire de zăpadă, se întindea neted: pustiu de oameni, era populat cu personaje imaginate. Începând de la Magdeburg, ale cărui rămăşiţe în ruine se puteau doar ghici, a vorbit Lud: despre fiul pe care, de asta era sigur, el îl concepuse şi care, cântat în gura mare, urma să se numească Emanuel; despre arta hitiţilor şi marea formă care s-a pierdut; despre Micene şi voioşia artei miniaturii minoice. Şi

vorbea în jumătăţi de frază despre bronzurile etrusce, pentru ca apoi să ajungă la sculpturile romanice din sudul Franţei şi la timpul pe care-l petrecuse acolo ca soldat, mai târziu în Norvegia şi pe frontul de la Oceanul îngheţat - unde „Ivan abia dacă putea fi văzut în ţinuta albă de camuflaj” -, iar la urmă, după o importantă trimitere la Domul din Naumburg cu statuile de ctitori, din nou despre Grecia, dar fără menţionarea serviciului său militar pe cutare sau cutare insulă, mai curând celebra severitatea arhaică, forma ce şi-a găsit liniştea şi vioiciunea ei interioară care ne irită încă şi astăzi. Nişte întârziaţi, asta eram; nişte epigoni, ptolemeici...

Iar între etapele europene ale timpului petrecut de el ca soldat şi în centrul căruia s-a aflat, după cum se părea, arta şi numai arta, a citat, fără ca la îndemână să se afle pahare pline ochi, din cartea sa preferată, *Ulenspiegel,* toastul bătrânului Baas: *Tis van te beven de klinkaert...*

El, băutorul atestat, putea să devină euforic şi fără şnaps, doar vorbind.

Pe urmă a venit Potsdam, ne-a înviorat. Peronul plin de miliţieni. Anunţuri saxone, traduse în germana militară. La cererea poliţiei de frontieră am mai prezentat o dată buletinele şi la scurt timp după asta înaintam pe teritoriul vestic: păduri de pini, grădiniţe de zarzavat, primele ruine.

Lud tăcu îndelung, suspină ca din obişnuinţă, scrâşni din dinţi brusc şi fără vreun motiv aparent, devenind astfel, din perspectiva viitorului romancier, potrivit pentru personajul numit „scrâşnitorul” şi, pe când trenul intra în gara Zoologischer Garten, mă invită, parcă într-o doară, să înnoptez în atelierul lui din Grunewalderstraße.

De unde ştia că nu aveam unde să trag? Se temea oare că, rămas singur, să fie doar el cu sine printre sculpturile sale neterminate?

Acolo am băut, din pahare de apă, dar fără citate din *Ulenspiegel,* rachiu dublu rafinat şi am mâncat ceea ce; precaut, adusese cu el: macrou afumat cu ouă pe care, pe plita electrică din bucătăria atelierului, le-a sărat într-o tigaie mică, le-a piperat, le-a amestecat.

După ce m-am întins într-un fel de nişă a atelierului său pe unul din cele doua priciuri, am adormit repede, dar am mai văzut cum, printre siluetele de ghips învelit în pânză, lustruia cu glaspapir suprafaţa unui bust de ghips care, din profil, semăna cu iubita lui de departe.

A doua zi mi-am găsit, pe Schlüterstraße, pentru douăzeci de mărci pe lună, o cameră de subînchiriat la o văduvă cu părul alb şi ondulat. „Bineînţeles că fără vizite feminine”, a spus ea. În camera îndesată cu mobile inutile, chiriaşul avea la dispoziţie un pat de pe vremea bunicilor. Ceasul cu pendul nu mergea şi trebuia să garanteze că timpul stă în loc. Mie mi s-a spus: „Numai soţul meu avea voie să-l întoarcă, nimeni altcineva, nici măcar eu”.

În soba de teracotă, a promis văduva, avea să facă ea focul de fiecare dată la sfârşit de săptămână, contra unei sume suplimentare, bineînţeles.

De curând, alocaţia mea de fiu de miner fusese majorată de la cincizeci la şaizeci de mărci pe lună. În plus, cârciumăreasa de la Czikos - Otto Schuster îşi pierduse viaţa într-un accident neelucidat - mii numărase în mână o sumă frumuşică pentru portretul soţului ei în relief. Am plătit în avans chiria şi suma suplimentară.

Stucatura cu ornamente întortocheate a faţadei exterioare a imobilului de închiriat căruia îi datoram o adresă stabilă, nu foarte grav rănită de schije, se păstrase. Când, spre sfârşitul războiului, aripa laterală a fost distrusă de bombe, corpul din faţă şi cel din spate rămăseseră în picioare ca o ultimă măsea. Mai târziu, odată cu începutul primăverii, am văzut pe fereastră că în curtea îngustă supravieţuise un castan ai cărui muguri graşi străluceau.

Vizavi de imobilul de închiriat se afla o rămăşiţă de faţadă pe un teren plin de ruine, dar în stânga şi în dreapta străzii nu mai existau mormane de ruine, doar suprafeţe virane, curăţate, pe care se învârtejea vântul; acum spulbera zăpada, mai târziu ridica praful şi-l repartiza atât de uniform în întregul oraş, încât mie, indiferent încotro mergeam - la apropiata facultate din Steinplatz sau la biroul de evidenţa populaţiei - praful de cărămidă îmi scârţâia între dinţi.

Peste tot Berlinul - cel estic, cele trei zone de ocupaţie vestice - se depunea praf de piatră. Dar atunci când cădea zăpada, aerul berlinez, asemenea adevăratului aer berlinez, cum era el cântat în melodii, părea să fie cu totul lipsit de praf; radioul gazdei mele, aflat în bucătărie, lălăia şlagărul nemuritor: „Aşa este aerul, aerul, aerul în Berlin...”

Abia peste un deceniu am scris poemul lung *Marea femeie a ruinelor vorbeşte,* în care ultima strofă spunea:

„...Împrăştiat zace Berlinul.

Praful se ridică,
apoi iar acalmie.
Marea femeie a ruinelor este sanctificată."

Totul se desfăşura aici pe spaţii mai ample, avea un aer mai sărăcăcios, mai lacunar şi mai apropiat de sfârşitul războiului. Mult spaţiu între zidurile arse, întinse pe suprafeţe mari. Rareori câte o clădire nouă, dar multe barăci şi dughene de scânduri. Zadarnic se străduia Kurfürstendamm-ul să fie o promenadă elegantă. Numai pe Hardenbergstraße, între gara Zoologischer Garten şi staţia de metrou Am Knie, Piaţa Ernst Reuter de mai târziu, am văzut în apropiere de Steinplatz o schelărie în spatele căreia în curând avea să se iţească, în toată hidoşenia ei cu multe etaje, Berliner Bank.

La Aschinger găseai, pentru câţiva pfenigi, supă de mazăre şi - puteai să mănânci câte voiai - *Schrippen,* cum se spunea aici la chifle. Totul era mai ieftin, chiar şi hârtia de scris a firmei Max Krause: „Îi scrii ei sau îmi scrii mie, de la Krause iei hârtie!" - reclama asta, care mi-a rămas întipărită în minte multă vreme, călătorea din cartier în cartier pe autobuze cu etaj.

Sosisem. Abia ajuns, am început să mă scutur de tot ce se depusese la Düsseldorf. Sau poate că aşa s-a întâmplat dintotdeauna, mi-era uşor să arunc balastul, să nu privesc în urmă, să sosesc imediat şi să şi fiu acolo?

În orice caz, clădirea Academiei de Arte Plastice, numită pe scurt AAP, m-a primit atât de firesc, ca şi când special pentru mine ar fi rămas ea întreagă în vremuri de război. Şi nici Karl Hartung, noul meu profesor, n-a avut nevoie de multe cuvinte. El m-a prezentat elevilor săi şi modelului, care tocmai era în pauză şi împletea ceva ce semăna a ciorapi.

Mi-au fost repartizate un cârlig din garderobă pentru pantalonii mei de dril şi un bloc de modelaj gol. Lothar Messner, care se trăgea din Saarland şi fuma, ca şi mine, ţigări răsucite de mână, mi-a oferit din tutunul lui. Am fost adoptat de o asociaţie de bărbaţi, printre care putea fi numărată şi singura studentă, Vroni, cu statura ei vânjoasă.

În spatele clădirii principale a facultăţii şi al curţii interioare în care creşteau copaci se aflau atelierele profesorilor de sculptură Scheibe, Sintenis, Uhlmann, Gonda Dierkers, Heiliger şi Hartung; de asemenea, atelierele elevilor lor. De pe fereastra atelierului nostru vedeai peste un teren viran, spre stânga, clădirea Universităţii Tehnice, iar spre dreapta, un

colţ al Facultăţii de Muzică. Mai departe, cioturi de ruine, pe jumătate acoperite de tufe.

Sculpturile în lut, după model, ale elevilor lui Hartung, chiar dacă erau marcate de concepţia formală a maestrului, arătau de sine stătătoare. Singura studentă îi conferea nudului culcat la care lucra proporţiile abundente ale propriului trup. Ea părea să fie cea mai talentată.

Atmosfera din atelierul nostru era mai degrabă sobră. Fără aere boeme, nimeni care să fi-ncercat să se umfle în pene şi să facă pe geniul. Cel mai tânăr dintre studenţi, Gerson Fehrenbach, se trăgea dintr-o familie de cioplitori în lemn din Pădurea Neagră. Doi sau trei veneau din Berlinul de Est şi erau hrăniţi cu cea mai ieftină mâncare de cantină pentru estici. Fehrenbach mi-a arătat de unde puteam, în apropiere, la Butter-Hoffmann, să cumpăr ieftin pâine, ouă, margarina şi brânză topită.

Chiar în prima săptămână am prăjit pe o plită electrică pentru toţi - contribuţia mea de intrare - heringi verzi, pe care îi tăvălisem mai înainte prin făină şi care se găseau la treizeci şi cinci de pfenigi pfundul. Cumpăraţi proaspeţi din piaţa de sfârşit de săptămână, ei aveau să mă sature de acum înainte.

Abia sosit, am început, pe lângă nudul în picioare după model, ca lucrare liberă, să meşteresc o găină în formă compactă, din lut de olărit roşu ca focul, care mai târziu a fost îndesată în forma de ghips cu pereţi subţiri în care a fost arsă prima mea *terracotta.* Desenele de găini din timpul călătoriei în Franţa de anul trecut îşi vădeau efectele; aşa cum, mult timp de acum înainte, până la poezia *Avantajele găinilor-giruetă,* găinile şi cocoşii aveau să mă instige la desene şi poezii.

După una din turele de corectură, Hartung, care altminteri se străduia mai degrabă să păstreze distanţa faţă de elevii săi, ne-a vorbit despre o vizită în atelierul de la Paris al sculptorului român Brâncuşi. „Ca ocupant, în anii mei de soldăţie”, a completat el corect. Limbajul formelor lui Brâncuşi îl impresionase, „comprimarea formei fundamentale”. Apoi şi-a repetat, cu trimitere la găina mea pe cale de a se naşte, una din propoziţiile standard: „Natural, şi totuşi conştient!”.

Cuvintele lui erau la fel de limpezi ca lumina nordului pătrunzând prin marea fereastră a atelierului. Tot aşa şi barbişonul lui negru: tuns şi impecabil ca formă. Era un om care se disciplina în permanenţă. El ştia să

folosească un termen deja la modă, „abstract”, în relaţie cu orice obiect sau corp ce se lăsa abstractizat. Că, în acest timp, eu rămâneam obiectual corespundea concepţiei sale despre abstracţiune. Dar la mirosul de heringi prăjiţi care ajungea până în atelierul său, învecinat cu al nostru, s-a sesizat, pe urmă însă a înţeles situaţia noastră de criză şi din când în când făcea cinste cu chiftele şi salată de cartofi de la Butter-Hoffmann. Era prieten cu Schrieber şi, mai târziu, a tolerat influenţa crescândă a aceluia asupra elevilor săi.

La un moment dat, era încă în ianuarie, a trebuit, fiindcă fusesem admis în plin semestru, să mă supun unei corijenţe orale. Directorul facultăţii, Karl Hofer, care la început nu a scos nici un cuvânt, şi trei sau patru profesori de artă au condus o discuţie de tatonare, în cursul căreia poeziile ataşate mapei depuse pentru admitere i-au stârnit un interes deosebit profesorului Gonda. El a lăudat câteva lucruri din ciclul stâlpnicului şi a citat mai multe metafore genitivale, pe care le-a apreciat „ca îndrăzneţe, chiar deosebit de temerare”, ceea ce mi-a fost penibil, deoarece credeam că am depăşit această manieră de imagerie lirică.

Din observaţiile ironice ale celorlalţi profesori s-a putut deduce că, în urmă cu câţiva ani, Gonda scrisese şi chiar publicase un roman. În plus, era considerat un admirator al lui Rilke. La care eu am adus în discuţie câştigul, îmbogăţit încă de *pater* Stanislaus, al foamei mele de lectură, *Însemnările lui Malte Laurids Brigge.*

Prin urmare, am ajuns la Rilke ca secretar şi biograf al sculptorului Auguste Rodin. Gonda şi cu mine am început să ne întrecem în lecturi. Nu ştiu ce am citat eu sau ce a citat el, probabil ceva din poezia pariziană cu caruselul: „Şi, când şi când, un elefant în alb...”

Echipa de profesori, din care făcea parte şi Hartung, a rămas mută până când Hartung a rupt tăcerea şi a explicat scurt şi cuprinzător că era de ajuns, nou-venitul era admis, despre Rilke se putea discuta la nesfârşit.

Şi astăzi încă mă mai minunez de acest examen, care numai examen n-a fost, şi de aprecierea fără vreo obiecţie critică a unor poezii care sufereau de o avansată beţie de metafore; poate că nou-venitul, care era privit ca un viitor şi, pe deasupra, promiţător poet, a beneficiat de un bonus.

Şi mai uimitoare a fost răbdarea cu care Karl Hofer, care şedea parcă însingurat în acea adunare, a suportat apariţia mea la început timidă, apoi cât se poate de sigură. Eu m-aş fi interogat cu mai multă severitate.

Ce a rămas este figura lui Hofer, care era marcată de pierdere. Prezent şi totodată departe, el prezida adunarea de parcă tablourile sale arse în nopţi de bombardamente nu voiau să-i dea pace, de parcă el însuşi era nevoit să picteze încă o dată, în gând, tablou după tablou.

Doar rareori mi-a mai fost dat să-l văd, iar atunci mergând cu paşi lenţi prin holul cel mare al facultăţii. Curând avea să-l rănească disputa cu o eminenţă cenuşie a artei, căreia nu avea să-i supravieţuiască şi care nici până astăzi nu este tranşată.

Chiar din prima zi mi-a sărit în ochi, în holul de intrare al facultăţii, o cabină telefonică. M-am simţit uşurat când am văzut că era ocupată. Despovărat, aşa mă simţeam când trei-patru oameni îşi aşteptau rândul la uşa ei. Să evit, speriat, vederea lor a devenit pentru mine un exerciţiu. Căci, îndată ce era goală şi te invita s-o foloseşti, cădeam de fiecare pradă ispitei: acum, acum, acum...

În repetate rânduri am intrat, am format, după ce îmi făcusem curaj, numărul pe care-l ştiam pe de rost, dar am pus receptorul la loc în furcă după primul apel. O dată sau de două ori a răspuns secretariatul, dar fără să i se vorbească. Fise cheltuite degeaba.

Dar cabina telefonică nu se lăsa ocolită în veci. Ea aştepta, dădea dovadă de răbdare, părea să mă aştepte pe mine, ezitantul: capcana la pândă. Curând, mi se ivea deja înaintea ochilor când eram încă în drum spre Steinplatz sau când, venind de la atelier, puneam piciorul în curtea interioară a facultăţii.

Cabina îmi venea în întâmpinare, fugea după mine. Pentru subchiriaşul din Schlüterstraße, ea era goală şi în somn, cu uşa deschisă a invitaţie. Mă transforma în locatarul ei, ademenit de discul ei, de cifre. În vis eşuam din cauza de tonului permanent de ocupat. Şi numai în vis mi se răspundea şi se lega, fericindu-mă, o convorbire mai lungă.

Să mă fi declarat laş, asta ar fi caracterizat oarecum corect atitudinea mea. Să rostesc numărul cifră cu cifră, în mod repetat, ca parte a unei litanii şi să mă limitez la asta îmi era de ajutor, dar numai pe termen scurt.

O dată, când m-am postat şi eu la coada celor care aşteptau în faţa cabinei telefonice, contam pe ajutorul unui flirt căznit cu o studentă din clasa lui Sintenis, care se numea Christine şi avea ceva de mânz: pieptănătura ei în coadă de cal. Îţi venea să o mângâi, mai mult nu. Dar, când a intrat în

cabină înaintea mea, cineva s-a topit, cineva care semăna perfect cu mine şi căruia teama cu cuvinte angajante îi intrase în sânge.

Atât de mare era teama cu care era păzită iubirea mea în stare crudă; ea trebuia, aşa netrăită şi îngropată sub cuvinte duioase, să-mi ajungă, atât de mult îmi savuram ezitarea şi atât de mare era frica de tot ceea ce ar fi făcut lucrurile să meargă mai departe, aşadar trebuia evitat, căci ori de câte ori îmi luam elan să păşesc în cabină, ştiam că dacă sacrifici două fise de zece pfenigi, formezi cifră după cifră, dacă accepţi resemnat apel după apel, atunci auzi cum răspunde secretariatul studioului Mary Wigman, iar tu, întrebat amabil sau grosolan ce doreşti, menţionezi prenumele şi numele de familie al persoanei cu care doreşti atât de fierbinte să vorbeşti, apoi aştepţi până când ea vine schiţând paşi de dans şi, în cea mai frumoasă germană literară, spune „Da, vă rog”, atunci s-a zis cu tine, nu mai există întoarcere, eşti legat, fiindcă ţi se pune inevitabil zgarda de gât. Nu mai poţi să te fofilezi; mai mult chiar, începe să se apropie de tine, palpabil, şi să se transforme în persoană în carne şi oase cineva care poartă un nume care, până acum, nu fusese scris decât în aer.

Iar atunci când am reuşit totuşi să aud la telefon câteva fraze scurte din partea unei ucenice în ale dansului pe nume Anna Schwarz, din asta s-a născut prima noastră întâlnire. Atât de repede a mers. Un telefon a fost de ajuns.

Cu tot efortul cerut de memorarea zilelor de naştere ale copiilor noştri de mai târziu şi ale copiilor copiilor, ştiu totuşi data: ne-am întâlnit pe 18 ianuarie 1953. Se prea poate ca mie, căruia evenimente istorice memorabile, de pildă bătălii şi tratate de pace, mi-au fost întotdeauna prezente în minte, data înfiinţării celui de-al Doilea Reich după voia lui Bismarck să-mi fie şi astăzi de ajutor, de îndată ce îmi amintesc de ziua aceea geroasă. - era sâmbătă sau duminică? - şi apoi, deja mai puţin limpede, de felul în care a decurs ea.

Stabiliserăm să ne vedem la ora treisprezece la ieşirea de metrou din staţia Zoologischer Garten. Deoarece, de când am fost rănit între Senftenberg şi Spremberg şi de la pierderea ceasului de mână marca Kienzle, nu mai purtam pe mine nimic care să indice, cu mai multă sau mai puţină precizie, timpul, m-am trezit stând prea devreme sub ceasul gării, o vreme am umblat nehotărât în sus şi-n jos, am fost încercat de ispită, am

rezistat o vreme, dar apoi am băut totuşi două ţuici la tejgheaua uneia din dughenele înşirate una lângă alta vizavi, motiv pentru care respiraţia mea mirosea atunci când Anna a sosit punctuală şi arătând mai tânără de douăzeci de ani.

Era ceva colţuros, de băieţel, în mişcările ei. Frigul îi înroşise nasul. Ce să fac cu puştoaica asta de la prânz încolo şi toată după-amiaza? Să o car cu mine în camera subchiriaşului, căruia văduva îi interzisese vizite feminine, nu mi-a trecut prin cap sau, dacă mi-a trecut, atunci doar ca un obicei care de data asta se cerea evitat cu stricteţe. Să fi mers la film, în imediata apropiere, pe Kantstraße, era tentant, dar acolo rula în mod cu totul nepotrivit un western. Deci am făcut ceea ce nu făcusem niciodată, am invitat-o pe domnişoara Schwarz la cafea şi cozonac la Schilling, pe Tauentzienstraße, sau a fost cumva la Kranzler pe Kudamm?

De neexprimat în cuvinte este cum şi pe unde ne-am luptat cu după-amiaza aceea lungă. Trăncănind, bănuiesc: cum vă descurcaţi cu dansul în picioarele goale? Aţi luat încă din copilărie lecţii de balet? Şi cum e noua dumneavoastră profesoară, celebra Mary Wigman? Severă şi exigentă, aşa cum v-aţi dorit?

Sau am vorbit cumva chiar despre regii neîncoronaţi ai poeziei - despre Brecht, dincolo, în partea de răsărit a oraşului şi despre Benn de aici, din vest? Om fi dat-o şi pe politică?

Ori m-am prezentat, de la prima bucată de prăjitură, fără nici un ocoliş, fiindcă vizam un anume efect, drept poet?

Asemenea unui căutător de aur, pot să scutur şi să tot scutur sita: nici un cuvinţel sclipitor, nici o firimitură spirituală şi nici măcar ecoul unei metafore îndrăzneţe nu vrea să fi rezistat peste timp. Nici măcar câte bucăţi de cozonac sau chiar de tort am înfulecat într-un loc ori într-altul nu stă scris pe vreuna dintre foile cepei. Într-un fel sau altul, am reuşit să omoram timpul.

Întâlnirea propriu-zisă cu Anna a început abia pe seară, când am urmat şuvoiul care se revărsa spre localul de dans, pe atunci celebru, Eierschale. Dacă se spune aici că am dansat, e puţin spus. Ne-am găsit în dans, asta se apropie de realitate. De fapt, privind în urmă la cei şaisprezece ani ai căsniciei noastre, ar trebui să mărturisesc: cu adevărat aproape, încât să fim una, parcă anume meniţi să fim un cuplu, Anna nu mi-a fost decât în dans, cu oricâtă iubire ne-am fi străduit să ne apropiem şi în rest. Prea ades ne-am

uitat unul pe lângă celălalt, am hoinărit pe aiurea, am căutat ceea ce nu exista deloc sau doar ca fantomă. Iar apoi, când am devenit părinţi - legaţi de îndatoriri - şi cu toate astea ne-am pierdut unul de altul, numai copiii ne mai erau aproape, apoi Bruno, care nu ştia unde să rămână.

Band-ul care cânta în Eierschale pendula între dixieland, rag şi swing. Am dansat totul, uitând de noi. Ce uşor ne-a venit, ca şi când o întreagă existenţă anterioară am fi exersat împreună. O pereche reuşită parcă dintr-o inspiraţie divină. În mijlocul dansatorilor, ocupam spaţiu. Abia dacă am observat că eram priviţi. Am fi putut dansa aşa o mică veşnicie, deschis şi strâns, cu scurte priviri şi uşoare strângeri de degete, separat, spre a ne regăsi, împerecheaţi în rotire, pe picioare care voiau asta, numai asta: jucăuş sau grav, să se despartă şi să fie din nou una, să se ridice, să fie imponderabile, mai iuţi decât gândul, mai tărăgănat decât timpul când trece.

După un ultim blues, spre miezul nopţii, am dus-o pe Anna la tramvai. Ea locuia ca subchiriaşă în Schmargendorf. Iar între dansuri se pare că am spus „Am să mă însor cu tine”, moment în care ea susţine că s-ar fi referit la un prieten de care era legată, ceea ce din nou mă va fi împins să spun: „Nu-i nimic. Aşteptăm să se termine.”

Începuturile uşoare sunt acelea care contrabalansează toate urmările grele ce vin după aceea.

Ah, Anna, cât timp se întinde în urma noastră! Câte lacune cu neputinţă de umplut, câte lucruri bune de dat uitării. Câte lucruri au intervenit nechemate, dorind ulterior să pară a fi fost dorite fierbinte. Cu ce anume ne-am făcut fericiţi unul pe altul. Ce am preţuit ca fiind frumos. Ce a fost amăgire. De ce ne-am devenit străini, ne-am rănit reciproc. De ce te-am strigat încă multă vreme, şi nu numai dintr-o predilecţie pentru diminutive, „Annchen”, iar şi iar.

Eram o pereche ca dintr-o carte cu poze, aşa se spunea despre noi. Nedespărţiţi şi destinaţi unul altuia, aşa păream să fim şi aşa şi eram: pe potrivă. Tu, deliberat mândră, eu cu o siguranţă bine exersată. În imagini ce se schimbă repede, potrivite pentru celebrarea unei tinere perechi, ne văd uniţi. În teatre din Est şi din Vest, unde am trăit *Cercul de cretă caucazian* şi *Aşteptându-l pe Godot,* sau în cinematograful din Steinplatz, unde am văzut filme clasice franceze: *Hotel du Nord, Fata cu coiful de aur, Bestia om.* Eu urcam spre camera ta, tu spuneai „încă nu”. Cu Lud Schrieber rezistam la

Leydicke pahar după pahar la tejgheaua cea lungă, până când tu, fiindcă băusem până n-am mai putut, a trebuit să mă duci de-acolo. Ai venit în vizită în atelierul studenţilor, unde Hartung te-a numit „muza Helvetia”, eu te-am urmărit dansând desculţă în instituţia atât de severă a lui Mary Wigman. Tu nu ştiai să găteşti, eu ţi-am demonstrat cât de ieftin şi de bine se potriveşte carnea dintre costiţele de berbec cu lintea, producând un gust deosebit şi ce uşor se desprinde carnea de hering prăjit de pe şira spinării. Şi când am pierdut ultimul tramvai şi am vrut să rămân la tine peste noapte, am sperat amândoi că gazda ta, zdrahoanca aia înspăimântătoare, nu avea să observe nimic.

Prietenii noştri comuni: Uli şi Herta Härter, cu care am bârfit despre Dumnezeu şi lume. Rolf Szymanski, pe care-l numeam Titus şi cu care, beat criţă, m-am pişat în faţa portalului de la Berliner Bank din cauză că am crezut că noul edificiu era un pisoar, motiv pentru care a trebuit să plătim o amendă de cinci mărci. Apoi, mai târziu, Hans şi Maria Rama, care ţi-au făcut cele dintâi poze ca dansatoare: tu, intens luminată, în tutu şi pantofi cu poante; atât de repede ai vrut deja să te muţi de la dansul expresiv la baletul clasic, chiar dacă la tine partea superioară a labei piciorului era prea joasă şi picioarele tale nu erau destul de lungi.

Mai des decât mi-ar fi plăcut mie am văzut reprezentaţii de balet la Hebbel-Theater: aceste piruete pe care-ţi venea să le numeri şi uimitoarele *grandes jetâes.* Uli şi cu mine fluieram de îndată ce cădea cortina.

Şi pe hârtie am vrut să ne vedem cusuţi unul de altul: eu am schiţat libretul pentru o scenă de dans în care un tânăr cu o căciulă ca un balon fuge, când încolo, când încoace, tremură de frică, e urmărit, la distanţă de un salt, de doi poliţişti şi până la urmă îşi caută refugiul şi e lăsat să intre sub fustele unei balerine în costum de ţărancă, iar aceea ai fi putut să fii tu, până când pericolul a trecut, după care se ajunge la acel *pas de deux* care încheie totul: comic-vulgar, departe de orice rigoare clasică.

Această schiţă, care nu a ajuns niciodată pe scenă, s-a transformat mai târziu în proză narativă şi a adus, prin salturi cu încetinitorul şi pe parcursul unor momente pantomimice, o mişcare abruptă de film mut în primul capitol din *Toba de tinichea.*

Ne iubeam pe noi şi arta. Iar atunci când, la jumătatea lui iunie, ne aflam la marginea altminteri pustiei Potsadmer Platz şi vedeam de acolo cum aruncau muncitorii cu pietre în tancurile sovietice, nu am părăsit sectorul

american, am rămas la marginea estică a acestuia, dar am trăit puterea şi neputinţa atât de viu, încât gesturile şi izbitura pietrelor ni s-au întipărit în minte; motiv pentru care doisprezece ani mai târziu am scris tragedia mea germană *Plebeii fac repetiţii pentru o răscoală,* în care muncitorii revoltaţi sunt lipsiţi de orice plan şi aleargă fără ţintă în cerc, în vreme ce intelectualii, pe care planul îi ajută întotdeauna să găsească cuvintele potrivite, eşuează în propriul lor orgoliu.

Atunci n-am făcut decât să ne uităm. Mai mult n-am îndrăznit. Din cauză că tu veneai, protejată, din ţarcul ocrotit care era Elveţia, spaima era nouă pentru tine; a mea redeştepta o alta, prescrisă. Tipul de tanc îmi era cunoscut: T-34.

Când văzuserăm destul am considerat necesar să plecăm. Violenţa ne înspăimânta. Să faci ceva, să arunci cu pietre în tancuri, ne reuşea eventual în gând. Că doar noi aveam arta noastră. Aproape că ne era de ajuns.

Astfel, am cumpărat un cort mic de două persoane. Era de culoare oranj spre roşu. Şi cu cortul acesta rulat în rucsac, voiam să călătorim în vara următoare spre sud. Ah, Anna...

ÎN VREME CE CANCERUL, FĂRĂ ZGOMOT

De astă dată prin pasul Gotthard. Dar înainte să ne fi încercat unul pe altul la primul nostru autostop comun, Anna şi cu mine i-am vizitat pe părinţii mei, iar apoi pe sora care era de găsit în Aachen ca novice într-o mănăstire franciscană. Stăruitor a mai durut această călătorie dinaintea călătoriei!

Pielea cenuşie, ochii încercănaţi - tare bolnavă arăta mama, tata - îngrijorat. Amândoi sufereau pentru că fiica li se pierduse pentru totdeauna. Dar jalea lor rămânea îndreptată spre interior. S-au străduit să ne primească prietenos, chiar dacă un pic surprinşi. Nu mai făcusem niciodată aşa ceva, să le prezint părinţilor una dintre, cum zicea mama, „cuceririle” mele. Strâmtoarea din bucătăria-sufragerie era pentru Anna ceva nou. O parte din mobile le cumpărase sora mea din economiile din salariu. Încerc să îmi rechem în memorie vizita noastră de prezentare, dar sunt nesigur, fiindcă abia dacă mai pot să-mi închipui poziţia bufetului, culoarea perdelelor, duşumeaua: era o duşumea din lemn de pin sau era acoperită cu o suprafaţă sintetică de culoare nedefinită? Oare faţa de masă era mărginită de o bordură brodată? De ce am mâncat în bucătărie şi nu în camera cea bună? Sau a fost invers?

Mi-o închipui pe Anna cum stă lângă soba încinsă cu brichete de la mina de lignit Fortuna Nord, vreau să o văd la masa din bucătărie, acoperită, altfel ca de obicei, de o muşama. Probabil că, pentru vizita anunţată, tatăl a gătit una din mâncărurile sale de suflet: perişoare a la Königsberg în sos de capere dulce-acrişor cu cartofi fierţi.

Acum, el îi întinde Armei sosul, „o linguriţă plină”, ca să-l guste. Mama aleargă încoace şi-ncolo, nu ştie ce să spună. Acum, Anna şade cuminte la masă şi răspunde aşa cum a învăţat la şcoală, în cea mai frumoasă germană literară, la întrebări care încearcă să pătrundă ţara minunilor, neatinsă de război, care e Elveţia. Acum se uită pe fereastră în direcţia minei şi vede coşuri fumegânde.

La un moment dat, cel târziu înainte să ne luăm rămas-bun, mama l-a luat pe fiu deoparte, în dormitor. „Dar pe domnişoara Anna nu poţi s-o tratezi ca pe, na, ca pe una oarecare. Asta vine dintr-o familie bună, se vede imediat...”

Despre soră abia dacă am vorbit sau numai cu prudenţă, fiindcă fiertura tulbure a tristeţii abia se mai aşezase puţin şi nu era cazul să fie răscolită din nou. Eu voi fi spus cu superficială nepăsare ceva de genul „Dacă ea e fericită acolo...”

Ca ultima oară, mă uit în jur, văd tabloul cu ochiul-boului pictat de mine, văd mobilele de curând achiziţionate, bucată cu bucată. Văd comoda din dormitorul părinţilor, pe care se află o fotografie înrămată a surorii mele: râzând, aşa e fotografiată, îşi arată gropiţele şi poartă o rochie înflorată.

Acum îl aud pe tata: „Cu perioada de încercare, ei îi zic Postulat, a terminat deja. E novice acum micuţa noastră Marjell. O cheamă sora Raffaela...”

Există o fotografie cu ea şi în chip de călugăriţă, încadrat în alb şi negru, chipul ei pare unul de copil. Priveşte cu mândrie, dar şi cu îngrijorare, oare i-o fi stând bine în noul costum? Corpul ei a dispărut, ca şi când acesta nu ar mai trebui să existe. De-a dreapta şi de-a stânga fiicei costumate stau părinţii, amândoi cu pălărie. Par încurcaţi, ca şi când n-ar avea ce căuta în locul acela.

De la sfârşitul anilor '50 până prin anii '60, în textele mele lirice şi în proză s-au tot instalat călugăriţe: *Vrajă cu miresele lui Christos,* aşa se numeşte un ciclu de poeme care s-au aşternut pe hârtie însoţite de imagini. „Făcute sunt doar pentru vânt. / Plutesc mereu, adâncul nu-l măsoară...”

Au luat naştere, în tuş, desene de călugăriţe ca joc alternativ în alb-negru pe suprafeţe mari. Cu pensula saturată, pe coli de format mare: îngenunchind, zburând, săltând şi navigând în volte împotriva vântului, spre orizont; în chip de stareţe cu atitudini dominatoare şi adunate în conclavuri euharistice; câte una în parte sau pe perechi, dezbrăcate până la boneta cu aripioare, toate aceste călugăriţe le datorez nefericirii surorii mele care, cu smerenia credinţei, a căzut în plasa făţărniciei organizate şi, ca novice cu numele de Raffaela, privea cu îngrijorare spre legăminte, atunci când Anna şi cu mine am vizitat-o în mănăstirea din Aachen. Ascunsă sub năframa grea, ea stătea în faţa noastră în curtea interioară şi plângea. De jur-împrejur, pe patru laturi, zidărie veche din gresie, pe care iedera se simţea bine şi urca până sus, sub streşini. În curte, în jurul straturilor de flori, tufe de cimişir tunse drept, care tiveau drumuri în formă de cercuri. Toate într-o

ordine a lor. Fără buruieni. Drumurile greblate. Până şi trandafirii miroseau a săpun de casă.

Am aşteptat să-şi termine plânsul. Poticnit, de parcă fiecare cuvânt îi cerea îndrăzneală, ieşea la suprafaţă amărăciunea: cu totul altfel îşi închipuise ea viaţa la mănăstire... Ca acum doi ani în Italia, cu activităţi sociale... Acolo, totul era însoţit de-a dreptul de o veselie franciscană... Aici însă trebuia să se roage întruna, să se supună, chiar să se flageleze... Existau pedepse pentru cea mai mică încălcare, totul era păcat... Ei îi place să fluiere şi să sară câte trei trepte deodată... Da, până şi asta era interzis... Şi trebuia să mănânce totul, felii groase de pâine cu untură... Nu, să-i ajute pe săraci sau pe bolnavi nici pomeneală, tot mereu numai pocăinţă, reculegere şi de-astea... Voia să iasă de aici şi să plece, cât mai repde cu putinţă... Da, astăzi chiar...

Dar apoi, după o scurtă ezitare şi cu lacrimile rostogolindu-i-se încă pe obraji: „Dar şefa novicilor e severă, vă spun eu, tot timpul severă...”

Aşadar, am rugat să mi se permită, ba nu, am solicitat o discuţie cu temuta gardiană de puşcărie. Fără nici o ezitare, a venit până la noi prin curtea interioară, vrând să fie numită de Anna şi de mine sora Alfons Maria, astfel încât ni s-a întipărit în minte ca o instanţă bisexuală, un arhanghel căruia de sus de tot îi fusese dată în primire ca profesiune de bază conducerea unei instituţii de corecţie.

Solicitarea de eliberare a surorii mele din detenţia mănăstirească a deviat din ea ca şi când nu s-ar fi spus nimic. Vorbea de ispitiri şi de încercări care erau cunoscute şi cărora o inimă credincioasă trebuia să înveţe să le ţină piept: „Nu-i aşa, soră Raffaela?”.

Careul închis al mănăstirii aştepta un cuvânt. De auzit, se auzea numai ciripitul vrăbiilor. Novicea tăcea. Arhanghelul cu ochelari a vorbit în locul ei cu cuvinte bine accentuate: „Vom purcede la o novenă şi, astfel întărite, ne vom afla pacea...”

Anna şi cu mine ne-am speriat atunci când la porunca venită dintr-o guriţă mai degrabă îngustă sora mea nu a reacţionat decât dând din cap cu supuşenie. Lentilele lui Alfons Maria semnalizau triumful.

Iar noi am plecat. După ce sorocul de nouă zile trecuse, o scrisoare ne informa într-o grafie ce rămăsese infantilă că rugăciunile şi reculegerea umilă ar fi fost destul de puternice pentru a se împotrivi cu puterea credinţei tentaţiilor, în general şi, mulţumită harului divin, ispitirilor lui Satan, în

special şi că renunţa totuşi la lume. Mie, fratelui, îmi revenea, chiar dacă nerostit, rolul diavolului.

Drept răspuns nu mai era cu putinţă decât o scrisoare de care era de presupus că va lua act mai întâi şefa novicilor. Am devenit ameninţător de limpede, stabilind la rândul meu un soroc mai scurt de nouă zile. Pentru cazul în care eliberarea din închisoarea mănăstirească ar fi fost refuzată, îmi anunţam o nouă vizită. Sora mea însă a afirmat mai târziu că nu ar fi fost vorba de o scrisoare, ci de o telegramă al cărei conţinut ameninţător şi-ar fi făcut vădit efectul.

Prin intermediul unei scrisori sau telegrafic, ameninţarea a reuşit să întredeschidă o uşă în sistemul de constrângere dintre zidurile de cărămidă roşie. Abia eliberată, sora, căreia se vede că simţul pentru nevoile terestre nu-i fusese atrofiat pe durata detenţiei ei monastice, a căutat un frizer care, cu bani puţini - mai mult decât de o pomană nu i se dăduse pentru drum -, dar cu multă iscusinţă, a reuşit să-i confere părului tăiat scurt, după moda maicilor, o sugestie de frizură. „Aşa, fetiţo", ar fi spus acela, „acum poţi să te arăţi din nou între oameni".

Pentru mama bolnavă şi tatăl apăsat de griji a mai intrat puţină bucurie în locuinţa lor de două camere. Mult, însă, n-a durat: după întoarcerea ei acasă, nu s-a mai auzit nici un râset dinspre fiica odinioară atât de plină de viaţă.

Când, în primăvara acestui an care tocmai se grăbeşte să treacă, în jur de Rusalii, sora mea şi cu mine, cu o parte din marea noastră familie, am vizitat Gdansk-ul ca să aruncăm o privire asupra Danzig-ului şi asupra copilăriei noastre - îi invitasem pe nepoţii mai mari, pe Luisa, fiica Laurei, şi fraţii ei gemeni Lucas şi Leon, pe Ronja, fiica lui Bruno şi pe fiica mai mare a lui Raoul, Rosanna, şi pe Frieder, prietenul gemenilor, la un tur, având-ul drept ghid pe bunic, prin oraş şi prin suburbia Wrzeszcz, Langfuhrul de odinioară, ca şi la o întâlnire cu neamurile noastre kaşube -, am trăncănit, în timp ce copiii căutau prin spuma valurilor leneşe ale Balticii chihlimbare minuscule, despre una-alta, la urmă şi despre intermezzoul ei monastic de acum mai bine de cincizeci de ani.

Eu aveam impresia că încă se mai simţea bântuită de sora Alfons Maria, aspra şefă a novicilor. Încă şi mai uimitor era faptul că ea îşi păstrase credinţa catolică, fireşte, cu orientarea de stânga experimentată de fosta moaşă şi funcţionară sindicală. Pe noul papă Benedict îl privea cu

scepticismul de rigoare: „Şi dacă ar fi de zece ori german, nu sunt în stare să mă bucur cu adevărat.” Şi, după o scurtă pauză: „Mă rog, dacă de data asta ar fi ales un cardinal brazilian sau pe unul din Africa...”

În timp ce noi doi, bătrânii - ea în corpolenţa ei compactă, eu cu spinarea rotundă şi pas greoi - înaintam prin nisipul plajei între Glettkau şi Zoppot, iar copiii, Leon harnic înaintea tuturor, Lucas visător în urmă, Rosanna ca întotdeauna călcând cu sârg pe picioare de barză, Luisa mai întâi ezitant, iar Ronja cu privirea sigură de somnambul, au găsit chihlimbare cât firimiturile în iarba de mare, noi doi am apreciat expierea în public a ultimului papă, cel polonez, ca pe o exhibare lipsită de orice ruşine.

Eu am spus „dezgustător”, ea, „lipsit de bună-cuviinţă”.

Mie mi-au mai trecut prin minte adjective şi mai rele; ea a înghiţit câteva, care probabil că ar fi fost mai tari decât ale mele.

Şi pe urmă eu am povestit, după ce încercaserăm din nou să dezgropăm scene din copilăria noastră din amintiri contradictorii, cum, la şaptesprezece ani, într-un lagăr pentru prizonieri de război, pe ploaie, căutasem împreună cu un camarad de aceeaşi vârstă adăpost sub o foaie de cort şi cum, flămânzi fiind, mestecaserăm chimen în loc de mâncare.

Sora mea nu crede din principiu poveştile mele. Neîncrezătoare, ţinea capul într-o parte când am spus că acest camarad se numea Joseph, vorbea cu un accent bavarez şi era catolic până la Dumnezeu.

„Ei, şi”, a spus ea, „sunt mulţi de felul ăsta.”

Eu am afirmat solemn că nimeni nu ar fi fost în stare să vorbească cu atâta profunzime - fanatic, totuşi delicat-iubitor - în favoarea singurei credinţe care aduce fericirea precum camaradul meu Joseph. „Ăsta se trăgea, dacă-mi aduc eu bine aminte, din zona Altötting.”

Neîncrederea ei sporea: „Adevărat? Sună exagerat, exact ca una dintre poveştile tale!”.

Eu am spus: „Deci, dacă nu te interesează viaţa mea sub cerul Bavariei...”.

La care ea: „Hai, povesteşte...”.

Eu am făcut loc, ca să devin mai credibil, unei doze de nesiguranţă: „Noi, băieţii, eram doar doi din câteva mii”, apoi însă nu am vrut să exclud posibilitatea ca, în cazul camaradului meu Joseph, pe care păduchii îl chinuiseră la fel ca pe mine şi cu care, roşi de o foame ce nu se mai sfârşea, am mestecat chimen dintr-o pungă, a cărui credinţă fusese atât de temeinic

baricadată în buncăre precum odinioară ţărmul Atlanticului, să fi putut fi vorba de un anume Ratzinger, care astăzi voia să fie infailibil ca papă, chiar dacă în stilul timid, cunoscut mie, care, fiindcă afirmă fără să ridice glasul, e deosebit de eficient.

Aici, sora mea a râs aşa cum numai moaşele ştiu să râdă în afara serviciului: „Asta e iarăşi una dintre poveştile tale mincinoase tipice, cu care încă de copil o adormeai pe mama".

„Ei, da", am dat eu înapoi, „dacă băieţaşul ăla uscăţiv cu care, la începutul lui iunie '45, în lagărul Bad Aibling, am stat, pe timp frumos, cu vedere spre Alpii bavarezi şi pe ploaie, sub o foaie de cort, se numea într-adevăr Ratzinger, asta nu pot să-mi amintesc, dar că voia să se facă preot, că nu voia să ştie nimic de fete şi că, imediat după eliberarea din prizonierat, voia să studieze toate blestematele alea de aiureli dogmatice, asta e adevărat. Iar că acest Ratzinger, care mai înainte a fost prefect al congregaţiei pentru învăţământ confesional, care acum poartă mitra pontificală, a fost unul dintre zecile de mii de prizonieri din lagărul cel mare de la Bad Aibling, e de asemenea adevărat". În orice caz, am afirmat eu ca să devin şi mai credibil, aşa s-a scris în *Bild-Zeitung*.

Şi pe urmă i-am povestit surorii mele, în timp ce copiii, în continuare fără să aibă habar de întâlnirea mea timpurie cu teologia fundamentalistă catolică, scormoneau prin iarba de mare, iar Luisa, Rosanna şi Frieder ne arătau cu mândrie minuscula lor pradă, despre acea casetuţă pentru trabucuri plină de piuneze cu Westwall-ul şi despre cele trei babaroase pe care le-am capturat cu puţin după sau înainte de sfârşitul războiului într-o împrejurare favorabilă în Marienbad, cu tot cu paharul lor din piele: „Şi pentru că noi, acest Joseph şi cu mine, nu aveam nimic de făcut acolo, am dat cu zarurile, asta înseamnă că am jucat pe viitorul nostru. Eu voiam încă de atunci să ajung artist şi celebru, el episcop şi chiar mai mult, dracul ştie ce. Şi, jucând, ne făceam că şi schimbul de roluri ne-ar fi fost cu putinţă."

Se poate ca, în faţa surorii mele care mă iubea cu o neîncredere constantă, să fi exagerat puţin atunci când am mărturisit că Joseph şi cu mine, confruntându-ne cu cerul tăcut şi plin de stele de deasupra noastră, dincolo de care el ştia adresa exactă a locuinţei cereşti, eu însă nu vedeam căscându-se decât golul, am scris poezii pline de vorbe mari, care însă nu ne-au ajuns, motiv pentru care în final am lăsat zarurile să aibă ultimul cuvânt, cine ce o să se facă. Asta şi din cauză că eu, ca să-l întărât pe

camaradul meu, afirmasem fără ocolişuri că până şi un necredincios ar putea fără probleme să ajungă papă, aşa cum de altfel demonstra şi istoria Bisericii.

„Mda”, am spus eu ca să închei relatarea mea din anii tinereţii, „Joseph a avut zarul cel mai mare. Se poate numi ghinion sau noroc. Aşa se face că eu am ajuns, din păcate, doar scriitor, el, însă... Dar, dacă mie mi-ar fi intrat doi de şase şi un cinci, atunci eu, şi nu el, aş fi fost astăzi...”

Surorii mele nu i-a ieşit decât o exclamaţie scurtă: „Serios, minţi de-ngheaţă apele!”. Apoi a amuţit, dar rumega una dintre obiecţiile ei de nezdruncinat. Bănuiam că mai are ceva pus deoparte.

Abia cu puţin înainte de Zoppot, când ne-am mutat pe drumul de promenadă şi copiii ne-au arătat prada lor de chihlimbare cât boabele de orez, ea a dat de înţeles cu o privire piezişă peste rama ochelarilor că nu s-ar mai fi ales nimic de excursia noastră de familie, frumoasa călătorie de Rusalii, dacă s-ar fi întâmplat eventual ca fratele ei, şi nu acest Joseph, să fi devenit papă. „Sau vrei cumva să afirmi că şi ca papă ai fi adus pe lume aşa, pur şi simplu, o grămadă de copii?”

Atunci am început să scormonim din nou prin sertarele anilor noştri tineri şi am descoperit acolo amintiri, ca de obicei, contradictorii; numai când am numit-o pe şefa novicilor, pe sora Alfons Maria, „o jigodie care făcea pe sfânta” am râs amândoi la unison.

Ce a fost înainte, ce a fost după? Ceapa nu e prea exactă cu succesiunea întâmplărilor. Uneori, pe foile ei sunt înscrise numere de case, alteori texte stupide de şlagăre care-ţi tot sună-n urechi şi titluri de filme, de pildă *Păcătoasa,* sau numele unor fotbalişti legendari, dar rareori date şi zile precise. De aceea, de îndată ce e vorba de timp, trebuie să admit că multe lucruri care au început ori s-au sfârşit într-un anume moment, la mine la sonerie au sunat abia mai târziu.

Cu cât îmbătrânesc mai mult, cu atât mai fragil este, pentru mine, bastonul numit cronologie. Chiar şi dacă, fiindcă îmi sunt de ajutor, deschid îngălbenite albume de artă sau, prin internet, caut să mă informez exact din câteva exemplare ale publicaţiei *Der Monat* de la jumătatea anilor '50, ceea ce se afirmă ca eveniment de acum încolo determinant pentru mine ar rămâne împotmolit în aproximativ.

Atâta doar e sigur: înainte ca Anna şi cu mine să o fi pornit în călătoria spre sud cu cortul nostru portocaliu-roşcat, în Berlin s-a iscat o polemică artistică ce a durat până în anul următor, ba nu, până după moartea lui Karl Hofer şi care şi astăzi încă ar trebui să-i irite pe avangardiştii de odinioară, atât de temeinice au fost disputele referitoare la „modernitate”; în ce mă priveşte, m-am implicat de pe margine.

Mânios, fiindcă fusese rănit, Hofer apăra pictura figurativă, determinată de imaginea omului, împotriva priorităţii declarate ca absolute a tablourilor fără obiect, a căror manieră era afişată drept „pictură informală” şi ridicată în slăvi prin cataloage drept modernismul cel mai avântat.

Adversarul său în această polemică se numea Will Grohmann, un critic de artă pentru care nu conta decât ceea ce, după verdictul lui Hofer, avea drept urmare „deraierea în depărtările ceţoase ale neantului”. În articolele sale protesta împotriva intoleranţei care domnea pretutindeni şi s-a depăşit pe sine până într-acolo încât să avertizeze împotriva apropierilor de „statul nazist al Gauleiterilor”.

Nu pe temeiul poziţiei sale de director al facultăţii noastre, ci ca luptător singuratic împărţea bătrânul lovituri în jur: el vedea arta periclitată de „decoratori lipsiţi de profunzime” precum Kandinsky şi îi lua apărarea lui Paul Klee, pe care-l numea „un poet care pictează”, împotriva „kitsch-ului ţipător de pestriţ” al rusului.

După care a fost înjurat pe mai multe voci ca „sclerozat şi depăşit”, ca „adversar turbat al modernismului” şi, în concluzie, ca „reacţionar”. Cuvinte, termeni, cele mai noi-isme se supralicitau reciproc. Disputa a atins până şi Uniunea Artiştilor. Unii dintre membri s-au retras.

Când, până la urmă, Hofer a învinuit America drept ţară de origine a dogmelor de ultimă oră - acolo, noul în sine şi de dragul noutăţii ar fi valoros şi bun pentru afaceri -, el a fost înjurat drept comunist travestit şi, totodată, a apărut o bănuială care, ce-i drept - aşa cum se obişnuia atunci -, a putut fi trecută definitiv sub tăcere, dar care a fost reînnoită decenii mai târziu. Cercetători ai arhivelor afirmau că serviciile secrete americane, CIA, ar fi promovat, din calcul politic, pictura numită nonfigurativă şi informală de dragul inofensivităţii ei decorative, şi pentru că astfel noţiunea de „modernism” promitea să rămână în proprietatea fermă a Vestului.

Când îmi evoc din perspectiva de astăzi această dispută şi o cântăresc, devine limpede cât de mult a contat vrajba dintre Hofer şi Grohmann, dintre

riguroşul formator de oameni şi eminenţa cenuşie din arta acelor ani, pentru direcţia pe care aveam s-o urmez în munca mea artistică; ca şi în cazul disputei dintre Camus şi Sartre, care a determinat atitudinea mea politică de mai târziu, când am devenit unul dintre partizanii lui Camus, m-am decis pentru Hofer.

Exclamaţia lui, „O, sfinte Klee, dacă ai şti toate câte se întâmplă în numele tău s-a transformat în citat. Iar atunci când ne făcea pe noi, studenţii la Arte de la începutul anilor '50, să înţelegem că „problema centrală a artelor plastice este şi rămâne omul şi drama umană, veşnică”, apelul lui, oricât de patetic răsună el, se face auzit până în zilele bătrâneţii mele.

De aceea probabil îmi amintesc cu destulă precizie ce urmări a avut pentru mine această dispută care i-a scindat în partide diferite pe profesorii şi pe discipolii facultăţii până după moartea lui Hofer şi până la alegerea unui urmaş, şi asta nu numai din cauză că am participat la greva studenţilor împotriva alegerii unei nulităţi artistice ca urmaş al lui Hofer.

Când Paul Hartung a considerat că era timpul să trimită câteva desene de-ale mele în cretă, printre care se numărau şi unele precum *Lăcuste deasupra oraşului* şi *Gândacul G* - imagini care aveau la bază poezii -, la Uniunea Artiştilor ca să participe la apropiata expoziţie anuală, el a fost nevoit să-mi relateze după câteva săptămâni că juriul apreciase, ce-i drept, calitatea desenelor, totuşi le respinsese ca fiind „prea figurative”.

De atunci încolo m-am păstrat departe de toate îngustările dogmatice, mi-am bătut joc de toţi papii - astfel, mai târziu, şi de acela care, înălţat cu cert impact mediatic, voia să măsoare cerul literar numai şi numai după măsura lui - şi m-am obişnuit cu riscul de a fi nevoit, ca outsider, să rezist oricărui spirit al timpului. Asta a avut urmări: numai în expoziţii individuale şi mereu în afara modelor schimbătoare a putut să se afirme opera mea artistică; aşa a şi rămas până astăzi, marginală.

Încă din primul an berlinez am mers pe drumuri proprii. Nu lucrul după model - obişnuitul nud de femeie cu picior de bază şi picior activ, la care era de învăţat ce mai trebuia învăţat în continuare -, ci găina masivă, apoi un corp de pasăre alungit ca un băţ şi peştele turtit, conceput într-o formă frântă, erau cele care dădeau direcţia. Peştele se baza pe primele desene pe tema *Calcanul,* iar în poezii precum *Flaşnetă cu puţin înainte de Paşte* şi *Apă mare,* un text care a generat prima mea piesă de teatru, am găsit tonul

până atunci căutat doar în joacă; acesta începea să fie favorizat de aerul Berlinului, amestecat cu praf de cărămizi.

Pe deasupra, mă mâna iubirea: scriam şi desenam pentru Anna, care se topea toată în dans. Când Mary Wigman, profesoara ei, a primit comanda ca în anul următor să coregrafieze *Muntele lui Venus* pentru festivalul de la Bayreuth, Tannhäuser - pelerin în mijlocul unei mulţimi dezlănţuite de fete desculţe, dar şi în rest aproape goale - urma să trăiască plăceri ieşite din comun.

Apoi, când erau deja în faza finală, Uli Härter şi cu mine le-am vizitat pe soţia sa, Herta, şi pe Anna cu puţin timp înainte de repetiţia generală. E adevărat că amândouă discipolele în ale dansului sufereau din cauza tropăiturilor îndelung repetate, dar erau nerăbdătoare să apară pe scenă.

O dată, Uli şi cu mine am văzut într-un parc siluete izolate îmbrăcate ciudat. Cu berete de mătase pe cap şi înfăşurate în nişte pelerine negre, dirijau, ca nişte apostoli întârziaţi ai lui Wagner, orchestre nevăzute şi păreau să aibă în acest timp un numeros public în spate. Unora le era de ajutor partitura desfăcută pe portative, alţii aveau totul în cap.

În rest, din Bayreuth, cu fandoseala lui respingătoare de plebe proaspăt îmbogăţită în preajma monstruosului hambar cultic, nu mi-a rămas decât o silă care-mi zgândăreşte nervul râsului. Cu piepţii fracurilor umflaţi, împopoţonată cu ciucuri, aristocraţia banului se expunea.

Iar amintirea unei excursii iniţial nevinovate în împrejurimile împădurite s-a înscris într-o foaie proaspăt desprinsă a cepei.

După o drumeţie mai lungă prin pădurea de conifere şi foioase, întunecată ca-n poveşti, s-a deschis dintr-odată o pajişte pe care, anunţată de gălăgie şi fanfară, se desfăşura la mese lungi o serbare câmpenească cu multă bere. Mulţime de popor se adunase acolo. Se purtau costume populare şi pălării vânătoreşti. Tarabele te invitau să arunci la ţintă în turnuri de cutii de tablă sau să tragi cu puşca, dar şi să câştigi flori artificiale sau alte premii.

Să ţintesc oameni învăţasem de timpuriu, dar cu toate astea nu ajunsesem niciodată să trag. Iată că acum se ofereau ţinte inofensive, în plus puşti cu aer comprimat, încărcate cu muniţie de calibru minim. La început am ezitat să apuc patul, să ating ţeava. Apoi însă m-am apropiat de stand şi am vrut să împuşc un trandafir pentru Anna.

Uitându-mă pe direcţia ţintei, am grijă să se potrivească crestătura înălţătorului şi cătarea, trăgaciul e aproape de punctul de tragere. Dar împuşcătura mea a lovit, condusă de destin, un tubuşor de lut care i-a adus ţintaşului ca premiu barza Adebar. Aceasta purta în cioc un coşuleţ în care îşi aveau culcuşul doi gemeni. Asta se întâmpla înainte ca pilula să inaugureze era anticoncepţionalelor.

Cine s-a speriat mai tare? Nici măcar trandafirul pe care l-am nimerit imediat după asta nu a reuşit să o consoleze pe Anna. Indiciul profetic referitor la fiii noştri, Franz şi Raoul, născuţi trei ani mai târziu, nu a putut fi spălat nici cu berea care era servită în halbe de pământ, şi nu a putut fi atenuat nici cu aluzii la Walt şi Vult, acea pereche de fraţi ce animase „vârsta ingrată”. Nici cu o trimitere la locul de naştere al lui Jean Paul, orăşelul Wunsidele, aflat în apropiere, nu am izbutit să ironizez urmările fatalei mele împuşcături. Niciodată nu am mai avut voie să ţintesc trandafiri pentru Anna.

În anul dinainte, însă, Bayreuth nu fusese decât o promisiune vagă. Curând după revolta muncitorilor din partea estică a oraşului şi puţin înainte ca primarul Berlinului, Ernst Reuter, să moară, a început vacanţa dintre semestre. Anna a plecat în Elveţia, eu am pornit puţin mai târziu cu autostopul, cu cortul nostru în rucsac, tot spre sud.

În Lenzburg, Anna îşi pregătise părinţii - nu ştiu cu ce formule - în legătură cu vizita mea; ei mă priveau de la o distanţă acoperită de ospitalitate. Cu toate astea, acel coate-goale sosit din Germania cu un rucsac şi pantaloni de catifea reiată era mai străin decât un străin. Ca să atenuez aspectul meu exterior, îmi tăiasem barba sălbatică, mai mult dintr-un moft decât din motive de autostilizare existenţială. Acum mă simţeam despuiat, de îndată ce au început să mă examineze. Surorile Annei, una un pic mai mare, cealaltă mult mai mică, au uşurat primii paşi într-un context neobişnuit.

Atunci când familia şi cu mine ne-am aşezat pe terasa dinspre grădină, ca într-o vizită de prezentare în casa, tipică marii burghezii, a bunicii paterne, rămase văduvă şi care, franţuzoaică din sud şi calvinistă, intrase prin căsătorie în casa zwingliană, a început să se trăncănească, peste mine - de parcă eram invizibil în franţuzeşte. Abia dacă ajungea vreun cuvânt la cel venit de la drum, care se vedea distribuit din greşeală într-o cuminte piesă

de familie, iar în acest timp bea ceai subţire, ronţăia prea mulţi biscuiţi şi privea încurcat în direcţia unei sticle prea îndepărtate de rachiu de prune sau în grădina după ale cărei tufe de rododendron putea fi deschisă poarta ce nu se afla prea departe şi care dădea în strada mergând în direcţia Wildegg, Brugg.

Dintr-acolo venisem cu autostopul. Poarta mă ispitea să fug. De ce nu acum şi pe loc? Peste balustrada terasei, un salt lateral în grădină nu ar fi fost mare lucru; oricum eram destul de mobil pentru plecări rapide.

Păi da! De pe loc, fără elan. Şi pe urmă, valea şi-atât. După câţiva paşi peste gazon, pe poartă, în stradă, acolo să fi oprit prima sau următoarea maşină şi, ca pasager într-un camion al fabricii de dulceaţă Hero din apropiere, deja aş fi fost scăpat de penibila expunere, scăpat de orice legătură, liber.

Ce căutam eu aici? Ce dovadă de îndurare ar fi putut să mă izbăvească pe mine, cel înrăit în dubiu? Între zwinglieni şi calvinişti, catolicul păgânizat se simţea pierdut, ca un papistaş rătăcit din vremea războaielor cu hughenoţii. Şi, pe deasupra, nici un pahar de rachiu nu se afla la îndemână. Valea, valea odată!

Deja îmi pipăisem pe furiş buzunarul de la piept - în el era vârât paşaportul -, deja eram pregătit - în capul meu - pentru salt, doar picioarele mai ezitau, deja trăgeam adânc aer în piept şi în timpul ăsta privirea mea o evita, nu fără efort, pe Anna, care probabil că suferea cu mine şi intuia ceva rău, când bunica s-a întors către mine cu chipul ei încadrat de bucle argintii, m-a fixat fără ochelari, amuzată şi din pură curiozitate, a zâmbit larg şi mi-a vorbit în germana literară cu accentele economicos rostite, în timp ce părul ei buclat tremura: „După cum aflu de la Boris, fiul meu, studiaţi artele frumoase în fosta capitală a Reich-ului. În tinereţea mea cunoşteam un pilot de balon, care era de asemenea din Berlin...”

Imediat, fuga mea tocmai planificată, chiar reuşită în gând, s-a evaporat. Nu mai exista întoarcere, căci, prin cuvântul bunicii, mă vedeam de acum primit într-o familie din toate punctele de vedere consolidată, care se baza pe proprietate, trăia, după stilul ţării, modest, din dobânzi şi, în ceea ce priveşte originea mea, se pretindea atât de tolerantă, pe baza tradiţiei, ca şi când edictul de la Nantes nu ar fi fost niciodată abolit din proasta dispoziţie a Regelui-Soare.

Iar eu m-am supus, dar eram oricum sigur de posibilitatea încă neverificată a saltului şi a evadării pe un teren familiar; în plus, urmaşul pilotului berlinez de balon avea în minte, drept adăpost pe măsura lui, într-un mod care excludea toate celelalte opţiuni, cortul oranj-roşcat, cu care Anna şi cu mine voiam să ajungem în Italia.

Ziua plecării fusese stabilită. Ghiduri de modă veche se aflau deja în bagaj. Până şi cartea lui Burckhardt, *Cultura Renaşterii în Italia,* urma să stimuleze apetitul nostru pentru frumos. Dar, înainte să pornim la drum, Anna a fost nevoită să împrăştie rezervele mamei ei în ceea ce privea înnoptatul în cort, cu o explicaţie irezistibilă în inocenţa ei, şi anume cum că cele două catarge ale cortului aveau să ne despartă. Ceva ce vorbeşte în favoarea lui Greti Schwarz, mama: fiica a fost crezută.

Am ajuns până la Capo Circeo, şi mai departe în sud, până la Neapole. Şi oriunde ne instalam cortul - pe plajă, sub pini, între ziduri părăsite ne apropiam mai mult decât permitea linia, vezi, Doamne, despărţitoare dintre stâlpii de susţinere ai cortului. Deoarece însă până în ziua de azi dragostea noastră nu ne aparţine decât Annei şi mie, şi din această cauză nu permite nici o risipă de cuvinte descriptive sau în orice alt fel explicite, nu sunt de amintit decât mai multe pete roşii ca sângele pe pânza cortului, pe care nici o ploaie nu a reuşit să le spele, deoarece, fără să ne gândim la urmări, ne puseserăm cortul sub un dud plin de fructe coapte.

O dată, pe când găteam pe plajă - peştele era ieftin -, ne-a speriat un grup de tineri fascişti cu un salut care încă îi mai era adresat lui Mussolini, ducele lor. Băieţii în cămăşi negre de uniformă au strâns pentru noi lemne de foc din cele aduse de mare. Erau la fel de incorigibili cum fusesem şi eu odinioară în cămaşa brună pe care o purtau tinerii pe atunci; la fel ca piciorul-caprei, buruienile cresc la loc, înfloresc din nou, se răspândesc, şi nu numai Italia are o climă care le favorizează.

Oricât de mult am umblat, nu am văzut cine ştie ce, pentru că Anna şi cu mine nu încetam să ne descoperim unul pe celălalt, cu uimire. Constituiam o surpriză reciprocă substanţială şi doar puţine lucruri păreau potrivite să ne abată de la noi înşine. Până şi când desenam sau făceam acuarele stăteam strânşi unul într-altul.

Din această călătorie, în afara păţaniilor mărunte la autostop - Anna, temându-se de un un napolitan şi de însoţitorul acestuia, mi-a strecurat pe furiş briceagul ei elveţian - şi de întâlnirea cu călugăr capucin bărbos, care ne-a arătat cu mândrie şi râzând răsunător, în catacomba de care avea grijă, colecţia lui de cranii umane aşezate unul peste altul, nu mi-a rămas decât vizita la pictorul, venerat de noi, Giorgio Morandi.

Eram destul de tineri şi de obraznici ca să întrebăm de casa acestuia din Bologna şi să ne ducem peste el neanunţaţi. Ne-au întâmpinat surorile maestrului.

Deoarece Anna vorbea destul de fluent italieneşte şi a ştiut să pomenească şi numele unui colecţionar de artă pe nume Floresheim, o cunoştinţă de-a uneia dintre mătuşile ei, considerat colecţionar de tablouri de Morandi, iar pe deasupra, când am fost întrebaţi, am putut da asigurări că nu suntem „americani”, cele două doamne aeriene ne-au deschis drumul spre atelierul maestrului. Acesta nu avea însă de arătat decât pânze goale, întinse pe cadre, dar ne-a asigurat, chicotind ca un spiriduş, că toate tablourile încă nepictate - erau o duzină şi mai bine - erau deja vândute, bineînţeles, unor „americani”.

În veranda lui folosită ca atelier am văzut pe mese şi pe rafturi numai vaze, urcioare şi sticle adunate în grupuri, care stăteau pe nişte podiumuri joase într-o ordine parcă întâmplătoare. Ele slujiseră, în decursul timpului, drept modele pentru naturile moarte pline de praf tipice lui Morandi, astfel încât urcioarele, sticlele şi vazele adunate acolo, fiind în egală măsură colorate de un strat de praf gri-brun, lăsau să se bănuiască farmecul zgârcit al tablourilor maestrului. Acesta purta ochelari cu lentile rotunde şi zâmbea, în vreme ce noi priveam uimiţi ceea ce preceda şi ceea ce rămânea din arta sa, pe care o admiram atât de mult. Pânze de păianjen, unele chiar locuite, se ţesuseră între vaze şi sticle. În vremurile de azi, pline de praf şi aranjate ca atunci, ele ar fi părut un exemplu de artă conceptuală pe placul amatorilor de autoreferenţialitate şi şi-ar fi putut găsi cu siguranţă cumpărători.

După ce ne-au oferit, în nişte păhărele minuscule, lichior verde mai dulce decât dulcele, surorile îmbrăcate complet în negru ale maestrului ne-au condus spre ieşire. Ar fi trebuit să-i cer nişte stampe de probă după gravuri de-ale lui. Poate că bătrânul domn ar fi fost într-o dispoziţie generoasă,

astfel încât Anna şi cu mine am avea acum o coală semnată de el. Am părăsit Bologna, oraşul doct, roşu şi gras.

În Neapole am văzut, în apropierea portului, un grup de cercetaşi germani cărora li se furaseră rucsacurile şi care voiau acasă, nimic altceva decât acasă. Rufe colorate, întinse la uscat pe toată lăţimea străzii. Hoarde de copii gălăgioşi. Am rătăcit pe străzi înguste şi am văzut procesiuni a căror pompă păgân-catolică o cunoşteam din filmele neorealiste. Miros de peşte şi de fructe stricate.

Dar încolo este evident nu am trăit nimic care să fi putut rămâne în memorie; doar că la post-restant mă aştepta o scrisoare de la mama.

Ea, căreia în anii copilăriei îi promisesem călătorii în sud ilustrate ca-n poveşti, prin ţara în care înfloresc lămâii, până la Neapole, ea, căreia îi plăcea să-şi alinte fiul răsfăţat şi promiţător cu numele unui erou de teatru - fiu care avea să constate, la urmă, că ceapa vieţii lui, după ce fusese decojită foaie după foaie, nu conţinea nici un sâmbure care să întemeieze un sens - ea, care, după toate lăudăroasele mele făgăduieli, a rămas, la fel ca mama lui Peer Gynt, cu buzele umflate, ea, care, toată viaţa ei, a tânjit după frumos şi a ştiut ce anume putea să treacă pentru ea drept frumos, se bucura că „dragul" ei „băiat" - aşa scria - „are norocul să vadă toate acele frumuseţi", şi pe deasupra însoţit „de o tânără domnişoară atât de frumoasă şi de familie bună".

Doar jos de tot, la sfârşitul scrisorii, care mă îndemna să mă port „frumos cu domnişoara Anna", se ascundea un indiciu în legătură cu boala ei - „nu vrea să-mi meargă mai bine şi pace" - imposibil de trecut cu vederea, dar care nu a fost luat destul de în serios, căci tot ce s-a petrecut după aceea a fost decis ignorând suferinţa mamei mele.

Abia întorşi în Lenzburg, tatăl Annei m-a rugat să avem o discuţie ca între bărbaţi. În timpul absenţei noastre primise, de la gazda berlineză a fiicei sale, o scrisoare plină de acuzaţii dubioase. Ce-i drept, el nu dădea doi bani pe bârfele răuvoitoare, dar era în afară de orice îndoială că rămăsesem în repetate rânduri peste noapte în camera fiicei, aşa că, după părerea soţiei lui, la care voia să se ralieze şi el, relaţia cu fiica lui, întemeiată, după cum bine se vedea, pe afecţiune, ar avea nevoie de acum să fie legalizată. N-a spus nimic în plus.

Stăteam amândoi în picioare lângă o etajeră burduşită cu cărţi, pe ale cărei cotoare încercam să descifrez titlurile. Tatălui Annei discuţia aceasta îi era penibilă. Mie nu, mai cu seamă că spusesem iară nici o ezitare *da* şi *amin*. După aceea nu s-a mai vorbit decât despre data nunţii.

Tată a trei fiice, Boris Schwarz ar fi fost bucuros să ne vadă căsătoriţi, dacă nu imediat, atunci cât mai curând cu putinţă, încă înainte de sfârşitul anului. Eu însă nu voiam să mă însor în pantalonii de velur şi cu atât mai puţin în costumul meu uzat din era Caritas, ci să câştig destui bani în timpul semestrului de iarnă încât să pot trece pragul oficiului stării civile din Lenzburg proaspăt echipat, aşadar cu un costum cumpărat din magazin. Şi Anna opta pentru primăvara anului următor. Până atunci voia să-şi termine de pregătit soloul după o piesă pentru pian de Bartok pentru un examen intermediar.

Cu atâta uşurinţă ne-am aruncat în căsnicie, de parcă ar fi fost vorba să facem un vaccin împotriva cutărei sau cutărei boli a copilăriei. Doar că asta nu doare. Aşa că hai să scăpăm cât mai repede.

A fost stabilită o zi din aprilie. Eu am fost împotriva zilei de 20, dar viitorul meu socru a găsit că ziua aceasta, oricâte conotaţii negative ar avea pentru un german[4], pentru el, ca elveţian, nu avea nici un fel de semnificaţie politică, iar pe deasupra, după cum auzise el de la fiică, eu supravieţuisem zilei de 20 aprilie 1945 -, uşor rănit, ce-i drept, dar cu noroc.

Negustorul de fierărie cu principii adânc înrădăcinate, ofiţer în rezervă al armatei elveţiene oricând pregătite, ascundea o fire moale. Suferea vizibil din cauză că trebuia să impună ceva. Dar de îndată ce eu, ca să mai confirm o dată încuviinţarea rostită cu toată seninătatea, mă văd în faţa lui pe mine, singuraticul destinat prematur să fie mire, nu citesc pe faţa mea nici o urmă de comportament stingher. Complet lipsit de griji, sunt gata să-mi îndeplinesc făgăduiala bătută în cuie. Deja mă descopăr cu privirea nerăbdătoare îmbrăcat la patru ace şi cu floare la butonieră.

Ce a urmat după aceea s-a petrecut în pripă, abia dacă mai poate fi pus într-o ordine cronologică, mai ales că undeva, departe de tot, pentru mama timpul care-i mai rămăsese a trecut altfel, în dureri.

Nu mai sunt sigur dacă biblioteca atât de bogată a socrilor mei a devenit mai importantă în ochii mei decât căsătoria stabilită în dreptul peretelui de

cărţi în ultimele săptămâni petrecute la Lenzburg sau abia în anul care a urmat. În orice caz, am devenit prizonierul lecturii. Mai întâi al *Micii istorii a literaturii* a lui Klabund, apoi al preţioasei ediţii în două volume legate în piele moale a lui *Ulise,* de James Joyce, apărută la Rhein-Verlag, Zürich, în traducerea lui Georg Goyert.

Şi astăzi încă o mai păstrez. Mama Annei, care a citit mult, până la o vârstă avansată - a trăit o sută patru ani - îl considera pe Joyce prea dificil şi „prea morbid” pentru gustul ei. Mi-a dăruit amândouă volumele, fără să bănuiască ce anume declanşa, însoţindu-ne şi de altă hrană literară, miracolul limbii, căci puţin mai târziu, unchiul Annei, Paul, un excentric care locuia împreună cu afabila lui soră într-o vilă cu multe camere şi care ţinea în grădină o maimuţă în lanţ, mi-a împrumutat *Berlin Alexanderplatz* al lui Alfred Doblin, aşadar romanul unui autor la care, mai târziu, am intrat ucenic carte după carte şi în cinstea căruia am înfiinţat un premiu.

La astea s-a adăugat, în ediţia ilustrată de Frans Masereel, *Ulenspiegel* a lui Charles de Coster. Un amestec dens de vremuri povestite care avea să devină combustibilul care să pună în mişcare furia mea scriitoricească încă refulată.

Şi câte altele nu au fost citite, mai devreme sau mai târziu, în Lenzburg, ca şi când ar fi trebuit încă înainte de nuntă să-mi fac provizii din care să rumeg la drum lung: *Manhattan Transfer* al lui Dos Passos, *Gândirea captivă,* de Czesłw Miłosz, *Memoriile* lui Churchill, care-mi evocau războiul din perspectiva învingătorului şi, pentru a nu ştiu câta oară, *Heinrich cel Verde* al lui Gottfried Keller. Romanul acesta îl găsisem, băiat fiind, în dulapul cu cărţi al mamei mele, al cărei pântece atacat de cancer era acum supus radioterapiei.

Sau poate că am citit cutare sau cutare carte la Berlin, în timp ce mama suferea? Oare nu fusese Ludwig Gabriel Schrieber acela care mi-a vârât pe gât aventurile lui Ulenspiegel şi ale camaradului său, Lamme Groedzak, ca lectura lui de trup şi de suflet? Căci Lud, care când bea devenea tot mai catolic de la un pahar la altul, prilej cu care blestema, ca şi când aceasta încă ar mai fi existat, Inchiziţia ca operă a diavolului, striga, de îndată ce era luat, la tejgheaua cea lungă a lui Leydicke: *tis van te beven de klinkaert,* ceea ce înseamnă „E timpul să se audă clinchet de pahare”. Iar după asta, ca la un semnal, făcea ţăndări ultimul pahar pe care-l băuse.

Dar indiferent cine m-a plasat pe şina fără sfârşit a povestitului - la început, profesorul Littschwager a fost acela care l-a vaccinat pe elevul său cu *Simplicissimus* al lui Grimmelshausen -, biblioteca socrilor mei a fost zestrea Annei; însurându-mă cu ea, am devenit şi bogat, pe deasupra.

Şi mai e ceva ce mi-a adus Bäumliacker, cum se numea casa cu grădină din Lenzburg, ca valoare adăugată: pe cele două surori ale Annei. Cea mare, Helen Maria, ar fi putut să mă facă să ezit, şi a şi făcut-o, în taină; cea mai tânără, Katharina, era o codană voinică şi mergea încă la şcoală.

Şi, aşa cum biblioteca de acolo m-a incitat să scriu toată viaţa poveşti conţinând doze diferite de adevăr şi, de îndată ce firul se rupe, să-l înnod din nou, tot aşa mi-a rămas peste decenii fixaţia inevitabilă pe trei surori: Veronika Schroter, mama fiicei mele Helene, este şi ea sora mijlocie dintre trei surori saxone; Ingrid Krüger, căreia i-o datorez pe fiica mea Nele, a fost mezina unei familii cu trei fete din Turingia; Ute, însă, care mi-a rămas în ciuda tuturor confuziilor stârnite şi care i-a adus în marea familie pe fiii ei, Malte şi Hans, este cea mai mare dintre cele trei fiice de medic de pe o insulă din Vorpommern.

Nu, nu mai există nici un alt trio pe listă, cu excepţia celor trei fiice ale şefului de sector, dintre care cea mai mare era ataşată de băiatul de la cuple, dar, la atâtea constelaţii triple, aş putea să-mi fluier o melodie potrivită despre destin; dar dracul - sau a fost cumva camaradul Joseph, acela care, odinioară, mesteca seminţe de chimen şi acum este papa cel nou? - a spus „Totu-i hazard!” atunci când, ce mult a trecut, ca să întreb ce femei îmi rezervă viitorul, am dat cu zarurile de trei sau patru ori la rând câte trei de trei.

Întocmai ca Graţiile îmi făceau cu mâna cele trei surori când am plecat cu cortul oranj-roşcat, cu petele de dude cu tot, din Lenzburg, prin Brugg, ca să fac autostopul în direcţia Berlin. Oare ar fi trebuit să fac un ocol, să-i vizitez pe părinţii unei în Oberaußem?

Mama încă mai suferea acasă, dar se ducea la Köln cu autobuzul ca să facă raze, mereu raze.

La Berlin, toată toamna şi iarna am făcut, la comanda unei firme de pompe funebre, diverse măşti mortuare din ghips. Cu asta am putut să câştig ceva bani care mi-au ajuns ca să-mi găsesc la Kaufhaus des Westens sacoul negru pe măsură, în plus o pereche de pantaloni Stresemann cu

dunguliţe fine, o cravată gri-argintie şi mănuşi negre pe care mai târziu nu le-am mai purtat niciodată. Fără un ban în buzunar, voiam să fac o figură frumoasă ca mine.

Ceea ce s-a petrecut înainte şi după nuntă, în timp ce alte întâmplări începeau, îşi urmau cursul lor, se sfârşeau, întrerupte doar pentru puţin timp de schimbarea grăbită a locuinţei şi de veşti despre suferinţa mamei mele - acum, ea zăcea într-un spital în Köln-Nippes -, ceea ce mai târziu m-a sfâşiat pur şi simplu, m-a paralizat, m-a eliberat şi a început să fie aşternut pe hârtie sau să ia formă în lut, aducându-mi ceva bani şi primul succes - vânzarea unui bronz cât palma înfăţişând un crab -, toate astea îşi au, ce-i drept, cursul lor şi se prezintă drept fapte acumulate, care se acoperă reciproc, dar vor să fie totuşi întotdeauna prezente simultan şi să se bage în faţă.

Cam la vremea aceea - când, în apropiere de Roseneck, în vitrina unui negustor de aparate de radio, Anna şi cu mine am văzut pentru prima oară ceva licărind alb-negru la televiziune, şi în timp ce polemica artistică dintre Karl Hofer şi Will Grohmann încă mai zgâlţâia Academia de Artă până jos, în atelierul de ghips - mama mea era tratată ambulatoriu, iar noi ne-am mutat în Schmargendorf, unde gazda noastră, o nemţoaică din Rusia, o punea o dată pe săptămână pe femeia ei de serviciu, care venea din partea de est a oraşului ca să câştige un ban vestic, să-i citească viitorul în cafea. Mie, ce-i drept, nu mi-a prezis nici un deces în familie, în schimb glorie şi onoruri din belşug: „Norocul are să însoţească la dumneavoastră...”

Noi locuiam într-o cameră mare şi aveam acces la bucătărie. Dar în acelaşi timp, ori poate în vreme ce eu scriam catrene sau desenam dihănii şi Anna dansa desculţă pe muzica lui Bartók ori eram la cinema şi vedeam filme franţuzeşti din anii '30, mama mea, departe, murea încet.

Eram de faţă în timp ce, o dată în Est, o dată în Vest, aveau loc discuţii în faţa unui public scindat, căruia Războiul Rece îi oferea destul material exploziv, pe când iarna nu era nici din cale-afară de aspră, nici blândă. De asemenea, pe când discuţiile în contradictoriu între Est şi Vest adânceau tot mereu aceeaşi fisură, îl vedeam pe Bert Brecht zâmbind ori şezând pe podium ca şi când nu ar fi avut nici o opinie despre războiul din Coreea ori despre moartea atomică. Dar, în vreme ce sărmanul B.B. Îşi molfăia încă mut trabucul, iar reprezentanţii intelectuali ai puterilor mondiale - Melvin

Lasky la vest, Wolfgang Harich la est - îi înşirau celeilalte puteri crimele comise de ea şi se ameninţau pe rând cu atacuri nucleare pe care aveau să le declanşeze primii, cancerul o devora pe mama mea.

Noi cumpăram un frigider la mâna a doua, cea dintâi achiziţie a noului cuplu - interiorul ei era pârjolit de radiaţii.

Noi dansam ori de câte ori aveam ocazia şi credeam că să fii tânăr e tot ce contează - pântecele ei devenea o rană care nu se mai putea închide.

De fapt, aş vrea să relatez ce altceva s-a mai întâmplat înainte de nunta noastră sau în acelaşi timp; totuşi, moartea ei lentă, despre care nu ştiu nimic, se desfăşura în afara timpului nostru şi fără vreun eveniment care s-o însoţească.

Ceea ce se discuta între Est şi Vest - de fiecare dată era vorba, prin comparaţie, de victimele stalinismului şi de numărul estimat al victimelor bombelor nucleare de la Hiroshima şi Nagasaki, despre Auschwitz nici un cuvânt -, ar fi putut, aşa cum o făcuse cu aproape un an în urmă moartea lui Stalin, să mişte lumea; moartea mamei mele s-a consumat în tăcere.

Hartung, profesorul meu, care o dată pe săptămână participa la o partidă de băutură ce se întrunea în Bayrischer Platz în jurul poetului Gottfried Benn, i-a supus spre evaluare maestrului, inabordabil din principiu, câteva dintre poeziile mele; mama, care zăcea într-o cu totul altă societate, nu s-a ales cu nimic de pe urma importantei evaluări de versuri cu sau fără rimă.

Iar atunci când sora mea mi-a scris - ori a fost cumva tata? - să vin imediat, sfârşitul era foarte aproape, am plecat la scurt timp după ce auzisem de la Hartung că Benn numise poeziile mele „foarte promiţătoare”, dar că apoi spusese „Mai încolo, elevul dumneavoastră are să scrie proză”; am călătorit cu trenul interzonal, fără Anna, la Köln, unde mama mea zăcea pe moarte în spitalul Sankt Vinzent.

Încet-încet, m-a recunoscut. Voia să fie sărutată de fiu. Iar eu am sărutat buzele ei strânse de durere, fruntea, mâinile ei neliniştite.

Patul ei pe rotile fusese mutat din salonul cu mai multe locuri într-o debara care era folosită drept cameră pentru muribunzi: o văgăună fără ferestre, în care nici măcar nu era atârnat crucifixul obligatoriu pe perete. Sus de tot, sub tavan, ardea, după aprecierea mea, un bec de patruzeci de waţi.

De vorbit, mama nu mai era în stare să vorbească, dar îşi mişca buzele uscate. Eu îi povesteam întruna, nu mai ştiu ce. Tata şi sora mea erau de

faţă. Ne schimbam între noi, îi umezeam gura. De îndată ce eram singur cu ea, îi vorbeam încet la ureche. Tot ce se poate, erau promisiunile obişnuite, vechiul cântec: „Când o să te faci din nou bine, noi doi... În sudul însorit... Ba da, unde înfloresc lămâii... Acolo unde e frumos, pretutindeni frumos... Până la Roma şi mai departe, la Neapole... Crede-mă, mamă...”

Când şi când, veneau surori şi călugăriţe, purtând bonete cu aripioare pe cap. Duceau pansamente, ploşti, un scaun cu rotile şi erau grăbite.

Mai târziu, din cauza aripioarelor, am desenat frontal şi din profil, cu plumb, cărbune sau peniţă, călugăriţe de la Sankt Vinzent.

Una dintre călugăriţele care veneau şi plecau a promis pe fugă şi fără să i-o fi cerut nimeni: „Curând, bunul Dumnezeu are să izbăvească sărmanul ei suflet...”

Aveam cumva flori la mine, flori de ochiul-boului, pe care le iubea ea în mod special? Despre asta, ceapa nu vrea să dezvăluie nimic.

În timp ce eu - nu ştiu cât timp - am dormit aşezat pe pat, ea a murit, a spus tata, care nu făcea decât să bâiguie întruna „Lenchen”, „Lenchen a mea...”

Ea, cea din care am ieşit urlând într-o duminică, lucru de care m-a asigurat: „copil de duminică, asta eşti...”, ea, care când aveam paisprezece ani încă mă mai ţinea în poală, copilaşul mamei care de timpuriu şi-a păstrat proaspăt complexul, ea, căreia îi promisesem, îi invocasem, îi pictasem pe nori bogăţie şi glorie, Sudul şi ţara lăudată, ea, care m-a învăţat cum să încasez în rate mici datoriile clienţilor ei care trăiau pe credit - „Vineri trebuie să le baţi la uşă, când încă mai au ceva din salariul săptămânal” -, ea, conştiinţa mea potolit bună, conştiinţa mea rea pe dedesubt, ea, căreia îi produceam cu duzina griji şi spaime ce se înmulţeau ca rozătoarele, ea, căreia de Ziua Mamei i-am dăruit fierul de călcat electric - sau a fost platoul de cristal? - din banii recuperatorului de datorii, ea, care nu a vrut să mă însoţească la gara mare când eu, băiatul cel prost, m-am făcut soldat voluntar - „Ăştia te trimit la moarte...” -, ea, care n-a spus nici un cuvânt când, în trenul de la Köln la Hamburg, eu am vrut să aflu ce i se întâmplase când au năvălit ruşii cu toată violenţa - „Trebuie să uităm ce-a fost rău, tot...” -, ea, de la care învăţasem, trăgând cu coada ochiului, jocul de skat şi care, cu degetul mare umezit, număra bancnote şi cartele de alimente, ea, care cânta cu toate degetele piese pentru pian ce picurau ca ploaia şi care a

pus pentru mine, cotor lângă cotor, cărţi pe care ea nu le citea, ea, căreia, din trei fraţi, i-a rămas doar cât să umple un cufăr de mărime mijlocie şi care i-a văzut pe fraţii ei trăind mai departe în mine - „toate astea le ai de la Arthur şi Paul şi un pic şi de la Alfons...” -, ea, care-mi amesteca zahăr în gălbenuşul de ou, ea, care râdea când muşcam din săpun, ea, care fuma ţigări Orient, reuşind uneori să facă rotocoale de fum, ea, care credea în mine, copilul ei de duminică - motiv pentru care deschidea raportul anual al Academiei de Artă tot mereu la aceeaşi pagină -, care mi-a dăruit totul mie, copilaşului ei, şi a primit atât de puţin, ea, care e pentru mine valea bucuriilor şi a plângerii şi care, de îndată ce am început să scriu ca mai înainte şi scriu ca acum, şi după moartea ei mi se mai uită peste umăr şi zice „Taie asta, e urât” -, dar eu nu o ascult decât rareori şi, când o ascult, e prea târziu -, ea, care m-a născut în dureri şi în dureri a murit, declanşându-mi impulsul să scriu şi să tot scriu, ea, cea pe care, pe hârtia încă albă, aş fi vrut s-o trezesc cu un sărut, ca să pornească la drum cu mine, numai cu mine şi să vadă frumuseţi, numai frumuseţi şi să poată spune în sfârşit: „Ce bine că am mai apucat să văd asta, e atât de frumos, atât de frumos...”, ea, mama mea, a murit pe 24 ianuarie 1954. Eu însă am plâns mai târziu, mult mai târziu.

CE DARURI AM PRIMIT LA NUNTĂ

La înmormântarea ei în cimitirul satului Oberaußem stăteam lângă sora mea, care stătea lângă tata. După ce părăsise mănăstirea, pentru ea nu se mai găsise o slujbă decât la munca de jos, la registratura unui spital din Köln. Suferea şi nu ştia ce să facă. Cineva ar fi trebuit să-i aline supărarea, dar cine, după ce Dumnezeu nu mai avea urechi pentru ea?

Mama a dispărut în sicriul peste care pământul cădea cu un zgomot răsunător. Fratele nu era cu gândul decât la el însuşi, la fericirea lui temerar asigurată, şi parcă nepăsător, departe. Tata, care, asemenea surorii, rămânea neconsolat în urmă, mi se părea micşorat, dacă nu intrat la apă.

Arăta de parcă nu avea să fie în stare să îndure mult timp atâta părăsire; şi curând după moartea mamei mele a început să trăiască cu o văduvă, care, ca şi el mai târziu, primea pensie şi, ca să n-o piardă, nu s-au luat oficial. Era mulţumit în felul lui, timpul îi trecea. Când şi când îşi mai permiteau şi câte o bucurie: participau la câte o excursie cu autocarul pentru pensionari, ba într-un loc, ba într-altul, la o degustare de vin pe Rin în sus, la Bacharach şi la Spa, în Belgia, pentru ca acolo, în cazinou, să-şi rişte puţinele economii, cu câştiguri sau cu mici pierderi.

După ani, când, cum spunea el, îmi „făcusem un nume”, tata a afirmat că e mândru de fiul său în care, cum eram asigurat fără măcar o clipire a ochilor albaştri, el ar fi „crezut dintotdeauna”. Iar eu am spus: „Da, *papa,* ce aş fi eu fără tine”. După care nu ne-am mai întâlnit decât paşnic, de îndată ce ne-a vizitat pe noi şi pe copii cu femeia cea nouă, „Klärchen” a lui. În timp ce ea, doamna Gutberlett, răsfoia reviste ilustrate pe sofaua din Niedstraße, Anna, care-şi dădea silinţa, şi cu mine jucam skat cu el.

Dar în cimitirul Oberaußem abia dacă am avut ce să ne spunem. Poate că privirea aruncată pe deasupra mormintelor îţi lua graiul, dar coşurile fumegânde ale întreprinderii Fortuna Nord spuneau mereu acelaşi lucru: Viaţa merge mai departe, viaţa merge mai departe...

În afară de asta, grupul îndoliat se vedea înconjurat de pietre de mormânt din diabas, marmură de Silezia, calcar şi granit belgian, care stăteau printre gardurile vii şi tufişuri şi ar fi putut proveni, toate, din atelierul Göbel, chiar dacă starostele calfelor Korneff şi cu mine duseserăm în câteva din satele învecinate, dar niciodată în Oberaußem, şi fixaserăm în dibluri pe socluri

pietre de unul până la trei locuri, pe care eram obişnuiţi să le livrăm cu camioneta firmei.

Alături de noi stăteau în jurul gropii vecini şi colegi ai tatălui. Nu sunt sigur dacă ploua, dacă era zăpadă sau doar rămăşiţe de zăpadă. Nu ştiu cine venise, cine nu venise. Nici un cuvânt n-a rămas de la înmormântarea cu preot şi un singur ministrant. Golit, aşa eram, sau mă simţeam golit. Încercam să lăcrimez, dar în zadar. Dar parcă asta ar avea vreo însemnătate.

Iar atunci când sora mea, plângând - deja afară din cimitir - a întrebat: „Ce se alege de mine acum? Eu ce mă fac acum?”, fratele nu a ştiut să-i dea nici un răspuns, atât de tare era preocupat de sine, numai de sine.

Tata a murit la optzeci de ani, în vara lui 1979. Când am ajuns, sicriul era încă deschis: arăta bine, îngrijit ca de obicei şi prietenos cu întreaga lume. Acolo, în Opladen, acolo unde odihneşte văduva Gutberlett, care a murit înaintea lui, odihneşte şi el. Ori de câte ori ne vedeam, el considera că trebuie mă încurajeze: „Ţine-o tot aşa, băiatul meu!”.

În portmoneul lui se aflau cronici pozitive la cărţile mele, pe care nu le citise. Fiul meu Raoul, care s-a dus să-şi facă practica de electrician la Westdeutscher Rundfunk - purtând la vremea aceea parul lung şi buclat, la fel ca idolul său cu păr lung şi buclat, Frank Zappa, cu care încerca să semene -, se mai ducea uneori în vizită la el, cu nişte prieteni, la skat, mica lui pasiune.

Pe la mijlocul anilor '60, când pe extrema dreaptă şi-a făcut apariţia NPD-ul cu lozinci de alaltăieri, l-am întrebat cu cine votase de data asta la alegerile pentru Bundestag. A spus: „Cu socialiştii, bineînţeles, ca întotdeauna” şi, după o scurtă pauză, a precizat: „altminteri mi-ai tăia subvenţia”. Atât de bine ajunseserăm să ne înţelegem între timp.

Şi, cu puţini ani înainte de moartea sa, când avea deja nevoie de îngrijiri, am fost cu Ute să-l luăm la noi. Savura călătoria lungă cu maşina, nu voia să „moţăie” un pic, voia să vadă tot mereu păşuni, vaci, peste tot vaci.

În bucătăria din Wewelsfleth şedea ore în şir şi picotea. Iar la prânz, înainte ca Bruno, Malte şi Hans să vină de la şcoală flămânzi şi să facă gălăgie de intensităţi diferite, şedea lângă aragazul pe care erau puşi cartofii la fiert. „întotdeauna mi-a plăcut să-i aud cum bolborosesc ei acolo în oală”, spunea, „înainte, când găteam pentru Lenchen şi pe urmă pentru Klärchen...”

Să vorbească mult nu-i mai plăcea, era mulţumit atunci când Ute îi dădea un sărut de noapte bună - „Dar unul adevărat, pe gură”.

Şi sora mea? Întrebarea pe care mi-o pusese în cimitirul din Oberaußem sau la scurt timp după înmormântarea mamei noastre mi-a fost dat să o mai aud încă de multe ori: „Ce se alege de mine acum? Eu ce mă fac acum?”

Spre sfârşitul lui aprilie, imediat după nunta pentru care sosise la Lenzburg, a venit cu Anna şi cu mine la casa de vacanţă din Tessin a socrilor mei, unde a încercat să-şi aline suferinţa cu cantităţi uriaşe de ciocolată, indiferent dacă era cu lapte sau amăruie, dar fără să ştie ce altceva să facă decât, oricât ar fi fost vremea de frumoasă, să plângă.

Tânguirea ei constantă implica şi un element social, ceva ce ar fi trebuit să-i ajute şi pe alţi oameni, şi anume nu oricum, ci imediat.

Iar atunci când, în toamna lui 1954, imediat după călătoria noastră prin Spania ursuz închisă a lui Franco, care a adus şi prima mea proză, *Pajiştea mea verde,* ne-a vizitat la Berlin - locuiam deja în apartamentul de la subsol, pe malul lacului Diana -, a venit cu aceeaşi întrebare, la fel de presantă, până când, după ce am fost la un film, pe când voiam să o luăm toţi trei pe Budapester Straße, dar a trebuit să aşteptăm fiindcă era roşu, la răscolitorul ei „Ce?”, i-am dat un sfat care a sunat mai puţin frăţeşte, mai mult ca un ordin.

Mulţumită unei inspiraţii bruşte venite de cine ştie unde, i-am strigat, mai degrabă grosolan decât cu simpatie: „Ei, fir-ar să fie, ce-i cu văicăreala asta? Fă-te moaşă, copiii vin întruna pe lume!”.

Şi ea s-a făcut moaşă, după ce şi-a încheiat pregătirea la clinica de land din Hanovra. În Rheidt, clinica universitară din Bonn şi în Ludenscheid, Sauerland, ea a contribuit la naşterea, socotind în linii mari, a patru mii de sugari. Cu gesturi concrete şi cuvinte adecvate, a fost activă de-a lungul anilor, în final şefă peste moaşe şi îndrumându-le pe ucenice, implicându-se totodată, ca preşedintă a sindicatelor din mai multe spitale, în lupta pentru condiţii mai bune de muncă şi pentru salarii tarifare.

Şi astăzi încă mai călătoreşte, în calitate de delegat în consiliul seniorilor din sindicatul ei. Persoană energică şi, la ocazii festive, rezistentă la băutură, iubită de copiii noştri, dar şi un pic temută, în plus social-democrată catolică, prietenă bună cu o călugăriţă, sora Scholastika - numită şi Scholli -, ea stă pe poziţii ferme. Până la o vârstă înaintată, găseşte

pretutindeni prilejul să-şi pună în practică umorul ei brutal, dar şi să se mânie şi astfel să le comunice părerea ei partizanilor nedreptăţii sancţionabile pe pământ. „Deci, sincer, găsesc că este de-a dreptul revoltător!” este una din frazele ei invariabile.

Împreună cu fiica mea cea mai mică, Nele, care între timp a devenit şi ea moaşă, îşi face griji din cauza ratei din ce în ce mai scăzute a natalităţii: „Ei, din fericire sunt destui străini care au grijă să existe urmaşi...”

Astfel, un cuvânt rostit la marginea străzii în timp ce aştepţi să se facă verde poate să ajungă să indice o direcţie urmată apoi pentru o viaţă întreagă; ceea ce îmi aminteşte de acel profesor Enseling, care, în iarna îngheţată a lui 1947, când Academia de Artă din Düsseldorf era închisă din lipsă de cărbuni, mi-a indicat singura direcţie bună.

De la nunta cu Anna - ea în costum roşu-rubin, eu în Stresemann - există o fotografie. Ne zâmbim, ca şi când ne-ar fi reuşit o şotie deosebit de comică.

Ea are douăzeci şi unu de ani, eu merg pe douăzeci şi şase. Uneori punem preţ pe faptul că nu trebuie să fim tocmai adulţi. Verighetele le purtăm pe stânga, aurul le face preţioase. Totuşi, deoarece pe Anna credeam că o am deja în proprietatea mea fermă, cel mai preţios beneficiu al acestei căsătorii atât de grăbite a fost acea maşină de scris portabilă Olivetti, tipul „lettera”, care, ca dar de nuntă, a făcut din mine scriitor, dacă nu imediat, atunci cu timpul.

Ei i-am rămas aproape fidel. De ea nu puteam şi nu voiam să mă despart. Cu „lettera” mea mă purtam foarte atent. Până în ziua de astăzi am rămas vasalul ei. Întotdeauna ştia despre mine mai mult decât voiam eu să ştiu. Îşi are locul ei pe unul dintre pupitrele mele înalte şi mă aşteaptă cu toate tastele ei.

Recunosc: mai târziu am încercat alte modele - lumea numeşte asta „escapade” -, dar întotdeauna Olivetti mi-a rămas devotată, la fel şi eu ei, chiar şi atunci când nu mai exista în comerţ. Numai prin talciocuri mai era de găsit. Şi din când în când îmi mai era dăruit un exemplar, cum se spune, casat, despre care se afirma apoi, ca o rugăciune finală, că-şi trăise traiul. Ceea ce nu era adevărat.

„Lettera” mea cea nemuritoare. E uşor de reparat şi de aceea are o natură foarte robustă. De o eleganţă discretă, aşa arată ea. Tabla gri-albăstruie care-o îmbracă şi care nu rugineşte niciodată. Zgomotul ei uşor, accesibil

sistemului meu cu două degete, măguleşte urechea. Uneori se mai înţepeneşte o literă sau alta şi asta mă învaţă să am răbdare, aşa cum ea dă dovadă de răbdare atunci când eu fac tot timpul greşeli.

E drept, le are şi ea pe-ale ei. Adeseori, panglica se blochează. De un lucru însă sunt sigur: îmbătrâneşte, dar nu se-nvecheşte. Ţăcănitul ei anunţă până departe prin fereastra deschisă că trăim, încă mai trăim: ascultaţi! Dialogul ăsta al nostru nu vrea să se mai sfârşească. Ca să mă spovedesc ei, pentru asta sunt destul de catolic.

În clipa de faţă există trei exemplare din tipul „lettera” care îşi au locurile lor pe pupitre înalte în Portugalia, Danemarca şi în atelierul din Behlendorf. Trinitatea lor are grijă ca fluxul meu epic să nu se poticnească. Când o văd pe una, pe cealaltă, pe a treia, îmi vine imediat ceva în minte; şi deja încep să trăncănească între ele ca nişte surori: când vioi, când între pauze.

Toate trei sunt muzele mele mecanice. Altele n-am. În volumul de poezii *Obiecte găsite pentru necititori,* care a apărut la sfârşitul secolului trecut şi care enumera în acvapoeme ceva mai mult decât catrafusele mele, le-am dedicat un catren. Niciodată cea portugheză nu este geloasă pe cea daneză ori cea din Behlendorf pe cele două străine. Şi, cum ele mă iubesc pe mine pe trei voci, eu rămân ataşat de ele, numai de ele.

Oricâte lucruri noi şi foarte noi au apărut pe piaţă, nimic nu a putut să mă facă să le întorc spatele. Nici o maşină electrică şi nici un computer nu m-au ispitit destul ca să poată să îndepărteze chiar şi numai una dintre Olivetti-urile mele; după cum, pe de altă parte, nimeni nu a reuşit să mă recicleze pe mine ca „fier vechi”.

Când, pe la mijlocul anilor '70, în celelalte zone ale vieţii mele fericirea căminului scârţâia pe ici, pe colo şi nu mai aveam patru pereţi între care să mă simt în largul meu - motiv pentru care manuscrisul romanului *Calcanul* nu ştia ce i s-a-ntâmplat -, m-am refugiat cu pas uşor din Berlin, cu una dintre Olivetti-urile mele în valiză, la Londra, unde am găsit adăpost la Eva Figes, o foarte amabilă colegă a mea; aşadar, maşina de scris a ţăcănit în altă parte, până când, mulţumită Utei, am devenit din nou statornic.

E drept, am fost foarte tandru cu ea. Niciodată nu a încasat înjurături în locul altcuiva, atunci când voiam să înjur persoane. Nici un cuvânt urât, atunci când eram prea leneş ca să schimb banda, motiv pentru care literele începeau să pălească. Niciodată n-am dat-o cu împrumut.

Şi nici ea nu m-a lăsat baltă, indiferent la ce solicitări a fost supusă: schimbări de climă după zboruri pe distanţe mari. În Calcutta, unde ne-am instalat pentru mai multă vreme, a trebuit să suporte arşiţa umedă, chiar şi insectele care se instalau în interiorul ei ca să se înmulţească acolo. Dar cu mult mai răi au fost anii dinainte.

De îndată ce, la începutul anilor '80, atunci când spiţa umană mi s-a părut a fi trecătoare, am luat o pauză de scris ce a durat patru ani, în care n-am mai făcut decât să frământ cu toate degetele lut de olărit în sculpturi, toate cele trei „lettera* s-au simţit părăsite. S-au umplut de praf până când, mai întâi scriind cu pensula pe foi de lut albit prin ardere, apoi scriind de mână într-un volum dolofan cu pagini netipărite, mi-au venit în minte istorii de sfârşit de lume acordate pe o atmosferă de despărţire, care, în rânduri înguste, au ajuns mai târziu pe hârtie sub titlul *Şobolanca,* aşadar dactilografiate când aici, când acolo şi care voiau să fie bătute la maşină în forma finală dincolo.

Zi de zi. Coală după coală băgată în maşină... Şi asta de cinci decenii. După versiunea în manuscris, două până la trei variante dactilografiate. Olivetti a suportat totul: nuvele şi romane, ocazional poezii, în scop de recreere; pe urmă din nou discursuri de campanie electorală de o ariditate SPD-istă şi - începând din 1989 - discursuri despre politica la preţ redus a unităţii germane.

Mi-am vărsat mânia pe ea, fără să vreau s-o lovesc. Şi, când m-am trezit că am rămas cam singurul care considera că povestea cu custodia e o înşelăciune, după ce se stinseseră ecourile produse de *Strigătele de cobe,* m-am ţinut strâns de „lettera” mea, astfel încât romanul *Un câmp prea departe* a crescut şi a tot crescut, până când a fost destul de amplu încât să cuprindă gunoiul sortat al istoriei germane din două secole şi, în plus, pe acela al eroului meu, Theodor Wuttke - numit Fonty - în cuvinte cu haz, pe un ton de taclale. Dar, deoarece la data aceea în comerţ nu se mai găseau panglici pentru maşinile mele de scris portabile marca Olivetti, cu siguranţă că, dacă nu ar fi fost acel ajutor prietenesc, m-ar fi apucat o criză, dacă nu existenţială, atunci una materială.

Pe urmă, însă, când Ute şi cu mine am vizitat Madridul - acolo mi-a fost acordat, de către cel mai bătrân dintre *Gitanos,* care erau organizaţi şi trăiau în afara oraşului, nu departe de groapa de gunoi, ca ofrandă onorifică, hidalgoul sub forma unui baston de bambus, pe care, fiindcă merg tot mai

greu pe jos, sunt sigur că am să-l folosesc în curând - nişte tineri care citiseră în ziar un articol în care erau ironizate deprinderile mele de modă veche în ale scrisului mi-au dăruit un pacheţel plin de panglici noi-nouţe, ca să fiu aprovizionat pe viitor...

Dar întâia mea Olivetti, acel dar de nuntă pe care i-l datorez lui Margot, sora socrului meu, şi lui Urs, soţul ei, şi pe care actualmente o păzeşte cel mai tânăr fiu al meu, Bruno, ca şi când ar fi o bucată din mine, a avut ceva special: pe ea am bătut acele poezii care aveau să se regăsească tipărite în primul meu volum de versuri, *Avantajele găinilor-giruetă.*

Ele par a se fi născut fără nici un efort, căci pe nici una din foile cepei nu se pot detecta pete de sudoare sau alte urme de muncă. Sigur e că germenele acestor poezii a fost o văgăună de pivniţă umedă, cu ferestre spre grădină, într-o vilă al cărei etaj superior fusese mistuit de flăcări, cu balconaşe şi turnuleţe cu tot, şi care nu mai era locuit decât de vremea schimbătoare şi de porumbei. Acolo ne instalaserăm, Anna şi cu mine.

Descoperiserăm semiruina între Königsallee şi lacul Diana acoperit de stuf. A fost uşor ca, pe bani puţini, să închidem pivniţa care înainte făcuse parte din locuinţa administratorului. Deasupra noastră nu mai stăteau decât un profesor cu soţia, cu care ne salutam.

Locuinţa era strâmtă, dar aveam mult spaţiu de zburdat prin grădina sălbăticită, fericiţi sau la adăpost, ca-ntr-un basm care promitea un final fericit. Acolo, Anna se simţea mai acasă decât mine, fiindcă, după o copilărie ocrotită în rezervaţia ei helvetă, idila noastră dintre ruine oferea o aparenţă de libertate. Cu siguranţă că gândurile ei erau mai puţin plecate de acasă decât ale mele. Pe timp de vară, fereastra, de la al cărei toc mai era un pas până în grădină, stătea în flecare seară deschisă către apusul de soare.

Pe aragazul cu două ochiuri găteam mâncăruri de linte, înşiram într-o tigaie de fontă heringi verzi şi tot ce se găsea mai ieftin: cârnaţi cu terci, rinichi de batal, greabăn de porc. Duminica, atunci când aşteptam musafiri, înăbuşeam o inimă de vită umplută cu prune uscate. Iar ca mâncare de toamnă, ca garnitură la costiţe de batal, se servea „fasole cu pere”. Aşa se numeşte una din poeziile pe care am trecut-o pe curat cu Olivetti-ul. O alta se numeşte *Tortura ţânţarilor* şi s-a datorat apropiatului lac Diana.

Veneau în vizită prieteni. Hans şi Maria Rama, care considerau că iubirea noastră se cerea păstrată durabil în fotografii alb-negru. Şi iarăşi m-am

împrietenit cu un flautist, de data asta cu unul cu părul creţ, care sufla cu măiestrie şi înconjurat de tinere fete cu codiţe a la Mozart într-un flaut argintiu: Aurel Nicolet, cealaltă iubire a Annei, durând în tăcere pe o linie moartă, nicicând trăită.

Venea familia Härter, cu care se putea bârfi ca lumea; Fridtjof Schliephacke, un student la arhitectură, care mai târziu a proiectat, pentru satul studenţesc Eichkamp, mobile de şezut şi o lampă cu picior care i-a purtat numele; sculptorul Schrieber, treaz ziua, şi elevul său Karl Oppermann, care curând a început să mai câştige un ban la marea firmă Meierei Bolle ca specialist în publicitate şi care mai târziu m-a ajutat să primesc o comandă: o aniversare a firmei - şaptezeci şi cinci de ani de la înfiinţare - şi deschiderea primului magazin cu autoservire al lui Bolle se cereau celebrate cu un text festiv cu scop publicitar.

Aşa că am scris, cu Olivetti a mea, darul de nuntă, sub titlul Să converteşti păgâni sau să vinzi lapte*?,* şase-şapte pagini care au fost apoi tipărite într-un tiraj mare - se pare că au fost trei sute cincizeci de mii de exemplare - şi distribuite prin intermediul cutiilor poştale în gospodăriile vest-berlineze: primul meu mare public. Şi totuşi doar un produs secundar, din care nu mai am nici un exemplar şi care ar merita citat, dar pe care Carl Bolle, primul şi exemplarul vânzător de lapte proaspăt într-un mare oraş - „Bolle în căruţa cu lapte!” -, l-a sărbătorit cu idei năstruşnice care mi-au adus mai mult de trei sute de mărci, pentru ca treizeci de ani mai târziu să fie retipărit de firma încă profitabilă pentru un onorariu cu mult mai mare: basmul meu despre lapte, care a avut parte de o difuzare masivă şi a venit să confirme aprecierea profetică a lui Gottfried Benn la adresa poeziilor mele: „Are să scrie proză mai târziu...”

Olivetti, însă, încă mai scuipa poezie după poezie. Îmi găsisem tonul, sau un ton vagabondând parcă fără stăpân mă găsise pe mine. Poeziile zăceau adunate într-o mapă din care, într-o bună zi, Anna şi - aflată la noi în vizită - sora mea au ales o jumătate de duzină şi le-au trimis la Suddeutsches Rundfunk, deoarece acest post de radio, cum scria în ziare, anunţase un concurs de poezie. Împreună, ele m-au convins să-mi iau inima-n dinţi şi să-ncerc. Din selecţia lor făcea parte şi poezia, după aprecierea mea prea încărcată de metafore, *Crini din somn.*

Şi, neîntârziat, nu *Credo,* cel mai frumos imn închinat fumatului, nici inventarul liric *Şifonier deschis,* nici măcar *Fasole cu pere,* ci florile alea

clorotice, acei crini cultivaţi în somnul meu altminteri sănătos în sine, au fost distinse cu premiul al treilea şi recompensate, cum îmi amintesc, cu precizie de gospodar, cu trei sute cincizeci de mărci. Totodată, mi-a fost plătit primul meu zbor: până la Stuttgart şi înapoi pentru decernarea premiului.

Astfel favorizat, mi-am cumpărat de la Peek & Cloppenburg, direct de pe umeraş, un palton de iarnă. Restul banilor din premiu au ajuns pentru o fustă de mohair gri-asfalt, pe care Ana şi cu mine am cumpărat-o de la Horn, cel mai elegant magazin de pe Kurfürstendamm, cu atâta firesc de parcă am fi ştiut că de acum înainte nu o sa ne mai meargă prost. Această fustă era dintr-un material pe care încă îl mai pot pipăi şi avea o croială şi o lungime pe care încă mi le mai pot închipui: atât de frumos se mişca Anna în beneficiul adus de poeziile mele.

Şi astfel ar putea să înceapă un basm, pe care nu l-am scris eu şi care nu face parte nici dintre acelea adunate de fraţii Grimm. Hans Christian Andersen ar fi fost, eventual, în stare să inventeze un basm care să înceapă aşa: A fost odată un şifonier, în care amintirea atârna pe umeraşe...

Încă mai stă deschis în faţa mea şi recită, strofă după strofă, ce se află jos, ce se află sus, ce este aproape nou, ce anume e purtat şi vorbeşte în şoaptă, aşa, pentru sine.

Şifonierul nostru era un dulap îngust, cumpărat de la un negustor de vechituri, în care acum era atârnată fusta de mohair a Armei. Deschis, el povestea despre „bile albe, care dorm în buzunare” şi visează molii şi despre „gura-leului şi alte flori care prezintă pericol de incendiu”, despre „toamna care se transformă în rochie...”

Şi astfel a devenit realitate basmul despre care nu se ştie cine l-a scris: A fost odată un sculptor căruia, pe lângă altele şi ocazional, îi veneau în minte poezii, printre care se număra şi *Şifonier deschis.* Atunci când, pentru o altă poezie, a primit un premiu mai mic, el a cumpărat îndată pentru iubita lui o fustă şi pentru el un palton. De acum încolo se credea poet.

Şi iată cum a continuat basmul: Poetul, care pe lângă asta era şi sculptor şi plămădea găini, păsări, peşti, precum şi alte dihănii, a dat curs, cu poeziile în geantă, unei chemări telegrafice care i-a fost trimisă în primăvară în locuinţa lui din pivniţa unei vile în ruine. În grădina sălbăticită

a vilei înflorea liliacul. Seara, vântul aducea ţânţarii dinspre lacul aflat în apropiere până în dreptul ferestrei deschise.

Telegrama o semnase un bărbat pe nume Hans Werner Richter. Acela îl îndemna pe tânărul poet, cu puţine cuvinte, în stil telegrafic, să vină de îndată pe malul altui lac, mult mai mare, pe Wannsee şi în Casa Rupenhorn, fiindcă acolo se întrunea, la invitaţia lui, Grupul 47. Textul redactat cu concizie se încheia cu un ordin: „Aduceţi poezii!".

Pentru a face basmul mai credibil, să adăugăm: Unul dintre membrii juriului concursului de poezie mă numise talentat şi mă recomandase bărbatului pe nume Richter ca participant la întrunire, dar, până atunci, acela ezitase să mă invite.

Astfel, poetul i-a dat tinerei sale soţii, care era dansatoare, un sărut, a luat cu el, ca să dea curs basmului, şapte sau nouă poezii, s-a urcat în autobuz, a găsit Casa Rupenhorn şi a intrat în vila masivă, impunătoare, în care înainte locuise un ştab nazist, pe la începutul după-amiezii, când membrii grupului înfiinţat în anul 1947 tocmai făceau o pauză de cafea şi discutau inteligent unul cu altul şi unul pe lângă altul; şi aşa ceva ar putea apărea într-un basm, de pildă la Andersen.

Despre existenţa grupului şi despre ceea ce îl lega, eu, sculptorul care credea că este poet, ştiam numai lucruri vagi, din ziare. Despre anul '47, însă, aveam imagini consistente, care se sprijineau pe experienţă: atunci, când cea mai aspră dintre toate iernile nu mai voia să se termine şi când existau mai multe ferestre fără geamuri decât geamuri de cumpărat, am început, ca ucenic cioplitor în piatră, să-mi prelucrez cea dintâi marmură de Silezia cu şpiţul, cu dalta dinţată şi cu fierul de crestat ca să fac din ea o piatră pentru un mormânt de copil şi pe lângă asta scriam poezii, care nu erau decât cuvinte sunătoare şi din care n-a rămas nici un rând.

În salonul vilei de pe Wannsee se aflau mese acoperite cu feţe de masă la care şedeau domni şi doamne. Ei beau cafea, mâncau chec şi spuneau lucruri inteligente. Deoarece eu nu-l cunoşteam pe nici unul dintre poeţii adunaţi aici, m-am aşezat, pentru ca basmul să poată continua, la una dintre mesele libere şi am început să mă gândesc, foarte probabil, la anul 1947, la începutul căruia Academia de Artă din Düsseldorf era închisă din cauza penuriei de cărbuni; atât de aspră a fost iarna aceea.

O femeie cu şorţ şi bonetă care servea în salon s-a apropiat de masa la care şedeam, pe cât de pierdut, pe atât de gânditor, şi l-a întrebat pe noul

oaspete dacă era şi el poet. Întrebarea l-a lovit drept în inimă.

Când prinţul din poveste a spus fără să stea pe gânduri da, fata l-a crezut pe cuvânt, a făcut o reverenţă şi i-a adus, odată cu ceaşca cu cafea, o felie de chec care avea acelaşi gust ca şi checul pe care ştia să-l coacă nevasta meşterului pietrar Göbel. Aceea ţinea o capră pe nume Genoveva, pe care în primăvara lui '47 fusesem nevoit s-o duc de funie la păscut, prilej cu care făcusem o figură tristă.

Povestea cu capra îmi apărea în amintire ca un basm, comparabil cu acela care tocmai începuse acum, chiar dacă nu mai făceam o figură tristă, ci mai degrabă una de ins conştient de sine, care nu avea nimic de pierdut, doar de câştigat tot ce şi-ar fi putut dori, comparabil cu acel soldat lăsat la vatră care, în basmul *Tabachera* al lui Andersen, îşi găseşte fericirea.

Ceea ce vedeam şi trăiam părea să fie în mod miraculos ireal sau era o realitate incredibil de intensă. Oricum, îi cunoşteam după nume pe câţiva dintre cei adunaţi acolo. De Heinrich Böll citisem nu mai ştiu ce. Dintre poeziile lui Günter Eich, câteva îmi plăcuseră. De Wolfgang Koeppen şi Amo Schmidt citisem ceva mai mult, dar ăştia nu făceau parte din grup. Böll şi Eich erau cu câţiva ani - interbelici şi de război - mai bătrâni decât sculptorul care se credea poet.

Apoi, pentru ca basmul să primească un nou impuls, la masa mea s-a aşezat un bărbat rotofei, cu sprâncene stufoase şi a început să mă privească sever. Voia să ştie ce căutam eu în mijlocul scriitorilor care beau cafea şi în acelaşi timp spuneau lucruri inteligente, cine eram, de unde veneam. Mai târziu, a spus că nou-venitul i se păruse, după înfăţişare, suspect. Motiv pentru care fusese obligat să mă vadă ca pe un flăcău cu intenţii necurate, de la care ar fi fost de aşteptat ceva rău, provocator, poate chiar tulburarea întrunirii scriitoriceşti.

Abia când am netezit telegrama cu invitaţia şi i-am prezentat-o, a mai pierdut ceva din aerul sever. „Care va să zică, dumneavoastră sunteţi. Corect, pentru după-amiaza asta ne mai lipsea un poet.”

Apoi, bărbatul pe nume Richter, care şi-a făcut apariţia în basm precum un alt rege Drosselbart şi care mă invitase mărinimos ca să umplu un gol, dar pe a cărui faţă nu se putea citi că în curând avea să devină tatăl literar adoptiv al tânărului poet, mi-a spus că imediat după pauza de cafea avea să citească acela, apoi Bachmann, pe urmă un altul. „Şi după aceea - cum vă numiţi exact? - e rândul dumneavoastră.”

Cine era acela sau un altul, habar n-aveam. Doar despre Bachmann, care era numită *die Bachmann,* auzisem lucruri vag elogioase.

Apoi m-a anunţat: „După aceea se critică. Aşa se obişnuieşte aici în grup”.

Sigur este că bărbatul pe nume Richter, pe când pleca, s-a mai întors o dată, instruindu-l pe tânărul poet: „Dar să citiţi tare şi clar!”.

Sfatul ăsta l-am aplicat toată viaţa mea, de fiecare dată când am citit în public. Camaradul meu Joseph, însă, care în anul 1947 era student la filosofie şi dogmatică la Seminarul din Freising, atunci când stăteam pe vine sub foaia de cort în lagărul de la Bad Aibling, mi-a citit dintr-o cărticică îmbrăcată în negru chestiile lui religioase cu o voce atât de scăzută şi aproape aburoasă, încât, pe parcursul unui basm cu totul altfel ţesut, eram ispitit să cred că din ăsta n-avea să se aleagă niciodată nimic.

Şi totul a decurs aşa cum fusese anunţat de unchiaşul Richter din basm. Când, înainte de Bachmann, unul, necunoscut mie, a citit proză şi după el un altul, de asemenea necunoscut mie, a avut de oferit un alt text în proză, toţi cei care citiseră abia de apucaseră să-şi strângă manuscrisele, că au şi fost criticaţi de membrii grupului: tăios, ca la o disecţie, la obiect şi pe alături.

Aşa se obişnuia. Încă de când grupul s-a întrunit prima oară pentru ca, mai târziu, să-şi ia numele după anul primei lor întâlniri, s-a citit şi, imediat după aceea, s-a criticat. Tânărului poet, pe când era încă ucenic cioplitor în piatră, *pater* Stanislaus, care păzea biblioteca din căminul Caritas de pe Rather Broich, îi citise poezii de Georg Trakl, care erau foarte triste, foarte frumoase şi lesne de imitat.

Unul dintre criticii care apăreau în basmul ce nu voia să se mai termine nu era Kaiser, dar se numea aşa, iar prenumele era Joachim. Putea să fi fost de o vârstă cu mine, dar vorbea - deşi cu un uşor accent din Prusia Orientală - atât de „bun de tipar”, încât mi-a fost ruşine de bâlbâială mea interioară şi am tăcut, deşi mi-ar fi plăcut să-l contrazic.

Iar apoi, când Bachmann - o fată, cum mi se părea mie, mai degrabă sfioasă - a început să citească, ba nu, ea îşi plângea de-a dreptul poeziile de o frumuseţe desăvârşită - în orice caz, asta lăsa să se bănuiască tonul ei tânguios - mi-am spus că dacă acest Kaiser care vorbeşte ca din carte se repede, aşa cum o făcuse mai înainte, asupra cititorului necunoscut mie şi asupra acestei total intimidate Bachmann, atunci iei cuvântul şi ai să-i sari

în ajutor poetei care plânge sau care stă să plângă, fie şi cu frazele tale bâlbâite, mai ales că într-una dintre poeziile ei, care se numea Explică-mi, dragoste, apărea un vers asemenea unui strigăt de ajutor, „O piatră chiar pe alta o înmoaie!”.

Dar acel Kaiser, care în anul întemeierii Grupului avea, ca şi ucenicul de cioplitor în piatră de atunci, douăzeci de ani, numai că apoi, pe când eu încă mai ciopleam calcar, învăţa - ca student al lui Adorno la Frankfurt pe Main - să vorbească exact ca din carte şi să analizeze totul, până şi dialectica basmelor lui Grimm, s-a purtat acum ca o piatră capabilă să se înmoaie şi era plin de elogii la adresa tuturor poeziilor lui Bachmann: „Evoluţia spre marea formă” se recunoaşte cu certitudine.

Lucruri asemănătoare îmi spusese de altfel şi *pater* Stanislaus, atunci când cititul călugăr franciscan mi-a înmânat solemn volumaşul de poezii ale lui Trakl. Astfel că tânărul poet a tăcut şi a deschis gura abia atunci când s-a aşezat pe scaun lângă bărbatul pe nume Richter şi a început să le citească membrilor Grupului 47, „tare şi clar”, aşa cum fusese sfătuit în timpul pauzei de cafea, propriile poezii, şapte sau nouă la număr, printre ele şi *Şifonier deschis, Drapel polonez* şi *De trei ori Tatăl nostru.*

Şi astfel basmul şi-a aflat urmarea: A fost odată un sculptor tânăr care-şi făcea pentru prima oară apariţia ca poet. A făcut-o fără nici o frică, fiindcă era sigur de poeziile lui însufleţite de aerul Berlinului. Şi pentru că, aşa cum fusese sfătuit, recita fiecare rând tare şi clar, toţi aceia care îl ascultau au putut să înţeleagă fiecare cuvânt.

După asta, ceea ce citise el a fost lăudat din toate părţile. Cineva a vorbit despre o abordare de animal de pradă” şi a îndrăznit o apreciere care a fost preluată şi de alţi critici şi - ca urmare a strădaniilor de a produce noi comparaţii - variată. Se poate însă şi ca cineva, poate acel Kaiser pe care-l chema pe numele mic Joachim, să fi avertizat publicul împotriva laudelor excesive. Deoarece însă până şi bărbatul cu sprâncenele stufoase, care se numea Richter şi care şedea lângă scaunul celor ce citeau, care era numit în glumă „scaunul electric”, părea mulţumit, în orice caz susţinea a fi auzit „un timbru de o înviorătoare noutate”, el a dorit să mai audă o dată numele tânărului sculptor care-şi făcea apariţia ca poet, fiindcă-l uitase din nou, dar acum era de părere că trebuia reţinut, cu tot cu prenume; aşadar, celui căruia mai târziu i-am dedicat o povestire, *Întâlnirea din Telgte,* i-a fost dat să audă care era numele meu.

Când tânărul sculptor, care mai nou era acceptat ca poet, s-a ridicat de pe scaun, basmul tot nu voia să se termine. Imediat s-a văzut înconjurat de o jumătate de duzină de lectori de edituri, care se prezentau ca „Editura Hanser, Piper, Suhrkamp, S. Fischer”. Ei au înhăţat cele şapte sau nouă poezii pe care poetul, acasă, într-o pivniţă umedă, şi le dactilografiase frumos la maşina sa de scris de voiaj marca Olivetti şi pe care, datorită indigoului, le avea în dublu exemplar.

Nici o foaie nu au mai vrut să-i înapoieze şi au început să-i vorbească la plural - „O să primiţi veşti de la noi...”, „Cât de curând o să fiţi căutat...”, „Vă vom căuta negreşit...” -, astfel încât era ispitit să creadă că, peste puţin timp, pentru el avea să înceapă, dacă nu epoca de aur, atunci măcar una de argint.

După care basmul nu a mai vrut să se împlinească până la capăt, căci n-am mai auzit nici o vorbuliţă de la lectorii editurilor atât de generoase în promisiuni. Doar cineva cu o siluetă parcă înclinată din cauza vântului, care se recomandase ca Walter Höllerer, editor al revistei *Akzente,* a tipărit, aşa cum promisese, câteva poezii.

Tânărul sculptor, care de curând fusese lăudat ca poet, avea deja mâinile pline de lut şi de ghips când povestea şi-a urmat totuşi cursul. Un lector de la editura Luchterhand, care susţinea că, în înghesuiala de după lectura susţinută de poetul tânăr şi necunoscut, fusese îmbrâncit la o parte de coatele celorlalţi lectori, a întrebat politicos dacă aş fi încă liber ca autor, dacă nu m-au preluat de mult Suhrkamp sau Hanser. Caz în care el, Peter Frank, voia să-mi publice un volum de poezii.

O, frumos început, care a pus capăt în acelaşi timp existenţei anonime a poetului şi inocenţei sale ascunse: „Cât timp nu ştiţi cum mă cheamă, nu am nici un pic de teamă...”

Căci Peter Frank, un om tăcut, mereu înclinat într-o parte şi vorbind în dialect austriac, a venit în văgăuna noastră dintre ruine şi, atunci când i-am arătat pe foi desene cu motive lirice, s-a declarat imediat dispus să introducă în volumul de poezii o duzină de desene în peniţă şi - ca şi când ar fi fost propunerea mea - să mi le plătească separat. Chiar şi cu drepturile de autor solicitate, douăsprezece procente şi jumătate din preţul de librărie al fiecărui exemplar vândut, a fost de acord în numele editorului Eduard Reifferscheid; acest procent cerut fără nici o reţinere avea să constituie mai târziu fundamentul existenţei mele materiale.

Editura - care, aşa am auzit, publica de fapt literatură juridică, nu fără succes - voia, la dorinţa expresă a editorului, să promoveze pe viitor literatura postbelică de expresie germană, motiv pentru care îngrijea publicaţia *Texte şi semne* scoasă de cunoscutul autor Alfred Andersch. Câteva dintre poeziile alese ar putea să apară mai întâi acolo şi - „e de la sine înţeles" - să fie la rândul lor plătite separat. Ah, ce bine că sărmana mea mamă mă învăţase atât de devreme să fiu pragmatic când era vorba de bani.

Dar atunci când, pe urmă, pentru ca basmul să se încheie, am semnat contractul, în care pentru concepţia grafică a coperţii îmi era asigurat un onorariu separat, am trecut cu vederea, în febra bucuriei cu care aşteptam prima carte a tânărului autor, clauza opţională, paragrafele tipărite mărunt, în conformitate cu care eram obligat să ofer următoarea mea carte mai întâi editurii Luchterhand.

Dar oare era cu putinţă gândul la o viitoare carte? Oare mai exista ceva, în afară de *Apă mare,* piesa în două acte, de piesa într-un act *Încă zece minute până în Buffalo* şi de schiţele pentru o piesă de teatru în patru acte care urma să se cheme *Unchiule, unchiule* şi care voia să fie tributul meu plătit absurdului, care să-i permită ochiului să întrezărească perspectiva publicării în volum? Sau, altfel spus: mi-am evaluat eu oare prima apariţie ca pe un eveniment care s-ar fi putut repeta într-un viitor previzibil?

Greu de crezut. Poezii scriam de când hăul. Scriam şi le repudiam. Niciodată nu aş fi insistat să se publice tot ceea ce scrisesem din simpla nevoie de a scrie. Pe cât de sigur de mine mă vedeam, în anii mei tineri, pe scenele viitorului, pe atât de sigur eram de neajunsurile tuturor produselor cernelii de până atunci.

Abia poeziile născute în aerul berlinez au fost cu totul ale mele, au vrut să fie rostite, citite, tipărite. Şi tot aşa, acele desene în peniţă pentru broşura englezească ce urma să devină, sub titlul *Avantajele găinilor-giruetă,* cea dintâi carte a mea nu sunt de văzut ca o anexă ilustrativă, ci ca o continuare şi anticipare grafică a poeziilor.

Ele au luat naştere, cu o peniţă capabilă de linii foarte fine, dintr-o multitudine de schiţe, cu orătănii filigranate împrăştiate de vânt, cu păianjeni coborând în pahare, cu lăcuste ocupând un oraş şi fiind totodată hrană pentru profeţi. Şi o păpuşă care priveşte cruciş şi din această cauză nu este lovită de săgeţi. Foarfeci care zboară ciripind. Iar ţânţarii se transformă

în metafore, luând proporţii omeneşti. Într-o viziune extrem de personală şi concretă asupra lumii, cuvânt şi semn curgeau din una şi aceeaşi cerneală.

De îndată ce îmi evoc locul vrăjilor mele pe hârtie, pivniţa din ruina produsă de războiul mondial de pe malul lacului Diana din Berlin, mi se pare că, fără să fi căutat anume, pe un dublu făgaş trasat cumva dinainte, am găsit ceva pe măsura egocentrismului ce mă caracterizează, ca şi a hohotelor mele interioare, motiv pentru care neruşinatului autor publicarea poeziilor şi a desenelor sale i se părea de la sine înţeleasă; astfel, şi cea dintâi editare a decurs conform contractului şi totuşi ca-n poveşti, chiar dacă în decurs de trei ani s-au vândut numai 735 de exemplare.

Abia mai târziu a devenit limpede, până la nivel de versuri şi de jumătăţi de rând, cât de multe erau semnalele prin care poeziile anunţau cea de-a doua carte a mea. De la *Şcoala tenorilor,* în care se experimentează pentru întâia dată cum se poate sparge sticla prin cântat, până la poezia de final a *Găinilor-giruetă* în care, sub titlul *Fanfară,* un copil este pus sub semnul întrebării - „...pe cap cu un coif dintr-un ziar citit” -, se fac auzite motive ce trimit spre ceva care se ţine încă ascuns în jocul alb-roşu şi roşu-alb din *Drapel polonez.*

Totul, însă, ar fi putut trece şi drept nişte exerciţii de digitaţie, care deocamdată îşi erau suficiente. Şi când, o jumătate de an mai târziu, am citit la o întrunire a Grupului 47 cea dintâi proză a mea, rodul călătoriei noastre în Spania din anul precedent, cu titlul *Pajiştea mea verde,* nu se putea intui că melcul „gol şi sensibil”, ridicat la scară monumentală, o lua pe drumul spre o nouă proză; mai târziu el a vrut, cu dâra lui de bale, să măsoare câmpiile politice şi să-i scoată din cap progresului visul despre „marele salt”.

Dar deocamdată rămâneau sugestii, tatonări şi anticipări inconştiente, pentru care nu există nici o explicaţie. În orice caz, e de presupus că zăcea, acumulată, o masă copleşitoare de materiale, care tocmai de aceea respira prin scurte semnale şi lăsa să se recunoască ceva încă nearticulat, ceva care nu voia, încă nu voia să iasă la lumină.

Scriind sau desenând, punând la bătaie toate trucurile care-mi erau accesibile, evitam abisurile evidente, le ocoleam în pas de dans, nu-mi era niciodată greu să fug din calea lor şi îmi însuşeam materiale care celebrau încremenirea: proză care, alimentată de Kafka, suferea de subnutriţie; scene

de teatru în care limba se îndrăgostea de jocul de-a v-aţi ascunselea, jocuri de cuvinte care cloceau într-o veselie alte jocuri de cuvinte.

Astfel, aş fi putut să mă împrăştii în continuare în mod productiv şi să par interesant la adunările Grupului 47 cu mereu alte trucuri, dacă masa de grohotiş a trecutului meu german şi implicit ar fi putut fi ocolită. Dar ea stătea în drum. Mă făcea să mă-mpiedic. Nimic nu o putea ocoli. Parcă menită mie, ea rămânea totuşi cu neputinţă de cuprins cu privirea, era într-un loc un câmp de lavă abia răcită, într-altul bazalt încremenit de mult, care se statornicise pe depozite şi mai vechi. Şi cu toate astea se cerea săpat strat după strat, sortat, înzestrat cu un nume, cerea cu tărie cuvinte. Dar încă mai lipsea fraza de început.

Acum, sertarele trebuie închise, tablourile întoarse cu faţa spre perete, benzile de magnetofon şterse, iar fotografiile în care, instantaneu după instantaneu, sunt tot mai bătrân, îngropate în albume. Debaraua de vechituri plină cu manuscrise arhivate şi cu colecţia de premii se cuvine sigilată. Tot ceea ce a rămas în urma procesului de născocit cuvinte şi a adus câştig, tot ce a produs, odată cu straturile de praf, glorie şi a permis să se prescrie certuri trebuie înlăturat din câmpul vizual pentru ca, ajutat de amintirea de acum despovărată, să apară în cadru acel tânăr bărbat care, prin 1955, poartă ba o bască, ba o şapcă şi încearcă, cu cât mai puţine cuvinte, să alcătuiască o frază de început.

Nu că şi-ar fi părăsit teritoriul marcat de mirosul pământos al lutului şi de praful de ghips, dar, fără s-o fi vrut propriu-zis, şi l-a extins spre exterior, pentru ca de acum înainte să se agite mai mult pe teren literar. Şpagat, aşa se numeşte acest exerciţiu de gimnastică. Oare, fiind prea solicitant pentru mine, m-a rupt pur şi simplu în două?

Până atunci nu stătusem decât printre pictori şi sculptori, la tejghea, la bere şi ţuică; acum puteam fi văzut cu literaţi, bând vin roşu până în zori.

Tocmai îl ascultasem pe Lud Schrieber pe când îşi invoca încă o dată munca şi existenţa, mizeria demodaţilor ptolemeici şi totodată măreţia arhaică; mai nou, aveam în urechi vocile unor scriitori la fel de tineri ca mine. Acrobaţiile verbale ale lui Hans Magnus Enzensberger provocau uimire. De fluxul verbal al lui Martin Walser mă lăsam purtat orişiunde.

E adevărat că profesorul meu, Karl Hartung, mă proclamase în puţine cuvinte elev eminent, dar o bună parte din timpul meu trecea în văgăuna din

ruina de lângă lacul Diana, acolo unde Olivetti devora cu un clămpănit bâlbâit coli de hârtie DIN A4 şi nu se mai sătura.

Cântam la două piane. Ar mai fi de înşirat şi alte exemple ale neliniştii mele, şi totuşi acel du-te-vino nu ar oferi o imagine precis conturată: nu reuşesc să mă prind sau, dacă da, numai pe fragmente. Într-o fotografie stau lângă o sculptură de bronz care, întinsă pe înălţime, se aseamănă cu o pasăre şi îşi are originea literară într-un poem în proză: „Cinci păsări. Copilăria lor s-a numit: să fii stâlp, să arunci umbră, să te faci plăcută fiecărui câine, să fii numărată...”

Anna însă rămânea captivată numai de salturi şi piruete, chiar şi când a părăsit templul iniţiatic al lui Mary Wigman şi s-a mutat la Tatiana Gsovsky, aşadar când, cu dureri constante în picioare, şi-a luat rămas-bun de la dansul expresiv în picioarele goale şi a început să se supună torturii baletului clasic.

Când, în anul următor - deja nu mai eram la Berlin - am scris în *Akzente,* pentru Höllerer, primul meu eseu care, sub titlul *Balerina,* a ajuns să fie o declaraţie de dragoste, când afişată, când ascunsă după oglindă, am purces la o comparaţie între suferinţa şi bucuria celor două stiluri de dans şi la urmă m-am înfierbântat pentru marioneta lui Kleist, pentru păpuşa în mărime naturală şi prostuţă a lui Kokoschka şi pentru figurinele triadice ale lui Schlemmer.

Iar apoi, după o iarnă umedă şi rece, Anna a început să fie bolnăvicioasă. Idilica văgăună în care, în doi, vara părea întotdeauna prea scurtă a început să-i atace rinichii, vezica. Pe peretele exterior creşteau bureţi. Totul era încă muced. Fereastra nu se închidea bine. În plus, soba al cărei burlan ieşea prin peretele exterior scotea fum.

Am insistat să ne mutăm. Dar Anna a vrut să rămânem. Iar atunci când, la începutul lui 1956 sau chiar înainte să se termine 1955, încărcaserăm deja în micuţa camionetă închiriată lăzile care ne ţineau loc de mobilă, roata de olărit şi salteaua de două persoane, ea nu se mai putea despărţi de priveliştea din dreptul ferestrei, cu hăţişurile din grădină, cu vila ruinată din vecinătate şi cu asfinţiturile de soare primite pe gratis; atât de temeinic se cuibărise acolo.

În timp ce dinspre vest lumina soarelui se strecura oblic pe fereastră, ea a măturat temeinic pardoseala, aşa că am putut să spunem liniştiţi: la mutarea

noastră din Königsallee pe Uhlandstraße am lăsat văgăuna închiriată curată lună.

Şi pe urmă, şi pe urmă? Pe urmă s-a-ntâmplat asta, pe urmă asta. Dar mai înainte, în noiembrie 1955, încă înainte să ne fi mutat în centrul Berlinului de Vest, devenind orăşeni, fusese programată prima mea expoziţie, după care puţin mai târziu s-a scris în ziar...

Dar în felul acesta aş cădea în enumerare şi aş fi obligat să pun în ordine, sub formă de bilanţ, ceea ce nu poate fi forţat să se înscrie în nici o ordine. În plus, au scris alţii despre aia şi aia şi mai mult chiar, cu dată şi menţionarea locaţiei, despre ce-am făcut înainte, atunci şi după. De pildă aşa: „Între 19 octombrie şi 8 noiembrie, Galeria Lutz & Meyer din Stuttgart, Neckarstraße, a prezentat 36 desene şi sculpturi ale tânărului şi talentatului..."

Ei, da. Aşa a fost mai departe. De atunci încoace, totul este enumerat şi datat, e tipărit şi aranjat în rânduri, e evaluat cu note ca la şcoală. Începuturile mele sunt declarate foarte promiţătoare, teatrul meu - cam lipsit de acţiune, poeziile mele - caraghioase şi jucăuşe, proza - lipsită de menajamente sau mai ştiu eu cum; mai târziu, intervenţiile mele aiurea în discuţiile politice sunt descrise ca prea stridente şi, sintetizând, toate animalele mele sunt numite pe numele lor: avantajele găinilor timpurii, mersul racilor târzii, pedigriul câinelui ajungând până departe, calcanul cel sănătos cu oasele lui, pisica, cu privirea aţintită asupra şoarecelui, şobolanca ce mi-a apărut în vis, cobea care am ajuns să fiu, precum şi melcul, cum ne-a ajuns el din urmă, ne-a depăşit şi se depărtează iute, fără un sunet...

Ceea ce prezisese deja femeia de serviciu a gazdei noastre din Schmargendorf, care venea din estul oraşului ca să citească viitorul în cafea, se împlinea: am început să-mi fac un nume. După regula tradiţională a meşteşugului, anii mei de ucenicie păreau să fi trecut şi numai anii de drumeţie nu se ştia când aveau să se sfârşească[5].

Spre sfârşitul verii lui '56, Anna şi cu mine am părăsit Berlinul. Darul meu de nuntă, maşina de scris portabilă Olivetti, făcea parte din bagaj. Cu puţini bani în buzunar, dar, în ceea ce mă privea pe mine, bogat pe dinăuntru în personaje, am căutat la Paris o frază de început, care să fie

destul de stringent de scurtă încât să arunce în aer barajul şi să lase să curgă cantitatea mare de cuvinte acumulate în spatele lui. Iar Anna avea de gând să sufere în continuare din cauza exerciţiilor de balet clasic. La madame Nora, în Place Pigalle, voia ea să înveţe să facă piruete curate şi să stea pe poante fără să se mişte.

La Paris am locuit la început în rue Alibert, în apropierea canalului Saint-Martin, unde se turnase unul dintre filmele noastre preferate, *Hotel du Nord,* cu Arletty şi Louis Jouvet. Mobilele noastre din Berlin, roata de modelaj şi salteaua le vânduserăm, iar acum, cu puţin bagaj, căutam o locuinţă.

În august, Parisul era gol. Pe canalul Saint-Martin am găsit, între ecluze şi podurile având fiecare o altă curbură, o bancă, aproximativ în locul în care Flaubert, chiar la începutul romanului *Bouvard şi Pécuchet,* îşi aşezase eroul, aşa-zicând din prima frază.

Pe urmă ne-am mutat într-un alt cartier din Paris şi am locuit pe rue Chatillon, unde am păzit o vreme atelierul unui sculptor elveţian. Încă din Berlin, Anna încercase, printr-o prietenă dansatoare, să se angajeze la Blue Bell Girls, dar, pentru dansurile aiuritoare din spectacolele pariziene de revistă, picioarele Annei erau puţin cam scurte sau nu destul de lungi.

La început, n-am avut parte de linişte la Paris, pentru că noi căutam o locuinţă, iar eu - cuvinte pentru o frază care să spargă toate zăgazurile. Sau poate că băteam deja de pe acum pe Olivetti a mea, întrerupt de căutarea locuinţei şi a cuvintelor, imnul meu pentru *Balerina?*

În toate ziarele şi periferiile Parisului domnea un război contemporan; pentru mine, însă, încă nu voia să se încheie ultimul, care începuse la Danzig atunci când, odată cu apărarea Poştei Poloneze, copilăria mea şi-a aflat sfârşitul. Dar încă îmi mai lipsea prima frază.

Până la urmă, tatăl Annei ne-a cumpărat, pe Avenue d'Italie, în fundul unei curţi, o anexă ale cărei două camere de sus erau legate de un coridor îngust, ce se mărginea cu bucătăria minusculă şi cu baia cu cadă. Sub noi locuia un muncitor cu nevastă şi copil. Toate ferestrele dădeau spre curtea care era îngustată de nişte ateliere.

Imediat mi-am instalat în camera de încălzire de la subsol un atelier cu pupitru înalt şi roată de modelaj şi mi-am împrăştiat manuscrisele începute la Berlin: piesa în cinci acte *Bucătarii cei răi* şi mai multe schiţe în proză care, în ciuda schimbării locului, tot nu ştiau încotro să o ia. Fata care, în

locuinţa de sub noi, era bătută cu regularitate de nevasta muncitorului se numea Chantal, motiv pentru care am scris o poezie cu titlul *Punctual.*

Când, nu de mult, am fost la Paris cu fiica mea Helene, care face o figură frumoasă ca actriţă şi care a prezentat în faţa a nouă sute de germanişti sosiţi din toată lumea programul nostru, *Băiatul cu cornul fermecat,* pe muzică de Ştefan Meyer, am găsit timp şi pentru o scurtă vizită în Avenue d'Italie III. Arată bine curtea din fund, acum fără ateliere şi îngrijită de cineva cu gust pentru grădinărit, în fosta cameră de încălzire încă mai stă pupitrul meu înalt de odinioară, pe a cărui suprafaţă am crezut - de nu ştiu câte ori - că am găsit fraza de început.

La Paris, Anna şi cu mine am auzit de departe că în Berlinul de Vest şi în cel de Est muriseră, la scurt timp unul după altul, Gottfried Benn şi Bert Brecht şi-i lăsaseră astfel orfani pe numeroşii lor epigoni. Am scris o poezie în amintirea ambilor.

Şi, în vreme ce la Paris războiul din Algeria îşi celebra ecoul cu bombe artizanale, iar noi vedeam în cinematografele pariziene tancurile sovietice pe străzile din Budapesta, amintindu-ne de tancurile pe care le văzuserăm cu puţini ani în urmă în Potsdamer Platz din Berlin, am găsit în sfârşit, în faţa peretelui fluid, căci era umed, al atelierului meu, care era totodată camera de încălzire a celor două cămăruţe ale noastre, fraza de început: „Accept: locuiesc într-un spital de boli nervoase...”[6]

La Paris am uitat Berlinul.

La Paris Paul Celan s-a împrietenit cu mine.

La Paris am scris, după ce am găsit fraza de început, capitol după capitol.

La Paris se uscau sculpturi, se fărâmiţau pe schelărie.

La Paris, banii nu ne ajungeau niciodată.

De la Paris trebuia, de aceea, să fac autostopul până în Germania Occidentală pentru ca, în studiourile din Köln, Frankfurt, Stuttgart şi Saarbrücken, să vând unor programe nocturne poezii pe bani lichizi, pentru ca în lunile următoare aceştia să ne ajungă de sardele proaspete din piaţă, costiţe de batal, linte, bagheta zilnică şi hârtie pentru maşina de scris.

Cum anume am reuşit însă la Paris să mă transform într-un necontenit făcător de cuvinte?

În anul 1973 am scris „o încercare de interpretare proprie” sub titlul *Privire retrospectivă asupra* Tobei de tinichea - *sau Autorul ca martor*

îndoielnic. Acolo este descrisă şederea noastră la Paris şi se răspunde la întrebarea în legătură cu impulsul care a declanşat migăloasa scriere a unui roman după cum urmează: „Imboldul cel mai puternic a fost probabil originea mea mic-burgheză, această manie a grandorii saturată de aer stătut, potenţat de întreruperea studiilor gimnaziale - am rămas în clasa a cincea de liceu -, ce m-a făcut să vreau să produc ceva imposibil de trecut cu vederea”.

A mai existat şi o altă sursă de propulsie, dar un lucru e adevărat: de când găsisem la Paris, în faţa peretului fluid, fraza de început, cuvintele nu mi se mai terminau. Foarte uşor mergea scrisul, de dimineaţa până târziu. Coală după coală. Cuvinte şi imagini se îmbulzeau, se călcau reciproc pe picioare, căci erau atât de multe lucrurile care voiau să fie mirosite, gustate, văzute, numite. Şi, în vreme ce mâzgăleam prin cafenelele celui de-al treisprezecelea arondisment şi în camera de încălzire capitol după capitol, ca să le bat apoi la maşina Olivetti, şi întreţineam în acelaşi timp prietenia cu Paul Celan, care nu putea vorbi despre sine, despre indicibilul din poeziile sale şi nici despre suferinţele lui altfel decât ceremonios, în *stretto*-uri, şi parcă aşezat între lumânări, fiii gemeni Franz şi Raoul ne-au transformat în părinţi, aşadar în ceva ce nici la Berlin, nici la Paris nu învăţaserăm încă să fim.

Gemenii zbierau individual sau simultan, la care cel de acum înainte tată şi-a lăsat după cea de-a treizecea sa zi de naştere o mustaţă pe oală, ceea ce în decursul anilor a avut drept urmare multe autoportrete, desenate în creion, gravate cu acid pe plăci de cupru, tipărite cu piatră de Solnhof ca litografii: eu, cu mustaţă şi cochilie de melc în ochi; eu, faţă-n faţă cu calcanul; eu, cu cuie de sicriu şi pasăre moartă; eu, cu şobolanul din vis, eu cu bască şi cobe, eu mustăcios, ascuns după un cactus şi, la urmă, eu cu ceapa tăiată în două şi cuţit.

La Paris, mustăţile pe oală erau obişnuite. La Paris am cumpărat un cărucior de ocazie ce le oferea loc unul lângă altul celor doi fraţi gemeni inegali. Puţinii noştri prieteni parizieni erau uimiţi, fiindcă Anna şi cu mine apăream din senin, ca într-o piesă de teatru nerepetată, în chip de părinţi. Şi Paul Celan, cel a cărui mâhnire nu putea fi atenuată decât pentru câteva ore, îmi făcea curaj atunci când lucrul la manuscris începea, în pofida peretelui curgător, să se poticnească.

Curând după naşterea gemenilor, Konrad Adenauer câştiga majoritatea absolută la alegerile pentru Bundestag, ceea ce făcea ca Germania, văzută de la Paris, să se înnegrească de tot şi, asemenea unui criminal în serie, să recidiveze neîntârziat.

În timpul pauzelor de scris desenam călugăriţe, cu predilecţie vincenţiene, ale căror bonete cu aripioare le aveam înaintea ochilor de la moartea sărmanei mele mame în spitalul Sankt Vinzent din Köln şi pe care acum le schiţam în metroul parizian sau în Jardin du Luxembourg. Iar acolo, aproape de caruselul lui Rilke, am reuşit uneori să-l momesc pe Paul Celan afară din acele circuite în care se vedea urmărit, din care, aşa credea el, nu exista scăpare.

La Paris am cumpărat, de îndată ce Franz şi Raoul au învăţat să meargă, un ţarc din lemn şi în august am plecat cu gemenii noştri, care în curând aveau să împlinească un an, în Elveţia, unde, cu privirea spre culisele montane ale Tessinului licărind în arşiţă, am hrănit-o pe Olivetti a mea cu capitole în care zăpada cădea peste zăpadă şi Marea Baltică zăcea până departe sub un pod de gheaţă.

Reîntorşi la Paris, Anna dansa sub supravegherea severei *madame* Nora, în vreme ce eu scriam, dar eram cu o ureche pe direcţia gemenilor. Când şi când venea prietenul Höllerer, mâzgălea cu cerneală violetă cărţi poştale ilustrate pe care le trimitea în toată lumea şi-i cumpăra Annei o rochie pe care noi am numit-o rochia Höllerer.

De la Paris am călătorit în primăvara lui 1958, prin Varşovia, până la Gdansk, ca să caut acolo urme ale oraşului meu pierdut. Şedeam în biblioteca orăşenească rămasă intactă şi mă vedeam pe mine ca băiat de paisprezece ani şezând în biblioteca orăşenească. Am găsit şi am tot găsit, până şi pe stră-mătuşa mea Anna, căreia, fiind eu între timp străin şi adult, a trebuit să-i arăt paşaportul. La ea mirosea a lapte gros şi a ciuperci uscate. La ea mi-au venit în minte mai multe lucruri decât ar fi fost de cuprins într-o carte.

Prin urmare, din călătoria mea în Polonia am adus cu mine la Paris o provizie de lucruri găsite: prafuri efervescente care făceau ditamai spuma, gălăgia din Vinerea Mare şi bare de bătut covoarele, drumul pe care a reuşit să fugă poştaşul care ducea bani şi care supravieţuise luptei pentru Poşta Poloneză, drumuri la şcoală şi înapoi, colecţii anuale de ziare păstrate în biblioteca orăşenească, programele cinematografelor din toamna lui 1939.

Pe deasupra, şoapte în confesionale, mirosul Mării Baltice şi aşchii de chihlimbar ce puteau fi găsite în spuma pe care o făceau valurile între Brösen şi Glettkau.

Astfel, toate au ajuns să vorbească şi au rămas proaspete, păstrate fiind la Paris ca sub un clopot de sticlă de pus peste brânză. Aşa mă epuizam eu pe mine, dar cu toate astea nu eram niciodată golit, mai scriam, ce-i drept, cu propria-mi mână, dar între timp nu mai eram decât unealtă şi iobag al personajelor mele, mai cu seamă al unuia, care - habar n-am de ce - se numea Oskar. În general, sunt puţine lucruri pe care ştiu să le spun despre cum s-a născut sau se naşte ceva; dacă nu cumva ar fi să mint...

Şi atunci când, în luna octombrie a aceluiaşi an, am călătorit de la Paris prin München până în cine ştie ce cătun bavarez ori şvab pe nume Großholzleute, pentru ca acolo să-i citesc Grupului 47 adunat în păr capitolele „Fusta largă” şi „Fortuna Nord”, autorului unui roman aproape terminat i-a fost acordat premiul grupului: patru mii cinci sute de mărci s-au adunat, donaţi spontan de către editori, primii mei bani adevăraţi, care m-au ajutat să dactilografiez încă o dată totul în linişte cu Olivetti a mea, ca să zic aşa pe curat.

În afară de asta, banii din premiu ne-au adus un pick-up superb de la firma Braun, numit „sicriul Albei-ca-zăpada”, pe care l-am cumpărat la München după o primă lectură la radio şi l-am adus la Paris, pe care am ascultat *Încoronarea primăverii* a lui Stravinsky şi *Castelul lui Barbă-albastră* al lui Bartók, iar şi iar. De acum nu mai eram săraci şi puteam să cumpărăm ficat de viţel şi discuri.

La Paris, Anna şi cu mine dansam deschis şi strâns. La Paris eram fericiţi şi nu bănuiam cât timp aveam să mai fim. La Paris a ajuns la putere Charles de Gaulle, iar eu am învăţat să mă tem de forţa bastoanelor poliţiei franceze. La Paris m-am politizat văzând cu ochii. La Paris, în faţa peretelui fluid, s-au instalat destule tuberculoame în plămânii mei, care au fost vindecate abia la Berlin. La Paris gemenii au luat-o la fugă pe Avenue d'Italie în direcţii diferite, aşa că eu nu ştiam după care să alerg mai întâi. La Paris pe Paul Celan nu-l mai putea ajuta nimeni. La Paris, în curând, nu se mai putea sta.

Şi pe urmă, atunci când, în toamna lui 1959, a apărut într-o primă ediţie romanul *Toba de tinichea,* Anna şi cu mine am călătorit de la Paris la Târgul de carte de la Frankfurt, unde am dansat până-n zori.

Iar când, în anul care a urmat, am abandonat Parisul şi ne-am luat din nou, la Berlin, o locuinţă într-o semiruină, am început imediat, pe Karlsbader Straße - acolo unde, din cinci camere, una îmi revenea mie - să desenez şi să scriu din nou, căci cu Olivetti a mea, darul de nuntă, îmi luasem încă de la Paris un nou elan...

Aşa am trăit de atunci înainte, de la pagină la pagină şi între o carte şi alta. Timp în care mi-am păstrat bogăţia de personaje dinăuntru. Dar, ca să vorbesc despre asta, nu e destulă ceapă şi nici chef destul.

---

[1] Prisoners of war (engl.) - prizonieri de război.

[2] Vers din drama Penthesilea (1808) a lui Heinrich von Kleist (n.r.).

[3] Geldmacher înseamnă, în traducere, „falsificator de bani" (n.r.).

[4] 20 aprilie este data naşterii lui Adolf Hitler (n.r.).

[5] Aluzie la două dintre romanele lui Johann Wolfgang von Goethe: Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister, respectiv Anii de drumeţie ai lui Wilhelm Meister (n.r.).

[6] Günter Grass, Toba de tinichea, traducere din limba germană şi cuvânt înainte de Nora Iuga, Editura Polirom, Iaşi, 2005 (n.r.).